

OIKEUSPOLIITTISEN TUTKIMUSLAITOKSEN TUTKIMUKSIA
252

Päivi Honkatukia

UHRIT RIKOSPROSESSISSA
– HAAVOITTUVUUS, PALVELUT JA KOHTELU

ENGLISH SUMMARY:
VICTIMS IN THE CRIMINAL PROCESS –
VULNERABILITY, SERVICES AND TREATMENT

Helsinki 2011

ISBN 978-951-704-393-9
ISSN 1797-562X
HAKAPAINO OY, HELSINKI 2010

ESIPUHE

Suomessa rikosten uhrien asemaa on parannettu 1970-luvulta saakka. Alussa tämä tapahtui lainsäädännön keinoin, ja 1990-luvulta lähtien järjestöt ovat kehittäneet palveluja rikosten uhrien auttamiseksi, tukemiseksi ja neuvomiseksi. Sen sijaan rikosten uhrien aseman yhteiskuntatieteellinen tutkimus on ollut vähäistä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (OPTL) otti teeman tutkimusohjelmaansa vuonna 2008. Yhtenä tavoitteena on ollut tutkia uhrien tukipalvelujen saatavuutta ja kattavuutta. Tässä tutkimusraportissa raportoidaan tämän hankkeen tuloksia. Jatkossa tutkitaan muun muassa uhrien saamia vahingonkorvauksia ja kohtelua rikosprosessissa.

Kolmannen sektorin toimijat ovat antaneet merkittävän panoksen tutkimuksen toteutumiseen. Rikosuhripäivystyksen (RIKU) toiminnanjohtaja Petra Kjällman auttoi monin tavoin tutkimuksen eri vaiheissa ja RIKU:n pääkaupunkiseudun palvelupisteen toiminnanjohtaja Anne Veijola oli tärkeä yhteyshenkilö empiirisen aineiston kokoamisessa. Kiitän molempia samoin kuin RIKU:n Etelä-Suomen aluejohtajaa Jaana Koivukangasta käsikirjoituksen huolellisesta kommentoinnista, kuten myös niitä RIKU:n työntekijöitä, joilta sain asiantuntevia kommentteja esitellessäni tutkimusta koulutus- ja palautetilaisuuksissa. Yhtä lailla kiitoksen ansaitsevat Raiskauskriisikeskus Tukinainen, Monika Naiset Liitto ry:n, Ensi- ja turvakotien liiton ja oikeusministeriön alaisen valtakunnallisen oikeusapuohjauksen työntekijät, jotka edesauttoivat myönteisellä asenteellaan tutkimuksen edistymistä.

Erityisen suuri kiitos kuuluu kaikille niille, jotka osallistuivat eri rooleissa tutkimuksen käytännön toteuttamiseen. Tutkimus ei olisi ollut mahdollinen ilman kyselyihin vastanneiden asiakkaiden ja heitä haastatteleiden työntekijöiden panosta. Olen myös kiitoksen olen velkaa haastatteleilleni viranomaisille ja uhrikentän ammattilaisille, jotka antoivat kiireistään huolimatta asiantuntemuksensa tutkimuksen käyttöön. Osalta sain tärkeää palautetta käsikirjoitukseen.

Tutkimuksen kuluessa olen hyödyntänyt OPTL:n monipuolista osaamista. Tutkija Heini Kainulaisen asiantuntemukseen olen aina voinut luottaa. Tutkimusjohtaja Janne Kivivuori sekä erikoistutkija Kati Rantala paneutuivat tutkimuksen eri vaiheisiin, minkä lisäksi Janne Kivivuori osallistui kyselyjen raportointia koskevan luvun kirjoittamiseen. Edellisten lisäksi käsikirjoitusta kommentoivat professori Johanna Niemi, kehittämisspäällikkö Minna Piispa ja VTM Elsa Saarikkomäki. Samoin kiitän käsikirjoituksen lukeneita anonyymeja arvioitsijoita. Myös oikeusministeriön erikoissuunnittelija Mervi Sarimo seurasi intensiivisesti tutkimuksen edistymistä.

Tutkimusaineistojen taitavasta käsittelystä vastasivat tutkimusavustajat Henri Kunnas, Elsa Saarikkomäki ja Noora Sipilä. Suunnittelija Mikko Aaltonen avusti OPTL:n rikostietokantojen käytössä. Tutkimuksen painokuntoon saattamisesta huolehtivat osastosihteeri Eira Mykkänen ja tutkimusavustaja Elina Liisanantti.

Helsingissä 31. tammikuuta 2011

Päivi Honkatukia
erikoistutkija
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Tutkimustehtävät.....	3
1.2	Raportin eteneminen.....	4
2	UHRIKOKEMUKSET YHTEISKUNNALLISESSA KONTEKSTISSA	7
2.1	Ideaaliuhri ja uhrihierarkiat	7
2.2	Uhrimentaliteetista uhripolitiikkaan	9
2.3	Haavoittuvuus	12
2.4	Aineistot ja analyysi.....	15
2.4.1	Asiantuntijoiden haastattelut.....	16
2.4.2	Kyselyt tukipalveluihin yhteyttä ottaneille	19
2.4.3	Kyselyihin liittyviä eettisiä näkökohtia.....	20
3	SUOMALAISET ASiantuntijat ja HAAVOITTUVUUDEN HAASTE.....	23
3.1	Haavoittavat rikokset tai kokemukset.....	24
3.2	Elämänvaiheeseen liittyvä haavoittuvuus	27
3.2.1	Lapset	27
3.2.2	Nuoret.....	28
3.2.3	Ikäihmiset	30
3.3	Sosiaaliseen asemaan liittyvä haavoittuvuus	33
3.3.1	Vammaiset ja mielenterveysongelmista kärsivät	33
3.3.2	Sukupuoli ja seksuaalisuus.....	34
	<i>Parisuhdeväkivalta</i>	34
	<i>Miehet miesten tekemän väkivallan uhreina ja avun hakijoina.....</i>	38
	<i>Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen uhrikokemukset</i>	42
3.3.3	Maahanmuuttajataustaiset uhrit.....	45
	<i>Rasismi</i>	46
	<i>Maahanmuuttajataustaiset naiset ja tytöt rikosten uhreina</i>	49
3.3.4	Marginaaleissa olevat uhrit	51
3.4	Yhteenveto	54
3.4.1	Haavoittuvuus uhrien moninaisuuden kuvaajana.....	54
3.4.2	Ideaaliuhrin hahmo haavoittuvuuspuheen taustalla	55
4	UHRIEN TUKIPALVELUT SUOMESSA	57
4.1	Suomi kansainvälisessä vertailussa	57
4.2	Viranomaisten palvelut uhreille.....	60
4.1.1	Hätäkeskus ja poliisi.....	60

4.1.2	Oikeusapu ja oikeusapuhjaus	61
4.1.3	Syyttäjä ja tuomioistuimet.....	61
4.1.4	Sosiaali- ja terveysturvaviranomaiset.....	62
4.1.5	Valtiokonttori	63
4.1.6	Rikosten sovittelu	64
4.1.7	Vähemmistövaltuutettu	65
4.2	Kansalaisjärjestöjen palvelut rikosten uhreille	65
4.2.1	Rikosuhripäivystys (RIKU).....	66
4.2.2	Turvakodit	67
4.2.3	Naiserityiset palvelut.....	68
4.2.4	Miestyö.....	68
4.2.5	Lapsityö, lastensuojelu ja nuorten tukipalvelut.....	69
4.2.6	Ikääntyvien palvelut	70
4.2.7	Muut kriisipalvelut	70
4.3	Yhteenvedoa uhreille annettavasta tuesta ja tukipalveluista	70
5	RIKOSPROSESSI UHRINÄKÖKULMASTA	73
5.1	Rikosilmoituksen tekeminen.....	75
5.2	Uhrin esitutkinnassa.....	77
5.2.1	Väkivallan uhrin.....	79
5.2.2	Lapset ja nuoret uhreina	83
5.2.3	Ikäihmiset uhreina	85
5.2.4	Maahanmuuttajataustaiset uhrin.....	85
5.2.5	Tiedon välittämisen haasteet	86
5.2.6	Esitteet	89
5.2.7	Uhrin informoinnin käytännön pulmia.....	90
5.2.8	Poliisiin tiedottaminen rikosasioista yleisölle	92
5.3	Syyttäjä	93
5.4	Oikeudenkäynti	95
5.4.1	Oikeudenkäynnistä tiedottaminen uhrille.....	97
5.4.2	Oikeustalojen tilat.....	97
5.4.3	Tuomarin käytös ja prosessin johto.....	98
5.4.4	Uhrin kokemuksen seurausten käsittely	100
5.4.5	Haavoittuvien uhrin tarpeita oikeudenkäynnissä	103
5.4.6	Avustaja.....	105
5.4.7	Tukihenkilö	108
5.4.8	Tuomion merkitys uhreille	110
5.5	Sovittelu	112
5.6	Yhteenvedoa rikosprosessista	114

6 RIKOSTEN UHRIT TUKIPALVELUJEN ASIAKKAINA	117
<i>Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori</i>	
6.1 Yhteydenottokyselyn aineisto.....	118
6.2 Yhteydenottokyselyyn vastanneiden sosiodemografiset piirteet..	120
6.3 Yhteydenottojen taustalla olleet uhrikokemukset.....	126
6.4 Tapahtumista kertominen ja tuen tarve.....	130
6.5 Kokemukset asian viranomaiskäsitelystä	134
6.6 Rikosprosessissa saatu tuki.....	141
6.7 Yleinen palaute kohtelusta.....	142
6.8 Rikosuhripäivystyksen tukisuhteessa olleiden uhrikokemukset ja tuki	144
6.8.1 Tukisuhteessa olleiden sosiodemografiset piirteet.....	144
6.8.2 Uhrikokemukset	146
6.8.3 Tukihenkilön hankkimisen tausta.....	148
6.8.4 Kokemukset asian viranomaiskäsitelystä.....	150
6.9 Yhteenveto	155
6.9.1 Ketkä ottavat yhteyttä ja ketkä eivät?	155
6.9.2 Palvelua saaneiden kokemukset	157
7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ: KOHTI UHRISENSITIIVISTÄ RIKOSPROSESSIA.....	161
7.1 Uhrikokemusten symbolinen ympäristö määrittää uhrien asemaa...	161
7.2 Tukipalvelujen riittävä resursointi tärkeää	164
7.3 Prosessuaalinen oikeudenmukaisuus uhrinäkökulmasta	165
7.4 Tutkimuksen luotettavuus.....	169
LÄHTEET	171
LIITE 1: Haastattelujen teemaluettelo	181
LIITE 2: Rikosuhrien puhelinpalvelut -lomake	183
LIITE 3: Tukisuhdelomake	188
SUMMARY	193

1 JOHDANTO

Rikosten uhrien lainsäädännöllinen asema on Suomessa hyvä. Heillä on asianomistajina muun muassa puheoikeus oikeudessa, oikeus ajaa asiaansa syyttäjän päätöksestä riippumatta sekä oikeus tukihenkilön ja avustajan käyttöön, tietyissä tapauksissa valtion kustantamana. Monista muista maista poiketen rikokseen perustuvat korvausvaatimukset on mahdollista esittää rikoksen käsittelyn yhteydessä.

Rikosten uhrien erityisasema lainsäädännössä on jossain määrin historiallista perua. Ennen valtiollisen rikosoikeusjärjestelmän kehittymistä rikoksen uhri oli vastuussa oikeudenkäynnissä tapahtuvasta todistelusta ja epäillyn syyttämisestä: ”[R]ikoksen aiheuttaman loukkauksen selvittäminen oli pelkästään tekijän, uhrin ja tämän suvun välinen asia” (Vuorenpää 1999, 49). Valtiollisen rikosoikeuden kehittymisen myötä monissa länsimaissa uhrin oikeus syyttää siirrettiin viralliselle syyttäjälle. Ruotsalaisessa ja suomalaisessa oikeudessa uhrin syytevalta on säilynyt, vaikka sitä on kavennettu. (Nousiainen & Pylkkänen 2001, 173–174.)

Rikosten uhrien asemaa on viime vuosikymmenten aikana aktiivisesti pohdittu ja vahvistettu (mm. Rikosuhritoimikunta 2001). Rikosvahinkolaki säädettiin Suomessa jo vuonna 1973, huomattavasti aikaisemmin kuin useissa muissa länsimaissa. Maksettujen vahingonkorvausten määrä on hyvää pohjoismaista tasoa (tarkemmin luku 4).

Samalla on syytä huomata, että varsinaisia rikosten uhrien tukipalveluja, kuten neuvontaa ja henkistä tukemista, on Suomessa ryhdytty kehittämään myöhemmin kuin muissa länsimaissa. Tällaisia tukipalveluja alettiin luoda 1990-luvulla (Tuorila 2000). Vasta tuolloin suomalaiseen ammattilaiskeskusteluun tuli vahvemmin mukaan trauman käsitteistö (mm. post-traumaattinen oireyhtymä) yhtenä mahdollisuutena jäsentää uhrien kokemuksia (Ronkainen 2008).

Rikoksen uhriksi joutumisen seurausten varsin myöhäisen tunnistamisen on arvioitu ilmenevän muun muassa niin, että uhrien kokemuksiin suhtaudutaan osin ristiriitaisesti tai ne ohitetaan. Samoin uhreilta edellytetään ”vahvaa toimijuutta” avun, tuen tai neuvonnan piiriin pääsemisessä. Näin on siksi, että rikosten uhrien tukipalvelut ovat pitkälti järjestöjen varassa, paikkakun-

nittain vaihtelevia ja osin sattumanvaraisia¹. Uhreilta edellytetään aktiivisuutta ja kykyä löytää palvelujen äärelle. (Mt., 391–392, 394; Niemi-Kiesiläinen 2004.)

Tätä tilannetta on selitetty muun muassa sotien sävyttämällä lähihistoriallamme, joka tuotti kärsimyksistä vaikenemisen kulttuuria useiden sukupolvien ajaksi. Vuoden 1918 tapahtumiin liittyvä epäluulo sekä talvi- ja jatkosodan häviäminen jäivät pitkälti käsittelemättä tuolloin vallinneessa ”hiljaisuuden kulttuurissa”, jossa vältettiin kärsimyksistä, surusta, menetyksistä tai katkeruudesta puhumista. Tärkeää oli kestää ja mennä eteenpäin. Toisaalta uhrikokemusten käsittelyn tarpeen on arveltu jääneen myös hyvinvointivaltion rakentamiseen liittyvien, kiireellisempinä pidettyjen ongelmien, kuten köyhyyden, päivähoidon järjestelyjen ja nopean kaupunkistumisen jalkoihin. (Ronkainen 2008, 392–394; Näre 2009.)

Tuen, avun ja neuvonnan saamisen suhteen suomalaisten rikosten uhrien asema tuntuu siis olevan jossain määrin ristiriitainen. Formaalilla tasolla uhrien oikeudet ovat hyvät ja tilastojenkin perusteellakin näyttää siltä, että esimerkiksi vahingonkorvauksia maksetaan Suomessa paljon. Kuitenkin tämänkin tutkimuksen aineistoista välittyy viesti, jonka mukaan käytännössä oikeuksiin pääseminen voi kangerrella. Haastattelemani oikeusavustaja pohti tätä ristiriitaa seuraavasti:

”Yksi mitä välillä ihmettelee, vieläkin on näitä yleisönosastokirjoituksia, missä ihmiset valittaa sitä, että rikollisia vaan valtion varoilla avustetaan ja heillä on ilmaiset avustajat ja kalliit huippujuristit ilmaiseksi ja näin. Mun mielestä se on kyllä aika hyvin järjestetty toi asianomistajien avustaminen. Että siinä on niin monta vaihtoehtoa, että miten sen saa korvattua. Mut että eikö siitä sitten ole vaan riittävästi tietoa?” (A10)

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisiin asioihin edellä mainittu formaalin ja käytännön tason välinen jännite liittyy. Kriminologi Jo Goodeyn (2000, 20) mukaan rikosten uhrien pääsy oikeuksiinsa rikosprosessissa riippuu keskeisesti siitä, kuinka saumattomasti he kykenevät toimimaan yhteistyössä viranomaisten kanssa, eli ottamaan ”uhrikansalaisen” aseman. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sitä prosessia, jossa uhrista pitäisi tulla lain takaamia oikeuksia käyttävä ”uhrikansalainen”. Mitkä tekijät selittävät sitä, ettei näin aina tapahdu? Mikä estää uhreja pääsemästä käyttämään oikeuksiaan? Millaisena he kokevat rikosasian viranomaiskäsitteilyn? Mihin asioihin uhrit tarvitsevatko apua, neuvoja ja tukea? Saavatko he näitä asioita halutessaan?

¹ Näin on erityisesti kun puhutaan pidempiaikaisesta tukemisesta. Uhrien tukemisen julkinen rahoitus on Suomessa vähäisempää kuin muissa Pohjoismaissa.

Tutkimuksen fokuksessa on rikosten uhrien asema rikosten viranomaiskäsittelyssä, rikosprosessissa. Se analysoi ensisijaisesti rikosten uhrien neuvontaan sekä viranomaisten kanssa asiointiin tai emotionaalisen tuen hakemiseen ja saamiseen liittyviä kysymyksiä.

1.1 Tutkimustehtävät

Konkreettisesti tutkimuksessa etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Miten rikosten uhrien kanssa työskentelevät viranomaiset ja kansalaisjärjestöjen toimijat hahmottavat uhrikokemusten haavoittavuutta ja uhrien erilaisuutta?
- 2) Millaisia palveluita Suomessa tarjotaan rikosten uhreille ja ketkä niitä käyttävät? Millaiset ovat heidän sosiodemografiset taustansa? Millaisia uhrikokemuksia heillä on? Mihin asioihin he hakevat apua?
- 3) Millaisia kehittämistarpeita rikosprosessissa on, kun sitä tarkastellaan uhrinäkökulmasta?
- 4) Miten tyytyväisiä tukipalveluihin yhteyttä ottaneet rikosten uhrin ovat kohteluunsa rikosprosessissa?

Vastauksia näihin kysymyksiin pyritään saamaan analysoimalla uhriasioiden parissa työskentelevien asiantuntijoiden haastatteluja sekä tukipalveluihin yhteyttä ottaneiden rikosten uhrien kyselyvastauksia (aineistot ja niiden analyysi on kuvattu tarkemmin luvuissa 2 ja 6). Sekä asiantuntijoiden että uhrien esiin tuomia asioita voi pitää kriittistä tarkastelua varten tarvittavana ”toisena tietona”, joka täydentää ja joskus myös haastaa rutiininomaisesti tai päätöksenteon pohjaksi kerättävää virallista tietoa (Karjalainen 2006; Törrönen 2006). Virallinen tieto rikosten uhreista on vähäistä. Toisin kuin rikoksista epäillyistä tai tuomituista, rikosten uhreista ei kerätä rutiininomaisesti tietoja osana viranomaistoimintaa.

Empiiristen aineistojen analyysin yleisenä viitekehyksenä ovat niin kulttuurisen kriminologian ja viktimologian ajatukset (Mythen 2007, 467; Ferrell, Hayward & Young 2008, 190–191)² kuin yllä mainitut näkemykset

² Kulttuurisessa kriminologiassa/viktimologiassa tarkastellaan rikosten, rikoskontrollin ja niitä ympäröivän yhteisön välisiä suhteita ja dynamiikkaa. Rikosten tekemisen ja niiden uhriksi joutumisen ajatellaan olevan osa ja saavan merkityksensä osana sosiaalista järjestelmää, kulttuuria ja arkielämää. Rikosten tekeminen ja niiden uhriksi joutuminen eivät siten ole suoraan yhteiskuntarakenteiden tai yksilöiden persoonallisuuspiirteiden määrit-

”toisesta tiedosta” virallisen tiedon täydentäjänä. Tutkimuksen yhtenä vahvana taustaoletuksena on ajatus siitä, että uhrikokemuksille annettuja merkityksiä määrittelevät niitä ympäröivät sosiaaliset ja materiaaliset olosuhteet (Spalek 2006, 44–45). Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa haastateltujen asiantuntijoiden pohdintoja ja näkemyksiä uhreista tarkastellaan rikosuhrikokemusten *symbolisena ympäristönä*. Haastatellut kertovat paitsi tapaamiensa rikosten uhrien kokemuksista, myös siitä todellisuudesta tai asenneilmapiiristä, jossa uhrikokemuksia kohdataan ja käsitellään. Miten haastatellut asiantuntijat jäsentävät uhrien kokemuksia? Millaisia merkityksiä niille annetaan? Keitä pidetään uhreina ja erityisesti haavoittuvina uhreina? Millaisia ongelmia erilaisiin uhreihin suhtautumisessa tuodaan haastatteluissa esiin?

Tämä uhrikokemusten symbolinen ympäristö vaikuttaa siihen, miten uhrit itse merkityksellistävät kokemuksiaan, sekä siihen, miten he niitä käsittelevät, ilmoittavat viranomaisille tai hakevat ja saavat apua. Kahteen kyselyyn vastanneet rikosten uhrit tuottavat omakohtaista tietoa näistä kysymyksistä tutkimukseen.

1.2 Raportin eteneminen

Tutkimusraportti jakautuu johdannon lisäksi kuuteen lukuun. Seuraavassa luvussa 2 kuvataan niitä tekijöitä, jotka muodostavat rikosten uhrien aseman yhteiskunnallisen kontekstin. Samoin siinä esitellään aihepiirin keskeisiä keskusteluja ja havaintoja. Luvussa avataan uhrin, ideaaliuhrin, uhrhierarkioiden ja uhripolitiikan käsitteiden avulla sitä prosessia, jossa tietyt kokemukset merkityksellistetään tai nimetään rikosten uhrien kokemuksiksi. Samalla on mahdollista pohtia kriittisesti, onko olemassa uhreja, joiden kokemukset eivät tule viranomaisten tietoon, jotka jäävät helposti ilman apua ja tukea tai joille asian rikosoikeudellinen käsittely on vaikeaa. Tutkimuksessa pyritään tuottamaan tietoa tällaisten prosessien taustoista ja syistä.

Luvussa 3 analysoidaan tutkimuksessa haastateltujen, käytännön uhrityötä tekevien asiantuntijoiden (N=17) näkemyksiä rikosten uhreista ja heidän tarpeistaan. Tämä tapahtuu haavoittuvuuden käsitteen avulla. Kysyin kaikilta haastatteluilta, keitä heidän mielestään ovat haavoittuvat uhrit. Tämän käsitteen avulla haluan nostaa esiin uhrikokemusten moninaisuutta ja uhrien erilaisia tarpeita (Green 2007; Spalek 2006). Samalla hahmotan

tämää, vaan siihen liittyy aktiivista päätöksentekoa, vuorovaikutusta ja sosiaalista järjestystä tuottavaa merkityksenantoa.

haastatteluista uhrikokemusten symbolista ympäristöä, eli sitä, millaisen prosessin tuloksena ihmiset mieltävät itsensä rikosten uhreiksi, miten heidän uhrikokemuksiinsa suhtaudutaan tai millaisia kokemuksia kokeneet tunnistetaan uhreiksi. Näihin asioihin vaikuttavat ihmisten yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi yhteiskunnan rakenteelliset ja kulttuuriset olosuhteet. Uhrikokemusten yleisyyden lisäksi on tärkeää pyrkiä hahmottamaan, miten rikoksen uhriksi joutumisen kokemukset ymmärretään laajemmin yhteiskunnassa ja mitä merkityksiä niille annetaan (Green 2007, 112–113).

Tutkimuksen neljännessä luvussa kartoitetaan sekä viranomaisten että kansalaisjärjestöjen uhreille tuottamia palveluja Suomessa. Näkökulmana on palvelujen maantieteellinen ja sisällöllinen kattavuus ja riittävyys. Näitä seikkoja arvioidaan haavoittuvuuden ja uhrien moninaisuuden näkökulmasta.

Luvussa 5 puheenvuoron saavat jälleen tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat. Teemana on rikosten viranomaiskäsitteily, ja vastauksia haetaan siihen, miltä rikosprosessi näyttää uhrinäkökulmasta ja mitä kehitettävää siinä on. Luvussa tarkastellaan heidän näkemyksiään uhrien tarpeista ja kokemuksista rikosprosessissa, aina rikosilmoituksen tekemisestä asian käsittelyyn oikeudenkäynnissä. Luvussa pyritään täyttämään yksi tutkimuksen keskeinen tavoite: nostaa keskusteluun konkreettisia ongelmia ja kehittämistarpeita uhrien kohtaamisen viranomais- ja auttamiskäytännöissä.

Uhreille tehtyjen kyselyjen tuloksia esitellään luvussa 6. Se tuottaa vastauksia tutkimuskysymykseen uhripalveluista ja niiden yhteyttä ottavien taustoista ja kokemuksista. Kyselyt tehtiin keväällä 2009 kahden kuukauden aikana pääasiassa uhrien parissa työtä tekevissä järjestöissä. Niihin vastasi noin 250 uhria tai heidän läheistään. Kyselyjen ja siihen liittyvän empiirisen taustatyön tarkoituksena on ollut kartoittaa uhreille suunnattuja palveluita ja niiden käyttäjiä sekä saada kuuluviin rikosten uhrien näkemyksiä siitä, miten he ovat kokeneet asian viranomaiskäsitteilyn, erityisesti rikosprosessin.

Luvussa 7 kootaan yhteen tutkimuksen keskeiset havainnot ja esitetään, millaisiin asioihin uhrien aseman kehittämisessä olisi syytä tutkimuksen perusteella kiinnittää huomiota. Samalla arvioidaan tutkimuksen luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä.

2 UHRIKOKEMUKSET YHTEISKUNNALLISESSA KONTEKSTISSA

2.1 Ideaalihuri ja uhrhierarkiat

Rikoksen uhri voidaan määritellä monella eri tavalla ja monesta näkökulmasta (esim. Lindgren, Pettersson & Hägglund 2003, 27–35). Rikosoikeudellisessa kontekstissa käytetään asianomistajan käsitettä (mm. Vuorenpää 1999, 22–46). Sosiologinen määritelmä ei rajaudu pelkästään laissa rikoksiksi määriteltyihin tekoihin. Se kattaa paitsi ihmiset, joskus ympäristön, yhteiskunnan tai eläimet. Uhrin psykologisissa määritelmässä painottuvat rikoksen uhriksi joutuneen henkilökohtainen kokemus ja tulkinnat tapahtuneesta. Tässä tutkimuksessa nojaututaan edellisistä vahvimmin tapaan, jolla uhri Suomessa on ymmärretty legaalisesti (asianomistaja, hänen oikeutensa ja velvollisuutensa), mutta myös muiden määritelmien ulottuvuuksia sivutaan ja sovelletaan. Tarkoituksena on tutkia yhteiskunnassa rikoksiksi määriteltyjen tekojen kohteeksi joutuneiden kokemusten viranomaiskäsittelyä, heidän tarpeitaan sekä heidän saamaansa apua ja tukea.

Väkivaltaa, kaltoinkohtelua tai muita väärinkäytöksiä kokeneen henkilön kokemukselleen antamat merkitykset sekä se, miten muut suhtautuvat asiaan, vaikuttavat siihen, määritteleekö hän itsensä rikoksen uhriksi, haakeeko hän apua kokemuksensa käsittelyyn ja saako hän sitä. Merkitysten suhteen pohjoismaisessa kriminologisessa keskustelussa kehitetty *ideaalihuhrin* käsite on kiinnostava. Sen avulla kuvataan sitä, miten uskottavan uhrin oletetaan käyttäytyvän ja millaisia ominaisuuksia hänellä oletetaan olevan (Christie 1986; 2001; Lindgren ym. 2003, 31–35). Uhrin on ensin mielletävä itsensä uhriksi, minkä jälkeen hänen on vakuutettava muut uhruidestaan saadakseen sen mukaista kohtelua (Miers 2000, 81). Ideaalihuri nähdään viattomana ja syyttömänä siihen, että hän on joutunut rikoksen kohteeksi (myös Jeffner 1997). Nils Christie (1986) on hahmotellut ideaalihuhrin piirteitä: 1) hän on fyysisesti heikko, esimerkiksi vanha nainen, 2) häntä ei pidetä epämoraaalisena 3) eikä hän ole uhriksi joutuessaan ollut tekemässä mitään moraalisesti epäilyttävää, 4) tekijä on uhriin nähden (fyysisesti) ylivoimainen ja häntä voidaan kuvata kielteisillä määreillä, 5) tekijä on uhrille tuntematon, 6) uhrilla on voimavaroja ja kyky vakuuttaa

muut uhrikokemuksestaan. Jos vääryyttä kokenut poikkeaa joiltakin olen- naisilta osin edellä kuvatusta, hän ei ole uskottava uhri ja hänen voi olla vaikea hakea tai saada apua ja tukea.

Yksi esimerkki vähemmän ideaalisesta uhrista on humalassa baaritappe- luun osallistunut ja ryöstetyksi joutunut mies. Hän poikkeaa ideaaliuhrista siinä mielessä, että hän on juonut itsensä humalaan ja joutunut tappeluun, jolloin hänen voidaan ajatella edesauttaneen uhriksi joutumistaan. Samoin voidaan ajatella, että ravintolassa tavatun miehen mukaan lähteminen tekee naisesta osasyllisen siihen, jos hän joutuu tämän miehen raiskaamaksi (Kainulainen 2006, 88–89). Myöskään puolisonsa väkivaltaa pitkään sietä- nyttä naista ei välttämättä pidetä uskottavana uhrina, jos hän ei ole kertonut asiasta ulkopuolisille, käynyt lääkärissä tai selostanut, miten vammat ovat syntyneet (Matikkala 2006, 417). Naisten uskottavuutta parisuhdeväkivallan uhreina saattaa heikentää myös ajatus jo saavutetusta tasa-arvosta: voidaan ajatella, että itsenäinen nainen ei alistuisi kaltoinkohteluun. Edelleen uhrien käyttäytyminen voi vaikuttaa siihen, miten häneen suhtaudutaan. Jos hän käyttäytyy uhmakkaasti, provosoivasti tai on juovuksissa, häntä ei ehkä pi- detä luotettavana. Epäilyksiä voi toisaalta herättää uhrin esiintyminen itse- varmasti ja ulospäin näkyvien traumatisoitumisen merkkien puuttuminen. Se, miten uhreihin suhtaudutaan, vaikuttaa myös siihen, ilmoittavatko he asiasta viranomaisille, miten he kokevat rikosprosessin ja saavatko he halu- tessaan neuvoja, apua ja tukea.

Kriminologisissa keskusteluissa on puhuttu *uhrikokemusten hierarkiasta*, jonka pohjalla ovat kodittomat, päihdeongelmaiset ja syrjäytyneet, ehkä it- sekin rikoksia tehneet uhrit. Heitä voi olla vaikea nähdä sellaisina uhreina, joilla olisi tarpeita tai oikeuksia. Sen sijaan uhriksi joutumisen voi nähdä kuuluvan heidän elämäntyyliinsä rikosten tekemisen tavoin. Hierarkian ylä- päästä taas voi löytää uhreja, jotka vastaavat paremmin Christien kuvausta ideaaliuhrista. Uhrikokemusten hierarkia on dynaaminen ja muuttava. Se liittyy uhrin asemaa koskeviin poliittisiin keskusteluihin. (Walklate 2007d, 28–29.)

Uhrin ja erityisesti ideaaliuhrin käsite sisältää oletuksen uhrin passiivi- suudesta ja avuttomuudesta. Nämä määreet ovat luonteeltaan kielteisiä, minkä vuoksi voi olla vaikeaa samastua uhrin asemaan ja hakea apua ri- koksen uhrina. Avun hakeminen ja asiasta kertominen esimerkiksi viran- omaisille tuntuu edellyttävän tietynlaisen uhrin identiteetin omaksumista. Tämänmukainen kuva itsestä voidaan kokea leimaavana, voimattomana ja passivoivana, minkä vuoksi siitä halutaan ottaa etäisyyttä (Snare 2004, 34).

Uhrikäsitteen tilalle on ehdotettu muun muassa selviytyjän käsitettä (survivor). Sen avulla on korostettu uhrien aktiivisuutta ja tuotu esiin eri- laisia selviytymisstrategioita. Tämäkin käsite voi olla ongelmallinen, sillä

äärimmillään se voi olla sankarihahmon tyyppinen konstruktio siitä, millaisen uhrin halutaan olevan. Myös auttajat ja viranomaiset voivat tukea enemmän sellaista uhria, joka käyttäytyy selviytyjän tavoin, kuin uhria, joka ei tuesta huolimatta toimi oletetulla tavalla. Selviytyjän käsite ei myöskään tavoita kaikkien uhrien todellisuutta, sillä yleensä selviytymisen ja passiivisuuden strategiat yhdistyvät ja vaihtelevat tilanteittain. (Spalek 2006, 10–11.)

2.2 Uhrimentaliteetista uhripolitiikkaan

Käsityksillä uskottavasta uhrista ja uhrhierarkioilla on läheinen kytkös siihen, miten uhreista puhutaan julkisuudessa, tiedotusvälineissä, tieteellisissä ja kansalaiskeskusteluissa. Erilaisten uhrien vakavasti ottamiseen ja uskottavuuteen liittyy läheisesti se, onko heidän kokemustensa erityislaatuisuus tunnistettu ja otettu mukaan ammatillisiin tai kansalaiskeskusteluihin. Uhrien kokemusten ymmärtämiseen perustuva tieto voi lisätä tietoa esimerkiksi siitä, miksi läheissuhteissa väkivaltaa kokeneet usein vaikenevat kokemuksestaan eivätkä välttämättä toimi rationaalisesti erilaisissa viranomaiskohtaamisissa.

Laajasti ottaen voidaan puhua uhripolitiikasta, eli siitä, miten rikosten uhrien asema on ymmärretty ja järjestetty yhteiskunnassa: ketkä nähdään legitiimeinä uhreina sekä millaisia palveluja ja tukimuotoja heille on olemassa. Viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana tähän on eri länsimaissa kiinnitetty paljon huomiota, ja uhreja koskevia hyviä käytäntöjä ja lainsäädäntöä on kehitetty. Tämä liittyy yhteiskunnallisiin keskusteluihin ja siihen, millaisilla uhreilla on puolestapuhujia ja hyväksyntää ja kenen tarpeet on otettu huomioon kriminaalipolitiikassa (Spalek 2006, 14–15).

Varsinkin angloamerikkalaisessa kontekstissa rikosten pelon, turvattomuuden tunteiden ja samastumisen rikosten uhreihin on tulkittu lisääntyneen viimeisten vuosikymmenten aikana (mm. Garland 2001; Green 2007; Mythen 2007; Walklate 2009; Suomen osalta Koskela 2009). Rikosten uhrin on alettu mieltää henkilöksi, joiden asemaan ja menetyksen tunteisiin suuri yleisö voi ainakin ajoittain samastua. Tällä on nähty olevan monenlaisia seurauksia. Sen on arvioitu toisaalta passivoivan ihmisiä avuttomiksi ja aloittekyvyttömiksi. Toisaalta taas uhrin kokemuksen eri ulottuvuuksien julkisen jakamisen myötä syntynyt kollektiivinen ryhmäidentiteetti on voinut aktivoida vaatimuksia tiettyjen uhrin kokemusten paremmasta viranomaiskäsittelystä (Spalek 2006, 2, 19).

Rikosten uhrien asema ja ongelmat ovat nousseet 1970-luvulta lähtien länsimaiseen keskusteluun muun muassa uhri- ja feministisen liikkeen nostamina (Cook & Jones 2007; Tham 2001)³. Näitä voi pitää epävirallisen uhriliikkeen muotoina (Spalek 2006, 31–32). Niissä on tehty näkyviksi uhrkokemuksia, vaadittu näiden kokemusten vakavasti ottamista sekä auttajien ja viranomaisten sensitiivisyyttä kokemusten erityisyydelle. Erilaiset eturyhmät ja niiden edustajat ovat kampanjoineet saadakseen aseman legitiimeinä rikosten uhreina, jotka ovat oikeutettuja tukeen, palveluihin ja korvauksiin kärsimiensä vahinkojen takia. Osin tällaisen epävirallisen uhriliikkeen kampanjoinnin tuloksena eri maissa on kehitetty tuki- ja auttamisjärjestelmiä. Ajan mittaan rikosten uhrien asema on noussut myös korkean poliittisen tason kysymykseksi. Tästä tuoreena esimerkkinä voi mainita, että rikosten uhrien aseman kehittäminen mainitaan EU:n Tukholman ohjelmassa (2009), joka ohjaa EU:n oikeus- ja sisäasioita seuraavan viisivuotiskauden aikana.

Uhriliikkeiden ohella tiedotusvälineet ovat olleet aktiivisia uhrinäkökulman esiin nostajia. Mediassa rohkaistaan usein myötätuntoon uhreja kohtaan raportoimalla uhrkokemuksiin liittyvästä kärsimyksestä ja surusta. Tyypillisesti uutisoinnissa uhrin ja tekijän välille tehdään selkeä ero; paha tekijä on tehnyt vääryyttä syyttömälle uhrille. Tämä symbolinen asetelma voi tuottaa turvallisuuden ja järjestyksen tunnetta epävarmassa maailmassa, vaikka se saattaa toisaalta lisätä pelkoa rikoksen uhriksi joutumisesta (Smolej & Kivivuori 2005). Uhria kohtaan tunnettu sympatia ja solidaarisuus on kuitenkin lyhytaikaista, sillä kohde ei ole läheinen eikä hänen kanssaan ole jaettua historiaa. (Spalek 2006, 21–23, 25.)

Suomalainen journalistinen kulttuuri poikkeaa angloamerikkalaisesta. Suomessa uhrien asemaan asettuminen ei ole ollut erityisen voimakasta, vaikka heistä meilläkin jossain määrin puhutaan. Pääpiirteissään rikoksista raportoiminen ei ole meillä yhtä voimakkaan tunteikasta kuin monissa muissa maissa, eikä kuvia surevista tai haavoittuneista uhreista tavallisesti esitetä mediatuotteissa. Poikkeuksia tästä kuitenkin on, mitä osoittaa esimerkiksi Jokelan kouluampumisten jälkeen seurannut kriittinen keskustelu siitä, miten toimittajat lähestyivät uhreja. Samoin iltapäivälehtien lööpeissä rikosuutiset ovat usein esillä (Smolej & Kivivuori 2005). Kuitenkaan kärsimyksestä puhuminen henkilökohtaisena kokemuksena ei ole yleistä julkisissa keskusteluissa. Tämä voidaan tulkita sensitiivisyydeksi uhreja kohtaan, mutta sen on todettu myös aiheuttaneen sen, ettei uhriksi joutumiseen

³ Ruotsissa vaatimuksia uhrien aseman parantamisesta sekä siihen liittyvää alarmistista kuvaa rikollisuuden pahenemisesta ovat esittäneet erityisesti oikeistopuolueet, mutta sittemmin myös vasemmisto (Tham 2001).

liittyvää kärsimystä Suomessa useinkaan päästä käsittelemään rakentavalla tavalla (Ronkainen 2008).

Rikosten uhrien lisääntynyt näkyvyys julkisissa keskusteluissa ei ole helppo kysymys rikollisuutta koskevien tieteenalojen, kriminologian ja viktinologian, piirissä. Kansainvälisissä kriminologiaa kriittisesti arvioivissa puheenvuoroissa on esitetty, että uhrit ovat olleet pitkään tutkimusten marginaalissa. Tällä on tarkoitettu sitä, että uhrien kokemukset ja ongelmat eivät ole kiinnostaneet tutkijoita, kun päähuomio on kiinnittynyt rikosten tekijöihin.

Toisaalta uhrien kärsimysten korostamisella on nähty vaaroja. Yhteiskunnan yksilöllistymiskehityksen, yhteisöllisten sidosten löyhtymisen ja riskitietoisuuden kasvun sivutuotteena syntynyttä ja median voimistamaa rikosten pelkoa ja samastumista potentiaalisen rikoksen uhrin asemaan on kutsuttu myös *uhrimentaliteetiksi* (Snare 2004, 33). Uhrimentaliteetin lisääntymiseen liittyvä turvallisuusuhkien julkinen lietsominen, (ideaali)uhrin asemaan samastuminen ja heikkenevä myötätunto rikosten tekijöitä kohtaan on kriittisten ajattelijoiden mukaan johtanut vaatimukseen rangaistusten ankaroittamisesta ja siten murentanut kriminaalipolitiikan hyvinvointivaltioollista perustaa⁴. Kriminologi Paul Rock onkin osuvasti nimittänyt rikosten uhreja ja kriminologian ”epämukaviksi toisiksi” (uncomfortable others); he ovat jonkinlaisia hylkiöiden ja pyhimysten sekoituksia (Rock 2007, 40–41).

Angloamerikkalaista kontekstia analysoinut David Garland (2001, 11–12) on puhunut varsin kärjekkäästi uhrin käsitteen tulemisesta kriminaalipoliittisiin keskusteluihin. Erityisesti mediassa on hänen mukaansa tehty symbolisia hahmoja, joihin itse kunkin on mahdollista samastua: ”victims must be protected, their voices must be heard, their memory honoured, their anger expressed, their fears addressed” (mt., 11). Rikoksentehtäjän hyvinvoinnin pohtiminen tulkitaan tällaisessa ilmapiirissä epäkunnioitavaksi uhreja kohtaan. Garlandin mukaan kuvatus kaltainen uhrin symbolinen representaatio ja sen taustalla oleva uhrimentaliteetti on etäällä uhri-liikkeiden tai todellisten uhrien mielipiteistä. Sen tehtävä on puhua ”meidän kaikkien” turvallisuuden puolesta ja tuoda esiin sitä uhkaavia asioita. Samoin voidaan vaatia kriminaalipolitiikan koventamista. Tällaiset keskustelut eivät ole saaneet ainakaan toistaiseksi vahvaa sijaa suomalaisessa julkisuudessa.

Kriittisissä puheenvuoroissa on kiinnitetty huomiota myös ajatteluun, jossa uhrit samastetaan kuluttajiin ja uhriksi joutumisen riski ja sen seurauk-

⁴ Esimerkiksi Yhdysvalloissa on nimetty lakeja uhrien mukaan (Megan’s Law 1996: valtiovallan on tiedotettava, kun seksuaalirikoksesta tuomittu vapautuu vankilasta). Anglosaksisessa kontekstissa on myös nähty rikosten uhrien ja poliitikkojen yhteisiä tiedotustilaisuuksia. (Spalek 2006, 27.)

set yksilöllistetään. Ihmisiä kannustetaan kantamaan vastuuta siitä, etteivät he joudu rikosten uhreiksi. Tällöin uhrien kokemukset irrotetaan laajemmasta sosiaalisesta ja rakenteellisesta yhteydestään. Myös rikosoikeusjärjestelmässä uhrien tarpeiden huomioon ottamista saatetaan perustella tehokkuusajattelulla: uhrien hyvää kohtelua pidetään välineenä tehostaa esimerkiksi tuomioistuinten toimintaa (yhteistyö toimii paremmin). Uhrien arvo ja ideaalisuus saattavat alkaa määrittää heidän oletetun tai symbolisen haavoittuvuutensa perusteella: mitä haavoittuvammaksi uhri mielletään, sitä arvokkaampi hän on tehokkuusajattelun mielessä ja sitä enemmän hänen puolestaan puhutaan. Heikoimmassa asemassa ovat tällöin yhteiskunnan vähäosaiset, jotka eivät herätä sympatiaa. Heidän huono-osaisuuteensa ei kiinnitetä huomiota, kun uhrit nähdään sosiaalisista sidoksistaan irrallaan olevina ja palveluja valikoivina yksilöinä. Uhreja ei myöskään rohkaista toimimaan poliittisesti asemansa parantamiseksi. (Green 2007, 106–112; Spalek 2006, 23–28.)

Niin yhteiskunnallinen kuin tieteellinenkin keskustelu rikoksen uhrien asemasta osoittaa, että rikoksen uhreiksi joudutaan aina tietyssä tilanteessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Sen vuoksi on tärkeää yrittää hahmottaa paitsi itse kokemusten kirjoja myös niiden sosiaalista, kulttuurista ja yhteiskunnallista ympäristöä.

2.3 Haavoittuvuus

Haavoittuvuuden käsite on esiintynyt kansainvälisessä ja suomalaisessakin rikosten uhreja koskevassa tutkimuskirjallisuudessa, kuten myös hallinnollisissa dokumenteissa (mm. Walklate 2007d; Green 2007; Lohiniva-Kerkelä 2006; Näre & Ronkainen 2008; Ronkainen 2008; EU:n puitepäättös rikoksen uhrin asemasta 2001⁵). Haavoittuvuuden tunnistaminen näkyy myös lainsäädännössä⁶. Käsitteellä on toisaalta pyritty avaamaan sitä, että uhrit eivät ole yhtenäinen ryhmä, ja toisaalta pohtimaan rikosten uhriksi

⁵ Puitepäätöksessä todetaan: ”The Framework Decision states that each Member state shall ensure that victims who are particularly vulnerable can benefit from specific treatment best suited to their circumstances”. Isossa-Britanniassa Home Officen julkaisu ”Speaking up for Justice” vuodelta 1998 teki 78 suositusta, joiden tarkoituksena oli parantaa haavoittuvien ja pelkäävien uhrien asemaa. Näitä suosituksia on sittemmin pyritty operationalisoimaan lainsäädännössä, mikä on osoittautunut hankalaksi. Haavoittuvuuden oikeudellisia määritelmiä on pidetty liian kapea-alaisina ja viranomaisilla on ollut vaikeuksia tunnistaa haavoittuvassa asemassa olevia uhreja (Williams, Norman & Wüsch 2009, 355–356, 359).

⁶ Esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön (RL 20:5) ja törkeän ihmiskaupan (RL 25:3a) tunnusmerkistöissä käytetään ilmaisua ”kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt”.

joutumisen erilaisia seurauksia ja vaikutuksia eri ihmisryhmille. Haavoittuvuutta pohdittaessa yksi keskeinen havainto on ollut, että sekä uhriksi joutumisen todennäköisyys että koetut seuraukset vaihtelevat (Spalek 2006, 3). Rikosten uhrien asemaa pitkään tutkinut David Miers (2000) pitää tätä moninaisuuden huomioon ottamista uhrien kanssa työskentelevien moraalisena ohjenuorana (ks. myös Spalek 2006, 68–69):

”We should also reflect on the danger that there is a single victim perspective to be integrated within criminal justice and that, so far there is multiplicity of perspectives, they are all equally welcome.” (Miers 2000, 91.)

Havainto uhrien ja uhrikokemusten erilaisuudesta on toisaalta itsestään selvä, toisaalta sen vakavasti ottaminen haastaa pohtimaan uhrien sensitivistä kohtelua ja erilaisten uhriryhmien tarpeita. Niin tutkimuksellinen, poliittinen kuin virallinenkin uhriretoriikka saattavat tuottaa liian yhtenäistä kuvaa rikosten uhreista ja heidän tarpeistaan, jolloin eri ryhmien tarpeet voivat jäädä huomaamatta (Spalek 2006, 69, 84–85).

Myös viktinologista tutkimusta on kritisoitu siitä, että se ei ole problematisoitunut uhrin käsitettä. Sen sijaan on ajateltu, että uhrit on helppo identifioida. Taustalla on oletus siitä, että on olemassa jaettu ymmärrys siitä, ketkä ovat uhreja ja millaisia uhrikokemukset ovat. Usein kuitenkin ne, joita rikoksen uhriksi joutuminen on haavoittanut eniten, eivät pysty vastaamaan tai halua osallistua kyselyihin, jolloin heidän kokemuksiaan koskeva tieto jää tutkimusten ulkopuolelle. (Wright & Hill 2004, 109.)

Uhrikokemuksia ja niiden käsittelyä tutkinut Basia Spalek (2006, 11–13, 68–91) on analysoinut kriminologista/viktinologista ymmärrystä rikoksen uhriksi joutumisen seurauksista. Hän hahmottaa neljä ulottuvuutta: 1) primaarisen uhrikokemuksen seuraukset, 2) toissijaisen uhriutumisen, 3) epäsuoran uhriutumisen ja 4) haavoittuvuuden.

Primaarisella uhrikokemuksella voi olla taloudellisia, fyysisiä, emotionaalisia ja sosiaalisia vaikutuksia (mm. post-traumaattinen oireyhtymä⁷, työssä poissaloo, tiettyjen tilanteiden tai paikkojen välttelyä). Rikoksen uhriksi joutuminen voi muuttaa perustavanlaatuisesti käsitystä itsestä sekä siitä, että ympäröivä maailma olisi luotettava ja ennustettava.

Rikoksen uhriksi joutuminen ei välttämättä ole tavanomainen kokemus uhrille, mutta esimerkiksi rikosoikeusjärjestelmässä tällaisen kokemuksen käsittely voi olla osa arkista työtä. Asioiden toistuminen voi johtaa viran-

⁷ Posttraumaattisella oireyhtymällä viitataan traumaattisen tapahtuman uudelleen elämiin muistoissa. Siihen voi liittyä eristäytymistä, unihäiriöitä, keskittymisvaikeuksia ja pelkoja (Spalek 2006, 75).

omaisten ja auttajien kyynisyyteen tai rutiininomaiseen suhtautumiseen, minkä uhri taas saattaa kokea *toissijaisena uhriutumisenä*: hän tuntee tulevana petetyksi, kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti tai jäävänsä vaille tarvitsemaansa tietoa, tukea tai apua. Uhria ei välttämättä kohdella holistisesti, vaan eri viranomaiset huolehtivat ainoastaan omaan tehtäväkenttäänsä kuuluvista asioista kierrättäen häntä viranomaiselta toiselle. Uhrin on siksi kerrottava tarinansa aina uudelleen eri viranomaisille. Myös sitä on kritisoitu, että uhreja tuetaan usein akuutissa kriisissä, mutta pidempiaikaista tukea on saatavilla vähän. (Tuorila 2000, 89–90; Arjen turvallisuus 2008, 13).

Epäsuora uhriutuminen viittaa esimerkiksi raiskauksen kokeneiden uhrien läheisiin. He eivät ole itse olleet rikoksen kohteena, mutta joutuvat käsittelemään väkivallan seurauksia läheisinä, ystävinä tai kollegoina hyvin henkilökohtaisella tasolla. Epäsuoralla uhriutumisella voidaan viitata myös sellaisten ihmisten kokemuksiin, jotka käsittelevät uhrikokemusten kaltaisia traumaattisia tapahtumia ja niiden seurauksia osana työtään. Tällaisia ihmisryhmiä ovat muun muassa sosiaalityön ja terveydenhoitoalan ammattilaiset, oikeusviranomaiset tai uhrien auttamistyössä toimivat vapaaehtoiset.

Haavoittuvuus määrittää, millaisia ovat primaarin, toissijaisen tai epäsuoran uhriksi joutumisen seuraukset. Mitä haavoittuvampi yksilön asema on suhteessa uhrikokemukseen, sitä vakavammat tapahtuman seuraukset ovat hänen kannaltaan. Haavoittuvuus ilmenee eri tavoin. Ruotsalaisyhteiskunnassa sitä on määritelty kolmella tavalla (Lindgren, Pettersson & Hägglund 2004, 20). Ensinnäkin se voi altistaa uhriksi joutumiselle, vaikka käsitteenä se on laajempi kuin uhriksi joutumisen riski. Toiseksi se vaikuttaa siihen, tarvitseeko uhrikokemuksen seurausten käsittelyyn apua, tukea tai neuvontaa ja kolmanneksi siihen, saako uhri sitä tarvitessaan. Toinen ja kolmas ulottuvuus liittyvät läheisesti siihen, että uhriksi joutumiselle annettut merkitykset vaihtelevat yksilöllisesti, kuten myös siihen, näkevätkö ulkopuoliset yksilön legitiiminä rikoksen uhrina.

Listaan voisi lisätä vielä neljännenkin ulottuvuuden, eli haavoittuvuuden tekijänä, joka vaikeuttaa tapauksen etenemistä rikosprosessissa esimerkiksi siksi, että uhria ei uskota tai hän ei pysty kertomaan tapahtumista vakuuttavalla tavalla. Tämäkin liittyy näkemykseen uhrin ideaalisuudesta ja uhrin (asianomistajan) uskottavuudesta⁸.

Haavoittuvuus on monisyinen ilmiö. Sitä on jäsennetty toisaalta rikoksen luonteen nojalla (väkivalta, omaisuusrikokset jne.), toisaalta uhrien

⁸ Brittitutkimuksessa paikannettiin tällaisiksi tapausten etenemistä vaikeuttaviksi haavoittuvuuden muodoiksi raiskausrikosilmoituksissa seuraavat seikat: uhrin alaikäisyys, läheinen suhde epäiltyyn, oleminen tekohetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena sekä mielenterveydelliset ongelmat (Williams, Norman & Wunsch 2009, 356, 358).

(ryhmä)ominaisuuksien mukaan (ikä, sosiaalinen asema jne.). Haavoittuvuuden määrittelyn tekee hankalaksi se, että paitsi että se kytkeytyy uhrikokemusten luonteeseen ja yksilön sosiaaliseen/yhteiskunnalliseen asemaan, se on myös yksilöllinen ominaisuus, pikemminkin jatkumo tai tilannesidonnainen asia kuin selkeärajainen kategoria. Sen määritelmät eivät yksinkertaisuudessaan tavoita todellisuutta, vaikka tavoitteena onkin tunnistaa uhrikokemusten vaikutusten monimuotoisuutta. (Green 2007; Sanders & Jones 2007, 287, 302.)

Haavoittuvuuden tunnistamisen vaikeus saa aikaan, että uhrikokemusten seurauksia voi jäädä havaitsematta viranomaisilta ja auttajilta. Esimerkiksi Spalek (2006) tuo tässä mielessä esiin etnisten vähemmistöjen naisten kokeman seksuaalisen ja rasistisen häirinnän ja sen seuraukset. Hän kuvaa tällaisten kokemusten aiheuttamia henkisiä vammoja käsitteellä ”spirit injury”. Yksittäisinä kokemuksina kyse ei ole vakavista tai vammoja aiheuttavista tapahtumista, mutta päivittäin toistuvana arkisena kokemuksena ne voivat pikkuhiljaa nakertaa itsetuntoa. Tämä havainto avaa näkökulmia myös siihen, miten ja millaisten rikosten uhreja tuetaan: onko mahdollista saada tukea sellaisen kokemuksen käsittelyyn, joka on arkista ja epämääräistä mutta ei-toivottua, epämiellyttävää mutta ei aina rikokseksi määriteltyä?

Seuraavassa luvussa tarkastellaan haavoittuvuuden käsitteen kautta sitä, miten suomalaiset rikosten uhrien parissa työtä tekevät ammattilaiset jäsenävät rikosten uhrien moninaisuutta ja erilaisia tarpeita. Millaisia ovat heidän mielestään haavoittuvat uhrit ja millä perusteella? Mitä tämä tarkoittaa heidän asiansa käsittelyyn, tukemisen ja auttamisen näkökulmasta? Jäävätkö jotkut haavoittuvuuden muodot vähemmälle huomiolle tai peräti huomaamatta?

Sitä ennen esittelen kuitenkin tutkimuksen empiiriset aineistot. Kerron samalla tarkemmin niiden tuotantoehdoista ja analyysistä.

2.4 Aineistot ja analyysi

Tämän tutkimuksen empiiristen aineistojen kokoamisen taustalla on ollut ajatus täydentää virallista ja vähäistä tietoa rikosten uhreista ja heidän kohdelustaan tuottamalla niin kutsuttua ”toista tietoa”, joka on yksityiskohtaista, kokemuksellista ja pohdiskelevaa (Hänninen ym. 2006). Toinen tieto voi olla *täsmä- tai vastatietoa*, joka pyrkii välttämään yksinkertaistuksia ja tuomaan esiin helposti syrjään jääviä näkökulmia. Se voi olla myös *hiljais-ta tietoa*. Sillä tarkoitetaan ihmisten kokemuksiin, osaamiseen ja käytäntöihin perustuvaa tietoa, jota voi olla vaikea puristaa tilastolliseen muottiin.

Uhrien kanssa käytännön työtä tekevillä on runsaasti tällaista tietoa, jota raportissa pyritään tuomaan esiin. Toinen tieto voi olla myös *heikkoa tietoa*, jonka tuottaja on tietoinen tietämisen rajoista ja rajallisuudesta. Tämä näkökulma on tärkeä varsinkin uhrikokemusten kaltaisessa herkässä aihepiirissä. Kokemuksiin liittyy usein vaikeita tunteita, joista puhuminen ei ole yksinkertaista. Nämä toisen tiedon ulottuvuudet ovat olleet läsnä tutkimuksen aineistojen keräämisen ja niiden analysoinnin prosesseissa.

Tutkimuksessa on kerätty kahdenlaista aineistoa. *Ensinnäkin* olen haastatellut uhrien parissa työskenteleviä viranomaisia ja kansalaisjärjestöjen toimijoita. Tavoitteenani on ollut saada kuvaa uhrinäkökulmasta relevantista tai ongelmallisista kysymyksistä koskien erityisesti rikosprosessia. Samoin olen kartoittanut erilaisten uhrien avun ja tuen tarpeita sekä sitä, jäävätkö jotkut uhrit auttamisjärjestelmien katveeseen. *Toiseksi* tutkimuksessa on tehty kaksi kyselyä rikoksen uhrien tukipalveluihin yhteyttä ottaneille henkilöille. Tavoitteena on ollut saada tietoa heidän taustoistaan, kokemistaan rikoksista sekä kohtelusta rikosprosessissa. Seuraavassa on kuvattu näitä aineistoja ja niiden analyysia.

2.4.1 Asiantuntijoiden haastattelut

Haastattelujen tekeminen perustuu sosiaalisten ongelmien konstruktionistiseen tutkimusperinteeseen ja ajatuksiin rikosuhrikokemusten symbolisesta ympäristöstä. Rikosten uhrien kokemuksia ei tulkita irrallaan niitä koskevista määrittelyistä, tulkinnallisista kehyksistä ja niitä tuottavista toimijoista (Eriksson 2010, 72). Tällöin on kiinnostavaa kuulla asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, miten yksittäisten ihmisten kärsimys määritellään sosiaalisesti ongelmaksi, joka vaatii viranomaisten paneutumista. Millaisena asiana he ymmärtävät rikoksen uhrin haavoittuvuuden? Millaisina he hahmottavat uhrikokemukset ja uhrien tarpeet?

Taulukko 1 Teemahaastatteluihin osallistuneet asiantuntijat

	Sukupuoli	Taho	Näkökulma
A1	nainen	järjestö	uhrien tarpeet
A2	nainen	poliisi	uhrit ja esitutkinta
A3	nainen	järjestö	uhrien tarpeet, tuki
A4	nainen	lautamies	uhrit oik. käynnissä
A5	mies	järjestö	uhrien tarpeet, tuki
A6	nainen	järjestö	uhrien tarpeet, tuki
A7	mies	syyttäjä	uhrit ja syyttäjä
A8	nainen	järjestö/oik.apu	uhrien tarpeet, tuki
A9	nainen	järjestö	uhrien tarpeet, tuki
A10	nainen	oikeudell. apu	uhrien avustaminen
A11	nainen	poliisi	uhrit ja esitutkinta
A12	nainen	sosiaalityö poliisissa	uhrien tarpeet, tuki
A13	nainen	käräjätuomari	uhrit oik.käynnissä
A14	nainen	syyttäjä	uhrit ja syyttäjä
A15	nainen	järjestö	uhrien tarpeet, tuki
A16	nainen	järjestö	uhrien tarpeet, tuki
A17	nainen	järjestö	uhrien tarpeet, tuki

Haastattelemani 17 asiantuntijaa tapasivat päivittäisessä työssään rikosten uhreja. He olivat joko viranomaisia, muita oikeudellisia toimijoita (mm. poliisi, syyttäjä, tuomari, oikeudellinen avustaja, sosiaalityöntekijä, lautamies) tai toimivat uhrien auttamistyössä eri järjestöissä.

Haastateltavien rekrytointi ei ollut vaikeaa. Monet pitivät tutkimusta tärkeänä ja olivat motivoituneita kertomaan uhrien tilanteista omasta näkökulmastaan. Haastatteluihin pyrittiin saamaan uhrien parissa pitkään toimineita ja siinä mielessä *avainhenkilöitä*. Tein itse tällaisten asiantuntijoiden jäljitystyötä muun muassa selvittäessäni uhripalvelujen kenttää, osin haastateltavat valikoituvat niin kutsutun lumipallomenetelmän kautta, kun haastateltavat suosittelivat uhrikentällä tunnettuja henkilöitä. Uhrityön feminiinistä luonnetta kuvaa ehkä jossain määrin se, että suurin osa haastatelluista on naisia, ja esimerkiksi miesvaltaisesta poliisiorganisaatiosta haastateltaviksi valikoitui kaksi naispoliisia.

Eri ammattiryhmien edustajia ei ollut mahdollista haastatella kattavasti. Siten haastateltavien näkemykset eivät ole tilastollisesti edustava otos rikosuhrityön ammattilaisten mielipiteistä ja ajattelusta. Kuitenkin jokainen haastateltu henkilö puhui vähintään kymmenien uhrien tapaamisten perusteella, mikä teki heistä varsin asiantuntevan joukon puhumaan rikosten uhrien näkökulmasta rikosprosessiin. Haastattelujen analyysin perusteella voi todeta, että haastattelut kuvaavat uhriasioissa valveutuneiden uhrikentän ammattilaisten mielipiteitä ja kokemuksia: esiin tuli heidän omassa työssään soveltamia hyviä käytäntöjä uhrien kohtaamisessa mutta myös paljon

kuvausta siitä, miten rikosten uhrien asemaa ei oteta riittävästi huomioon, kun heidän asioitaan käsitellään.

Haastatellut asiantuntijat esiintyivät haastatteluissa paitsi itsenään omine mielipiteineen myös organisaationsa edustajina. Siinä mielessä haastattelut ovat enemmän kuin yksittäisten työntekijöiden mielipiteitä: ne ovat kyseisissä organisaatioissa vallitsevien ja jaettujen käsitysten esittämistä, jolloin niissä voi tulla esiin hahmotuksia vakiintuneista tulkintatavoista, käytännöistä ja prioriteeteista (myös Eriksson 2010, 72–73). Samalla on syytä muistaa, että haastateltavien näkemykset kuvaavat uhrien kohtaamisen käytäntöjä välittyneesti ja haastatteluissa tapahtuneen vuorovaikutuksen säätelemänä.

Haastattelut olivat teemahaastatteluja, jotka kestivät puolestatoista tunnista kahteen tuntiin. Toimin itse haastattelijana kaikissa haastatteluissa, kahdessa haastattelussa oli mukana myös OPTL:n erikoistutkija Kati Rantala. Haastattelut etenivät etukäteen suunnitellun teemarungon pohjalta (ks. liite 1). Tämä runko oli lähetetty haastatelluille etukäteen tutustumista varten.

Haastattelut litteroitiin sanatarkasti. Analyysiä voi kuvata temaattiseksi sisällönanalyysiksi. Tämä tarkoittaa aineiston pilkkomista ja ryhmittelyä aihepiirin mukaan, eli käytännössä ”aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi” (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108). Analysoidut teemat olivat laajoja, käsittäen kuvaukset eri uhriryhmien haavoittuvuudesta ja uhrien kokemuksista rikosprosessin eri vaiheissa, kuten rikosilmoituksen tekeminen, esitutkinta, syyteharkinta, oikeudenkäynti ja sovittelu. Näiden tekstinosien lähiluku on raportoitu luvuissa 3 (haavoittuvuus) ja 5 (rikosprosessin eri vaiheet).

Aineiston analyysi on ollut teoriaohjaavaa (mt., 96–97; 117–118). Aikaisempi tutkimustieto on ollut vuoropuhelussa niin haastattelukysymysten suunnittelussa kuin haastattelujen analyysissa. Tutkimuskeskustelu on paitsi inspiroinut haastattelujen teemoja, myös rikastuttanut ja haarukoinut aineistoa sen analyysivaiheessa. Se on avannut, millaisia muita näkökulmia esitettyihin asioihin voi olla olemassa haastatteluissa esiin tulleiden lisäksi. Näin on pyritty hahmottamaan, millainen uhrikokemusten symbolinen ympäristö on asiantuntijahaastattelujen perusteella ja miltä se näyttää laajemman tutkimuskeskustelun perusteella.

Tässä tutkimusraportissa on esitetty haastatteluista sitaatteja, joiden lopussa on haastattelua kuvaava tunniste. Uhrityön ammattilaisten edustamia järjestöjä tai viranomaisten työpaikkoja ei ole paljastettu haastatelluille taatun nimettömyyden vuoksi. Jokainen haastattelu on ollut tässä raportissa tuotetun tiedon pohjana, vaikka joistakin haastatteluista on esitetty enemmän sitaatteja kuin toisista. Sitaattien tarkoitus on havainnollistaa analyysia, ne ovat kuvaavia esimerkkejä keskustelluista teemoista. Haastatteluissa esiin tuotuihin asioihin on viitattu muutenkin kuin sitaattien muodossa.

2.4.2 Kyselyt tukipalveluihin yhteyttä ottaneille

Tutkimuksen toisen pääaineiston muodostavat rikosten uhrien tukipalvelujen käyttäjille suunnatut kaksi kyselyä, jotka raportoidaan tämän tutkimuksen kuudennessa luvussa. Ensimmäinen kysely tehtiin niille henkilöille, jotka ottivat yhteyttä rikosten uhrien tukipalveluihin helmi-maaliskuussa 2009. Se toteutettiin niin, että yhteydenottokeskustelun päätyttyä soittajan kanssa keskustellut työntekijä ehdotti kyselyyn osallistumista. Kyselyyn vastattiin anonyymisti ja vapaaehtoisesti. Noin puolet yhteyttä ottaneista suostui vastaamaan kyselyyn, mitä voi pitää hyvänä vastausprosenttina (tarkemmin, luku 6).

Toinen kysely tehtiin yhteydenottokyselyn kanssa samaan aikaan niille rikosten uhreille, joilla oli koulutettu, vapaaehtoinen tukihenkilö Rikosuhripäivystyksestä. Uhrit saivat lomakkeen tukihenkilöltään, ja se pyydettiin täyttämään joko yksin tai yhdessä tukihenkilön kanssa. Kysely oli pääpiirteittäin samanlainen kuin yhteydenottokysely. Tukisuhteessa oleville päädyttiin lähettämään kyselylomake, sillä heillä arveltiin olevan enemmän kokemusta asian viranomaiskäsittelystä kuin tukipalveluihin ensimmäistä kertaa yhteyttä ottavilla. Arviolta noin kolmasosa kyseisenä aikana tukisuhteissa olleista vastasi kyselyyn (ks. tarkemmin luku 6).

Kyselyjen avulla selvitetään, ketkä ottavat yhteyttä rikosten uhreille tarkoitettuihin tukipalveluihin. Lisäksi kuvataan, minkälaisien rikosten vuoksi tukipalveluun otetaan yhteyttä. Samoin selvityksen kohteena on vastanneiden kohtelu rikosprosessissa (kyselylomakkeet liitteissä 2 ja 3). Tutkimukseen osallistuivat seuraavat tahot:

- Rikosuhripäivystys
- Raiskauskriisikeskus Tukinainen
- Ensi- ja turvakotien liiton turvakodit ja miestyö
- Monika-Naiset liitto
- Miesten keskus
- Oikeusapuohjaus

Kyselyvastaukset on koodattu SPSS-ohjelmistoon ja analysoitu tilastollisesti. Yhteyttä ottaneiden piirteiden ja kokemusten jakaumia on tarkasteltu ristiintaulukoimalla niitä iän, sukupuolen ja palvelutahon mukaan (ks. tarkemmin, luku 6).

Tutkimuksen yhtenä lähtökohtana on Rikosuhripäivystyksestä kymmenen vuotta sitten valmistunut arviointitutkimus, jossa tehtiin myös vastaanlainen asiakaskartoitus (Tuorila 1999; 2000). Soveltuvien osin nykytilannetta verrataan tämän tutkimuksen tuloksiin.

2.4.3 Kyselyihin liittyviä eettisiä näkökohtia

Ajatus kyselyn tekemisestä asiakkaille oli jossain määrin vieras tukipalvelujen edustajille. Kyselyn ehdottamista epäroitiin hetkellä, jolla ihminen on hakemassa apua vaikeaan elämäntilanteeseensa. Tällaisen asetelmaan liittyy monia eettisiä kysymyksiä, minkä vuoksi tutkimuksessa lähestytyt tahot halusivat viedä tutkimuslupahakemuksen hallitustensa tai johtokuntien- sa päätettäväksi. Tutkimuslupa saatiin lähes kaikilta tahoilta⁹.

Varsinainen aineistonkeruu sujui hyvin, ja monet uhreista olivat lopulta motivoituneita vastaamaan ja kertomaan kokemuksistaan. Monet vastanneista olivat varsin kriittisiä eri oikeusviranomaisia kohtaan. Kyselyyn osallistumista saattoi ainakin osalla motivoida mahdollisuus päästä purkamaan näitä kokemuksiaan. He saattoivat kokea, että heidän kokemuksensa voi olla osa prosessia, jossa rikosten uhrien asemaa kehitetään Suomessa. Samoin jotkut puheluita tai yhteydenottoja vastaanottaneet työntekijät kertoivat siitä, miten joidenkin kyselyyn vastanneiden kanssa oli mahdollista vielä kyselylomaketta täytettäessä keskustella kokemukseen liittyvistä ulottuvuuksista. Osa yhteyttä ottaneista asiakkaista oli kokenut tällaiset keskustelut tärkeiksi.

Vaikeasti tavoitettavien, traumatisoituneiden ja haavoittuvien ihmisryhmien tutkiminen on metodologisesti haastava tehtävä. Herkkienkin aiheiden tutkiminen on kuitenkin tärkeää, että saataisiin tietoa esimerkiksi rikosten uhrien ”palvelutarpeista” – siitä, miten heitä on kohdeltu ja siitä, missä asioissa he jäivät vaille tukea. Kerätessä tällaista tietoa palvelujen tuottajien avustuksella on oltu huolissaan siitä, että tiedonkeruu voi vaikeuttaa palvelun tuottamista ja vahingoittaa asiakassuhdetta. Asiakkailta kysellään paljon erilaisia kysymyksiä, jotka he voivat kokea syyllistävinä. Lisäksi asiakkaat voivat olla traumatisoituneita. Siksi on pohdittava, sietävätkö he enää lisäkysymyksiä. Jotkut tutkijat ovat suosittelleet havainnointia haastattelujen sijaan, jolloin asiakkaita ei tarvitse pyytää tuottamaan tutkimusmateriaalia (”nonintrusive observational methods”). Toisaalta olisi myös tärkeää saada suoraa palautetta rikosten uhreilta. (Campbell, Adams & Patterson 2008, 369–370.)

Arkaluonteisia aiheita koskevaan tutkimukseen osallistumisesta on vähän tutkimusta. Vaarana on toissijainen uhriutuminen: tutkittava voi kokea, että hänen kertomuksensa ei hyödytä häntä vaan voi päinvastoin palauttaa mieleen vaikeita kokemuksia ja aiheuttaa tunteen, ettei tule ymmärretyksi vaan hyväksikäytetyksi jälleen kerran. Toisaalta aikaisemmat tutkimukset

⁹ Ainoastaan Naisten Linja kieltäytyi. Perusteena oli se, että puheluita vastaanottavat vapaaehtoiset työntekijät, joita ei voi velvoittaa kysymään soittajilta suostumusta kyselylomakkeen täyttämiseen.

viittaavat siihen, että tutkittavat pitävät henkilökohtaisten ja ahdistavienkin aiheiden tutkimista oikeutettuna, jos he kokevat tutkimusaiheen tärkeäksi, heitä on informoitu riittävästi tutkimuksen tarkoituksesta, heille on kerrottu oikeudesta olla vastaamatta ja haastattelija on herkistynyt havaitsemaan, milloin haastateltava haluaa keskeyttää haastattelun (Kuula 2006). Tässä tutkimuksessa nämä ehdot täyttyivät: tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista, työntekijät, jotka olivat uhriasioiden ammattilaisia tai koulutettuja vapaaehtoisia, informoivat kyselyyn osallistuvia tutkimuksen tarkoituksesta ja olivat sensitiivisiä vastaajien mielentilan suhteen. He myös arvioivat, voiko kyselyyn vastaamista ylipäättään ehdottaa. Näin ei tehty, mikäli asiakkaan arvioitiin olevan ahdistunut, itkuinen tai muuten epävakaa mielen­tilassa.

3 SUOMALAISET ASIANTUNTIJAT JA HAAVOITTUVUUDEN HAASTE

Arvioidakseni rikosuhurityön ammattilaisten näkemyksiä uhrien moninaisuudesta kysyin haastattelemiltani asiantuntijoilta, millaisia heidän mielestään ovat haavoittuvat uhrin ja uhriryhmät. Asetan haastattelujen analyysin ja aikaisemman tutkimuskirjallisuuden vuoropuheluun sen hahmottamiseksi, millaiset haavoittuvuuden ulottuvuudet tunnustetaan suomalaisessa viranomais- ja auttamiskäytännöissä ja millaiset tuntuvat jäävän marginaalisemmiksi.

Haastatteluissa hahmottui kolme yleistä tapaa hahmottaa haavoittuvuutta. Puhuttiin 1) haavoittavista rikoksista tai uhrikokemuksista, 2) siitä, miten kuuluminen tiettyyn ryhmään voi tehdä henkilön asemasta haavoittuvan. Lisäksi 3) monet uskoivat haavoittuvuuden olevan myös henkilökohtainen ominaisuus, joka ei suoraan palaudu yksilön kokemaan uhrikokemukseen tai hänen sosiaalis-yhteiskunnalliseen asemaansa. Uskottiin, että ihmisillä on elämänhistoriasta tai persoonallisuuspiirteistä johtuvia eroja sen suhteen, miten he joutuvat rikosten uhreiksi, miten he käsittelevät kokemustaan ja miten he hakevat apua. Siksi erilaiset ryhmittelyt eivät välttämättä kuvaa hyvin kokemusta haavoittuvuudesta. Haastattelemani syyttäjä kiteytti tämän näkökulman seuraavasti:

”Mun mielestä kuka tahansa rikoksen uhri voi olla haavoittuva, että niitä ei välttämättä pysty lokeroimaan silleen uhriryhmiin [...] jollekin tönäisy voi olla kauhea väkivallan teko joku taas sietää sitten esimerkiksi lyömistä, nää on ihan jokaisen subjektiivisia kokemuksia.” (A7)

Haastatteluissa pohdittiin, miten edellä mainitut kolme tapaa jäsentää haavoittuvuutta vaikuttavat rikosten uhriksi joutumisalttiuteen, siihen, tarvitseeko uhriksi joutunut henkilö apua, kykeneekö hän hakemaan sitä sekä siihen, saako hän apua, tukea tai neuvoja niin halutessaan. Luvussa 5 tarkastelen asiantuntijahaastattelujen perusteella myös sitä, millaisia vaikutuksia haavoittuvuudella on asian käsittelyyn rikosprosessissa.

Seuraavassa esittämäni tulkinnat haavoittuvuudesta eivät luonnollisestikaan olleet esillä jokaisessa haastattelussa. Tavoitteenani on toisaalta tuoda esiin haavoittuvuuden jäsenysten kirjoja haastatteluissa, toisaalta pohtia

myös sitä, millaisia haavoittuvuuteen liittyviä teemoja haastatteluissa ei noussut (vahvasti) esiin ja miksi näin ei tapahtunut.

3.1 Haavoittavat rikokset tai kokemukset

Viranomaiset käsittelevät määrällisesti enemmän esimerkiksi omaisuusrikkoksia kuin väkivaltaa: kolmannes poliisin tietoon vuonna 2007 tulleista rikoksista oli omaisuusrikkoksia, kun taas henkeen ja terveyteen kohdistuvia ja seksuaalirikoksia vain noin viisi prosenttia (Sirén 2009, 9–14). Monesti haastatteluissa puhe keskittyi kuitenkin väkivaltaan. Monet haastateltavat totesivat väkivallan voivan aiheuttaa enemmän kärsimystä kuin omaisuuteen kohdistuvat rikokset:

”Ehkä tämmöset tavanomaiset pienet rikokset, jotka kohdistuu esimerkiksi omaisuuteen, niin eihän ne [uhrit] ehkä kärsi samalla lailla, kuin semmoset ku jossa kajotaan johonkin henkilökohtaiseen, kuten esimerkiks pahoinpitely tai sitten seksuaalirikokset.” (A13)

Väkivallasta ja erityisesti seksuaalisesta väkivallasta puhuttiin haavoittavana kokemuksena, sillä hyökkäys kohdistuu intiimille alueelle, fyysiseen ja/tai seksuaaliseen koskemattomuuteen. Tällainen kokemus tuottaa häpeää ja syyllisyyttä – sitä enemmän mitä läheisempi tekijän ja uhrin välinen suhde on. Siksi tapausten arvioitiin haastatteluissa jäävän helpommin piilorikollisuudeksi kuin omaisuuteen kohdistuneet rikokset¹⁰. Tutkimusten mukaan myös rikosten ilmoittamisen motiivit eroavat: omaisuusrikkoksista ilmoitetaan usein sen vuoksi, että vakuutusyhtiöt pitävät rikosilmoituksen tekemistä vahingonkorvauksen edellytyksenä. Väkivaltarikosten ilmoittamisen syynä on useammin avun hakeminen tai halu saada väkivalta loppumaan. (van Dijk & Groenhuisen 2007, 369; Heiskanen & Roivainen 2005, 141–143.)

Haastatteluissa tuli esiin, että väkivallan kokemisen henkiset seuraukset voivat myös alentaa toimintakykyä ja aiheuttaa tuen tarvetta viranomaisprosesseissa. Niihin liittyy sen vuoksi erityisiä kysymyksiä rikosprosessin kannalta, kuten haastattelemani lautamies kuvaa puhuessaan uhrin ja tekijän kertomusten ristiriidasta ja uhrin kertomuksen tärkeydestä tapahtumien toteennäyttämässä:

¹⁰ Tämä ajatus saa tukea myös suomalaisista uhritutkimuksista. Niiden mukaan noin kymmenesosa väkivaltakokemuksista ilmoitetaan poliisille, fyysisesti vakavimmista teoista 15 prosenttia. Omaisuusrikkoksista noin joka neljäs johtaa poliisitutkintaan – sitä todennäköisemmin, mitä suurempi vahinko oli tapahtunut. (Aromaa & Heiskanen 1992, 29–41.)

”[m]illasi uhreja näkee, ni sillohan korostuu tavallaan ne keissit, mitkä on joko kiistettyjä, tai sit siin on joku ristiriita sen uhrin ja tekijän puheiden välillä. Tai et ne on just sellasii rikoksii, missä tarvitaan sen uhrin kertomusta sen rikoksen toteennäyttämiseksi. Ja ainakin näin aluksi tulee ensisijassa mieleen, et sillo on kyse väkivaltarikoksista ja seksuaalirikoksista. Et omaisuusrikoksissa ja luvottomissa käytöissä, mitä esimerkiks on paljon, ni niissä tyypillisesti saattaa olla vaikka kuinka paljon asianomistajia, mut ne ei oo siellä [oikeudessa, PH] läsnä. Ja sit useinhan ne on siis tämmösiä niinkun esineisiin kohdistuvia vahinkoja. Mitä ne niist haluaa, ni vakuutusyhtiöthän saattaa ajaa ne niiden puolesta. Tai sit et ihminen on itte lähettänyt tuomioistuimelle sen vaatimuksen, mitä vahinkoja siit on tullu, et niitä uhreja ei siel niinku silmästä silmään nää.” (A4)

Väkivallan erityislaatuisuus ”henkilöön kohdistuvana” rikoksena tunnustetaan myös suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa, esimerkiksi kun pohditaan asianomistajan syyteoikeutta:

”On ymmärrettävää, että rikoksen uhri harvemmin tuntee itsensä nöyryytetyksi silloin, kun teko on kohdistunut pelkästään hänen omaisuuteensa. Tällöin hyvitykseksi yleensä riittääkin se, että uhri voi nostaa rikoksen tekijää vastaan vahingonkorvauskanteen. Tilanne on toisenlainen silloin, kun rikos on kohdistunut suoraan uhrin henkilöön. Esimerkiksi pahoinpidely [...] saattaa useinkin katsoa, että pelkkää vahingonkorvausta ei voi pitää riittävänä hyvityksenä rikoksen johdosta, vaan täyden kompensaation saaminen edellyttää mahdollisuutta esittää rangaistusvaatimus rikosentekijää vastaan”. (Vuorenperä 1999, 53–54.)

Muiden länsimaiden tapaan Suomessakin väkivaltaan on alettu suhtautua aikaisempaa vakavammin: ilmoitushalukkuuden lisääntymisen myötä tapauksia on tullut aikaisempaa enemmän viranomaisten käsittelyyn ja rangaistukset ovat koventuneet, vaikka uhritutkimusten mukaan väkivallan kokemukset eivät ole lisääntyneet (Sirén 2009,14; Sirén, Aaltonen & Kääriäinen 2010). Tämän kehityksen taustalla on nähty sivilisaatioprosessi, jonka myötä väkivaltaa ei enää siedetä samassa mitassa kuin ennen. Samoin viime vuosikymmeninä voimistunut ihmisoikeusdiskurssi on korostanut väkivaltaa vakavana syrjintään liittyvänä kysymyksenä, jonka käsittelystä valtio on vastuussa. (Tham 2001, 30–32.)

Silti väkivallan erityisyys on varsin jännitteinen kysymys suomalaisessa kontekstissa. Yleisesti tiedetään, että meillä on kansainvälisesti vertaillen suhteellisen paljon varsinkin vakavaa väkivaltaa (Salmi ym. 2009, 4). Kuitenkin tämä asiantila on tunnistettu toimenpiteitä vaativaksi sosiaalisiksi ongelmaksi vasta 1990-luvulla, suurelta osin erilaisten järjestöjen aktiivisuuden tuloksena. Tällä hetkellä väkivaltatyöstä vastaavat epävarman projekti-

rahoituksen turvin toimivat kansalaisjärjestöt. Samoin meiltä puuttuvat valtakunnalliset väkivallan uhrien ja tekijöiden hoidon toimintamallit eikä koulutustakaan ole riittävästi. Lainsäädännössämme on edelleen kansainvälisesti paljon asianomistajarikoksia¹¹, esimerkiksi useissa seksuaalirikoksissa. (Ronkainen 2008, 390–391; Niemi-Kiesiläinen 2005, 238–239; Niemi, J. 2010, 1261–1262.)

Väkivaltaan liittyen haastatteluissa tuli esiin yhtenä haavoittuvana ryhmänä henkirikosten uhrien läheiset (myös Spalek 2006, 78–79). Heidän tilanteensa on viime vuosina noussut aikaisempaa voimakkaammin yleiseen tietoisuuteen, osin paljon huomiota saaneiden rikosten, kuten joukkoampumisten seurauksena¹². Emotionaalista haavoittuvuutta lisää se, että yhtä aikaa on käsiteltävä läheisen menettäminen ja siitä aiheutuva suru, kuoleman väkivaltaisuus, kuten myös pakko osallistua asian rikosoikeudelliseen käsitteelyyn sekä median kiinnostus tapauksia kohtaan. Tuoreen arviointitutkimuksen mukaan puolet henkirikosten uhrien omaisista kärsii tapahtumaan liittyvistä psykiatrista hoitoa vaativista psyykkisistä häiriöistä. Myös itsemurhaajatukset ovat yleisiä. Monet selviytyvät ilman ammattiapua, mutta pitkityessään suru vie voimavarat selviytyä: osa ei osaa tai jaksa hakea apua ja on siten vaarassa syrjäytyä työ- ja muusta elämästä. (Poijula 2010.)

Väkivallasta puhuttaessa myös epäsuora uhriutumisen tuli esiin haastatteluissa. Esimerkiksi läheisen ihmisen joutuminen väkivallan uhriksi ja tilanteen käsittely voi olla ahdistavaa. Samoin auttajilla on ”sijaisuhriutumisen” vaara, asiakkaan tapaus jää vaivamaan mieltä. Haastatellut kertoivat tähän liittyvistä omakohtaisista kokemuksistaan ja puhuivat näiden asioiden käsittelyn tärkeydestä esimerkiksi työnohjauksen avulla.

Osa haastatelluista halusi laajentaa näkemystä väkivallan erityisestä haavoittavuudesta tuomalla esiin, että myös muut rikokset, kuten omaisuusrikokset voivat olla traumatisoivia. Samasta asiasta kertovat helsinkiläisille rikosten uhreille tehdyn kyselyn tulokset; yksi vastanneista kuvasi autovarkauden aiheuttaneen ”kuvottavan tunteen” oman koskemattomuus-

¹¹ Suomessa rikokset jaetaan kahteen ryhmään: virallisen syytteen alaiset rikokset ja asianomistajarikokset. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa syyttäjä voi nostaa syytepyynnön asianomistajan tahdosta riippumatta, kun taas asianomistajarikoksissa syyttäjä ei voi toimia ilman asianomistajan esittämää syyttämispyyntöä. (Vuorenmaa 1999, 86–87.)

¹² Yksittäisten henkirikosten uhrien omaiset ovat kokeneet olevansa huonommassa asemassa kuin esimerkiksi suuronnettomuuksien ja joukkomurhien uhrin (Poijula 2010, 9). Tämän ryhmän tuen saamista on pyritty edistämään viime aikoina. Esimerkiksi vuonna 2000 perustettu Huoma ry on yhdistys, joka tukee henkirikosten uhrien läheisten selviytymistä ja tekee näkyväksi heidän tilannettaan. Yhdistys järjestää muun muassa tukipuhelin, kuntoutus- ja vertaisryhmätoimintaa. Se on tehnyt kartoitusta tämäntyyppisen kriisin kokemista ja koetuista ongelmista muun muassa viranomaiskohtauksissa. Henkirikosten uhrien läheisten tilanteet ja aseman parantaminen ovat olleet esillä myös valtiovallan toimista (mm. Oikeusministeriö 2009a).

den loukkaamisesta (Heiskanen & Roivainen 2005, 133). Asiantuntijahaastatteluisa mainittiin asuntomurtojen kokemisen sisältävän samantyyppistä loukkaavuutta kuin väkivallan. Samasta kertovat edellä mainittuun uhrikyselyyn vastanneet. Asuntomurron uhreille yksityisyyteen, ”pyhimpään paikkaan” (mt., 136) tunkeutuminen oli tuntunut erityisen loukkaavalta:

”Kammottava kokemus. Tavaroiia ei viety paljon, mutta se tunne, että joku on omin lupineen tutkinut asuntoani, liikkunut siellä, katsellut tavaroiia, arvioinut jne. Aiemmin oma koti on ollut aina turvallinen paikka. Murron jälkeen meni monia kuukausia, kun koti alkoi taas tuntua kodilta.” (Mt., 136.)

3.2 Elämänvaiheeseen liittyvä haavoittuvuus

Rikoskeskeisen lähestymistavan rinnalla haastatteluissa oli tavanomaista pohtia joidenkin ihmisryhmien haavoittuvuutta. Haastatteluissa tunnistettiin hyvin, että eri ihmisryhmiin kohdistuu erilaisia rikoksia ja toisaalta resurssit hakea apua vaihtelevat. Myös se vaihtelee, ketkä nähdään (ideaali)uhreina ja siten se, millaista kohtelua he saavat. Tarkastelen seuraavaksi eri elämänvaiheisiin liittyvää haavoittuvuutta, josta puhuttiin haastatteluissa.

3.2.1 Lapset

Moni haastateltu mielsi lapset haavoittuvana ryhmänä. Tällöin puhuttiin erityisesti perheen sisällä tapahtuvasta tai vanhempien tekemästä väkivaltaa. Erityisinä piirteinä nähtiin lasten solidaarisuus vanhempiaan kohtaan, samoin alttius painostukselle. Erityisesti lapsiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa pidettiin traumatisoivana. Sen haavoittavuuden arvioitiin liittyvän ennen kaikkea siihen, että se tapahtuu herkässä lapsuuden tai nuoruuden kehitysvaiheessa, läheisissä ja turvallisiksi mielletyissä ihmissuhteissa, usein omassa kodissa.¹³

Tutkimusten mukaan väkivallan kokeminen läheisissä suhteissa herättää ristiriitaisia tunteita, häpeää, epäluottamusta muihin ihmisiin ja joskus hallitsemattomia arvottomuuden sekä vihan tunteita. Uhrit eivätkä tekijätäkään usein puhu tapahtumista. Siksi kokemukset tulevat harvoin ilmi ja viranomaisten käsittelyyn. Häväistyksi tulemisen kärsimystä ei siten jaeta

¹³ Haastatteluissa tuli myös esiin, että varsinkin nuorten seksuaalista hyväksikäyttöä saattaa tapahtua myös internetin kautta: ”on tullut näitä chatteja, haetaan sitä seuraa ja vähitellen ystävystytään, ja tämä lasten seksuaalinen hyväksikäyttö, että alaikäisiä pyydetään tekemään vaikka sitten sen webbikameran kautta” (A11).

kenenkään kanssa, jolloin raskas taakka jää yksin kannettavaksi ja käsiteltäväksi aiheuttaen erilaisuuden, rikkinäisyyden ja joukkoon kuulumattomuuden tunteita. (Laitinen 2006.)

Lapsen kehitysaste vaikuttaa siihen, miten hän oireilee rikoksen uhrina. Kaikki eivät muista tapahtumia, mutta niiden seuraukset voivat tulla esiin eri tilanteissa muun muassa kehollisina tunteina. Kokemisella voi myös olla pitkäaikaisia seurauksia, kuten ahdistuneisuutta, pelkoja, painajaisia, aggressiivista käyttäytymistä ja mielenterveydellisiä häiriöitä. Tällaisista kokemuksista eheytyminen tarkoittaa usein kokonaisvaltaista ja ehkä koko loppuelämän mittaista elämän uudelleen rakentamista. Tämän tyyppisen haavoittuvuuden kohtaaminen on haasteellista auttajatahoissa, mutta saatu apu voi olla olennaisen tärkeä itsen uudelleenrakentamisen prosessissa. (Mt.)

Lasten perheissä kokema väkivalta on tunnistettu viime vuosina haavoittavaksi kokemukseksi aikaisempaa laajemmin. Sen oikeutus kiistetään voimakkaammin kuin aikaisemmin, minkä lisäksi muun muassa vanhempien lapsiin kohdistama kuritusväkivalta on vähentynyt (Ellonen, Kääriäinen, Salmi & Sariola 2008). Haastattelemani syyttäjä kertoi paikkakunnallaan olevan nollatoleranssi lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan: ”viedään ihan kaikki pienet luunapit ja tukkapöllyt käräjille, kun niitä niin vähän tulee sieltä tutkinnasta. Me halutaan antaa viestiä, että näin ei saa tehdä” (A14). Hän uskoi tällä pystyttävän estämään lapsiin perheessä kohdistuvan väkivallan vakavoituminen.

Myös lasten väkivallan näkemiseen perhepiirissä on alettu suhtautua vakavasti niin tutkimuksissa kuin päätöksenteossa. Ruotsissa ja Norjassa vanhempien tai muiden läheisten väkivaltaa todistanut lapsi on saanut virallisen uhrin aseman siinä mielessä, että hänellä on oikeus rikosvahinkolain nojalla hakea valtiolta kärsimyskorvauksia (Eriksson 2010, 66–68). Suomessa vastaaventyypistä lainsäädäntöä ei vielä ole, mutta haastatellut asiantuntijat puhuivat myös lasten ja nuorten uhritumisesta tässä mielessä. Tosin rikosilmoitusten analyysiin perustuvan tutkimuksen tulosten mukaan viranomaiset eivät kiinnitä riittävästi huomiota lapsen tai nuoren väkivallalle altistumiseen tällaisissa tilanteissa (Humppi 2008, 74).

3.2.2 Nuoret

Uhritutkimusten mukaan pieni osa lasten ja nuorten väkivaltakokemuksista tulee ilmi (mm. Walklate 2007d, 58–59; Green 2007, 95, 107). Lapsista ja nuorista puhuttaessa asiantuntijahaastatteluisa sivuttiin harvoin yleisiä, niin kutsuttuja massarikoksia (”volume crime”), joille ei ole niin selkeästi tarjolla kulttuurisia kärsimyksen ja menetyksen tarinoita kuin esimerkiksi

raiskauksen, seksuaalisen hyväksikäytön tai inestien uhreille. Esimerkiksi valtaosa poliisin tietoon tulleesta alle 15-vuotiaiden kokemasta väkivallasta tapahtuu nuorten kesken (Humppi 2008), samoin lapsiuhritutkimuksen mukaan yleisimmin lasten ja nuorten kokemassa väkivallassa tekijänä on ikätoveri (Ellonen ym. 2008).

Nuoret ovat arkisten rikosten kokijoina järjestymätön ryhmä, jolla ei ole vahvaa ääntä ja jonka tarpeet ohitetaan helposti (Rock 2008, 111–112). Viranomaiskäytännöissä lapsen ajatellaan olevan herkemmin suojelun ja huolenpidon tarpeessa, nuori taas nähdään itse vastuussa teoistaan (Raitakari & Virokannas 2009, 9). Samoin nuoret nähdään helposti epäsosiaalisena ja vaarallisena ryhmänä, minkä vuoksi he saavat harvemmin huomiota uhreina (Koskela 2009, 152). Lastensuojelussa nuoret tulevat työn kohteeksi vasta sitten, kun ongelmat ovat hyvin vakavia (Pohjola 2009, 24). Vasta viime aikoina on alettu pohtia, vaatisiko nuorten parissa työskentely omaa erityistä tietoperustaa (mt., 27). Kriittisesti voikin kysyä, kuinka hyvin tunnistetaan lasten ja nuorten keskinäisiin suhteisiin liittyvä haavoittuvuus. Ongelmia kokeneet nuoret eivät välttämättä tuo itse niitä tapauksia esiin, vaan yrittävät selvitä yksin (Kiilakoski 2009).

Tässä tutkimuksessa ei ole ollut mahdollista haastatella sosiaalityössä toimivia kattavasti, mutta vaikuttaa siltä, että uhrinäkökulma ei ole vakiintunut sosiaalityön arjessa ja sen esillä olo vaihtelee työtä tekevän henkilön intressien ja aktiivisuuden mukaan. Samoin työpaineiden kasautumisen vuoksi lastensuojelussa ei välttämättä ole resursseja haavoittuvien lasten ja nuorten tukemiseen (Määttä & Väänänen-Formin 2009, 72). Ongelmana on myös se, että uhrien tukeminen on epävarmalla määräaikaishoiduksella toimivan kolmannen sektorin vastuulla, jolloin lapset, nuoret ja heidän läheisensä jäävät helposti vaille pitkäaikaista tukea (Porras 2009). Lastensuojelun piirissä rikoksesta epäillyn asemassa olevasta nuoresta on olemassa laintasoisia mainintoja ja ohjeita, mutta alaikäisen uhrin asemasta vähemmän. Tosin vuonna 2008 voimaan tulleessa lastensuojelulaissa on rohkaistu lastensuojelua ja poliisia tiiviimpään yhteistyöhön, jos epäillään lapsen joutuneen rikoksen kohteeksi¹⁴. Lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tehtyjen rikosilmoitusten määrä onkin kasvanut viime vuosina (Humppi 2008, 22).

Nuorisotyöntekijät voivat olla nuorelle merkityksellisiä toimijoita. He voivat olla luottohenkilöitä tai epävirallisia auttajia, joille nuoret voivat kertoa helpommin ongelmistaan kuin muille aikuistoimijoille. He voivat toimia moniammatillisissa verkostoissa eräänlaisina nuorten viestintuojina

¹⁴ Vajaa kymmenesosan poliisin tietoon vuonna 2007 tulleista alle 15-vuotiaiden kokemasta fyysisestä väkivallasta oli ilmoitettu sosiaaliviranomaisilta, seksuaalisessa väkivallassa vastaava osuus oli 20 %. Varsin usein näiden rikosepäilyjen konteksti oli perhe. (Humppi 2008, 72.)

asioista, jotka eivät tule esiin koulussa tai kotona. (Hirvonen 2009, 56–58.) Nuorisotyössä on toteutettu verkkonuorisotyötä ja etsivää työtä, jossa rikosten uhriksi joutuminen voi tulla tavalla tai toisella esiin. Etsivän työn tarkoituksena on nuorisotyöntekijöiden jalkautuminen nuorten ajanviettopaikkoihin, kuten kaduille ja muihin julkisiin tiloihin. Tarkoituksena on ongelmien ehkäiseminen ohjaamalla palvelujen piiriin sellaisia nuoria, joita ne eivät tavoita mutta jotka voisivat hyötyä niistä. Vuoden 2009 ensimmäisten seitsemän kuukauden aikana etsivä työ tavoitti runsaat 800 nuorta, joista kaksi kolmasosaa oli poikia. Pojat eivät hae apua ongelmiinsa yhtä usein kuin tytöt, joten erilaisten ongelmien kanssa kamppailevia poikia on näin mahdollista tavoittaa. (Paumo 2009.)

Verkossa toimii myös nettipoliisi, jota nuoret voivat lähestyä matalalla kynnyksellä erilaisissa ongelmissaan. Silti poliisin ja rikoksen kohteeksi joutuneen nuoren kohtaamisessa voi olla jännitteitä ja vuoropuhelun katkoksia, varsinkin kun käsitellään vaikeita kokemuksia, kuten seksuaalista väkivaltaa (Kainulainen 2004). Suomalaisen uhritutkimuksen mukaan nuoret uhrin olivat vastanneista kaikkein tyytymättömmimpiä siihen, miten he kokivat tulleet kohdelluiksi poliisissa (Heiskanen & Roivainen 2005, 174). Ruotsalaistutkimuksessa haastatellut nuoret 16–19-vuotiaat rikosten uhrin toivoivat saavansa poliisilta tukea ja tietoa rikosprosessista heille ymmärrettävällä tavalla (BRÅ 2010, 27).

3.2.3 Ikäihmiset

Vanhukset mainittiin haastatteluissa haavoittuvana ryhmänä usein (myös Lindgren, Pettersson & Hägglund 2004, 27). Heidän ikävaiheensa lisää monella tavalla heidän haavoittuvuuttaan. Korkea ikä lisää fyysistä haurautta ja riippuvuutta muista. Elämänpiirin pieneneminen voi merkitä yksinäisyyttä ja lisätä seuran tai jopa ”rakkauden” kaipuuta (A16)¹⁵. Sosiaalisten verkostojen puuttuminen voi aiheuttaa avuttomuuden tunteita: ei ole ketään, jolle puhua tai jolta pyytää apua. Haastatteleman vanhustyön asiantuntija kertoi esimerkkejä ihmisistä, jotka hakeutuvat yksinäisten vanhusten seuraan ja vievät häneltä salamyhkäisesti tavaroita tai rahaa.

Haastateltavat toivat myös esiin, että rikoksen kohteeksi joutumisen fyysiset ja psyykkiset seuraukset voivat olla vanhoille ihmisille kohtalokkaampia kuin nuorille. Vanhemmat ihmiset eivät välttämättä kykene puolustau-

¹⁵ Haastatteluissa mainittiin yhtenä esimerkkinä luottamuksen pettämisestä kuusikymppisten naisten ”lomaromanssit” itseään huomattavasti nuorempien miesten kanssa, jotka ovat johtaneet taloudelliseen hyväksikäyttöön ja fyysiseen väkivaltaan. Naisten on ollut vaikea saada apua näissä tilanteissa.

tumaan nuorempien tavoin ja fyysiset vammat voivat olla vakavampia kuin nuoremmilla. Tietoisuus tästä voi selittää sitä, että vanhukset tuntevat turvatomuutta ja pelkäävät liikkua julkisilla paikoilla enemmän kuin muut väestöryhmät (Heiskanen & Roivainen 2005, 137; Niemi 2006). Pelon vuoksi he voivat olla myös ennakkoluuloisia tiettyjä julkisia tiloja paljon käyttäviä ihmisryhmiä, kuten nuoria kohtaan.

”Vanhalla on hauraat luut eli tulee aika pahojakin vammoja, aika pienestäkin töytäsystä saattaa tulla, kun ihminen kaatuu, niin siinä sit murtuu moneen kertaan paikat. Että se sama rikos, mikä ei välttämättä nuorelle aiheuttakaan niin paljon vammoja, ei henkisiä eikä fyysisiä, mutta vanhalle ihmiselle saattaa olla. Että jää sinne kotiin sit kokonaan, ei uskalla liikkua.” (A1)

Haastatteleman vanhustyön asiantuntija totesi, että ikäihmisillä voi olla taustallaan traumaattisia kokemuksia, joita ei ole tunnistettu eikä siten koskaan hoidettu. Näiden kokemusten seuraukset voivat aktivoitua vanhemmallakin iällä:

”Sitkun lukee tällasia vanhoja potilaskertomuksia, psykiatriassa tuolla, niin kyl järkyttävän monissa on ollu joku tämmönen ihan selkeästi traumatisoiva tapahtuma. Et on maininta et lapsi on, hänet on viety alapää verta vuotaen sairaalaan.” (A16)

Haastatteluissa puhuttiin myös ikäihmisten kokemasta pari- ja muusta lähisuhteiden väkivallasta, kuten aikuisten lasten iäkkäisiin vanhempiin kohdistamasta kaltoinkohtelusta. Tapausten uskottiin jäävän piiloon, muun muassa omaa lasta kohtaan tunnetun lojaalisuuden vuoksi: ”äitihän ei tee sitä ilmoitusta” (A2). Ikäihmisten parisuhteissa väkivalta voi olla jatkunut vuosikymmeniä (Piispa 2004; THL 2010). Toisaalta väkivaltaisuus voi liittyä muistisairauksien puhkeamiseen ja alkaa vasta vanhalla iällä. Haastatteluissa kerrottiin myös ”kostomentaliteetista”, jolloin pitkään alistettu puoliso tai lapset kostavat voimiltaan heikentyneelle pahoinpitelijälle: ”nyt saat sinä sen, mitä mä olen joutunut kärsimään” (A16). Perheen piirissä tapahtuvasta kaltoinkohtelusta aiheutuu uhrille usein häpeän ja syyllisyyden tunteita, jotka heikentävät kykyä hakea apua.

Tässä yhteydessä haastatteluissa nousi esiin myös omaishoitajien asema. Olisi tärkeää turvata hoitajille riittävästi lepotaukoja ja mahdollisuuksia palautumiseen. Muuten vaarana on voimien loppuminen, mikä voi ilmetä muun muassa hoitajan liiallisena alkoholin käyttönä, hoidon laiminlyöntinä tai hoivattavaan kohdistuvana väkivaltana. Toisinaan näissä tilanteissa väkivalta on molemminpuolista:

”Et jos ajatellaan tällasta vaikeesti dementoitunutta ihmistä, niinku meidän vanhuspsykiatri sanoo, se on vähän niinkun hevosten hoitamista. Et siin täytyy olla kovat otteet, et siin voi saada hyvin pahasti turpiinsa, siis kunnolla tulla hakatuksi, että jos ajattelee jotain henompaa naisihmistä.” (A16)

Haastatteleman vanhustyön asiantuntija korosti, että omaishoitajilla pitäisi olla riittävästi etukäteistietoa työn raskaudesta, samoin aito mahdollisuus valita. Tällä hetkellä hänen kokemuksensa perusteella monet omaishoitajat uupuvat työssään.

Laitoksissa olevat vanhukset ovat usein hoitajiensa armoilla, varsinkin jos he ovat heikkokuntoisia. Heihin voi kohdistua monenlaista kaltoinkohtelua, hoidon puutteista äärimmillään jopa seksuaaliseen hyväksikäyttöön saakka. Tästä ei juuri puhuta, kuten haastatteleman asiantuntija totesi: ”kun se on niin vastenmielistä, niin siitä ei haluta tietää, kun ajatellaan, että vanhuudessa viimeistään saisi olla rauhassa” (A16). Hänen mukaansa tilanteen tekee monimutkaiseksi tiettyihin sairauksiin, kuten etulohkodementiaan liittyvä seksuaalisuuden korostuminen ja persoonallisuuden muuttuminen. Tämä ei kuitenkaan oikeuta tilanteen ohittamista, vaan se olisi selvitettävä.

Avun hakijoina ikäihmiset muistuttavat monessa suhteessa ideaaliuhria (ks. luku 2), mutta myös poikkeavat siitä. He eivät ole lasten tavoin suloisia, mikä voi herättää auttajissa ristiriitaisia tunteita.

”Lapsi on suloinen, se on nätti, et se saattaa pelastua sen takia monesta pahasta paikasta. Mut vanhukset ei. Vanhusta on helpompi lyödä, sille on helpompi olla paha.” (A16)

Haastatteluissa tuli esiin, että ikäihmisten kertomukset uhriksi joutumisesta voidaan ohittaa leimaamalla ne muistihäiriöiden tuottamaksi vainoharhaisuudeksi tai mielikuvituksen tuotteeksi. Monilla vanhuksilla on aitoja kokemuksia siitä, ettei heihin ole suhtauduttu vakavasti avun hakijoina. Iän myötä lisääntyvät muistihäiriöt voivat kuitenkin vaikeuttaa omien tarpeiden esiin tuomista tai aiheuttaa epäluuloisuutta sekä pelkoa hyväksikäytöstä sen lisäksi, että monet vanhukset eivät muutenkaan luota viranomaisiin.

Tietoisuus ikäihmisten kokemasta väkivallan kirjosta on lisääntynyt viime vuosina. On luotu yhteistyöverkostoja ja kehitetty toimintamalleja väkivallan käsittelyyn ja sitä kokeneen saamiseen avun piiriin. Ikäihmisille on perustettu vertaistukiryhmiä ja tukipuhelimia, joihin he voivat ottaa vaikeissa elämäntilanteissa yhteyttä (ks. tarkemmin luku 4.3.6). Niiden edelleenkehittäminen olisi tärkeää. Samoin turvakotipaikkojen lisäämistä vanhuksille pidettiin tärkeänä. Myös ikäihmisten yhteisöllisyyttä olisi rohkaistava:

”Olis enemmän näitä vanhusten kerhoja ja tällaisia paikkoja, mihin ihmisen pitäis olla kiinnittyneenä. Et monelle käy sitten niin, että työyhteisö on se ainoa yhteisö, ja sitten kun se katkee se yhteys, niin jää aika yksin.”

3.3 Sosiaaliseen asemaan liittyvä haavoittuvuus

Toinen ryhmäluottuvuus, josta haastatteluissa keskusteltiin, oli erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin liittyvä haavoittuvuus. Tällöin tuotiin esiin erityisesti vammaisuuteen, sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja etniseen taustaan liittyviä kysymyksiä. Harvemmin keskusteltiin uhrikokemuksista erilaisissa yhteiskunnallisissa marginaaleissa. Nostan tämän teeman kuitenkin esiin tässä alaluvussa, sillä kriminologisen tietämyksen valossa esimerkiksi huono-osaisuus, rikosten tekeminen ja niiden uhriksi joutuminen kasautuvat samoille henkilöille.

3.3.1 Vammaiset ja mielenterveysongelmista kärsivät

Vammaiset mainittiin haastatteluissa yhtenä haavoittuvana ryhmänä, monesti kuitenkin pysähtymättä pohtimaan esimerkiksi heidän erityistarpeitaan rikosten uhreina. Myöskään vammaisiin kohdistuva viharikollisuus ei noussut keskusteluun¹⁶. Jonkin verran puhuttiin laitoksissa asuvista vammaisista, jotka ovat muista riippuvuuden takia erityisen haavoittuvassa asemassa, esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön suhteen. Tällaiset rikokset jäävät hyvin todennäköisesti piilorikollisuudeksi, sillä varsinkaan vaikeasti vammaiset eivät pysty ajamaan asiaansa. Seuraavassa siteerattu syyttäjä piti ongelmana myös sitä, ettei heidän oikeuksistaan huolehtimiseen ole olemassa toimivia järjestelmiä:

”Seksuaalirikokset on sellainen, joita ilmeisesti tollaisessa laitoksessa on hyvin helppo tehdä. Ja sehän on sellainen uhriryhmä, että hehän on seksuaalisesti aktiivisia, jos mä nyt olen oikein ymmärtänyt, mitä mä olen niitten juttujen tiimoilta lukenut, mitä mulle on tullu pöydälle. He on hyvin seksuaalisia, ja se helpottaa sitä hyväksikäyttöä, mitä heihin voi kohdistua ja heidän kuulemisensa ja totuuden selvittäminen sellaisissa olosuhteissa on kyllä tosi haasteellista.

¹⁶ Viharikos-käsitettä käytetään kuvaamaan rikoksia, jonka motiivina on ennakkoluulot tai vihamielisyys tiettyjä ihmisryhmiä kohtaan esimerkiksi heidän etnisen taustansa, uskonnollisen vakaumuksensa, seksuaalisen tai sukupuolisen suuntautumisensa tai vammaisuutensa perusteella. Poliisin tietojärjestelmistä on löydettävissä vuosittain noin 30 viharikosta, jossa perusteena on uhrin vammaisuus. (Peutere 2010, 15, 77.)

Varmasti siellä on sellaista, varmasti suurin osa henkilökunnasta hoitaa kaikki ihan hienosti ja hommat sujuu, mutta ne on niin alttiita ja helppoja uhreja, ne on monille eri rikoksille varmasti helppoja uhreja.” (A14)

Haavoittuvuudesta puhuttaessa ei haastatteluissa juuri keskusteltu mielen-terveysongelmista kärsivien uhrikokemuksista tai haavoittuvuudesta, vaikka uhriksi joutumisen sinällään nähtiin lisäävän mielen-terveysongelmien riskiä. Kansainvälisten tutkimusten mukaan mielen-terveysongelmista kärsivät ovat useammin uhrin kuin tekijän asemassa rikosprosessissa, vaikka mielen-terveysongelmien ja rikosten tekemisen välistä yhteyttä on tutkittu enemmän. Uhrikokemukset jäävät usein piilorikollisuudeksi uhrien pelätessä, että heitä ei uskota heidän mielen-terveysongelmansa vuoksi. Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa tarkasteltiin mielisairaalasta tehtyjä ilmoituksia poliisille (246 ilmoitusta, joista 100 analysoitiin tarkemmin). Valtaosassa potilaiden itsensä ilmoittamista tapauksista poliisi totesi, ettei rikosta ollut tapahtunut (73 %), kun taas henkilökunnan ilmoittamista tapauksista näin tapahtui alle puolessa (44 %). Yhdessäkään potilaiden ilmoittamista tapauksista ei tehty pidätyksiä tai kuulusteltu epäiltyä. (Williams, Norman & Wunsch 2009, 360.)

3.3.2 Sukupuoli ja seksuaalisuus

Haastatteluissa sukupuoli ja seksuaalisuus määrittivät haavoittuvuutta erityisesti silloin, kun puhuttiin väkivallasta. Aina haavoittuvuuden käsitettä ei käytetty tässä yhteydessä, mutta haastatellut asiantuntijat toivat selkeästi esiin naisten ja miesten erityistarpeita rikosten uhreina. Uhritutkimusten mukaan sukupuoli määrittää sitä, millaisissa tilanteissa joudutaan rikosten uhreiksi. Naiset kokevat väkivaltaa enemmän intiimeissä suhteissa ja työpaikoilla, miehet taas tuntemattomien tai puolittutujen tekemää väkivaltaa julkisissa tiloissa (Sirén & Honkatukia 2005). Seuraavaksi käsittelen kolmea haastatteluissa esiin nousutta teemaa: parisuhdeväkivaltaa, miehiä väkivallan kohteina ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen uhrikokemuksia.

Parisuhdeväkivalta

Naisten osalta haastatteluissa keskusteltiin paljon parisuhdeväkivallan uhriksi joutumisesta. Puheessa tuli esiin konkreettisia kokemuksia ja näkemyksiä asian viranomaiskäsittelystä, esiin tulleista epäkohdista ja kehittämistarpeista, mikä kertonee tapausten jonkinasteisesta tuttuudesta (ks. tar-

kemmin luku 5.2.1). Uhritutkimusten mukaan naisten parisuhteissa kokema väkivalta on varsin yleistä, mutta viranomaisten käsittelyyn asia tulee yleensä vasta, kun väkivaltaa on jatkunut kauan (Piispa 2004). Vaikuttaa siltä, että tällainen väkivalta tunnistetaan auttamis- ja viranomaistoiminnassa omanlaisekseen rikollisuudeksi, josta sekä tekijöiden että uhrien on vaikea puhua, jolla on uhreille usein pitkäaikaisia seurauksia ja jonka uhrit tarvitsevat sen vuoksi erityiskohtelua ja suojelua väkivallan jatkumiselta (myös Noponen 2007, 18; Kainulainen 2006, 89–92). Tällaiseen väkivaltaan puuttumiseksi on tehty lainsäädäntömuutoksia, kuten myös kehitetty erilaisia sanktioita kuin muuhun väkivaltaan (rangaistuksen sijaan lähestymiskielto, Niemi-Kiesiläinen 2005, 237; Rantala ym. 2008; Riski 2009; Niemi, J. 2010)¹⁷.

Haastatteluissa keskityttiin parisuhdeväkivallan käsittelyyn rikosoikeusjärjestelmässä, jolloin sitä käsiteltiin automaattisesti rikollisuuteen liittyvänä kysymyksenä. Pohjoismaisessa vertailuissa on kuitenkin käynyt ilmi, että Suomessa parisuhdeväkivalta tulkitaan helpommin hyvinvointikysymykseksi tai perheen vuorovaikutukseen kytkeytyväksi ongelmaksi, kun taas esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa tapauksen rikosluonnetta painotta-va uhridiskurssi on huomattavasti vahvempi (Eriksson 2010, 81).

Asiantuntijahaastatteluissa kerrotut epäkohdat kielivät siitä, etteivät poliisit, syyttäjät ja tuomarit kuitenkaan aina tunnista tilanteiden vakavuutta. Uhrien auttamistyössä toimiva kertoo, miten parisuhdeväkivaltaa kokenut nainen saatetaan leimata hysteeriseksi tai mielenterveysongelmaiseksi, siis ei-uskottavaksi uhriksi, jolloin hän jää vaille tarvitsemaansa apua (myös Heiskanen & Roivainen 2005, 172):

”On ollut kokemuksia, että on ollut uhkaava tai todella rankka tällainen väkivallan tilanne, ei ole mitään jälkiä. Ja nainen on sinne saanut soitettua poliisit, ja kun poliisit tulee paikalle niin poliisit uskookin sitä miestä. Sitten mies on muuttunut ihan toisenlaiseksi ja nimenomaan sillä tavalla, että vaimo on hysteerinen tai ollaan niin kun kavereita, nehän on miespoliiseja useimmat.” (A9)

Edellä siteerattu naiseen kohdistuvasta parisuhdeväkivallasta haastateltu asiantuntija korosti viranomaisten ja auttajien suhtautumisen vaikuttavan uhrien halukkuuteen kertoa asiasta:

¹⁷ Yksi osoitus tästä on se, että vuosina 2010–2015 toteutetaan Suomen hallituksen poikihallinnollinen Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma. Tarkoituksena on muun muassa ehkäistä väkivallan uusiutumista ja vaikuttaa väkivaltaa legitimoiviin asenteisiin. Tarkoitus on kehittää keinoja tunnistaa ja puuttua haavoittuvassa asemassa olevien naisten ja tyttöjen kokemaa väkivaltaa, kuten erotilanteissa tapahtuvaa parisuhdeväkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa tai maahanmuuttajataustaisten naisten ja tyttöjen kokemaa väkivaltaa. (Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämishjelma 2010.)

”[v]äkivallan uhrin eivät kerro kokemastaan väkivallasta, mikäli he aistivat, että tuo ihminen ei kestä kuulla mun kertomusta, he suojelee ja varjelee. Ja heillä on erittäin rautainen osaaminen siihen toisen ihmisen mielialojen ja tunteiden tutkailemiseen, koska ne tavallaan työkseen omassa kodissaan siinä parisuhteessa aistivat, millä tuulella tänään kumppani on, tuleeko turpiin vai ei.” (A9)

Samoin tuotiin esiin, miten väkivallan jatkuminen voi vaikeuttaa asian viranomaiskäsittelyä.

”Hirveän usein törmää siihen, että sitten sovussa tullaan tuonne tuomioistuimeen eikä haluta sitten mitään sille toiselle, ja me ollaan sovittu ja miksi sä nyt [syyttäjänä, PH] vaadit. Ja sit sitä veivaamista voi tapahtua pitkän aikaa. Sit tapahtuu uusia väkivallantekoja ja sit taas ollaan sitä mieltä, että kyllä tästä rangaistusta ja sit taas tilanteet muuttuu, ja nää on aika pitkiä prosesseja”. (A14)

Osa haastatelluista oli sitä mieltä, että asian oikeuteen vieminen ei ratkaise ongelmaa, varsinkin jos suhde jatkuu. Uhri ei ole usein motivoitunut hankkimaan itselleen avustajaa eikä vaatimaan rangaistusta tai vahingonkorvauksia, jotka ovat pois perheen yhteisistä rahoista: ”joskus on tapahtunut niinkin, että vastaaja antaa sen sakkolapun sille vaimolle siellä oikeussalissa, ja sanoo, että maksa kun oot tämän hankkinutkin” (A14). Haastattelemani syyttäjä totesi yhteistyöhaluttomuuden syynä voivan olla myös uhrin pitkäaikainen eläminen alistetussa asemassa:

”On niin alisteinen se asema, että on kerta kaikkiaan niin uupunut ja peloissaan tai sitten taloudellisesti riippuvainen tai nujerretty erilaisilla henkisen väkivallan elementeillä. Että sitten ei jakseta ja uskalta ja koeta itseään kykeneväksi siinä asiassa toimimaan.” (A14)

Väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyössä mukana ollut haastateltu piti samaa ilmiötä uhrin traumatisoitumisen seurauksena:

”Minä näen sen niin, että se on sen traumatisoitumisen seurausta, että tällainen nainen ei sitten, kaikesta tästä osaamisesta ja tuesta huolimatta hän saattaa palata siihen, eli siinä on jonkinlainen veto. Hän on jollakin lailla samaistunut siihen väkivallan tekijän tarjoamaan identiteettiin. Ja sitten se läheisyyden ja rakkauden kaipuu on niin kova ja yksinäisyyden pelko. On niin kova juttu jäädä yksin, melkein mieluummin sitten jää sellaiseen [suhteeseen, PH], koska sieltä joskus saa sitä rakkautta.” (A9)

Yhdysvalloissa on kokeiluja, joissa rangaistus voidaan määrätä siten, että tuomitun on osallistuttava väkivallan katkaisuhjelmaan (Niemi-

Kiesiläinen 2004). Suomalaisessa rangaistusjärjestelmässä hoidon ja rangaistuksen yhteensovittamista ei ole ollut (Lappi-Seppälä 1996, 330–332). Espoossa Lyömättömän Linjan ja oikeusviranomaisten kesken on tehty yhteistyötä, jossa rikosprosessin rinnalla väkivaltaa tehneen miehen on ollut mahdollista osallistua hoito-ohjelmaan (Keisala 2006).

Tekemissäni haastatteluissa tuotiin esiin myös miesten kokemuksia naisten tekemästä parisuhdeväkivallasta. Tuoreen tutkimuksen mukaan 16 prosenttia miehistä on kokenut väkivaltaa parisuhteessa, ja vastaava osuus naisista oli yhtä suuri (Heiskanen & Ruuskanen 2010). Kyseisen tutkimuksen mukaan väkivallan kokeminen erotilanteissa on kuitenkin naisille kaksi kertaa yleisempää kuin miehille, minkä lisäksi miesten kokema parisuhdeväkivalta on seurauksiltaan keskimäärin lievempää kuin naisten kokema. Tämä voi selittää sitä, että naisten kokemasta parisuhdeväkivallasta ilmoitetaan edellä mainitun tutkimuksen mukaan useammin poliisille. Ruotsalaistutkimuksessa haastatellut parisuhdeväkivaltaa kokeneet miehet toivoivat viranomaisilta asiallista suhtautumista tämäntyyppisille, harvemmin käsittelyssä oleville rikoksille, ja sitä, ettei heidän kokemustaan mitätöitäisi (BRÅ 2010, 26).

Tässä tutkimuksessa tehtyjen haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että miesten kokemaa parisuhdeväkivaltaa oli käsitelty osana omaa työtä ja ettei aihepiiri ollut erityisen hankala tai vaiettu. Haastattelemani syyttäjä kertoi käsitelleensä tapauksia, joissa naiset olivat lyöneet miespuolisoitaan, jopa tapauksia, joissa ”perheen äiti hyvin vakavilla tavoilla pahoinpitelee sitä perheen isää” (A14). Samoin on ollut tilanteita, joissa molemmat osapuolet olivat käyttäneet väkivaltaa ja molemmille oli aiheutunut vammoja. Tyypillistä kuitenkin hänen mukaansa on, että heikommassa asemassa on fyysisesti ja henkisesti alistettu nainen, vaikka väkivalta onkin ollut molemminpuolista:

”Hyvin usein se nainen on sitten niin paljon heikompi ja alistainen, monesti vaikka siinä on ollutkin molemminpuolinenkin väkivaltatilanne, niin usein se on puolustusväkivaltaa, se ei johda syytteeseen, kun se on tehty itsepuolustuksessa ja vähän niin kun pakkotilassa.” (A14)

Parisuhdeväkivaltaan kietoutuu monentyyppistä väkivaltaa, niin henkistä kuin fyysistä alistamista. Nämä seikat tekevät väkivaltaa kokeneista haavoittuvia ja kykenemättömiä hakemaan apua. Tukipalveluja parisuhteissa väkivaltaa kokeneille naisille on jonkin verran (esim. matalan kynnyksen palvelu Naisten Linja, ks. luku 4). Myös esimerkiksi Rikosuhripäivystyksessä varsin suuri osa yhteydenottoja koskee parisuhteissa tapahtunutta väkivaltaa. Miesten kokemaa parisuhdeväkivaltaa on mahdollista käsitellä pääkaupunkiseudulla toimivassa Miesten Keskuksessa, kuten myös Ensi- ja turvakotien liiton miestyön piirissä. Vertaistuen tärkeyttä korostettiin, ja

esimerkiksi parisuhdeväkivaltaa kokeneille järjestettyjä keskusteluryhmiä pidettiin tärkeänä. Havainto siitä, ettei ole yksin ongelmansa kanssa, on voimaannuttava kokemus (myös Poijula 2010, 22–23). Samoin ryhmissä voidaan jakaa kokemuksia sekä saada tukea ja neuvoja esimerkiksi asian viranomaiskäsittelyssä.

”Koska ryhmäläisillä on kokemuksia, että millaista siellä oikeudessa on, kertoo ihan konkreettisesti, millaista siellä oikeudenkäynnissä oli ja miten suhtauduttiin. Joskus on ollut mäntin oloisia tuomareita ja joskus vähemmän. Mut kumminkin se, että se siellä tulee puheeksi paljon, että miten rankkaa prosessi tämä oikeuskäsittely oikeasti on.” (A9)

Haastatteluissa mainittiin parisuhdeväkivaltaa kokeneita ryhmiä, joiden nähtiin jäävän katveeseen esimerkiksi avun saamisen suhteen, kuten iäkkäät naiset, sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt tai maahanmuuttajataustaiset naiset ja tytöt. Heille on niukalti ryhmiä tai muitakaan tukimuotoja, ainakaan koko maan kattavasti. Myös lapsettomat parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset ja miehet jäävät helposti avun ulkopuolelle, sillä monet tukimuodot on tarkoitettu perheellisille.

Miehet miesten tekemän väkivallan uhreina ja avun hakijoina

Suurin osa väkivallasta on miesten välistä, mutta naiset ovat aktiivisempia avun hakijoita (Sims, Yost & Abbot 2005, 375; Tuorila 2000; Heiskanen & Ruuskanen 2010). Myös syyt kääntyä viranomaisten puoleen vaihtelevat jossain määrin sukupuolen mukaan. Uhritutkimusten mukaan miehillä korostuu useammin syyllisen rankaiseminen poliisille ilmoittamisen perusteena, naisilla taas avun hakeminen ja rikoksen koettu vakavuus (Aromaa & Heiskanen 1992, 84–89).

Miesten keskinäistä väkivaltaa ei läheskään aina pidetä rikoksena eikä se siten tule viranomaisten tietoon, vaikka suurin osa viranomaisten käsittelemästä väkivallasta onkin miesten välistä. Miehiksi kasvettaessa opitaan mieltämään väkivalta tai vähintäänkin sen mahdollisuus osaksi miehistä vuorovaikutusta. Monet pojat ja miehet pyrkivät välttämään väkivaltaan johtavia tilanteita. Jos niihin kuitenkin joutuu, heidän oletetaan pystyvän puolustamaan itseään. Uhriksi joutuminen yhdistetään ei-miehekkäänä pidettyyn heikkouteen ja avuttomuuteen. Väkivallalla voi myös olla myönteisiä merkityksiä poika- ja mieskulttuureissa. Sen avulla voi todistella itselle ja muille omaa miehekkyyttään. Väkivallan kiinteä yhteys miesten

keskinäisen sosiaalisuuden piirteisiin voi olla osasy sille, että monet miehistä tai pojista eivät koe tarvitsevansa apua tai tukea väkivaltakokemuksensa käsittelyyn. (Stanko & Hobdell 2003; Walklate 2007d, 52; Green 2007, 99.)¹⁸

Miesten välinen väkivalta ei noussut kovin voimakkaasti esiin asiantuntijoiden haastatteluissa, mikä ehkä jossain määrin heijastelee väkivallan tulkittamista osaksi normaalia mieskulttuuria. Esimerkiksi haastatteleman poliisi totesi miesten välisistä ”grillitappelujen” uhreista: ”kun he ei kyllä monesti koe tarvitsevansa hirveesti tukea” (A2). Samaa todettiin myös alkoholisoituneiden miesten välisestä väkivallasta, jonka arvioitiin olevan näissä piireissä normaali tapa ratkoa ongelmia: ”niitä on valitettavan paljon, että oho, Pena ei antanu mulle sitä pulloa ja mä taisin vähän sohaista” (A11). Haastatteleman oikeusavustaja pohti tässä yhteydessä uhrin kohtaamista seuraavasti:

”Mä rupesin miettiä sitä, miten oikeusavustaja kohtaa rikoksen uhrin, niin se nyt viittaa lähinnä johonkin naiseen perheväkivallan uhrina, joka pitää jotenkin erityisesti kohdata. Mutta että miten mä kohtaan jonkun miehen, joka on saanut turpaansa nakkioskilla? Mä kohtaan ”päivää, käy istumaan tohon”, käydään nämä faktat läpi, ettei niissä ole mitään.” (A10)

Stankon ja Hobdellin (1993) Isossa-Britanniassa tekemä haastattelututkimus on yksi harvoista miesten kokeman väkivallan seurauksia syvällisemmin käsittelevistä tutkimuksista. Tutkimukseen osallistui 33 miestä, jotka olivat joutuneet toisten miesten tekemän väkivallan uhreiksi ja joista useimpien kokemus oli tullut poliisin tietoon. Väkivallan tekijät olivat olleet yleensä tuntemattomia miehiä.

Stankon ja Hobdellin (mt., 403, 411) haastattelemat miehet määrittelivät puheena olleet uhrikokemuksensa normaalin ulkopuolisiksi, ennakoimattomaksi, ”transformatiiviseksi” väkivallaksi. Jokaiselle oli aiheutunut emotionaalisia tai fyysisiä seurauksia. Kokemuksista oli seurannut pelkoa, ja itse tilanteissakin monet kertoivat pelänneensä henkensä edestä. Samoin monet kokivat, että uhrikokemus oli muuttanut heidän elämänsä ratkaisevalla tavalla. Jotkut kertoivat alkaneensa kantaa mukanaan itsepuolustusvälineitä. Kyselytutkimuksissa rikoksen uhreiksi joutuneiden miesten onkin

¹⁸ Ruotsalaisia miesuhreja koskeneen haastattelututkimuksen (Burcar & Åkerström 2009) mukaan he tasapainoilivat uhrin ja miehen identiteettien välillä kertoessaan asiasta tutkijalle. Varsinkin emotionaalisella tasolla he kiistivät olevansa uhreja tai tarvitsevansa tukea asian henkiseen käsittelyyn. Myös huumori, ironia ja nauru olivat keinoja käsitellä mieheyden ja uhriuden välistä ristiriitaa. Siten heidän kertomuksissaan jotkut ideaaliuhrin piirteet yhdistyivät sankaritarinoihin siitä, miten he pystyivät puolustautumaan ja punnitsemaan tilanteita rationaalisesti.

todettu tuntevan yleisemmin vihan tunteita kuin naisten, jotka taas helpommin syyttävät itseään tapahtuneesta (Spalek 2006, 74–75, 85).

Miehisessä kehyksessä normaaliksi mielletty miesten välinen väkivalta jäänee helposti piilorikollisuudeksi. Poliisin tietoon tulleet tapaukset edustanevat useammin Stankon ja Hobdellin termein transformatiivista, arkisesta poikkeavaa ja rikolliseksi miellettyä väkivaltaa (myös Burcar & Åkerström 2009). Toisaalta poliisin tietoon voi tulla myös muiden kuin uhrien itsensä ilmoittamina tapauksia, joissa väkivalta on ollut molemminpuolista (esim. tappelut), osapuolet ovat olleet päihtyneitä ja joiden uhreja saatetaan siksi pitää jossain määrin ei-ideaalisina (Christie 1986). Joka tapauksessa Stanko ja Hobdell (1993, 412) toteavat, että miehisyyteen liittyvien stereotyyppien takia poliisi ei ohjaa miehiä riittävästi avun piiriin.

Tekemissäni haastatteluissa kyseenalaistettiin yleistä ja miesten itsensäkin tuottamaa ja kantamaa ajattelutapaa, jonka mukaan ”miesten pitää kestää ja ei ne tartte välttämättä [tukea, PH]” (A6).

”On ollu esimerkiksi harrastuksissa tai sitten saanut kadulla joskus myöhemmin turpaansa, jossain nakkijonossa, että voinut olla kraaviakin väkivaltaa, [...] sä oot käyny tikkauttamassa ittes ja vaikka sua pelottais sen jälkeen vaikka liikkua tietyillä kulmilla, tai se voi vaikuttaa hyvinkin sun käyttäytymiseen [...] Et sä lähde hakemaan apua, et sä tee siitä välttämättä poliisi-ilmoitusta, että jotenkin se sellainen, tähän kuuluu tähän elämään tällainen. [...] Tää on kestettävä, just se kestämisen se kynnyks hakea apua.” (A6)

Stankon ja Hobdellin (mt. 413) tutkimuksessa mukana olleet miehet kokivat tärkeäksi empaattisen suhtautumisen ja sen, että heidän tunnustettiin kärsineen väkivallasta eikä tapausta leimattu joksikin tavanomaiseksi miesten väliseksi vuorovaikutukseksi. He arvostivat myös sitä, että he saivat käytännön apua ilman, että heidän mieheyttään kommentoitiin. Monia oli auttanut eniten läheisten antama tuki, vaikka osa olikin välttänyt asiasta puhumista läheisille halutessaan suojella heitä tai hillitessään varsinkin miespuolisten ystävien kostohaluja. Joillekin taas asian välttely, vähättely tai huumori olivat olleet toimivia keinoja käsitellä kokemusta.

Monet miehet siis kokevat väkivaltaa, mutta he eivät miellä sitä ongelmana, jonka käsittelyyn he tarvitsisivat tukea. Miestyössä mukana ollut haastateltu kertoo, että esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liiton alaiseen Miesten Keskukseen ei tyypillisesti oteta yhteyttä uhrikokemusten takia, vaan usein erokriisin tai muiden ongelmien takia (myös Nyqvist 2006). Silti monesti hoitosuhteen aikana kokemukset väkivallasta eri elämänvaiheissa nousevat keskusteluun ja kriittisen pohdinnan kohteeksi.

Osa haastattelemistani asiantuntijoista oli sitä mieltä, että naisille avun hakeminen voi olla helpompaa tai luontaisempaa kuin miehille. Stankon ja Hobdellin (1993, 413) haastatellut miehet myönsivät vaikeuden puhua väkivallan seurauksista liittyvän miehenä olemiseen ja vaikeuteen näyttää heikkoutta (myös Jokinen 2000). Tekemissäni haastatteluissa ongelmaksi hahmotettiin myös miesten ”herkkänahkaisuus”, jolla viitattiin kyvyttömyyteen asettua asiantuntijan analysoitavaksi ja neuvottavaksi:

”[m]iehet on niin sanotusti herkkänahkaisempia kuin naiset palveluiden hakijana, ja miehet huonommin sietää sitä, että se asiantuntija tietää paremmin minkälaista hoitoa sä tarttet tai minkälaista apua sä tarttet.” (A6)

Haastatteleman uhrien auttamistyössä mukana oleva haastateltu kuvasi miesten yhteydenottojen koskevan usein faktakysymyksiä, mutta keskustelun edetessä voidaan päästä käsittelemään myös tunteita¹⁹.

”Kyllä sitten kun haastattelee niitä miehiä niin kyllä paljastuu tällaisia niin sanottuja traumaperäisen stressireaktion oireita, kyllä ne sitten tunnustaa niitä, vaikka vähän vähätellen, on tos nyt vähä ollu unettomia öitä, niin kun toteaa näin.” (A8)

Sekä suomalaisen että ruotsalaisen uhritutkimuksen mukaan miehet olivat muita tyytymättömämpiä oikeusviranomaisilta saamaansa kohteluun – suomalaistutkimuksessa erityisesti nuoret miehet (Heiskanen & Roivainen 2005, 153–154; BRÅ 2010, 18, 29). Haastatteleman lautamies kertoi kuitenkin nähneensä oikeudenkäynnissä myös miesuhreja, jotka olivat puhuneet asiantuntevasti tapauksen aiheuttamista henkisistä seurauksista. Tällaisten asioiden kertominen nimenomaan oikeudenkäynnissä voi edistää paitsi uhrin selviytymistä myös tehdä hänen kertomuksestaan vakuuttavan. Tällaisissa tapauksissa mies on voinut saada henkistä tukea esimerkiksi tukihenkilöltä (ks. tarkemmin luku 5.4.7), joita haastatteleman lautamies oli nähnyt myös ”maskuliinisilla ja lihaksikkailla” miehillä.

Tekemissäni haastatteluissa tuli esiin sellaisia miesten kokemia väkivallan muotoja, joista on hyvin vähän julkista keskustelua. Esimerkiksi puhuttiin seksuaalista väkivaltaa kokeneista miehistä ja pojista. Brittitutkimuksen mukaan kolme prosenttia aikuisista miehistä on kokenut vastentahtoista seksiä toisten miesten kanssa (Walklate 2007d, 15, 93). Heille ei ole ole-

¹⁹ Toisaalta avun hakeminen ei tutkimusten mukaan ole helppoa uhreina olleille naisillekaan, jotka ovat herkkiä sille, tulevatko he kuulluksi ja otetaanko heidät vakavasti (mm. Nyqvist 2001, 167). Miesten tavoin naiset haluavat välttää uhriksi leimautumista sen tuottaman passiivisen kuvan vuoksi, joka kyseenalaistaa kyvyn huolehtia omista asioista.

massa räätälöityjä palveluita ja heidän on tapaukseen liittyvän häpeän vuoksi erittäin vaikea hakea apua eikä rikosilmoituksiakaan juuri tehdä. Tekijöinä on yleensä useampia miehiä.

”Voi joutua niin että se [raiskaus, PH] on osa pahoinpitelyä esimerkiksi että joutuu jonkun miesporukan [pahoinpitelemäksi]... siihen voi liittyä raiskaaminen. Toki se voi liittyä homopariskunnan väliin, mutta yleensä nää on tapahtunu, tää on nyt se katuväkivaltaosio. Eli sä oot ollu hirveän humalassa, sut on ryöstetty ja sua pahoinpidellään. Ja sit sut voidaan [raiskata, PH] joko niin että sä lähdet jonnekin et sä olet niin humalassa, että sä lähdet johonki sellaisen seurueen matkaan, mistä sä et tiedä yhtään mitään. Tai saattaa tapahtua kadulla.” (A6)

Seksuaalisen väkivallan uhriksi joutuminen on traumaattinen kokemus, josta uhrien on vaikea puhua. Erityisen vaikeaa se voi olla miehelle tai pojalle, joka joutuu käsittelemään paitsi ei-miehekkäiksi leimattuja häpeän, heikkouden ja avuttomuuden tunteita myös seksuaalisuuteen liittyviä monimutkaisia kysymyksiä. Ulkopuoliset voivat suhtautua tällaisiin kokemuksiin joko kieltämällä tai kauhistelemalla. Tällöin ne marginalisoidaan ilmiönä, mikä ei edistä yksittäisen pojan tai miehen tilanteen käsittelyä (Spalek 2005, 85). On tärkeää pohtia, miten vaietetut kokemukset saataisiin rakentavasti myös julkiseen keskusteluun. Sitä kautta luodaan tällaista väkivaltaa kokeneille käsitteitä ja tilaa puhua asiasta ja siten mahdollisuuksia käsitellä vaikeaa kokemusta ja hakea apua. (Myös Aaltonen 2007; Punnonen 2007, 526.)

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen uhrikokemukset

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen uhrikokemukset mainittiin haastattelussa, joskin harvemmin kuin esimerkiksi vanhusten tai lasten. Sukupuolivähemmistöllä viitataan henkilöihin, joiden sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu poikkeaa siitä, miten yleisesti ajatellaan miehenä tai naisena olemisesta. Seksuaalivähemmistöillä taas viitataan ei-heteroseksuaalisesti suuntautuneisiin henkilöihin. Haastateltavat pahoittelivat, ettei näiden ryhmien uhrikokemuksista ole Suomessa juuri tutkimus- ja tilastotietoa. Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin parisuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa, niin kutsuttua viharikollisuutta sekä syrjintään liittyviä ilmiöitä.

Tässä tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat tuntuivat olevan tietoisia siitä, että *parisuhdeväkivaltaa* tapahtuu myös ei-heteroseksuaalisissa suhteissa. Kovin syvällisesti tähän aihepiiriin ei kuitenkaan useimmissa haastattelussa paneuduttu. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulmas-

ta puhuneen haastatellun mukaan tämäntyyppisen väkivallan kohteeksi joutumista hävetään eikä siitä yleensä kerrota auttajillekaan, vaan se tulee yleensä ilmi ”pidemmän keskustelun kautta” (A17). Asiasta puhuminen merkitsee myös esimerkiksi seksuaalisen identiteetin paljastamista, mitä ei välttämättä haluta tehdä. Vielä suurempi kynnyks on yhteyden ottaminen viranomaisiin, vaikka haastatellun asiantuntijan kokemuksensa mukaan ainakin pääkaupunkiseudulla poliisi on suhtautunut esiin tulleisiin tapauksiin asiallisesti. Pienemmällä paikkakunnilla pelot voivat olla aiheellisia:

”Pelko on yleensä aika suuri siitä, että ei tule ymmärretyksi eikä oteta vakavasti. Ajatus on se, että kaksi naista, niillä on kaikki hyvin ja onnellisesti, ei naiset toisiaan hakkaa esimerkiksi. Mä luulen, että homomiesten on ehkä vielä vaikeampi ottaa yhteyttä, se maskuliinisuus saattaa siinä kärsiä, kun joutuukin sen uhrin asemaan.” (A17)

Tämän haastatellun mukaan poliisilla on jossain määrin ”mustavalkoinen maailmankuva” seksuaalisen suuntautumisen suhteen: ”ei nähdä sitä, että se identiteetti voi olla muutakin kuin pelkästään hetero tai homo” (A17), mikä saattaa vaikeuttaa tapausten ymmärtämistä ja selvittämistä. Viranomaisilla pitäisikin hänen mukaansa olla enemmän asiantuntemusta sukupuolisen ja seksuaalisen suuntautumisen moniulotteisuudesta.

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvien kokema parisuhdeväkivalta poikkeaa haastattelujen perusteella vain vähän heteroseksuaalisissa parisuhteissa tapahtuvasta väkivallasta. Se saattaa olla useammin molemminpuolista, ”kun ollaan fyysisesti tasaveroisia, niin ehkä uskaltaa vähän antaa takaisin siinä tilanteessa” (A17). Heterosuhteissa tapahtuvan väkivallan tavoin näissäkin tapauksissa toinen osapuoli on kuitenkin yleensä altavastaaja, ja toinen ”käyttää sitä valtaa psykologisesti ja fyysisesti” (A17). Toisaalta tapahtumien häpeällisyys voi eristää uhrin ehkä tehokkaammin kuin heterosuhteissa tapahtunut väkivalta: ”[k]un ei siitä voi mennä kenellekään kertomaan. Jos ei omat vanhemmat tai sukulaiset hyväksy suhdetta, siinä jää hirveän yksin.” (A17)

Väkivaltaa kokeneille ei-heteroseksuaalisille ei ole olemassa keskusteluryhmiä. Niille olisi tarvetta niin parisuhdeväkivallan kuin lapsena koetun väkivallan käsittelyssä. Joillakin ei-heteroseksuaalisilla henkilöillä varhaiselämän väkivaltakokemukset voivat liittyä oman seksuaali-identiteetin pohdintaan. Esimerkiksi joitakin on pohdituttanut, voisiko omaa sukupuolista suuntautumista selittää se, ”että kun miehen kanssa on tosi paha olla ja ei luota miehiin” (A17). Tällaisen ryhmän vetämiseen tarvittavaa ammattitaitoa voi olla vaikea taata vapaaehtoisvoimin, eli tarvitaan myös resursseja.

”Mitä nyt on parisuhdeväkivallan uhreille palveluita, kyllä se aika perusolettamus on, että ihmiset on heterosuhteesta. Se vaatii itseltä

hirveästi rohkeutta mennä sinne erilaisena ihmisenä kertomaan omista kokemuksistaan. Se että menet homona tai lesbona johonkin heteroiden ryhmään kertomaan siitä lapsuuden kokemuksesta [väkivallasta, PH], niin se on monelle tosi vaikee asia”. (A17)

Muissa kuin väkivallan ympärille viritetyissä vertaisryhmäkeskusteluissa tällaisia teemoja voi nousta esiin, mutta yksittäisen henkilön traumaattisten kokemusten käsittely voi viedä liikaa tilaa ryhmän varsinaisen teeman käsittelyltä ja saattaa olla ahdistavaa muille ryhmäläisille.

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluviin kohdistuva *viharikollisuus* herätti vielä vähemmän keskustelua kuin ei-heteroseksuaalisissa parisuhteissa tapahtuva väkivalta²⁰. Tällaisten kokemusten seuraukset ovat laajempia kuin yksilöön kohdistuvat teot, sillä niiden kautta halvennetaan tiettyä ihmisryhmää, viestitetään heille, että heidän läsnäolonsa ei ole toivottua ja luodaan pelkoa heidän keskuudessaan (Peutere 2008, 14). Pelko taas voi rajoittaa liikkumista ja aiheuttaa äärimmillään eristäytymistä (Spalek 2006, 76). Haastatteluissa ei asian viranomaiskäsittelyyn liittyviä epäkohtia juuri pohdittu, luultavasti koska tapauksia on tullut eteen harvoin.

Poliisin tietojärjestelmistä on löydettävissä vuosittain noin 30 rikosilmoitusta, joiden motiivi liittyy uhrin oletettuun tai todelliseen seksuaaliseen suuntautumiseen (Peutere 2010, 74–77; 82)²¹. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulmaa edustava haastateltu uskoi, että varsinkin nuoret (miehet) voivat kohdata tämän tyyppistä väkivaltaa julkisissa tiloissa:

”Tiedän tällaisia tapauksia, että nuoria on pahoinpidelty oman sukupuolen ilmaisunsa vuoksi. Mä luulen, että siinä ehkä enemmän on se, että jos ilmaisee sukupuoltaan jotenkin epätyypillisesti, ei välttämättä seksuaalinen suuntautuminen niinkään. Vaan se, jos mies ei näytä mieheltä, on vähän feminiinisen oloinen tai pukeutuu vähän erikoisemmin, se on sitten sellainen riskitekijä”. (A17)

Muulla julkisessa elämässä, esimerkiksi työpaikoilla, ongelmana on ehkä useammin kuitenkin syrjinnän arkisuus ja hienovaraisuus:

”Saattaa olla se ilmapiiri työpaikalla, että kun sä tulet kahvihuoneeseen, keskustelu tyrehtyy saman tien, tulee syvä hiljaisuus. Tai että työkaverit lähtee porukalla jonnekin, sulle ei oo kukaan puhunut mitään. [...] Että ei se oo välttämättä aina siitäkään kiinni, että työnantaja toimii väärin. [...] Se kynnys lähteä sitä oikeuttaan peräämään on

²⁰ Haastattelut tehtiin ennen kesällä 2010 Helsingissä tapahtuneita hyökkäyksiä Prideparaatia vastaan.

²¹ Tämän raportin kirjoitushetkellä viharikollisuuteen liittyvien tekojen rangaistuksia ollaan koventamassa. Aikaisemmin on esitetty myös pohdittavaksi, pitäisikö viharikokset nimetä rikoslaisilla omalla rikosnimikkeellään (Viljanen 2009).

suuri, kun ei itsekään ole varma, että onko tässä kyse syrjinnästä vai jostain muusta. Moni sitten jää vain yksikseen miettimään. (A17)

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen aseman pohtiminen rikosten uhreina herättää huomaamaan uhritukipalvelujen aukkoja (myös Dunn 2007, 278). Ne eivät vastaa riittävästi vähemmistöryhmien erityistarpeisiin, esimerkiksi sukupuolisten vähemmistöjen edustajat eivät aina koe voivansa lähestyä niitä. Haasteeksi nouseekin kehittää matalan kynnyksen palveluja, joissa on mahdollista käydä läpi tämäntyyppisiä, ei aina rikoksiksi miellettyjä kokemuksia. Tarvitaan siis sensitiivisyyttä ei-heteroseksuaalisten rikosten uhrien kokemuksille, samoin kuin heidän tilanteisiinsa erikoistunutta oikeudellista neuvontaa ja apua.²²

3.3.3 Maahanmuuttajataustaiset uhrit

Vuonna 2009 Suomessa asui 233 183 ulkomailta syntynyttä henkilöä. Maahanmuuttajataustaisen väestön määrä on kasvanut 1990-luvulta lähtien. Ruotsalaisen uhritutkimuksen mukaan muualla kuin Ruotsissa syntyneet rikosten uhrit olivat kaikkein tyytymättömiä oikeusviranomaisilta saamaansa kohteluun, erityisesti tuomioistuinkäsittelyyn (BRÅ 2010, 16).

Tekemissäni haastatteluissa maahanmuuttajat mainittiin usein haavoittuvana ryhmänä rikoksen uhriksi joutumisen suhteen. Samaan hengenvetoon monet totesivat, että heidän kokemuksiaan käsitellään harvoin. Piilorikollisuuden epäiltiin olevan yleistä, minkä taustalla nähtiin pelot ja epäluulot viranomaisia kohtaan tai eristäytyneisyys suomalaisesta yhteiskunnasta, joskus laitton oleskelu maassa. Haastattelemani tukihenkilö piti joidenkin maahanmuuttajien kokemaa epäluuloa heidän haavoittuvuuttaan lisäävänä seikkana:

”Et ei luoteta siihen että Suomessa oikeuslaitos toimis. Et jos nyt suomalainen epäilee sitä, tuleeko oikeudenmukainen ratkaisu, niin vielä vähemmin jostain Aasian maasta tai Afrikasta tullut sitä tajuaa, että hei, kyllä se poliisikin sen työn tekee ja kyllä tämä tästä. Tää vie vaan aikaa. Kyllä se oikeuslaitos sieltä. Että se on tosiaan yks sem-

²² Yksi tällainen järjestö on Seta, jonka piirissä toimii 19 jäsenjärjestöä. Tavoitteena on edistää ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja hyvinvoinnin toteutumista riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta. Seta tekee ihmisoikeustyötä, sosiaalityötä, nuorisotyötä ja antaa myös koulutusta. Sen yhteydessä toimii Transtukipiste, joka tarjoaa ja kehittää psykososiaalisia tukipalveluja transihmisille, sukupuoliristiriitää tai sukupuolen monimuotoisuutta kokeville ja heidän perheenjäsenilleen. (Ks. tarkemmin www.seta.fi.)

monen, mikä pitää ottaa huomioon. Sitä jatkuvaa vakuuttelua ja sitä tavallaan sitä toppuuttelua, että ei sitä tarvitse nyt joka viikko soittaa sinne tutkijalle, että kato niinku kyllä se tästä, usko nyt vaan.” (A15)

Samoin tuotiin esiin heikot tiedolliset valmiudet toimia omassa asiassaan: heikko kielitaito ja tietämys lainsäädännöstä. Esimerkiksi kerrottiin joidenkin väkivaltaa kokeneiden maahanmuuttajataustaisten naisten voivan pelätä oleskelulupansa epäämistä, jos he ilmoittavat kokemastaan parisuhdeväkivallasta. Voidaan pelätä rassistista kohtelua, vaikka uhrien auttamistyössä mukana olleet korostivat usein asioiden hoituvan hyvin. Varsin monet haastatelluista asiantuntijoista toivat esiin maahanmuuttajataustaisten rikosten uhrien erityiskohtelun tarpeen, esimerkiksi kielitaidon suhteen (ks. myös luku 5):

”[k]oko yhteiskunta on rakentunut sen varaan, että on kielitaitoa ja osaa etsiä tietoa asioista itse ja näin, niin jos nämä kyvyt puuttuu, niin sitten tietysti ihan kaikkien asioiden hoitaminen on hankalaa.” (A10)

Seuraavassa tarkastellaan ensinnäkin maahanmuuttajien kohtaamaa rasismia, toiseksi maahanmuuttajanaisten ja -tyttöjen asemaa rikosten uhreina. Tärkeitä mutta haastatteluissa pitkälti käsittelemättä jääneitä teemoja ovat ihmiskauppa ja -salakuljetus, joihin liittyvä problematiikka jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle (siitä esim. BRÅ 2008; Viuhko 2010; Roth 2010). Nämä lisääntyneeseen kansainvälistymiseen liittyvät teemat on nostettu esimerkiksi EU-tasolla tärkeiksi, ja on todettu, ettei tällaisen rikollisuuden uhreja välttämättä tunnisteta eikä heille ole kehitetty riittävästi tukipalveluja. Sekä järjestöt että viranomaiset ovat pohtineet ja kehittäneet keinoja ihmiskaupan uhrien tilanteen parantamiseksi.

Rasismi

Rasismista ei usein puhuttu haastatteluissa yksityiskohtaisesti. Osa totesi, ettei omalla työuralla ole tullut esiin rassistisia rikoksia ainakaan kovin usein, kuten seuraavassa haastattelemani poliisi, joka vastasi seuraavasti kysymykseeni rassististen rikosten kohtaamisesta poliisityössä:

”Enemmän se on että [...] sieltä tulee heti syytös epäillyltä, että sinä olet rasisti ja jotain. Heti kun joku tekee jonkun asian väärin, tai tuolta ei saa soittaa putkasta tai jotain, niin sitten me ollaan rasisteja, se menee tälle linjalle. Mutta uhrit... niin ei ole. Se on enemmänkin tällaisia, esimerkiksi tollainen kurdijuttu oli tossa, missä oli tällaisia

kunnia-asioita, että väitetään jonkun tehneen jotain, niin se on enemmän heidän kulttuuriasia, mitä ne siellä pui.” (A11)

Kuitenkin tutkimusten mukaan Suomessa asuvat maahanmuuttajataustaiset henkilöt kokevat usein rasismia, ja teema on nostettu esiin poliittisissa asiakirjoissa ja julkisissa keskusteluissa. Samoin uhrien auttamistyössä rasismi on koettu haastavaksi teemaksi (Tuorila & Siltaniemi 1999, 83). Euroopan Unionin perusoikeusviraston vuonna 2008 tekemän tutkimuksen mukaan Suomessa asuvat somalit kokevat eurooppalaisessa mittakaavassa paljon syrjintää ja rasistisia rikoksia (FRA 2009). Samoin Suomessa asuvilla venäläistaustaisilla on tällaisia kokemuksia enemmän verrattuna vastaaviin väestöryhmiin esimerkiksi Baltian maissa. Suomessa tehtyjen tutkimusten mukaan etnisiin vähemmistöihin kuuluvat joutuvat muita useammin rikosten uhreiksi (Honkatukia 2005). Lähes joka kolmas Suomessa asuva maahanmuuttaja (31 %) on joutunut rikoksen²³ kohteeksi etnisen taustansa vuoksi viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana (Jasinskaja-Lahti ym. 2002)²⁴. Lähes kolmanneksella (31 %) uhriksi joutuneista oli useampia uhrikokemuksia. Enemmistö uhriksi joutuneista ei ollut ilmoittanut kokemuksistaan poliisille (71 %), koska ei uskonut ilmoituksen johtavan toimenpiteisiin.

Kyselytutkimukset eivät kuitenkaan välttämättä tavoita rasismien eri ulottuvuuksia, joita koetaan jatkumolla aina rasistisesta häirinnästä tai syrjinnästä vakavaan väkivaltaan. Tällaisiin kokemuksiin on viitattu muun muassa arkipäivän rasismien käsitteellä (esim. Rastas 2004; Honkatukia & Suurpää 2007; Lindgren, Pettersson & Hägglund 2004, 26). Näin on pyritty tavoittamaan arkisten rasististen kokemusten koko kirjoa, arkisesta häirinnästä aina fyysiseen väkivaltaan saakka. Ne kohdistuvat yksilöön sen vuoksi, että hän kuuluu tiettyyn ryhmään, jonka olemassaolon oikeutus samalla kyseenalaistetaan. Kokemuksen traumaattisuus syntyy siitä, että tällaista häirintää koetaan päivittäin, osana elämää, vaikka yksittäiset teot eivät välttämättä ole vakavia. Ne voivat olla loukkaavia sanoja, eleitä tai tekoja, jotka eivät juridisesti ole rikoksia. Yksittäisiin tekoihin ja ajallisesti rajattuihin episodeihin nojautuva rikoslaki ei myöskään tavoita näiden kokemusten kokonaisvaikutusta. Arkisina, toistuvina ja kumuloituvina tapahtumina ne ovat omiaan murentamaan itsetuntoa, eivätkä ne siten kokijan näkökulmasta välttämättä näyttäytyä lievänä (Walklate 2007d, 77–81; Green 2007, 99–101; Peutere 2008, 30). Syrjintä- ja rasismikokemuksilla

²³ Solvaus, uhkaus, pahoinpitely, vahingonteko- tai muu rikos.

²⁴ Erityisen usein näin kertoivat somalit (76 %) ja venäläiset (56 %), harvemmin vietnamilaiset (10 %). Yleisimmin kerrottiin solvauksista (49 %) uhkailuista (19 %), vahingonteosta (15 %) ja pahoinpitelyistä (10 %).

voi olla kielteisiä vaikutuksia maahanmuuttajien hyvinvointiin (mm. Sainola-Rodriguez ym. 2006).

Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien asemaa on vahvistettu viime aikoina lainsäädännössä erityisesti rasistisen rikollisuuden torjumiseksi. Vuodesta 2004 rikoksen rasistinen motiivi on ollut yksi rangaistuksen koventamisperuste (”rikoksen kohdistaminen kansalliseen, rodulliseen, etniseen tai muuhun sellaiseen kansanryhmään kuuluvaan henkilöön tähän ryhmään kuulumisen perusteella”, RL 6:5). Myös rasististen ajatusten esittäminen julkisesti on virallisen syytteen alainen rikos (RL 11:8: kiihottaminen kansanryhmää vastaan). Tämän lisäksi perustuslaissa, rikoslaissa ja muussa lainsäädännössä on syrjintäkieltoja.²⁵

Poliisin tietoon tulleiden rasististen rikosten määrä on lisääntynyt vuosittain. Vuonna 2009 kirjattiin 858 rasistista rikosta. Nousu voi kertoa paitsi tapausten lisääntymisestä, myös siitä, että poliisi tunnistaa ja kirjaa rasistiset rikokset aikaisempaa tarkemmin. Yleisimmin on kyse pahoinpitelyistä. (Peutere 2010, 32–68; Nojonen 2007.)

Poliisiammattikorkeakoulun selvityksen mukaan rasistiseksi määritellyt rikosepäilyt etenevät rikosprosessissa muiden samantyyppisten rikosepäilyjen tavoin. Tapausten rasistisuus ”häviää” kuitenkin prosessissa, ja jos teolle on arvioitu olevan joku muukin syy, rasistinen motiivi usein peittyy sen alle. Rasistista motiivia ei juurikaan käytetä koventamisperusteena. Oikeusviranomaiset tuntuvat jossain määrin arastelevan rasismin kokemisen vakavasti ottamista ja siihen paneutumista rikosprosessissa. (Peutere 2008; 2010, 65–67.)

Silti maahanmuuttajataustaisten tai etnisiin vähemmistöihin kuuluvien tietoisuus oikeuksistaan näyttää olevan pikkuhiljaa lisääntymässä. Esimerkiksi vähemmistöjen ja ulkomaalaisten asemaa edistävään vähemmistövaltuutetun toimistoon on tullut vuosi vuodelta enemmän syrjintään ja epäasialliseen kohteluun liittyviä yhteydenottoja. Vuonna 2007 tällaisia oli yli puolet (55 %) toimiston 737 asiakastapauksista. Kyse voi olla paitsi tällaisen syrjinnän lisääntymisestä, myös siitä, että syrjintää tunnistetaan aiempaa paremmin, samoin kuin uskotaan, että syrjintään on mahdollista puuttua. (Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2007.)

Sen sijaan etnisten ryhmien kesken tapahtuva väkivalta tuntuu olevan vaietumpi asia. Haastattelemani tukihenkilö kertoi havainneensa, että hänen tapaamilleen maahanmuuttajataustaisille miehille kokemus joutumises-

²⁵ Syrjintäkokemuksiin on mahdollista puuttua paitsi rikoslain myös yhdenvertaisuuslainsäädännön avulla. Tämä lainsäädäntö on parhaillaan uudistuksen kohteena. Nykytilanteen ongelmina nähdään muun muassa syrjintäkokemusten esiin tuomisen vaikeus, neuvontapalvelujen vaikea saavutettavuus ja lainsäädännön hajanaisuus. (Aaltonen ym. 2009, 42–44.)

ta oman etnisen ryhmän jäsenen pahoinpitelemäksi on vaikeammin käsiteltävä asia kuin rasistisen rikoksen kohteeksi joutuminen:

Haastateltava: Jos se on samasta etnisestä ryhmästä se tekijä, ni mul on ainaki sellasii kokemuksi siitä, et se on jotenkin niin kamalan järkyttävää. Et joku tällanen niinku rasistinen rikos, jonka maahanmuuttaja kokee, niin se on ainaki mun kohdalla, mitä mä oon jutellu, ni menny paremmin selviytymisprosessissa. Mut sen hyväksyminen, että mä asun täällä ja samasta etnisestä ryhmästä toinen tekee mulle pahaa.

PH: Nii et se on kokemuksena vaikee?

Haastateltava: Et se on vaikea, ja kysymys on nimenomaan miehistä. (A15)

Maahanmuuttajataustaiset naiset ja tytöt rikosten uhreina

Maahanmuuttajataustaiset naiset ja tytöt nimettiin useimmissa haastatteluisissa haavoittuvassa asemassa olevaksi ryhmäksi. Erilaisia viranomaiskäytäntöihin liittyviä ongelmia nostettiin esiin, ja osin ongelmien ja ”kulttuurisen erilaisuuden” edessä tunnettiin avuttomuutta. Samaa osoittanee se, että viime vuosina poliisille ilmoitettujen maahanmuuttajanaisten lähisuhteissaan kokemien väkivaltarikosten määrä on kasvanut. Kasvua voi selittää maahanmuuttajien määrän lisääntyminen, ilmoituskynnyksen madaltuminen ja muun muassa kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta vastaavien viranomaisten herkistyminen väkivaltakokemuksille. (Korhonen & Ellonen 2007, 54–55.) Silti maahanmuuttajataustaisten naisten ja tyttöjen kokema lähisuhdeväkivalta jää piilorikollisuudeksi vielä todennäköisemmin kuin kantaväestön naisten kokema väkivalta. Lisäksi tilastojen mukaan maahanmuuttajataustaisten naisten riski joutua henkirikosten uhreiksi on suurempi kuin muilla naisilla ja maahanmuuttajamiehillä (Lehti 2009).

Maahanmuuttajataustaiset naiset eivät ole homogeeninen ryhmä. He ovat tulleet Suomeen paitsi eri maista myös eri syistä, mikä vaikuttaa heidän avun hakemiseen ja sen saamiseen tilanteissa, joissa he ovat kokeneet väkivaltaa (myös Paul 1998). Suomeen avioliiton myötä muuttaneiden naisten kotoutuminen riippuu paljolti heidän puolisoistaan. Kantaväestöön kuuluvan miehen kanssa parisuhteessa olevista naisista erityisen huonossa asemassa ovat ne, jotka kokevat väkivaltaa parisuhteessaan, ovat taloudellisesti riippuvaisia miehestään ja joilla ei ole sosiaalisia verkostoja. Tällaisessa tilanteessa elävät naiset voivat saada mieheltään vääriä tietoja lainsäädännöstä ja viranomaisista, jolloin he pelkäävät ilmoittaa väkivallasta. (Nurmi 2002, 40–43.)

Toisaalta esimerkiksi maahanmuuttajaperheet saattavat piilotella risti-riitoja perheen sisällä pelätessään niiden paljastumisen vaikutuksia oleskelulupaansa (Aaltio 2002, 53–54). Pakolaisina maahan tulleet naiset ovat haavoittuvassa tilanteessa puutteellisten tietojen, heikon kielitaidon, lukutaidottomuuden tai esimerkiksi rasismikokemusten aiheuttaman epäluulon vuoksi. Uuteen kulttuuripiiriin asettuminen voi rasittaa parisuhdetta, kuten myös nopeat muutokset sukupuolten ja sukupolvien välisissä suhteissa. (Mm. Alitolppa-Niitamo 2002, 82–84; Pohjanpää 2003.) Haastattelemani syyttäjä kuvaa seuraavasti naisten asemaa tällaisissa perheissä:

”Siellä ehkä kulminoituu se, että turvaverkosto puuttuu ja ne on aika vahvasti miehisiä yhteisöjä. Niin kun maahanmuuttajanainen on varmasti vielä turvattomampi tässä yhteisössä kuin keskimääräinen suomalaissyntyinen, jolla on täällä suku ja ystävät ja työpaikat ja monet kuviot.” (A14)

Tutkimusten mukaan maahanmuuttajanaisten kokema ja ilmi tullut parisuhdeväkivalta ei juuri poikkea kantasuomalaisten naisten kokemasta. Viranomaiset käsittelevät suhteellisen harvoin esimerkiksi kunniaväkivaltaa (Korhonen & Ellonen 2007, 20). Haastattelemani asiantuntijat painottivat kuitenkin, että kunniaväkivalta jää helposti piilorikollisuudeksi. Kunniaan liittyvä väkivalta kohdistuu henkilöön, jonka epäillään yhteisöllisten siveellisyyttä koskevien normien loukkaamisesta, esimerkiksi seurustelusta sellaisen miehen kanssa, jota yhteisö ei hyväksy. Hän on tehnyt teon, joka tuottaa yhteisössä julkista häpeää perheen ja suvun kunnialle. Yhteisö usein hyväksyy tällaisen väkivallan käytön, minkä vuoksi ulkopuolisten on vaikea selvittää asiaa. Tällainen väkivalta kohdistuu yleensä nuoriin naisiin, mutta se voi uhata myös naisen kautta nuoria miehiä. Kunniaväkivallalla voi olla monenlaisia muotoja. Se voi olla elämänpiirin kontrollointia ja rajoittamista, pakkoavioliittoja tai avioitumiseen painostamista hyvin nuorena tai toisena vaimona. Järjestetty avioliitto ei ole kunniaväkivaltaa, jos molemmat osapuolet hyväksyvät sen. Äärimmillään kunniaväkivalta voi ilmetä itsemurhaan pakottamisena tai sen lavastamisena, raiskauksena tai surmaamisena. Sen taustalla voi olla yhteiskunnan huonoa tuntemusta, kielitaidon puutetta, syrjäytymistä sekä yhteisön painostusta. Yhteisön erilaisuuden tunne voi saada vahvistusta myös valtaväestön kielteisistä asenteista ja saada hakeaan turvaa perinteisistä tavoista. (Sisäasiainministeriö 2008, 26–27.)

Haastattelemani viranomaiset ja auttajat pitivät käsittelemiään kunniaväkivaltaan liittyviä tapauksia hankalina, ja naisten ja tyttöjen tilanteita vaikeina ja huolestuttavina. He saattavat hakea apua, olla hetken turvokodissa, mutta palata sitten takaisin kotiin eikä heistä sen jälkeen kuulla mitään: ”heillä on vähän elämäkokemusta ja he ovat vieraassa maassa” (A3),

kuten yksi haastatteluista asiantuntijoista asian tiivistä. Tyttöjen ristiriitainen asema kuolemanvaarassa rakastavassa perhesuhteessa vaikeuttaa tyttöjen mahdollisuuksia hakea ja saada apua. Ruotsalaistutkimuksen mukaan väkivaltaa on tyypillisesti jatkunut kauan ja se on aiheuttanut erilaisia psyykkisiä seurauksia, ennen kuin tytöt hakevat apua (de los Reyes 2004, 104–105).

Haastatteluissa painotettiin perusteellista paneutumista kuhunkin tapaukseen, missä tarvitaan järjestöjen ja viranomaisten välistä yhteistyötä. Tutkimuksissa on myös todettu, että tämäntyyppisissä tapauksissa stereotyyppiset ajattelutavat voivat haavoittaa uhreja entisestään. Tyttöjen näkeminen yksinomaan etnisesti ja kulttuurisesti erityisten patriarkaalisten perheiden uhreina johtaa liian kaavamaiseen suhtautumiseen ja väärin toimenpiteiden riskin kasvamiseen (mt., 102–103, 106). Monika-naisilla on turvakoti salaisessa osoitteessa, mutta haastatteluissa ei kuitenkaan tämän laajemmin tuotu esiin turvattujen asumisjärjestelyjen tarvetta esimerkiksi Ruotsin malliin²⁶.

3.3.4 Marginaaleissa olevat uhrit

Yhteiskunnallinen polarisaatio on noussut suomalaisessa keskustelussa käsitteeksi, jolla tarkoitetaan väestön erilaistumista ja erojen kärjistymistä niin, että osa ihmisistä köyhtyy ja syrjäytyy entistä syvemmin (esim. Myllyniemi 2008). Uuritutkimusten mukaan tyypillisimmin rikosten ja erityisesti katuväkivallan uhreiksi joutuvat nuoret, vähätuloiset miehet. Uhrikokemusten seurauksia ja aiheutuneita vahinkoja suhteessa yhteiskunnan sosiaaliseen rakenteistumiseen on kuitenkin tutkittu vähän. (Green 2007, 102–103; Kivivuori 2005.)

Rikosten uhrien kohtelussa asia on otettu huomioon esimerkiksi niin, että vähävaraisten on mahdollista saada kokonaan tai osittain ilmaista oikeusapua. Toisaalta rikosten uhrit ovat varallisuutensa suhteen eriarvoisessa asemassa, sillä kaikilla ei ole varaa ottaa kalliita vakuutuksia. Haastatteluissa tämä tematiikka nousi esiin ajoittain, mutta ei kovin usein. Haastattelemani tukihenkilö toi esiin sen, että sosiaalinen asema vaikuttaa uhrikokemuksen seurauksiin. Pitkät sairauslomamat rasittavat enemmän pieni- kuin suurituloisen budjettia ja voivat aiheuttaa jopa taloudellista hätää, joka ”iskee sitä uhria matalammaks, ku sä et enää tuu toimeen” (A15). Haastateltavan mukaan epäkohtana on, että uhrikokemusten vuoksi saadut vahingonkorvaukset voidaan laskea tuloksi toimeentuloa mitattaessa. Tällöin

²⁶ Ruotsissa on yhdeksällä paikkakunnalla salaisessa osoitteessa olevia turvakoteja tytöille, jotka kokevat kunniaväkivallan uhkaa. Näitä palveluja tuottavat sekä kunnat että järjestöt. (Hanberger, Wikström & Ghazinour 2007.)

toimeentulotukea saava voi menettää hänelle tuomitut korvaukset toimeentulotuen vähennyksenä (myös Lindberg 2010).

”Jos sä olet rikas ja sut pahoinpidellään, a vot, jos sä olet köyhä ja sut pahoinpitellään. Kyykkyyn. Anteeks että mä kärjistän, mutta näin on. Mulla on ihan kaks tapausta tällasta että tota asiakas siinä tilanteessa, kun hän sai sen mitättömän korvauksen, tässä tapauksessa se oli todella mitätön, niin se laskettiin tuloks.” (A15)

Tähän aihepiiriin kohdistuneen kiinnostuksen vähäisyyttä on selitetty hyvinvointivalttiollisen eetoksen yleisellä heikkenemisellä, jonka myötä rikosten uhrit on alettu nähdä aikaisempaa enemmän rikosoikeudellisten palvelujen valikoivina kuluttajina sen sijaan, että valtion velvollisuudeksi nähtäisiin tuottaa universaaleja etuuksia. Tällaisessa kansalaiset kuluttajina mieltävässä ajattelussa uhrien sosiaalinen asema ja sitä määrittävät yhteiskunnalliset prosessit jäävät huomiotta, kuten myös se, etteivät kaikki ole tasa-arvoisessa asemassa palvelujen hankkijoina. (Green 2007, 102–104.)

E erityisen ongelmallinen ryhmä tässä suhteessa ovat niin kutsutut rikolliset uhrit (”delinquent victims”), eli rikosten uhriksi joutuneet henkilöt, jotka ovat itsekin tehneet rikoksia. He voivat olla syrjäytyneitä, päihdeongelmaisia tai asunnottomia. Kriminologisen tutkimuksen yksi perushavainto on, että rikosten uhriksi joutuminen ja niiden tekeminen kasautuvat: paljon rikoksia tekevät joutuvat usein myös niiden uhreiksi (esim. Keinänen 2009). Uhriksi joutuminen ja rikosten tekeminen voi olla osa heidän elämänsä tavalla, johon rikosuhriyössä ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Haastatteluissa tämä ryhmä tuli esiin poliisilaitoksella työskentelevän sosiaalityöntekijän puheessa. Hän kohtaa työssään enemmän rikoksesta epäiltyjä kuin uhreja:

PH: Kun sä oot enemmän näissä epäiltyjen asioissa ollu mukana, niin tuleeks siellä taustalla tällaisia uhrikokemuksia?

Vastaus: Tekijöiden? Siis kyllä varmasti, itse asiassa jotenkin, kyllähän se sellainen sykli on, että lähes kaikilla tekijöillä on jonkinlainen uhritausta. Että miten se uhrius sitten määritellään, sitä mä en osaa sanoa, mutta tekijöillä pääsääntöisesti, tai en mä uskalla sanoa pääsääntöisesti, mut hyvin suurelta osin on lastensuojelutausta ja se sitten viittaa sitten taas siihen pitkänkin ajan perheen ongelmiin. Tällaiseen kaltoin kohteluun ja muutenkin. Että kyllä hyvin pitkälle se näin on, että se kohtaa samassa henkilössä se uhrius ja tekijyys. (A12)

Tekijyyden ja uhriuden yhteenkietoutuminen mainittiin myös, kun puhuttiin esimerkiksi ei-heteroseksuaalisissa suhteissa väkivaltaa kokeneista nai-

sista, jotka olivat itsekin turvautuneet siihen. Tällöin voi olla vaikea nähdä itseään uhrina, ja yhtä lailla tilanne voi olla ongelmallinen viranomaisille.

”Mikä naisten suhteissa korostuu usein, että se väkivalta on molemminpuolista. Näin ollen on hyvin vaikea ymmärtää, että itseen on kohdistunut rikos. Kyllähän minäkin, mäkin kävin sitten hakkaamaan ja potkimaan takaisin.” (A17)

Uhritutkimusten perusteella vaikuttaa siltä, että useampikertaiset uhrin ilmoittavat kokemuksistaan poliisille epätodennäköisemmin kuin ensi kertaa uhriksi joutuneet. Heidän kokemuksensa poliisilta saamastaan kohtelusta ovat kielteisemmät kuin muilla (Van Dijk & Groenhuisen 2007, 369; Van Dijk 2000, 102–108). Samoin rikoksista epäillyt tai syytetyt uhrin ilmoittamusten mukaan muita uhreja tyytymättömämpiä oikeusviranomaisten toimintaan (BRÅ 2010, 18).

Rikoksia tehneet uhrin on ongelmallinen ryhmä, koska heidän asemansa rikkoo jaottelun rikoksen uhreihin ja tekijöihin, mikä on usein yhteiskunnallisten toimenpiteiden ja käytäntöjen taustalla. Suomessa uhrien tukeminen ja heidän asemaansa liittyvien kysymysten esiin nostaminen on ollut pitkälti järjestökentän vastuulla (Ronkainen 2008, 391–392). Kriittiseksi kysymykseksi nouseekin, jäävätkö jotkut uhriryhmät tarvitsemansa avun ja tuen ulkopuolelle. Tukijärjestelmät voivat olla paikkakunnittain sattumanvaraista ja riippua paikallisten kansalaisjärjestöjen profiilista, toimintakentästä ja aktiivisuudesta. Helpoimmin ulos jäävät tässä suhteessa yhteiskunnan vähäosaisimmat, jotka eivät itse kykene ajamaan etujaan, jotka eivät saa osakseen sympatiaa ja joiden tukemiseen ei ehkä sen vuoksi löydy helposti rahoitusta (Niemi 2008; Rosti, Niemi & Lasola 2008)²⁷. Järjestöjen voi olla vaikea saada rahoitusta päihdeongelmaisten tai syrjäytyneiden uhrin kokemusten rakentavaan käsittelyyn, kun palveluja muutenkaan ei ole riittävästi (Walklate 2007d, 53–55). Samoin esimerkiksi rikoksia tehneet jäävät helposti niin kutsuttujen normaalien sosiaali- ja työvoimapalvelujen ulkopuolelle (Karjalainen & Virtanen 2009). Tällaisten heikoimmassa asemassa olevien ryhmien etujen ajaminen olisikin syytä olla nykyistä vahvemmin julkisen vallan vastuulla (myös Oikeus ja kohtuus 2006, 26).

²⁷ Kriminaalihuollon tukisäätiö (KRITS) tarjoaa tukea rangaistuksista vapautuville. Sillä on mm. kriminaaliasiamies, jolta voi saada oikeudellista tai edunvalvontaan liittyvää apua. Samoin säätiö tarjoaa vertaistukea, tukea asumiseen sekä tarjoaa neuvoja ja tietoja. (Ks. tarkemmin www.krit.fi.) Tukea vankilasta vapautuville tarjoaa myös KRIS-Suominiminen järjestö (www.kris.fi).

3.4 Yhteenveto

3.4.1 Haavoittuvuus uhrien moninaisuuden kuvaajana

Rikosten uhreista puhutaan usein yhtenäisenä ryhmänä, jolloin heidän väliset eronsa jäävät huomaamatta. Tässä luvussa uhrien ja uhrikokemusten moninaisuutta on sen vuoksi hahmotettu haavoittuvuuden käsitteen avulla. Millaisia eroja eri ihmisryhmillä on todennäköisyydessä joutua rikosten uhreiksi? Miten uhrien moninaisuus ja eri syistä aiheutuva haavoittuvuus vaikuttaa ja otetaan huomioon asian viranomaiskäsitelyssä ja avun hakemisessa sekä uhrien tukemisessa?

Jotkut haastatellut pohtivat kriittisesti ja oikeutetusti haavoittuvuuden kategorisoinnin toimivuutta ja kysyivät, mitä mahdollisesti jää ulkopuolelle ja kuinka hyvin käsite ylipäättään tavoittaa uhrien moninaisuutta. Yritykset arvioida empiirisesti ja objektiivisesti uhriksi joutumisen riskejä ja haittoja luovat usein vain uusia ryhmäkohtaisia stereotypioita, jotka vaikeuttavat yksilöllisen erilaisuuden tunnistamista (myös Green 2007). Vaarana on myös, että haavoittuviksi määriteltyihin ryhmien omat keinot ja aktiivisuus sivuutetaan leimaamalla heidät avuttomiksi ja passiivisiksi. Uhrikokemuksesta ei automaattisesti seuraa avun tai tuen tarvetta, minkä lisäksi ihmisillä voi olla toimivia selviytymisstrategioita vaikeistakin lähtökohdista huolimatta (Walklate 2007b, 122; Dunn 2007, 278).

Voidaan myös pohtia, onko sellaisia ryhmiä, jotka eivät olisi haavoittuvia. Jos kaikki ihmiset tulkitaan jollain lailla haavoittuviksi, käsite menettää selitysvoimansa (Tham 2001). Ruotsalaistutkijat esittävät, että yksi tällainen ryhmä ovat keski-ikäiset, heteroseksuaaliset ruotsalaismiehet (Lindgren, Petersson & Hägglund 2004, 21–22). He perustelevat kantaansa sillä, että tällä ryhmällä on resursseja ja he ovat hyvin integroituneita yhteiskuntaan; he osaavat huolehtia oikeuksistaan. Tässä ryhmässä on toki haavoittuvia yksilöitä, samoin kuin haavoittuvissa ryhmissä on vahvoja yksilöitä.

Tässä luvussa esiin nostettuja haavoittuvuuden ulottuvuuksia ei siis voi lukea listauksena siitä, ketkä uhrit ovat haavoittuvampia. Sen sijaan se viritää pohtimaan yksilön elämänhistoriaan, elämänvaiheeseen ja yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä seikkoja, jotka määrittävät niin rikoksen uhriksi joutumisen alttiutta kuin uhrikokemuksen seurauksia. Yksittäisten taustatekijöiden (sukupuoli, etnisyys, ikä, yhteiskuntaluokka) tarkastelu irrallaan toisistaan ja kontekstistaan on riittämätöntä. Haavoittuvuuden tunnistaminen edellyttää yksittäisten uhrikokemusten laajemman historiallisen, sosiaalisen, ideologisen ja taloudellisen ympäristön tuntemista. (Green 2007, 105.)

3.4.2 Ideaalihuhriin hahmo haavoittuvuuspuheen taustalla

Paitsi uhrien moninaisuudesta tämä luku kertoo myös rikosten uhriksi joutumisen kokemuksia määrittävästä symbolisesta ympäristöstä. Haastattelujen analyysin taustalla on ajatus, jonka mukaan yksilön ongelmasta tulee sosiaalinen ongelma vasta silloin, kun sille on riittävästi puolestapuhujia. Luvussa on tuotu esiin sekä vahvasti jaettu että sellaisia haavoittuvuuden ulottuvuuksia, joita ei tunnisteta yhtä itsestäänselvästi.

Haastatteluissa nähtiin yleisesti väkivallan ja erityisesti seksuaalisen väkivallan kokemisen olevan erityisen haavoittavaa. Samalla haastatellut asiantuntijat olivat sensitiivisiä monille haavoittuvuuden muodoille, jotka liittyvät niin erilaisiin rikostyyppeihin, ihmisten yhteiskunnallisiin asemiin kuin heidän henkilökohtaisiin piirteisiinsä.

Kuitenkin jossain määrin haastateltujen ymmärrys haavoittuvuudesta perustuu näkemykseen ideaalihuhrista, vaikkakin lausumattomasti (Christie 1986). Ideaalihuhrin on viaton eikä ole itse vaikuttanut uhriksi joutumiseensa. Tällainen uhri on todellisuudessa harvinainen, mutta näkemys ideaalihuhrista ohjaa näkemään tiettyjä rikosten uhreja haavoittuviksi helpommin kuin toisia. Lähes kaikissa haastatteluissa tulkittiin varauksetta lapset, vanhukset, maahanmuuttaja(naiset) ja jopa parisuhdeväkivallan uhrit haavoittuviksi erityisine tarpeineen ja ongelmineen. Kuitenkin haastatteluiden ja tutkimuskirjallisuuden vuoropuhelussa tuli esiin joitakin heikommin tunnistettuja rakenteellisia asemia, kuten yhteiskunnallinen huono-osaisuus (rikosten tekemisen ja uhriksi joutumisen kasautuminen, mielenterveyden ongelmat) tai nuorisokulttuurisiin konteksteihin liittyvät uhrikokemukset. Näistä ulottuvuuksista ei ole vielä laajaa yhteiskunnallista keskustelua, minkä vuoksi niitä ei välttämättä tunnisteta viranomais- ja auttamiskäytännöissä.

Tutkimuksen alussa tuli jo esiin, että uhrien asemassa elää jännite: lain tasolla heidän oikeutensa ovat hyvät, mutta käytännössä ne eivät välttämättä toteudu. Haavoittuvuus on kiistatta tekijä, joka estää rikosten uhreja pääsemästä käyttämään oikeuksia. Mitä haavoittuvampi uhri on, sitä heikommin hän pystyy toimimaan rationaalisesti asiansa viranomaiskäsittelyssä, jos hän ei saa tukea. Vaarana on myös se, etteivät viranomaiset pidä uhria uskottavana, jos hänen haavoittuvuutensa taustalla olevia tekijöitä ei tunnisteta riittävästi. Uhri kykenee huolehtimaan oikeuksistaan rikosprosessissa, mikäli hän ymmärtää käsittelyn vaiheet ja saa henkistä tukea asian rikosoikeudellisen käsittelyn aikana. Sen vuoksi haavoittuvuus olisi otettava huomioon ennen kaikkea uhrien kohtelussa, joskin sitä ei pidä hahmottaa stereotyyppisesti (Sebba 2000, 59). Yksittäisten uhrien tilanteisiin ja niiden taustoihin paneutuminen voi lisätä myös oikeusviranomaisten uskoa siihen, että uhrit pys-

tyvät toimimaan rikosprosessissa niin, että asiaa voidaan käsitellä järkevästi. (Sanders & Jones 2007, 287.) Uhrien kanssa työskentelevien olisi tärkeä tietää traumaattisista kokemuksista ja trauman vaikutuksista käyttäytymiseen, kuten myös yhteiskunnallisen aseman ja haavoittuvuuden välisestä dynamiikasta. Uhrien parissa työtä tekevien koulutukseen olisi tärkeä sisällyttää tietoa tällaisista asioista.

4 UHRIEN TUKIPALVELUT SUOMESSA

Rikoksen uhri voi saada neuvoja, apua ja tukea uhrikokemuksensa käsittelyyn viranomaisilta, kansalaisjärjestöiltä sekä yksityisiltä yrityksiltä (mm. asianajotoimistot ja yksityiset lääkäriasemat). Tässä luvussa kartoitetaan viranomaisten ja kolmannen sektorin tuottamia uhripalveluja Suomessa. Yksityisten yritysten uhreille tarjoamien palvelujen arviointi rajataan tässä vaiheessa ulkopuolelle²⁸. Viranomaistoiminnan arvioinnissa keskitytään oikeudellisiin viranomaisiin (poliisi, syyttäjät, tuomarit, oikeusavustajat jne.).

Tässä luvussa tarkastellaan ensin suomalaisten rikosten uhrien ilmoitusalttiutta ja tyytyväisyyttä viranomaisten toimintaan sekä avun hakemista. Sen jälkeen esitellään rikosten uhrien palveluja Suomessa. Tällaista tietoa on kerätty myös vuonna 2008 valmistuneeseen Sisäisen turvallisuuden ohjelmaan (Arjen turvallisuus 2008).

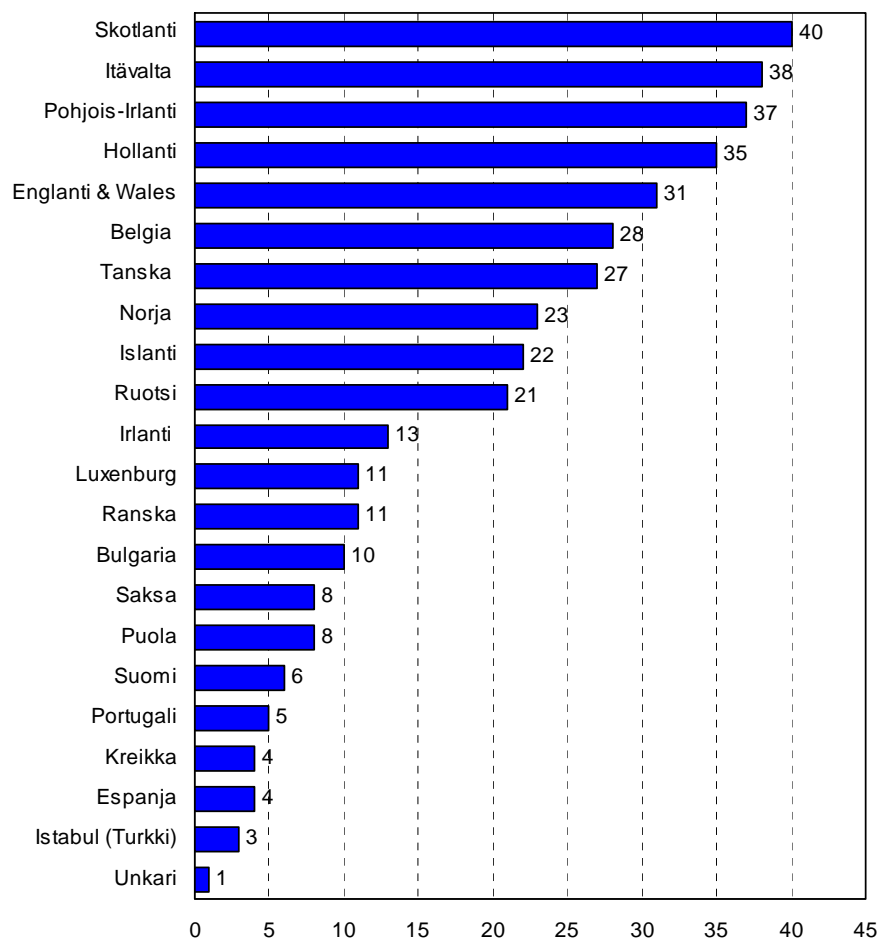
4.1 Suomi kansainvälisessä vertailussa

Viime vuosina uhrikyselyissä on kartoitettu paitsi itse uhrikokemuksia myös vastaajien tyytyväisyyttä asian viranomaiskäsittelyyn ja palveluihin (Goodey 2000, 15; Van Dijk & Groenhuijsen 2007). Vuonna 2005 tehdyssä kansainvälisessä uhritutkimuksessa oli mukana 18 EU-maata (International crime victims survey; ICS). Siinä tiedusteltiin muutamien vakavien rikosten uhriksi joutumisista vuosien 2000 ja 2005 välisenä aikana (ryöstö, seksuaalirikokset, uhkaus, päällekkarkaus). Uhrikokemusten lisäksi tiedusteltiin, oliko vastaaja ilmoittanut tapauksesta poliisille, olivatko ilmoituksen tehneet tyytyväisiä saamaansa kohteluun poliisissa ja olivatko rikoksen uhrit saaneet tukipalveluja niin halutesaan (mt., 364). Suomalaisten uhrien asemasta on kyselyn perusteella mahdol-

²⁸ Rikoksen uhri voi saada juridista apua yksityisiltä palveluntuottajilta. Edellytyksenä on, että hän on riittävän varakas maksamaan palveluista ja että hänellä on riittävästi tietoa näistä palveluista. Tosin julkisen oikeusavun kautta pieni- ja keskituloiset voivat saada valtion taloudellisesti tukemaa oikeusapua mm. yksityisiltä asianajotoimistoilta. Myös terveydenhuolto ja psykososiaalisia palveluja on mahdollista hankkia yksityisiltä lääkäriasemilta ja ammatinharjoittajilta. Lisäksi rikoksen kohteeksi joutunut henkilö voi saada taloudellisia korvauksia ottamistaan yksityisistä vakuutuksista. Näidenkin palvelujen tarjonta kasaantuu kaupunkeihin ja Etelä-Suomeen, mikä asettaa kansalaiset eriarvoiseen asemaan näiden palvelujen saatavuudessa (Tuorila 1999, 43).

lista tehdä kolme havaintoa: rikoksista ilmoitetaan poliisille harvemmin, poliisin toimintaan ollaan tyytyväisempiä ja tukipalveluja haluavat saavat niitä harvemmin kuin muissa EU-maissa.

Edellä mainitussa tutkimuksessa *poliisille ilmoittaneiden* osuus uhreista vaihteli eri maissa 40 ja 70 prosentin välillä. Suomessa se oli 48 prosenttia. Korkeimmat ilmoitusasteet olivat Itävallassa ja Belgiassa. *Uhrien tyytyväisyys poliisiin* vaihteli 17:n ja 75:n prosentin välillä, Suomessa tyytyväisten osuus oli mukana olleiden maiden joukon yläpäässä, 72 prosenttia. Yleisesti ottaen uhrien tyytyväisyys on laskenut Euroopassa, erityisesti niissä maissa, joissa uhripalvelut ovat kehittyneimpiä. Tämä voi selittyä sillä, että uhrin tiedot ovat paremmin tietoisia oikeuksistaan ja odottavat saavansa tietynlaista kohtelua. Toisaalta poliisi voi näissä maissa ohjata uhripalveluihin sen sijaan, että itse keskittyisi uhrien tukemiseen. Kaikkein tyytymättömiä olivat etnisiin vähemmistöihin kuuluvat uhrin. Kyselyssä tiedusteltiin myös, olivatko vakavien rikosten uhrin saaneet erikoistuneita *uhripalveluja* niin halutessaan (ks. kuvio 1). Suomi sijoittui häntäpäähän: vain kuusi prosenttia niistä vakavien rikosten uhreista, jotka olisivat halunneet saada erikoistuneita palveluja, sai niitä. Kärjessä olivat Skotlanti (40 %), Itävalta (38 %) ja Pohjois-Irlanti (37 %). (Mt., 367–374.)

Kuvio 1 Erikoistuneita tukipalveluja rikoskokemuksensa vuoksi saaneiden osuudet niistä vastanneista uhreista, jotka olisivat halunneet sitä eri EU-maissa, % vastanneista. Lähde: van Dijk & Groenhuijsen (2007, 374)

Viimeksi mainittu tulos kertoo uhrিতukipalvelujen riittämättömyydestä tai niihin ohjaamisen heikkoudesta Suomessa: harvempi kuin joka kymmenes apua tarvinneista koki saaneensa sitä. Uhrien konkreettinen tukeminen alkoi Suomessa kansainvälisesti suhteellisen myöhään, 1990-luvulla. Ensimmäisten maiden joukossa Iso-Britannia, Hollanti ja Saksa ovat kehittäneet palveluja uhreille 1970-luvulta lähtien. Ruotsi ja Ranska kuuluvat uhrien tukipalvelujen kehittämisen toiseen vaiheeseen, ja niissä uhrien tukemista alettiin kehittää 1980-luvulla (Ronkainen 2008, 391–394).

Käsillä olevassa tutkimuksessa haastateltujen asiantuntijoiden näkemykset vastasivat kansainvälisten uhritutkimusten tuottamaa kuvaa suomalaisten rikosten uhrien kokemuksista. Monet uskoivat, että vain pieni osa rikosten uhreista ohjautuu auttajapalveluihin ja monet jäävät avun ulkopuolelle (myös Mawby 2007, 216; Van Dijk & Groenhuijsen 2007, 371–372). Toisaalta esiin tuli vahvasti myös näkemys siitä, että Suomessa luotetaan viranomaisten ja varsinkin poliisin toimintaan ja siihen, että ainakin vakavat rikokset pystytään selvittämään.

4.2 Viranomaisten palvelut uhreille

Valtion ja kuntien lakisääteisenä tehtävänä on taata kansalaisille riittävät palvelut eri elämäntilanteissa. Poliisi vastaa rikosten selvittämisestä, syyttäjät ja tuomioistuimet rikoksista epäiltyjen syyllisyyden ratkaisemisesta. Lisäksi rikosten uhrit voivat tarvita julkisen sektorin palveluita selviytyäkseen uhrikokemuksestaan ja sen oikeudellisesta käsittelystä, esimerkiksi rikoksen esitutkintaan ja oikeuskäsittelyyn osallistumisesta. Uhrin on mahdollista saada myös taloudellista apua; hänelle voi aiheutua aineellisia menetyksiä ja muita elämänmuutoksia rikoksen takia²⁹. Lisäksi tukea voi saada myös rikoksesta aiheutuneisiin fyysisiin ja psyykkisiin seurauksiin. Viranomaisen velvollisuus on myös muun muassa hankkia tulkki sen varmistamiseksi, että uhri voi käyttää osaamaansa kieltä rikoksen selvittämiseen liittyvissä asioissa (Arjen turvallisuus 2008, 35).

4.1.1 Hätäkeskus ja poliisi

Hätäkeskus ohjaa yhteyttä ottaneet muiden palvelujen piiriin, esimerkiksi poliisille, sosiaalipäivystykseen tai terveydenhuoltoon, ei kuitenkaan järjestöjen palveluihin, mitä on pidetty epäkohtana (Arjen turvallisuus 2008, 24). Hätäkeskuksessa kirjattiin vuonna 2007 noin 3,8 miljoonaa tehtävää, joista 1,7 miljoonaa (45 %) välitettiin muille viranomaisille: poliisille (830 000), terveystoimelle (766 000), pelastustoimelle (100 000) ja sosiaalitoimelle (2 000) (Hätäkeskuslaitos 2007, 10).

Uhri voi kohdata poliisin jo hälytystilanteessa tai kun hän tekee rikosilmoitusta. Poliisin tekemässä esitutkinnassa selvitetään, onko rikos tapahtunut, kenen epäillään syyllistyneen siihen ja millaisia vahinkoja rikoksella on aiheutettu. Esitutinnan aikana poliisi kuulustelee uhreja asianomistajan asemassa. Uhrin ja todistajan edellytetään puhuvan totta, kun taas epäillyltä sitä ei vaadita. Poliisia on ohjeistettu ohjaamaan uhri tämän tarvitseman avun piiriin (viranomaisen tai järjestö). Poliisin täyttämässä Patja-tietojärjestelmässä on kohta, johon tallennetaan tieto asianomistajan ohjaamisesta tukipalveluun. Poliisi voi myös määrätä väliaikaisen lähestymiskiellon, jota se myös valvoo.

²⁹ Uhri voi saada korvauksia rikoksesta aiheutuneisiin vahinkoihin vahingonkorvauslain (412/74), rikosvahinkolain (935/73), tapaturmavakuutuslain (608/48) sekä sairausvakuutuslain (364/63) perusteella.

4.1.2 Oikeusapu ja oikeusapuhjaus

Seksuaalirikosten ja vakavien väkivaltarikosten tai perheväkivallan kohteiksi joutuneet uhrin voivat saada tuloistaan riippumatta ilmaisen oikeudellisen avustajan tai tukihenkilön eli ”uhriavustajan” (Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 126, 129; laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luku 1a §). Muissa tapauksissa oikeudellisen avun saaminen riippuu uhrin tuloista: pieni- ja keskituloisille apua voidaan kustantaa osin tai kokonaan valtion varoista. Oikeusavustaja voi olla julkinen oikeusavustaja tai muu juristi.

Oikeusapua haetaan oikeusministeriön alaisilta oikeusaputoimistoilta, jotka tekevät päätöksen yksityisen tai julkisen oikeusavun myöntämisestä. Oikeusapuun kuuluu myös muun muassa oikeudellinen neuvonta ja sovintoneuvottelut. Oikeusapua ei voi saada, jos henkilöllä on oikeusturvavakuutus (esim. osana kotivakuutusta). Mikäli asianomistaja on tulojensa puolesta oikeutettu oikeusapuun, hän voi valita avustajakseen oikeusaputoimiston lakimiehen eli julkisen oikeusavustajan tai yksityisen asianajajan tai muun lakimiehen. Oikeusaputoimistot ovat jakautuneet suhteellisen tasaisesti eri puolille maata. Lisäksi oikeusapuhjausta annetaan valtakunnallisesta puhelinpalvelusta. Oikeusapuhjauksesta on mahdollista saada yleistä tietoa oikeudellisista kysymyksistä ja oikeudenkäynneistä.

Suomalainen julkinen oikeusapu tilastoi noin 17 000 tapausta vuosittain, mutta suuri osa neuvontapalveluista jää rekisteröimättä (Litmala & Alasaari & Salovaara-Karstu 2007). Arvioiden mukaan vuosittain käsitellään 50 000 tapausta, joista rikosasioita on 9 000–10 000. Suurin osa oikeusaputoimistojen vuonna 2005 rikoksista antamasta oikeusavusta oli asiakkaalle ilmaista. (Litmala, Alasaari & Salovaara-Karstu 2007, 26–27; 33.)

Vuonna 2006 oikeusaputoimistojen oikeudelliseen neuvontaan tuli noin 11 500 puhelua, joista kahteen kolmasosaan vastattiin. Neuvontaan tulevista puhelusta varsin suuri osa koskee rikosasioita (Arjen turvallisuus 2008, 34; Rosti, Niemi & Lasola 2008). Vuosina 2002–2006 oikeusaputoimistot tekivät 22 000–24 000 päätöstä, joissa avustajaksi määrättiin yksityinen asianajaja tai muu lakimies.

4.1.3 Syyttäjä ja tuomioistuimet

Syyttäjän kontakti asianomistajaan vaihtelee tilanteittain ja henkilöittäin. Tämän tutkimuksen asiantuntijahaastattelujen perusteella on varsin tavanomaista, että syyttäjä näkee uhrin ensimmäistä kertaa vasta oikeussalissa. Joissakin tapauksissa syyttäjä voi auttaa uhria oikeudenkäyntiin liittyvissä käytännön järjestelyissä (Arjen turvallisuus 2008, 34).

Syyttäjän velvollisuutena on huolehtia asianomistajan korvausvaatimuksista, mikäli siitä ei ole olennaista haittaa eivätkä ne ole perusteettomia. Asianomistajan on pyydettävä tätä esitutkinnassa tai syyttäjältä. Oikeuden puheenjohtajan on varmistettava, että korvausvaatimus vahvistetaan oikeudenkäynnissä, vaikka asianomistaja ei osaisi toimia säännösten mukaisesti. Tuomioistuimen on myös kerrottava asianomistajalle hänen oikeuksistaan. (Vuorenpää 1999, 148–180.)

Tuomioistuimet voivat myöntää seksuaalirikoksen tai vakavan väkivaltarikoksen uhrille esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin paitsi oikeudellisen avustajan myös tukihenkilön (ROL 243/2006³⁰). Molempien palkkiot maksetaan valtion varoista uhrin tuloista riippumatta. Tukihenkilö on vapaaehtoinen, yleensä Rikosuhripäivystyksen valitsema ja kouluttama henkilö, joka toimii ammatillisesti ohjattuna ja auttaa uhria henkilökohtaisesti rikoksen oikeuskäsittelyn aikana. Tukihenkilö ei saa tehtävästä palkkaa tai palkkiota. Tukihenkilönä voi toimia myös uhrin läheinen. Uhri voi saada apua myös esimerkiksi turvakodista tai kunnan viranomaisilta.

Joidenkin rikosten tutkinta voi kestää kauan, jolloin uhrille voi olla hyödyllistä käsitellä asiaa tukihenkilön kanssa. Yleensä ensimmäinen tapaaminen tukihenkilön kanssa järjestyy viikon kuluessa yhteydenotosta Rikosuhripäivystykseen, joskus jopa aikaisemmin. Joskus uhri voi joutua myös todistajan rooliin oikeudenkäynnissä, mikä saattaa lisätä uhrin avuntarvetta ja pelkoa. Uhrilla on tällöin tarve suurempaan suojeluun kuin mitä tällä hetkellä on mahdollista tarjota (Arjen turvallisuus 2008, 35; Kaitue, Noponen & Slåen 2007, 79; Nieminen-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 120–130.)

4.1.4 Sosiaali- ja terveysviranomaiset

Sosiaali- ja terveysviranomaiset auttavat uhreja erilaisissa tilanteissa. Rikoksen kohteiksi joutuneilla henkilöillä ei ole Suomessa erityisasemaa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Uhrin on siksi tuotava itse aktiivisesti esiin avuntarpeensa nimenomaan uhriksi joutumisen vuoksi. Uhri voi joutua esimerkiksi hakemaan toimeentulotukea rikoksen aiheuttamien terveydenhuoltokustannusten takia. Kriisitilanteissa hän voi joutua turvautumaan sosiaalipäivystyksen³¹ palvelui-

³⁰ Tukihenkilö: ROL 2 luku 3§: ”Sellaiselle 2 luvun 1 a §:ssä tarkoitetun rikoksen asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan 1 a §:ssä mainituin edellytyksin määrätä tehtävän hoitamiseen tukihenkilö, jolla on riittävä pätevyys.

³¹ Sosiaalipäivystys vastaa kiireelliseen avuntarpeeseen kaikkina vuorokauden aikoina ja viikonpäivinä. Sosiaalipäivystys toimii virka-aikaan suuremmissa kunnissa yleensä jossakin kunnan sosiaalitoimen toimipisteessä. Ilta-, yö- ja viikonloppupäivystys on usein järjestetty usean kunnan yhteisenä toimintana.

hin. Sosiaalipäivystys on tiivistänyt poliisien ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyötä tilanteissa, joissa on ollut kyse toisaalta lähisuhteissa tapahtuneesta väkivallasta tai on oltu huolissaan lasten olosuhteista, ja toisaalta tilanteissa, joissa on ollut kyse nuorten rikosten tekemisestä tai heidän päihteiden käytöstään. Sosiaalipäivystys ei tavoitteista huolimatta toimi vielä koko maan kattavasti. (Arjen turvallisuus 2008, 35; Niemi, M. 2010, 24.)

Poliisien ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyön tiiviyyteen on havaittu vaikuttavan poliisilaitoksen sijainti suhteessa sosiaalityön toimitiloihin: jos toimitilat ovat lähellä toisiaan, syntyy helpommin yhteisiä keskusteluja ja toimintamuotoja. Monilla paikkakunnilla poliisiasemilla toimii sosiaalityöntekijä. Tämä yhteistyö alkoi yleistyä 2000-luvun alussa. Poliisilaitoksilla työskentelevien sosiaalityöntekijöiden toimenkuvissa painottuu lastensuojelullinen työ, erityisesti silloin, kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta. Uhrien kanssa työskentelyyn he eivät juuri ehdi. Toisinaan sosiaalityöntekijä on ollut mukana partioinnissa. Poliisien kynnys ottaa yhteyttä sosiaalityöntekijään on yhteistyön myötä madaltunut. Asiakkaiden kokemuksia tästä yhteistyöstä ei ole juuri tutkittu. Uhirikokemuksia käsitellään myös lastensuojelussa ja turvakodeissa, joiden toiminnasta kunnat vastaavat. (Mt., 24–25; Arjen turvallisuus 2008, 35.)

Rikoksen uhrin voivat käyttää terveystalvija lääkärikäynnistä aina sairaalahoitoon ja pitkäaikaiseen fyysiseen ja psyykkiseen kuntoutukseen. Lääkäriin tekemä tutkimus on usein tärkeä vaihe uhrin joutumisen aiheuttaman kriisin käsittelyssä. Lisäksi sen tuottamat dokumentit, kuten lääkärintodistukset ovat usein tärkeää todistusaineistoa oikeudenkäynnissä. (Mt., 35.)

4.1.5 Valtiokonttori

Tuomioistuimen tuomitsemia vahingonkorvauksia voi hakea ensisijaisesti teki-jältä, mutta myös Valtiokonttorista, vakuutusyhtiöltä tai Kelasta³². Riksvahin-kolain perusteella maksetut vahingonkorvaukset ovat Suomessa kansainväli- sesti katsottuna hyvää tasoa. Vuonna 2008 Valtiokonttori maksoi riksvahin- kolojen perusteella kaikkiaan 10,4 miljoonaa euroa, mikä on 0,06 promillea vuo- den bruttokansantuotteesta. Suomessa tämä osuus on huomattavasti suurempi kuin esimerkiksi Ruotsissa (ks. taulukko 2).

³² SVL 12 luku 7 §.

Taulukko 2 Pohjoismaissa sekä Isossa-Britanniassa maksetut rikosvahinkokorvaukset (€) ja niiden osuus BKT:sta (promilleja) vuonna 2008³³

	Ruotsi	Suomi	Norja	Tanska	Britannia
Maksetut korvaukset (€)	1 031 3000	10 400 000	20 982 400	15 154 000	254 092 800
Osuus BKT:sta (promilleja)	0,03	0,06	0,07	0,07	0,01

Vahingonkorvausten tuomitsemis- ja maksamiskäytäntöä käsitellään tarkemmin OPTL:n tulevassa tutkimushankkeessa (Kainulainen & Honkatukia 2010).

4.1.6 Rikosten sovittelu

Rikosten sovittelu vakinaistettiin ja valtakunnallistettiin Suomessa vuonna 2006, jolloin sitä koskeva laki tuli voimaan. Sovittelulla on monia päämääriä, joista yksi on käsitellä vapaaehtoisen sovittelijan avulla uhrille aiheutuneita haittoja sekä sitä, miten rikoksen tekijä voi hyvittää tekonsa uhrille. Sovittelun jälkeen syyttäjä päättää, tekeekö hän syyttämättä jättämispäätöksen vai viekö hän tapauksen oikeuteen. Suomessa sovittelua käytetään kansainvälisesti katsoen paljon.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) seuraa sovittelutoimintaa sekä tilastollisesti että tekemällä siitä muita analyyseja (esim. Iivari 2010). Vuoden 2009 aikana soviteltiin 11 880 rikos- ja riita-asiaa, pääosin sovitteluissa oli ollut rikoksia. Vajaat puolet rikostapauksista oli väkivaltarikoksia (48 %). Viidennes tapauksista oli vahingontekoja, varkausrikoksia oli 14 prosenttia, minkä lisäksi soviteltiin myös muun muassa kunnianloukkauksia (4 %) ja kotirauhanrikkomisia (4 %). (Rikossovittelu... 2009.)

Sovittelun piiriin ohjattiin vuonna 2009 13 030 rikoksesta epäiltyä, joista valtaosa oli miehiä (82 %). Vahingonkärsijöitä oli kaikkiaan 9 234 henkilöä, joista hieman harvemmat olivat miehiä (62 %). Lisäksi vahingonkärsijöinä oli 1 620 oikeudellista henkilöä. Epäillyistä tekijöistä vajaa puolet oli alle 21-vuotiaita (47 %), vahingonkärsijöistä runsas 29 prosenttia. (Mt.)

Kaksi kolmasosaa käynnistyneistä tapauksista päättyi sopimukseen. 41 prosenttia sopimuksista oli rahakorvauksia, työkorvauksia oli viisi prosenttia. Lisäksi runsas kolmasosa sopimuksista oli anteeksipyyntöjä (35 %), 13 prosenttia vaatimuksista luopumisia, kuusi prosenttia käyttäytymissopimuksia ja vajaa prosentti omaisuuden palautuksia. (Mt.)

³³ Lähteet (kaikki luettu 29.10.2010):

- http://www.civilstyrelsen.dk/Erstatningsnaevnet/~/_media/en_aarsberetning_2008.ashx,
- <http://voldsoffererstatning.no/index.php?lang=nor&cid=6>
- <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=3252>
- <http://www.valtiokonttori.fi/vuosikertomukset/>
- www.csls.ox.ac.uk/.../ENGLISHJUSTICESYSTEM-RESEARCHDOC.docx

4.1.7 Vähemmistövaltuutettu

Vähemmistövaltuutettu edistää etnisten vähemmistöjen ja ulkomaalaisten asemaa, yhdenvertaisuutta ja oikeusturvaa sekä hyviä etnisiä suhteita Suomessa. Vähemmistövaltuutetun puoleen voi kääntyä esimerkiksi, jos on kokenut etnistä syrjintää. Vähemmistövaltuutetun toimistossa yhteydenottajia opastetaan ja neuvotaan asian selvittämisessä, mutta äärimmillään syrjinnästä epäillyiltä viranomaisilta tai elinkeinonharjoittajilta voidaan pyytää uhkasakon nojalla selvitys epäilyistä syrjinnästä. Lisäksi vähemmistövaltuutetun toimiston projekteissa on muun muassa kehitetty etnisen syrjinnän vastaista neuvontaa sekä keinoja puuttua nettirasismiin.

Vuonna 2006 vähemmistövaltuutetun toimistoon otettiin yhteyttä 1 325 kertaa, pääosin puhelimitse ja kirjeitse³⁴. Toimistossa käsiteltiin tuona vuonna 645 asiakastapausta, joista lähes puolet (48 %) koski syrjintää tai epäasiallista kohtelua³⁵. Syrjintää ja epäasiallista kohtelua koskevista tapauksista 15 prosentissa oli mukana rikoksia: kunnianloukkauksia, väkivaltaa ja kiihottamista kansanryhmää vastaan (47 tapausta). Syrjintään ja epäasialliseen kohteluun liittyvät asiakastapaamiset ovat lisääntyneet vuosi vuodelta. (Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus 2006; 2009.)

4.2 Kansalaisjärjestöjen palvelut rikosten uhreille

Järjestöt ovat keskeisessä asemassa uhrien tukemisessa, sillä vain osa rikosten uhreista on tekemisissä viranomaisten kanssa. Kolmannen sektorin toimijoiden rooliksi hyvinvointiyhteiskunnassa mielletään erityisesti julkisessa järjestelmässä liian vähälle huomiolle jäävien ryhmien asemasta ja tarpeista huolehtiminen. Tyypillistä on, että kolmannen sektorin toimijoiden palvelut ovat pienimuotoisia, määräaikaista projekteja. Tiettyihin ryhmiin kuuluville uhreille, kuten syrjäytyneille, työttömille, asunnottomille, vammaisille tai rikoksia tehneille, on olemassa niukalti palveluja (Niemi 2008).

Monet järjestöt eivät palvele nimenomaisesti rikosten uhreiksi joutuneita henkilöitä, mutta uhrit voivat saada niistä tukea. Osalla järjestöjä on juridista neuvontaa, mutta pääasiallinen auttamismuoto on psykososiaalisen tuen tarjoaminen. Vähäisemmässä määrin tarjotaan terveyspalveluja ja taloudellista tukea. Palveluja on saatavilla eniten asutuskeskuksissa, joskin puhelinpalvelujen määrä on lisääntynyt. Monilla järjestöillä on puhelin- ja internet-palveluja. (Tuorila 1999, 44; Arjen turvallisuus 2008.)

³⁴ Yhteydenotoista 59 % tehtiin puhelimitse, 34 % kirjeitse ja 7 % oli asiakaskäyntejä.

³⁵ 23 % tapauksista oli ulkomaalaislakiin liittyviä asioita ja 29 % kotoutumisongelmiin liittyviä asioita.

4.2.1 Rikosuhripäivystys (RIKU)

Rikosuhripäivystyksen (RIKU) palvelut on tarkoitettu kenelle tahansa rikoksen uhrille, todistajat ja uhrin läheiset mukaan luettuna. RIKU:n toimintamuotoina on puhelin- ja nettineuvonta, tukihenkilöiden välittäminen rikosten uhreille sekä todistajien tukeminen. Toimintaa rahoittaa pääosin Raha-automaattiyhdistys. Yksi vuonna 2008 julkistetun Sisäisen turvallisuuden ohjelman tavoitteista on RIKU:n vakinaistaminen ja valtakunnallistaminen (Arjen turvallisuus 2008, 12–13, 23–24).

Kymmenisen vuotta sitten valmistuneen arviointitutkimuksen (Tuorila 2000) mukaan RIKU tavoittaa parhaiten väkivalta- ja seksuaalirikosten kohteeksi joutuneita naisia. Tutkimuksessa nämä uhrit olivat yleensä tyytyväisiä saamaansa palveluun – siihen, että heihin suhtaudutaan kokonaisvaltaisesti, empaattisesti ja heille tarjotaan apua nopeasti.

Rikosuhripäivystyksen toiminnastaan keräämien tilastojen mukaan asiakaskunta on sittemmin monimuotoistunut (www.rikosuhripaivystys.fi, ks. myös luku 6). Toimintamuotoja uusille uhriryhmille on kehitetty ja palveluiden käyttö on lisääntynyt. Vuonna 2009 RIKU:uun otettiin yhteyttä kaikkiaan 18 788 kertaa uhrien asioissa. Tänä vuonna otettiin yhteyttä 5 291 kertaa auttavaan puhelimeen, juristin puhelinneuvontaan, todistajan tukeen, Rikunettiin sekä suoraan palvelupisteisiin. Tukisuhteita oli vuonna 2009 kaikkiaan 1 308 kappaletta, ja myös niiden määrä on lisääntynyt tasaisesti³⁶ (Tuorila 1998, 62, 67).

RIKU:un yhteyttä ottavien miesten ja maahanmuuttajataustaisten henkilöiden määrä on lisääntynyt. Vuonna 2009 naisasiakkaiden osuus oli 70 prosenttia ja miesasiakkaiden 22 prosenttia (loput erittelemättä). Maahanmuuttajataustaisille on kehitetty palveluja (Helpline-puhelinpalvelu ja Ulrik-projekti ulkomailaistaustaisten rikosten uhrien auttamiseksi).

Vuodesta 2005 lähtien RIKU:n palveluita on tarjottu myös rikosasioissa todistaville (Todistajien tuki). Todistajien tuki -palvelussa on ollut keskimäärin 160 tukisuhdetta vuosittain. Rikunet on puolestaan vuonna 2007 aloitettu henkilökohtainen internet-palvelu, joka on tarkoitettu rikoksen uhreille, heidän läheisilleen tai rikosasiassa todistaville. Rikunetissa voi asioida nimettömänä. Vuonna 2009 Rikunet-palveluun tuli 204 viestiä. Lisäksi Rovaniemen käräjä- ja hovioikeudessa on RIKU:n todistajantukipäivystys, josta todistaja voi saada tietoa muun muassa oikeussalin istumajärjestyksestä ja asioiden etenemisestä. Samoin hänen on mahdollista saada päivystäjä tuekseen istuntoon.

Vuonna 2009 yleisin rikoskokemus oli henkinen väkivalta. Niitä oli joka neljäs yhteydenotoista. Joka viides yhteydenotto koski pari- ja lähisuhdeväkivaltaa ja yhtä moni muuta väkivaltaa. Lähes yhtä usein otettiin yhteyttä uhkai-

³⁶ Vuonna 2007: 969 tukisuhdetta, 2002: 658, 1998: 245.

lujen, häirinnän ja henkisen väkivallan takia. Yhteyttä otetaan myös seksuaalirikosten (12 % yhteydenotoista) ja omaisuusrikosten (10 %) takia. Henki-, liikenne- ja rasistisia rikoksia koskevia yhteydenottoja oli muutama prosentti kaikista.

Taulukko 3 Yhteydenottoihin liittyvät rikoskokemukset vuonna 2009³⁷

	2009, %
Henkinen väkivalta	24
Pari- ja lähisuhdeväkivalta	20
Muu pahoinpitely/ryöstö	19
Seksuaalinen väkivalta yms.	12
Omaisuusrikos (murto, varkaus, petos, kavallus)	10
Henkirikos	1
Liikennerikos	1
Rasismi, ihmiskauppa	1
Muu	12
Yhteensä	100
N	5 291

RIKU:n toiminta perustuu pääosin ammatillisesti ohjattuun vapaaehtoistyöhön. Toimintaa laajennettaessa olisi kuitenkin lisättävä myös palkatun, ohjaavan henkilökunnan määrää. Tavoitteena on, että asiakas voisi saada tukea sekä puhelimesta että henkilökohtaisesti asuinpaikastaan riippumatta. Puhelinpäivystys toimii valtakunnallisesti, mutta henkilökohtaista tukea ei ole mahdollista saada kaikkialla Suomessa. Muun muassa Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa on ehdotettu, että RIKU:n toiminta valtakunnallistettaisiin. Tämä merkitsisi uusien palvelupisteiden perustamista, palkatun henkilökunnan sekä vapaaehtoisten lisäämistä.

4.2.2 Turvakodit

Turvakodit tarjoavat kriisiapua lähisuhdeväkivaltaa kokeneille sukupuolesta tai iästä riippumatta. Niitä ylläpitävät Ensi- ja turvakotien liiton jäsenjärjestöt, joilla on 14 kotia eri puolilla maata, turvakotipaikkoja on runsas sata. Lisäksi noin 20 paikkakunnalla on muiden tahojen (mm. kuntien) ylläpitämiä turvakoteja. Monika-Naiset liitolla on salainen turvakoti, joka on tarkoitettu maahanmuuttajataustaisille lapsille ja naisille.

Ensi- ja turvakotien liiton turvakodeissa oli vuonna 2006 lähes 2 800 asiakasta. Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, suomalaiset turvakodit toimivat koko perheen, eivät pelkästään naisten ja lasten parissa. Turvakoteihin voivat tulla myös parisuhdeväkivaltaa kokeneet miehet. Lapsia asiakkaista oli 1 500 ja ai-

³⁷ Lähde: www.riku.fi, luettu 13.1.2011.

kuisia 1 300, naisia 1 200, miehiä 55. Muita kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuvia oli 15 prosenttia asiakkaista. (Arjen turvallisuus 2008, 38.)

EU:n suosituksen mukaan Suomessa pitäisi olla 500 turvakotipaikkaa. Lisäksi maantieteellisesti turvapaikat jakautuvat epätasaisesti, erityisesti niitä puuttuu Itä- ja Pohjois-Suomesta ja Pohjois-Pohjanmaalta. Lapsettomat eivät saa helposti turvakotipalveluja. (Mt., 13.) Samoin meiltä puuttuu salainen turvakoti, jolloin uhrin turvallisuutta ei voida taata tilanteissa, kun uhri on tapouhkausten kohteena (Laine 2010).

4.2.3 Naiserityiset palvelut

Raiskauskriisikeskus Tukinainen tukee seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön kohteeksi joutuneita naisia, tyttöjä ja heidän läheisiään. Toimintamuotoina on maksuton kriisipäivystys ja juristipäivystys, ryhmäterapia ja muita maksuttomia tukimuotoja. Toimipisteet on Helsingissä ja Jyväskylässä. Yleensä soittaja on uhri itse, tavallisimmin 20–30-vuotias nainen. Miespuolisten asiakkaiden ja miesasiakkaita koskevien ammattilaisten yhteydenotot ovat lisääntyneet. (Arjen turvallisuus 2008, 38.)

Monika-Naiset liitto ry auttaa väkivaltaa kokeneita maahanmuuttajanaisia ja -lapsia tarjoamalla eri kielillä maksuttomia matalan kynnyksen palveluja, oikeudellista neuvontaa ja turva-asumispalveluja Helsingissä, Vantaalla, Espoossa, Turussa, Mikkelissä ja Kemissä. Järjestöllä on Suomen ainoa ympäri vuorokauden päivystävä valtakunnallinen puhelin sekä yksi 10-paikkainen turvakoti salaisessa osoitteessa. Liitolla on vuosittain 400–500 asiakasta ja 2 600 asiakaskäyntiä. Asiakkaista valtaosa on kotoisin Venäjältä. Puolella asiakkaista on alaikäisiä lapsia. Vuonna 2007 tunnistettiin ainakin viisi ihmiskauppaan liittyvää tapausta. (Mt., 38; www.monikainaiset.fi.)

Naisten linja tarjoaa maksutonta valtakunnallista puhelin-, internet- ja sähköpostineuvontaa, ohjausta ja tukea neljällä kielillä väkivaltaa kokeneille naisille, tytöille ja heidän läheisilleen. Puhelinlinja päivystää 20 tuntia viikossa. Vuosittain puheluita tulee 1 500. Lisäksi Naisten linjalla on ryhmä väkivaltaa kokeneille naisille (4–8 naista kerrallaan).

4.2.4 Miestyö

Miehille on olemassa erilaisia väkivallan katkaisemiseen liittyviä tukipalveluja, kuten Jussi-työ tai Lyömätön Linja Espoossa. Näissä palveluissa saattaa olla asiakkaina miehiä, jotka ovat itsekin kokeneet väkivaltaa. Tämä on kuitenkin harvinaista (ks. luku 6). Sen sijaan yksinomaan miesten uhrikokemuksia käsit-

televiä palveluja ei juuri ole. *Miesten kriisikeskus* oli 5-vuotinen projekti vuosina 2003–2006 Helsingissä. Projektin kuluessa keskuksen otti yhteyttä yli 2 000 miestä, myös muualta kuin pääkaupunkiseudulta. Tavoitteena oli tarjota miehille apua erilaisissa kriisitilanteissa ja vakinaistaa toiminta projektin päätyttyä. Kriisikeskukseen saattoi ottaa yhteyttä puhelimitse ja sähköpostitse, minkä jälkeen oli mahdollista varata yksi tai useampi käyntiaika keskuksen. (Pulli 2006.)

Asiakkaat olivat 26–49-vuotiaita perheellisiä miehiä kaikista yhteiskuntaluokista, jotka eivät olleet hakeneet aikaisemmin apua³⁸. Tyypillisin kriisikeskukseen hakeutumisen syy oli erokriisi (28 %), sen jälkeen huoli omasta psyykkisestä tai fyysisestä terveydestä (17 %), parisuhdeongelmat (17 %) ja oma väkivaltaisuus (8 %). Kolme prosenttia miehistä otti yhteyttä sen vuoksi, että he olivat olleet fyysisen, psyykkisen, seksuaalisen tai taloudellisen väkivallan uhreja (n=48). (Nyqvist 2006, 107–111.)

Toiminta jatkuu Helsingissä nyt nimellä *Miesten Keskus*. Se ei ota vastaan asiakkaita suoraan vaan yhteistyökumppaneiden kautta.

4.2.5 Lapsityö, lastensuojelu ja nuorten tukipalvelut

Kunnallisen, seurakunnallisen ja järjestöjen nuorisotyössä voidaan tavoittaa myös rikoksen uhreiksi joutuneita nuoria. Nuorisotyössä on kehitetty esimerkiksi etsivää työtä, jonka avulla olisi mahdollista tavoittaa tukea tarvitsevia nuoria (ks. tarkemmin luku 3.2.2). Nuorisotyössä ei kuitenkaan aina ole riittävästi asiantuntemusta nuorten uhrikokemuksista, jolloin kokemuksia ei välttämättä tunnisteta eikä nuoria osata ohjata relevantin tuen piiriin. Lisäkoulutus asiasta on tarpeen.

Turvakotien asiakkaista yli puolet on lapsia, joten niissä tehdään myös lapsityötä pyrkimällä nostamaan esiin väkivallalle altistuneen lapsen näkökulmia ja kokemuksia.

Suomen Punaisella ristillä on nuorten turvataloja Helsingissä, Vantaalla, Espoossa, Tampereella ja Turussa. Ne antavat apua vaikeassa elämäntilanteessa oleville nuorille.

Lastensuojelun Keskusliitolla, Mannerheimin Lastensuojeluliitolla, Pelastakaa lapset ry:llä, HelsinkiMission Nuorten Kriisipisteellä, Väestöliitolla ja Non-Fighting Generation:illa on maksuttomia puhelinpalveluja sekä nettiauttamista. Lapsen ja nuoret voivat ottaa yhteyttä näihin myös jouduttuaan rikosten uhreiksi.

³⁸ Pilottijakson jälkeen asiakkaiksi ei otettu päihdeongelmaisia tai sellaisia mielenterveysongelmaisia, jotka olivat jo hoidossa. (Pulli 2006, 8.)

4.2.6 Ikääntyvien palvelut

Suomen Vanhusten turvakotiyhdistys SUVANTO pyrkii ehkäisemään ja tekemään näkyväksi ikääntyneisiin kohdistuvaa kaltoinkohtelua, hyväksikäyttöä ja väkivaltaa muun muassa ylläpitämällä puhelinpalvelua.

HelsinkiMissiolla on auttava puhelin ja internet-palvelu eläkeläisille. Niihin voi ottaa yhteyttä, jos on kokenut esimerkiksi väkivaltaa.

4.2.7 Muut kriisipalvelut

Kirkon palveleva puhelin on seurakuntien ylläpitämä auttava puhelin, johon vastaavat koulutetut vapaaehtoiset ja kirkon työntekijät (vuonna 2006 2 050 päivystäjää). Yhteydenottoja oli vuonna 2006 kaikkiaan 42 000, ja väkivalta oli aiheena kahdessa prosentissa yhteydenotoista (840 puhelua). Kirkolla on myös internet-palvelu *Palveleva netti*. Siihen vuonna 2006 tulleissa yhteydenotoissa kuudessa prosentissa oli kyse väkivallasta.

Suomen Mielenterveysseuralla on valtakunnallinen kriisipuhelin ja tukikeskus internetissä. Molemmista voi hakea apua elämän eri kriiseissä. Suomen Mielenterveysseuran paikallisten seurojen kriisikeskuksia on yhteensä 19 eri puolilla Suomea. Ne muodostavat valtakunnallisen kriisikeskusverkoston, joka tarjoaa maksutonta apua ja tukea kriiseissä ja vaikeuksissa omien alueidensa asukkaille eri puolilla Suomea.

HUOMA – Henkirikoksen uhrien läheiset ry on vertaistukiryhmä niille, joiden omainen tai läheinen on kuollut väkivaltarikoksen uhrina. Yhdistys tarjoaa puhelinpäivystystä, vertaistukea ja muuta kuntoutusta.

4.3 Yhteenvetoa uhreille annettavasta tuesta ja tukipalveluista

Useimmissa länsimaissa vastuu uhrien tukemisesta ja auttamisesta on jaettu viranomaisille ja kolmannelle sektorille, minkä lisäksi nämä sektorit tuottavat palveluja myös yhteistyössä (Walklate 2007c, 204, 206). Uhrien tukemisen edelläkävijämaissa, kuten Isossa-Britanniassa, kansalaisjärjestöt ovat kehittäneet tukipalveluja aktiivisesti, kun taas muualla Euroopassa, kuten Suomessa, tukipalvelut ovat syntyneet pikemminkin reaktiona kansainvälisiin paineisiin ja sopimuksiin, joskin myös silloin kolmas sektori on ollut aktiivinen. (Williams & Goodman 2007, 241, 247–248.)

Suomessa rikosten uhrien tukeminen on ollut vahvemmin kansalaisjärjestöjen vastuulla kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa (Ronkainen 2008). Isossa-Britanniassa taas, jossa uhrien auttamistyöllä on pidempi historia kuin meillä, ajatellaan jo varsin vakiintuneesti, että uhrien tarpeet on otettava huomioon myös viranomaisprosesseissa. Sikäläinen ”Victim Support” ei toimi enää niinkään uhrien äänitorvena, vaan se on julkisen sektorin kumppani uhrien tukitoimien kehittämisessä. (Mawby 2007.) Samantyyppistä kehitystä on havaittavissa myös Suomessa. Rikosuhripäivystys on kymmenessä vuodessa laajentanut toimintaansa, ja sen kannanottoja pyydetään ja kuunnellaan erilaisissa virallisissa yhteyksissä, joissa käsitellään rikosten uhrien asemaa. Rikosten uhreihin onkin viime aikoina kiinnitetty huomiota erilaisissa virkamiestyöryhmissä ja ohjelmissa. Tämä liittyy myös siihen, että Rikosuhripäivystys palvelee kaikkia rikosten uhreja, kun taas muut alan järjestöt ovat keskittyneet johonkin uhrien osaryhmään.

Rikosten uhrien palvelujärjestelmää kehitettäessä pohdittavaksi kysymykseksi nousee myös uhrin tukipalvelujen vapaaehtoistyöluonne. Monissa länsimaissa rikosten uhrien tukipalveluja on kehitetty vahvasti vapaaehtoistyönä (Williams & Goodman 2007, 240). Toisinaan vapaaehtoisten työtaakkaa pidetään jopa liian suurena ja vaativana. Uhrien tukemisen mahdollisesti laajetessa myös Suomessa joudutaan pohtimaan tätä kysymystä. Samoin julkisen sektorin ja kansalaisjärjestöjen toimintatapojen sovittaminen yhteen on osoittautunut toisinaan haasteelliseksi. (Mawby 2007, 221–224, 232–235.)

Pohdittava kysymys on myös palveluja tuottavien järjestöjen kilpailu niukoista resursseista ja sen vaikutus palvelujen sisältöihin. Suomessa Raha-automaattiyhdistys on rahoittanut tukipalveluja, joista vain osa on päässyt vakiuisen tuen piiriin. Rahoitus on suurelta osin määräaikaista, minkä vuoksi eri tahot voivat joutua kilpailemaan olemassaolostaan ja vakuuttavuudestaan rahoittajien silmissä. Eri tahojen erilaiset näkemykset uhreille tarjottavan tuen ja avun luonteesta elävät rinnakkain, osin niistä jopa kiistellään. Rikosten uhrin voivat ottaa yhteyttä myös muihin kriisipalveluihin, mutta voi olla epävarmaa, kuinka asiantuntevasti heitä siellä kohdataan nimenomaan rikosten uhreina.

Niin meillä kuin muuallakin haavoittuvat uhrin ovat usein rakenteellisesti heikossa asemassa yhteiskunnassa; he voivat olla köyhiä, työttömiä tai muusta syystä vaarassa ajautua yhteiskunnallisiin marginaaleihin. Varsinkin yhteiskunnan huono-osaisimmille suunnattuja palveluja on vähän. Asiakaskunnan laajentaminen heidän suuntaansa edellyttää uudenlaisten työmenetelmien kehittämistä. Kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat uhrin eivät välttämättä pysty itse ottamaan yhteyttä auttajiin, vaan heidän löytämisekseen olisi tehtävä *etsivää työtä*. Tällaisen työtöiden kehittämistä ei kuitenkaan voi sälyttää itseltään selvästi pelkästään kansalaisjärjestöjen harteille ja pätkittäiselle rahoitukselle. Tähän tarvitaan myös valtiovallan resursseja ja panostusta.

Viranomaiset ja muut auttajatahot eivät välttämättä myöskään aina tunnista henkilön uhrikokemuksia ja erityistarpeita. Tarvitaankin suunnitelmallista koulutusta eri viranomaisille. Yksi keskeisimpiä rikosten uhreja työssään tapaava viranomainen on poliisi. Poliisia onkin ohjeistettu ohjaamaan rikosten uhreja tukipalveluihin, mutta käytännössä ohjaus ei aina toimi. Erilaisten uhriryhmien tarpeista on jonkin verran koulutusta, minkä lisäksi poliisi on mukana erilaisissa yhteistyöverkostoissa, joissa käsitellään rikosten uhrien asemaa (esim. poliisin edustus on RIKU:n ohjausryhmässä, poliisin ja RIKU:n yhteiset neuvottelupäivät). Silti esimerkiksi poliisin ja tukipalvelujen välisissä yhteyksissä löytyy vielä kehitettävää eikä tiedonkulku poliisin ja uhreja auttavien järjestöjen välillä aina toimi saumattomasti. Seuraavassa luvussa nostetaan tarkemmin pohdinnan kohteeksi tämäntyyppisiä konkreettisia ongelmia ja kehittämistarpeita. Fokuksena on rikosten viranomaiskäsitely.

5 RIKOSPROSESSI UHRINÄKÖKULMASTA

Viranomaisten kanssa asioiminen ei välttämättä ole tavanomainen kokemus rikosten uhreille, kun taas viranomaisille ja auttajille rikosten käsittely on usein arkista työtä. Rikoksen uhri saattaa kokea monista eri syistä, ettei häneen suhtauduta vakavasti tai hänen tarpeensa ohitetaan. Tätä kutsutaan toissijaiseksi tai kertautuvaksi uhriutumiseksi (Spalek 2006). Häpeän ja syyllisyyden tunteet ovat yleisiä rikosten uhreille, minkä vuoksi monet ovat herkkiä saamalleen kohtelulle. Rikoksia paljon käsittelevät viranomaiset tai auttajat voivat suhtautua tapauksiin rutiininomaisesti tai kyynisesti, jolloin he eivät paneudu niihin riittävästi.

Rikosprosessissa tapaavat toisensa monenlaiset uhrin ja ammattilaiset. Uhrien odotukset, tarpeet ja kyvyt toimia vaihtelevat, samoin kuin ammattilaisten sensitiivisyys niitä kohtaan. Tässä luvussa tarkastellaan asiantuntijahaastatteluja analysoimalla rikosten viranomaiskäsittelyyn liittyviä ongelmia ja kehittämistarpeita uhrinäkökulmasta. Rikosoikeusjärjestelmissä on perinteisesti kiinnitetty huomiota enemmän rikoksesta epäiltyjen kuin uhrien oikeuksiin. Tärkeänä periaatteena on ollut oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus ja se, ettei ketään pidetä syyllisenä ennen kuin oikeus antaa tuomion. Uhrin asemaa on alettu pohtia monissa maissa viimeisten vuosikymmenten aikana (mm. Reeves & Mulley 2000, 129–130).³⁹

Uhrien aseman parantamisessa on vedottu usein ihmisoikeuksiin. Tutkija Basia Spalek (2006, 4–5, 115–133) on huomauttanut, että uhrien oikeuksia ja lainsäädännön muutoksia uhrisensitiivisyyden lisäämisen välineenä painottava lähestymistapa ei kuitenkaan itsestään selvästi johda uhrien parempaan kohteluun. Esimerkiksi ihmisoikeusdiskurssi on jossain määrin idealistinen, ja käytännössä sen merkitys voi jäädä vähäiseksi. Uhrien oikeuksien vahva korostaminen voi kiristää kriminaalipoliittista ilmapiiriä ja heikentää rikoksista epäiltyjen ja syytettyjen asemaa. Spalek kritisoi myös tapaa, jolla uhrien emotionaaliset tarpeet on muutettu hallinnollisessa kielenkäytössä kuluttajauusretoriikaksi ja hallinnon tehostamisen välineeksi (ks. luku 2).

39 On väitetty, että pohjoismaisessa hyvinvointivaltiollisessa kriminaalipoliitikassa rikoksesta epäilty tai syytetty henkilö on tapana nähdä heikommassa asemassa olevana ja siten uhrina, jolloin asianomistajalta edellytetään myötätuntoa epäiltyä tai syytettyä kohtaan. (Nousiainen & Pylkkänen 2001, 173–174.)

Erilaisissa poliittisissa asiakirjoissa on esitetty ihmisoikeusnäkökulman ohjaamia konkreettisia kriteeristöjä rikosten uhrien aseman kehittämiseksi ja arvioimiselle. Esimerkiksi rikosten uhrin asemaa koskeva puitepäättös hyväksyttiin EU:ssa vuonna 2001 (2001/220/JHA; European Union's Council Framework Decision on the Standing of Victims in Criminal Proceedings).⁴⁰ Siinä korostuu uhrien hienovarainen kohtelu ja menettelyllinen/prosessuaalinen oikeudenmukaisuus. Tällöin painotetaan, että ihmisillä on myös tosiasiallisesti pääsy oikeuksiinsa – hyvä lainsäädäntö ei yksin takaa tätä. Tarvitaan myös aktiivista panostusta uhrisensitiivisyyden lisäämiseen (Cook & Jones 2007, 140–141). Puitepäätöksessä korostetaan muun muassa uhrien hienovaraista ja yksilöllistä kohtelua, haavoittuvuuden tunnistamista, uhrien informoinnin tärkeyttä heidän hallitsemallaan kielellä, heidän henkistä tukemistaan rikosprosessin aikana sekä oikeudenkäyntien fyysisten tilojen kehittämistä sellaisiksi, että uhrien lisäksi välttää.

Menettelyllistä oikeudenmukaisuutta korostettaessa asianosaisten ajatellaan olevan aktiivisia toimijoita, jotka arvioivat sosiaalisia tilanteita ja instituutioita paitsi käsittelyn lopputuloksen myös niissä tapahtuvan vuorovaikutuksen perusteella. He hyväksyvät kielteisenkin lopputuloksen kokiessaan, että se on tehty oikeudenmukaisesti, reilusti ja tasapuolisesti.

Menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen edellytyksenä on asianosaisten mahdollisuus osallistua asiansa käsittelyyn ja saada näkökulmansa kuuluviin. Tärkeää on myös päätöksentekijän luotettavuus, valmius kuunnella asianosaista ja punnita hänen näkemyksiään. Kolmantena tekijänä on asianosaisia kunnioittava ja kohtelias kohtelu. (Esim. Ervasti 2004, 175–176.)

Kuvatunlaisella menettelyllisellä oikeudenmukaisuudella on arvioitu olevan hyviä seurauksia. Se edistää uhrin selviytymistä, helpottaa uhrin ja viranomaisten välistä yhteistyötä rikoksen selvittämisessä ja lisää uhrien luottamusta viranomaisiin (mm. BRÅ 2010, 23–24). Monissa maissa onkin kehitetty järjestelmiä uhrien hyvän kohtelun takaamiseksi (esim. Reeves & Mulley 2000, 131; Van Dijk 2000, 115–116; Walklate 2007c, 207). Suomessa menettelyllistä oikeudenmukaisuutta on pohdittu esimerkiksi tuomioistuinten toiminnan kehittämisessä (Oikeusministeriö 2003, 97).

Tästä näkökulmasta uhritutkimusten havainto, jonka mukaan rikosten uhrin luottavat oikeusjärjestelmään vähemmän kuin muut, on huolestuttava.

⁴⁰ Myös YK:ssa on tehty julkilausumia rikosten uhrien aseman parantamiseksi (United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power 1985, United Nations Handbook on Justice for Victims 1999). On odotettavissa, että vuonna 2011 uhrien oikeuksista on tulossa direktiiviehdotus ”Directive on the rights and support to victims of crime”, ks. http://ec.europa.eu/atwork/programmes/index_en.htm.

Samoin luottamus tuntuu heikkenevän sitä mukaa, mitä pidemmälle asiaa on käsitelty rikosprosessissa. (Heiskanen & Roivainen 2005; BRÅ 2010, 21–22; Lappi-Seppälä ym. 1999, 87.)

Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen vaikuttaa myös rikosten viranomaiskäsitteilyn muoto. Manner-Euroopan ja Pohjoismaiden – siis Suomenkin – rikosoikeusjärjestelmää on kutsuttu *inkvisitoriaaliseksi* (inquisitorial). Asianomistajana rikoksen uhri on rikosasian virallinen osapuoli. Poliisi ja syyttäjä tutkivat rikoksen ja oikeudenkäynnissä etsitään totuutta näytöksi esitetyn materiaalin avulla. Uhria voidaan kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti. Hän voi vaatia vahingonkorvauksia ja hänellä on toissijainen syyteoikeus ja oikeus yhtyä syytteeseen. Rikoksen uhrin lainsäädännöllinen asema on vahva verrattuna esimerkiksi anglosaksisiin maihin, joissa vallitsevaa rikosten viranomaiskäsitteilyä on kutsuttu *adversiaaliseksi* (adversial) järjestelmäksi. Siinä rikosten uhrit eivät ole osapuolia vaan todistajia rikoksissa, joiden tulkitaan tehdyn valtiovaltaa vastaan. Heillä ei esimerkiksi ole itsenäistä puheoikeutta, minkä vuoksi monet kokevat tulleen hiljennetyiksi oman asiansa käsittelyssä. Tosin viime vuosikymmenten aikana on kehitetty erilaisia järjestelyjä uhrien kuulemiseksi⁴¹. (Sanders & Jones 2007, 283–300; Rock 2008, 114–117; Spalek 2006, 15.)

Tässä luvussa puran haastateltujen asiantuntijoiden näkemyksiä prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisesta suomalaisessa rikosprosessissa. Lähdän rikosilmoituksen tekemiseen liittyvistä kysymyksistä. Etenen esitutinnan ja syyteharkinnan kautta oikeudenkäyntiin. Lopuksi tarkastelen lyhyesti uhrin asemaa täysmittaiselle oikeusprosessille vaihtoehtoisessa käsittelyjärjestelmässä, sovittelussa, jota Suomessa käytetään kansainvälisesti tarkastellen varsin laajasti.

5.1 Rikosilmoituksen tekeminen

Haastatteleman asiantuntijat kertoivat, että uhrien auttajatahoihin ottaa yhteyttä ihmisiä, jotka vasta harkitsevat rikosilmoituksen tekemistä. Monet epäröivät ja hakevat tukea omalle päätökselleen. Haastatellut kertoivat rohkaisevansa rikosilmoituksen tekemiseen: ”jos se suinkin on ihmisen tilanteessa mahdollista, hänellä on itsellään siihen valmiuksia ja hän pystyy sen siinä tilanteessa tekemään” (A17). Asiaa pohditaan yhdessä asiakkaan kanssa tai erilaisissa keskusteluryhmissä muun muassa seuraavalla tavalla:

⁴¹ Esimerkiksi joissakin järjestelmissä heille on annettu mahdollisuus lausua siitä, mitä seurauksia tapahtumalla on ollut (victim impact statements).

”[E]ihän me sanota ihmiselle, että hänen pitää tehdä rikosilmoitus, mutta toki rohkaistaan aika monesti tekemään se, kun ihminen lähtee sitä miettimään. Kun se on ainoa tapa vastuuttaa tekijää. Ja silloin kun ihminen lähtee miettimään sitä, me lähdetään aina miettimään sitä sillä tavalla, että jos sä jätät tekemättä, niin jääkö se vaivaamaan. Eli että tavallaan sä oot ainakin ite tehny sen oman osuutes. Eli sä oot yrittäny vastuuttaa tekijää, että se lopettais sen rikoksen tekemisen. Sehän on yksi tapa, miks monet tulee tekemään rikosilmoituksen, ne haluaa että kenellekään muulle ei tehdä enää näin.” (A1)

Päätöksenteon tueksi uhrin tarvitsevat tietoa asian käsittelyprosessista, oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan, kuten myös siitä, millaista tukea heidän on mahdollista saada rikosprosessin aikana. Samoin heille kerrotaan, että asia ei välttämättä päädy oikeuden käsiteltäväksi: tekijää ei aina saada kiinni eikä näyttö aina riitä edes syytteen nostamiseen.

Paitsi tukijärjestöjen tai poliisin kanssa, rikosten uhrin voivat asioida esimerkiksi sosiaalitoimen tai muiden viranomaisten kanssa, joilla ei välttämättä ole rikosten käsittelyyn liittyvää tietotaitoa. He eivät siten aina tunnista uhrikokemusta eivätkä tiedä, miten he voisivat toimia. Haastatteluissa ehdotettiin, että olisi hyvä olla olemassa taho, jota nämä viranomaiset voisivat konsultoida tämältyyppisissä asioissa. Yhteistyötä tukijärjestöjen ja esimerkiksi sosiaaliviranomaisten välillä on jo, mutta sitä olisi syytä tiivistää.

Sekä aikaisempien tutkimusten että tässä tutkimuksessa haastateltujen asiantuntijoiden mukaan rikosten uhrin odottavat rikosoikeudelliselta käsitelyltä tunnustusta kokemalleen vääryydelle ja sitä, että he voisivat selvittää kokemuksen aiheuttamasta traumasta. Ankaria rangaistuksia olennaisempaa on kokemus asian oikeudenmukaisesta käsittelystä. Osa saattaa odottaa viranomaiskohtamisilta tukea rikoskokemuksen herättämien vaikeiden tunteiden käsittelyssä⁴². Näihin toiveisiin ja odotuksiin kietoutuu usein pelkoja: uhrin pelkäävät tekijän kohtaamista ja sitä, että he joutuvat uhkailun tai häpäisyn kohteeksi oikeudenkäynnissä. (Herman 2005, 574; Elias 1994; Spalek 2006, 28; Kainulainen 2004, 82.)

Haastateltujen asiantuntijoiden mukaan kokemus asian rikosoikeuskäsittelystä voi olla uhrille tärkeä, lopputuloksesta riippumatta. Rikosprosessin myötä tuleva kokemus siitä, että uhrin kertomusta tapahtumista uskotaan ja häneen suhtaudutaan vakavasti, voi helpottaa uhrin selviytymisprosessia, vaikka syytettyä ei lopulta tuomittaisikaan.

⁴² Erilaisten rikosten kohteeksi joutuneilta helsinkiläisiltä kysyttiin, mikä oli ollut heille pahinta rikoksessa. Yleisimmin pahimmaksi asiaksi nimettiin rikoksen herättämät kielteiset tunteet; näin vastasivat varsinkin naiset. (Heiskanen & Roivainen 2005, 137–138.)

5.2 Uhrin esitutkinna

Esitutkintaviranomaisia ovat poliisi, tulli, rajavartiolaitos tai puolustusvoimat. Rikoksen uhri on tavallisesti ensimmäiseksi yhteydessä näihin tahoihin rikoksen tapahduttua, yleisimmin poliisiin, jota tässä alaluvussa käsitellään. Esitutkintaviranomainen aloittaa rikoksen esitutinnan tulkittuaan, että rikoksen on syytä epäillä tapahtuneen. Esitutinnan valmistuttua asia lähetetään syyttäjälle syyteharkintaa varten.

Poliisi on rikosasiassa usein ensimmäinen ja toisinaan myös ainoa uhrin kohtaama oikeusviranomainen. Täysimittaisen oikeudenkäynnin järjestämisen sijasta tapaus voidaan ohjata rikosten sovittelun piiriin tai ratkaista kirjallisessa menettelyssä asiakirjojen pohjalta⁴³. Tutkinta voidaan myös keskeyttää⁴⁴. Näissä tilanteissa poliisi edustaa uhreille koko järjestelmän luotettavuutta. Herkässä mielentilassa oleva uhri voi kokea tulleeensa kohdelluksi väärin tai poliisin vähätelleen tapausta. Sen vuoksi on tärkeää, miten uhriin suhtaudutaan. Yksi käytännön epäkohta on se, että joillakin poliisilaitoksilla rikosilmoitus on tehtävä liian julkisessa paikassa. Tätä kommentoi helsinkiläiseen uhritutkimukseen vastannut seuraavasti: ”Pasilan asemalla ilmoitus tehdään luukulle. Olisi mukavampaa puhua esim. minun tilanteessa jossakin huoneessa...eikä liukuhihnalla” (Heiskanen & Roivainen 2005, 161).

Samoin jos tutkinta keskeytetään sen vuoksi, että tekijää ei löydetä, uhri voi jäädä pelkäämään. Näissä tilanteissa pitäisi varmistaa, että uhri saa apua ja tukea pelosta selviytymiseen.

”Siin on ihan psykologinen, sellanen, että ku sä et tiedä, et kuka se oli. Et missä se kävelee. Onko se sun selän takana. Tuleeko se vielä vastaan. Eli semmonen pelko, se jää asumaan vielä.” (A15)

Esitutkinna poliisi on tekemisissä uhrin kanssa erityisesti kuulusteluissa. Haastattelemani kokeneet rikostutkijat painottivat ”yhteyden” luomisen tärkeyttä uhrin kanssa, mikä edellyttää ihmistuntemusta ja perusteellista paneutumista kuhunkin tilanteeseen: ”just se henkilökemian luominen on kaiken a ja o, jotta sä saat sen uhrin olon tuntumaan hyvältä, jotta se voi puhua” (A11). Mikäli tässä epäonnistutaan, ei kuulusteltavan tarinaakaan saada selville (myös Kainulainen 2004, 64–65).

Uhrin näkökulmasta hänen tunnetilojensa tunnistaminen ja empaattinen suhtautuminen niihin voi olla pieni mutta tärkeä ele. Yhdistyneenä asiantun-

⁴³ Kirjallista menettelyä alettiin soveltaa vuonna 2006. Säännöksen mukaan yksinkertainen rikosasia voidaan ratkaista käräjäoikeudessa ilman pääkäsittelyä kirjallisesti, mikäli syytetty ja asianomistaja suostuvat tähän.

⁴⁴ Asianomistajalle on ilmoitettava, jos esitutkinta lopetetaan tai sitä ei tehdä (ETL 47 §).

tevaan rikostutkintaan se edistää hänen selviytymisprosessiaan, kuten haastattelemani syyttäjä toteaa: ”uhrinkin vauriot jää pienemmiksi, kun se alun perin kuullaan oikein ja puhutetaan oikein ja se pääsee ehkä auttamisjärjestelmiin” (A14). Osa uhreista voi kuitenkin pettyä siihen, ettei tule kohdatuksi vaikeine tunteineen, vaikka kohtelu olisi muuten asiallista. Helsingissä tehdyn tutkimuksen mukaan rikosten uhrin pitivät poliisissa saamaansa kohtelua pääosin asiallisena, mutta ei erityisen empaattisena tai yksilöllisenä. Osa piti loukkaavana sitä, että itselle ahdistavan tapauksen käsittely oli ollut heidän tulkintansa mukaan poliisille rutiinijuttu. (Heiskanen & Roivainen 2005, 157–160, 171, 175.)

Tässä tutkimuksessa haastatellut poliisit toivat esiin hyviä käytäntöjä uhrien tarpeiden huomioon ottamisessa. Esimerkiksi poliisi voi kuunnella uhrin tarinaa laajemminkin kuin pelkästään tapahtunutta rikosta koskevin osin, koska aistii, että hänellä on tarve puhua asiasta. Poliisi voi auttaa häntä avustajan hankkimisessa tai varmistaa, että hän on ymmärtänyt rikosprosessin kulun sekä oikeutensa ja velvollisuutensa siinä.

”Mä teen aina silleen, että mä annan käyntikortin ja siinä on mun sähköpostiosoite, puhelinnumero. Ja mä aina toivotan niille [uhreille, PH] ja oikeasti katson silmiin ja otan kädestä kiinni, että jos susta tuntuu sieltä, että sä et jotain tiedä, sä et jotain ymmärrä tai jotain, niin älä epäile soittaa mulle tai lähettää sähköpostia. Mä vastaan kyllä sulle ihan varmasti, jos en ihan heti, niin kyllä seuraavalla viikolla viimeistään, ihan varmasti vastaan. Sieltä on tullut joitakin kysymyksiä tai jotain sellaisia, että miten tässä mennään. Ja mä olen sitten vastannut. Ja sitten olen jonkin verran saanut myös kiitosta heiltä, se on riittänyt heille se apu.” (A11)

Muualla kuin Suomessa tehdyissä tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että poliisin aktiivisuus ja asiantuntemus uhrien pelkojen ja haavoittuvuuden käsittelyssä vaihtelee (Sanders & Jones 2007, 287, 291–292; henkirikosten uhrien omaisten osalta Poijula 2010, 60). Myös edellä siteerattu rikostutkija totesi uhrien kohtelun riippuvan yksittäisten työntekijöiden valveutuneisuudesta. Kysymys on myös resursseista ja työmäärästä, jolloin aikaa riittävään paneutumiseen yksittäisten uhrien tilanteisiin ei välttämättä ole.

Suomessa on tutkittu vähän poliisin suhtautumista rikosten uhreihin (ks. tosin Kainulainen 2004). Brittitutkimusten mukaan uhrien kanssa työskentelyä ei ole perinteisesti arvostettu poliisikulttuurissa, sitä ei ole nähty ”oikeana” poliisityönä. Siksi uhreja ei ole aina otettu vakavasti. Poliisia on arvosteltu erityisesti raiskauksia ja perheväkivaltaa kokeneiden huonosta kohtelusta. Tutkimukset ovat osoittaneet poliisien aliarvioivan rikosten vaikutuksia uhreihin. Asiaan on kuitenkin kiinnitetty huomiota, ja uhrien

kohtaamisesta on järjestetty koulutusta. Tämä on lisännyt poliisin herkkyyttä uhrikokemusten seurauksille ja muuttanut suhtautumista uhreihin aikaisempaa sensitiivisemmäksi. (Mawby 2007, 213–215, 220; Kainulainen 2004.)

Suomessa rikosten uhrin ovat kansainvälisten kyselytutkimusten mukaan olleet tyytyväisiä poliisin toimintaan (Mawby 2007, 216). Tähän nähden ristiriitaisesti poliisille kuitenkin ilmoitetaan vakavista väkivaltarikoksista harvemmin kuin muissa länsimaissa. Taustalla voi olla väkivallan sietämisen perinne ja ongelman näkeminen pikemminkin yksityisasiana kuin valtiollista puuttumista vaativana ongelmana (Niemi-Kiesiläinen 2005). Uhrien tyytyväisyys poliisiin on vähentynyt erityisesti niissä maissa, joissa uhripalvelut ovat kehittyneimpiä. Tämä kertonee uhrien oikeuksia koskevan tietoisuuden noususta ja siitä, että uhrin pettyvät kasvaneissa odotuksissaan. (Van Dijk & Groenhuijsen 2007, 371–372.)

Haastatteluissa pohdittiin yksilöllisen kohtelun tarvetta esitutkinnassa keskusteltaessa väkivaltarikosten uhreista. Samoin omanlaisiaan kysymyksiä nousi esiin puhuttaessa lasten ja nuorten asemasta rikosten uhreina sekä maahanmuuttajataustaisten uhrien kohtaamisesta. Myös ikäihmisten fysiologisten rajoitteiden (esimerkiksi heikentyneen kuulon) merkitys mainittiin seikkana, joka pitäisi ottaa huomioon esitutkinnassa. Tarkastelen seuraavassa lähemmin joitakin erityistarpeita (ks. myös luku 3).

5.2.1 Väkivallan uhrin

Väkivalta on fyysiseen ja intiimiin koskemattomuuteen kohdistuva loukkaus, josta puhuminen voi olla vaikeaa. Uhrin voivat olla peloissaan tai mieltä järkyttäneen tapahtuman kertaaminen voi olla muuten vaikeaa. Samoin yksityiskohtaiset kysymykset voidaan kokea ahdistaviksi. Osa pelkää kosta, eikä ole sen vuoksi halukas selvittämään asiaa. Ruotsalaistutkimuksessa haastatellut parisuhdeväkivallan uhrin odottivat poliisilta herkkyyttä tulkita uhrin mielentilaa, tehokkuutta näytön hankkimisessa ja paneutumista tapauksiin (BRÅ 2010, 25–26). Haastattelujen perusteella tapahtumasta ja sen seurauksista kertomisella empaattiselle poliisille voi olla terapeutista merkitystä uhreille, kuten haastattelemani rikostutkija toteaa (myös Kainulainen 2004, 80):

”Kuulustelussa pyrin kysymään siltä henkilöltä, miltä susta nyt tuntuu, miten sä olet kokenut tämän, eikä pelkästään se, että näin tapahtui ja näin meni. Vaan kerro sun henkisestä tilasta nyt ja miten tämä on vaikuttanut suhun ja kaikkea tällaista. Niin paljon kun sä pystyt verbaalisesti mulle sanomaan, niin mä kirjaan sen tänne ylös. Ja joskus se on avannut, että kun ne rupee oikein puimaan sitä, ne voisi

kertoa vaikka kuinka paljon. En mä tietysti kaikkea voi ruveta tänne kirjoittamaan, mutta mä huomaan, että se auttaa heitä prosessoimaan sitä.” (A11)

Väkivallan ja muiden rikosten uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi on kehitetty toimivia moniammatillisen yhteistyön muotoja. Poliisilla on yhteistyötä sosiaalipäivystyksen kanssa, minkä lisäksi poliisiasemilla toimii sosiaalityöntekijöitä poliisin ja sosiaalityön välisenä linkkinä. Tämä voi olla joillekin uhreille merkittävä asia – ainakin haastatteleman ”poliisiosiaalityöntekijä” epäili, että ihmisten voi olla helpompi lähestyä epäselvissä kysymyksissä sosiaalityöntekijää kuin poliisia.

Lisäksi esimerkiksi Helsingissä Malmin sairaalan ja Malmin poliisin yhteistyönä on kehitetty pahoinpitely- ja kehokarttalomaketta väkivallan uhrien oikeusturvan parantamiseksi. Kaikki oikeusprosessissa tarvittava tieto kirjataan lomakkeelle, muun muassa pahoinpitelytiedot ja vammat. Tämän lisäksi väkivaltaa kokeneelta selvitetään, kuka on pahoinpidellyt häntä, milloin, missä ja miten. Jos väkivaltatilanteessa on paikalla lapsia, tehdään aina lastensuojeluilmoitus. Väkivaltaa kokenutta kehoitetaan tekemään rikosilmoitus ja hänet ohjataan tukipalvelujen piiriin. Malmin sairaalasta on hankittu turvakotipaikkoja ja kriisiasuntoja, ohjattu terapiapalveluihin tai keskusteluryhmiin. Tämän mallin valtakunnallistaminen voisi tehostaa myös muualla maassa olevien uhrien oikeusturvaa ja tukipalveluihin ohjaamista. (Noponen 2007; Kaitue, Noponen & Släen 2007, 70–71.)

Läheissuhteissa tapahtuva väkivalta vaatii erityishuomiota esitutkinnaissa, minkä vuoksi joissakin poliisipiireissä on perheväkivaltaan erikoistuneita yksiköitä. Parisuhdeväkivalta on monimuotoista (Piispa 2004), mutta viranomaisten tietoon tulleille tapauksille on tyypillistä, että väkivalta on jatkunut kauan. Esitutkinnaissa on tärkeää selvittää väkivallan jatkuvuuteen liittyvät asiat, sillä rikosoikeusjärjestelmässä on mahdollista käsitellä useita rikoksia samalla kertaa, mutta niiden pitää olla viranomaisten tiedossa (Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 116–117).

Poliisin on siis osattava kysyä väkivallan jatkuvuudesta ja rohkaista uhria kertomaan siitä. Väkivallan kietoutuminen läheiseen ja usein intiimiin suhteeseen on kuitenkin haasteellista viranomaisille, sillä uhrin mieli voi ailahtella eikä hän välttämättä ole yhteistyöhaluinen. Tällainen väkivalta voi tulla poliisin tietoon myös muiden kuin asianosaisten itsensä ilmoittamina, minkä vuoksi osapuolet eivät ole motivoituneita selvittämään asiaa, vaatimaan rangaistusta tai hakemaan vahingonkorvauksia (ks. tarkemmin, luku 3).

Tällaisessa tilanteessa poliisin on osattava luoda kuulustelun ilmapiiri sellaiseksi, että uhri voi kertoa väkivallasta. Haastatteleman rikostutkijat

käsittelivät työssään usein niin vakavaa väkivaltaa, etteivät ne olleet asianomistajarikoksia. Tällaisissa tapauksissa he kertoivat korostavansa asianosaisille tapausten olevan virallisen syytteen alaisia rikoksia, jolloin asianomistajan tehtävänä ei ole päättää siitä, mitä rikoksesta epäillylle tapahtuu. Heidän mukaansa uhrin ovat kokeneet tämän tiedon huojentavana. Näin asian muotoili haastatteleman rikostutkija:

”[m]ä monesti selvitän sen niin, että jos on pahoinpitely, niin se on yleisen syyttäjän alainen rikos. Että hänen ei tarvi vaatia rangaistusta, mutta että yleinen etu vaatii jo sen, että se tullaan lähettämään eteenpäin. Ja siinä vaiheessa, jos mä huomaan, että toinen oikeasti pelkää, että miten hänen puoliso nyt suhtautuu tähän asiaan, niin sit mä kerron myös sille epäillylle siitä, että hän [uhri, PH] ei vaatinut rangaistusta, mutta että mä nyt katson, että tää tunnusmerkistö täytyy. Tää on pahoinpitely ja tää on yleisen syyttäjän alainen rikos eli se on lähetettävä eteenpäin. Että syyttäjä päättää sitten, mitä siitä tulee.” (A2)

Kuitenkin kotihälytyksistä vain pieni osa johtaa rikosilmoituksen tekemiseen (Honkatukia 2009, 242). Lisäksi vajaa kolmannes poliisin vuosittain kirjaamasta parisuhdeväkivallasta on lieviä pahoinpitelyjä, jotka olivat vuoden 2010 loppuun saakka asianomistajarikoksia (Salmi ym. 2009, 9).⁴⁵ Haastatteleman poliisilaitoksella toimiva sosiaalityöntekijä piti tärkeänä kehittää järjestyspoliisin valmiuksia toimia näissä tilanteissa, jotta sekä uhrin että tekijät saataisiin avun piiriin. Samoin hän painotti tapahtumien kirjaamisen tärkeyttä ”keikkaraportteihin” nykyistä yksityiskohtaisemmin (myös Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 125). Nykyisellään ne eivät ole aina riittävän informatiivisia, minkä vuoksi hän on joutunut jäljittämään kyseisiä poliiseja kysyäkseen asioista tarkemmin ja arvioidakseen jatko-toimenpiteiden tarvetta:

”Poliisin tietysti [...] pitäis hahmottaa se kokonaistilanne, että ei pelkästään se, mitä sanotaan suullisesti, vaan miten muuten se asia siellä perheessä näkyy. Minkälainen se koti on, ja jos vanhemmat sanoo, että lapset on nukkumassa, niin oikeasti mennä sinne tarkastamaan, että onko ne siellä sängyn päällä nukkumassa vai siellä sängyn alla peloissaan [...] Kun niitä keikkoja kuitenkin päivittäin jonkin verran on, ja minua on vaan täällä yksi ja minullakin on oikeus välillä olla täältä pois ja lomilla ja näin. Tavallaan se, että ne jutut saattaa jäädä jonnekin, että mä vasta viikon päästä [kysyn, PH], että hei oliko sä silloin siellä ja muistaksä miten se meni. Et se on aika hataraa se tiedon saaminen tällaisissa asioissa.” (A12)

⁴⁵ Vuoden 2011 alusta asti parisuhdeväkivalta ei voi olla enää asianomistajarikos (HE 78/2010 vp).

Näihin tilanteisiin paneutuminen ja niiden nykyistä huolellisempi kirjaaminen on tärkeää paitsi lasten aseman, myös sen kannalta, että yleensä poliisin tietoon tulleiden tapausten taustalla voi olla pidempään jatkunutta, vakavaakin väkivaltaa. Tähän onkin viime vuosina kiinnitetty huomiota poliisikoulutuksessa (Niemi, M. 2010, 21–22).

Myös *seksuaalirikosten uhrin* tunnistettiin haavoittuvaksi ja erityis-huomiota vaativaksi ryhmäksi. Monet syyttävät itseään, sillä vahvojen vaikkakin kiisteltyjen kulttuuristen näkemysten vuoksi heitä saatetaan syyllistää tapahtumista. Nämä näkemykset voivat tulla esiin myös poliisin suhtautumistavoissa, kuten yksi haastateltu epäili: ”jos on vähänkin siellä harmaalla alueella, niin silloin saattaa tulla, että poliisi sanoo et mee muualle suurin piirtein” (A8). Raiskausrikosten esitutkintaa tarkastelleen Heini Kainulaisen (2004, 72–66) mukaan poliisin on hankalaa tunnistaa niin kutsutuissa tutustumistilanteissa tapahtunutta seksuaalista väkivaltaa. Tällöin raiskaus on tapahtunut, kun uhri on lähtenyt ravintolaillan jälkeen tekijän mukaan esimerkiksi tämän asunnolle.

Haastatteleman rikostutkija piti yhtenä haasteena seksuaalista väkivaltaa kokeneiden haluttomuutta puhua tapahtumista, minkä hän liitti uhrin syyllisyyden tunteisiin. Luottamuksen rakentaminen on tärkeää:

”Näissä seksuaalirikosjutuissa on hirveän tärkeää, esimerkiksi raiskauksen uhri, niissä se monesti tulee, että uhri ei halua puhua siitä aiheesta. Hän esimerkiksi kokee, että miksi mä lähdin tai mitä mä tein. Että se että saat hänet avautumaan, jotta sä saat kirjattua sen ilmoituksen, saat kuulustelun tehtyä, saat jotain selville, mitä on tapahtunut, se vaatii myös taitoa.” (A11)

Rikostutkinnassa poliisin on tärkeä arvioida raiskauksen tunnusmerkistön täyttymistä, jolloin on kysyttävä esimerkiksi sukupuoliyhteyden tai muiden seksuaalisten tekojen tapahtumisesta. Näistä asioista puhuminen voi olla vaikeaa sekä poliisille että uhrille (mt., 66–67). Kainulainen (mt., 67–68; 108–109; 117–118) korostaa poliisin antaman tuen merkitystä raiskauksen uhrille. Empaattinen suhtautuminen uhriin ja hänen vakavasti ottamisensa edistää paitsi uhrin selviytymistä myös hänen valmiuttaan kertoa asiasta ja siten sen käsittelyä rikosprosessissa (myös BRÅ 2007, 14).

Ainakin isommilla paikkakunnilla poliisissa on kehitetty erikoistumista seksuaalirikosten tutkintaan, jossa on monia haasteita. Seksuaalirikosten tutkinnassa pääkaupunkiseudulla poliisi toimii yhteistyössä Helsingin yliopiston alaisen oikeuslääketieteen laitoksen kanssa, jossa tehdään tutkimuksia sekä uhreille että epäillyille. Muualla maassa näitä tutkimuksia tekevät terveysasemilla, sairaaloissa tai yksityisillä lääkäriasemilla työskentelevät lääkärit, joilla ei välttämättä ole riittävästi asiantuntemusta tähän.

Terveysthuoltoon varten on olemassa niin kutsuttu RAP-kansio, jossa ohjeistetaan uhrien kohtelusta, hoidon tarpeesta ja heille tehtävistä tutkimuksista. (Kainulainen 2004, 59.)

5.2.2 Lapset ja nuoret uhreina

Suomessa ei ole tutkittu, miten lapset tai nuoret kokevat rikosprosessin, kun he ovat asianomistajan asemassa. Ruotsalaisen uhritutkimuksen mukaan 16–19-vuotiaat olivat keskimäärin tyytyväisempiä kohteluunsa rikosprosessissa kuin muut vastanneet. Poikkeuksena oli kuitenkin poliisi, josta nuorilla oli vastanneista kaikkein kielteisimmät kokemukset. (BRÅ 2010, 16.)

Haastatellut asiantuntijat kiinnittivät huomiota lasten ja nuorten asemaan rikosprosessin eri vaiheissa, erityisesti, jos kyse on vakavista tai perheen piirissä tapahtuneista rikoksista. Käsittelystä ei haluta aiheutuvan vahinkoa lapselle tai nuorelle. Kuitenkin joskus lapsen etu voi asettua jännitteeseen suhteeseen näytön hankkimisen ja arvioinnin kanssa. (Niemi, M. 2010, 22–23.) Myös lasten kuuleminen on herkkä tilanne. Heidän voi olla vaikea kertoa tapahtumista selkeäsanaisesti, mutta poliisi ei myöskään voi johdatella heitä:

”Sanotaan joku 10-vuotias, vaikka joku seksuaalirikoksen uhri, jotta sä saat sen puhuteltua sillain, että sä et johdata häntä yhtään, että sä et laita sanoja suuhun, se vaatii tosi paljon. Just se sellainen yhteys saada siihen lapseen, niin kyllä se vaatii näitä [taitoja].” (A11)

Esitutkintalaissa on erityisiä lapsia ja nuoria koskevia velvoitteita (myös OK 17:21 §). Alle 18-vuotiasta ei saa kuulustella ilman kuulustelutodistajaa, joka voi poliisin ohella olla oikeudellinen avustaja, laillinen edustaja tai sosiaalilautakunnan edustaja. Alle 18-vuotiaan huoltaja tai muu laillinen edustaja voi olla paikalla kuulustelussa. Lapsen tai nuoren kuulustelu voidaan myös videoida, jos hänen kuulemisestaan oikeudenkäynnissä arvioidaan todennäköisesti aiheutuvan haittaa.

Vanhempien läsnäolo kuulusteluissa on haastattelemanni rikostutkijan mukaan haasteellista, varsinkin jos on kyse seksuaalisen väkivallan uhrista (myös Kainulainen 2004, 70). Seksuaalisuuteen liittyvistä asioista puhuminen omien vanhempien kuullen voi olla nuorelle nöyryyttävää, ja vanhempien voi olla vaikea kuunnella lapsensa kertomusta tapahtumista.

”Useasti se on vaan niin, että jos se isä istuu siinä ja kuuntelee mitä on tapahtunut, niin se tyttö ei, tai poika, se lapsi ei pysty kertomaan sitä asiaa, niin kuin se on oikeasti mennyt. Koska se vähättelee sitä

tai jotenkin. Sen ymmärtää ihan täysin, varsinkin näissä seksijutuissa, että joku nuori joka muutenkin etsii itseään ja on murrosiän kynnyksellä fyysisestikin myös, niin se että sä kerrot siinä isän läsnä olleen, että se kokeili mun rintoja ja tällaista, niin se tilanne on niin absurdi kaiken kaikkiaan, että se isä ei edes halua olla siinä loppupeleissä.” (A11)

Tämä rikostutkija kertoi keskustelelevansa ensin nuoren ja sen jälkeen erikseen vanhemman/-pien kanssa. Vanhemmilla on oikeus lukea lapsensa kuulustelu. Nuorille on hänen mukaansa selitettävä, miksi juuri tietyistä asioista kysytään ja miksi vanhemmilla on oikeus tietää näistä asioista (perustuu lakiin ja nuoren suojelemiseen).

Varsinkin lapsiin kohdistuvien seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten selvittämiseen on annettu 2000-luvulla ohjeistuksia viranomaisyhteistyöstä (Niemi, M. 2010, 21). Lasten ja nuorten kuulemiseen on kehitetty moniammatillisia työmuotoja, joista haastatteluissa mainittiin poliisin yhteistyö yliopistolisten sairaaloiden yhteydessä toimivien oikeuspsykiatristen osaamiskeskusten tai vastaavien ryhmien kanssa (Hirvelä 2006). Lastenlääkäreistä, psykologeista ja sosiaalityöntekijöistä koostuva moniammatillinen tiimi antaa poliisille oman harkintansa mukaan virka-apua muun muassa tapauksissa, joissa lasta tai nuorta kuullaan asianomistajan asemassa, minkä lisäksi keskusta on mahdollista konsultoida muutenkin. Tämä on mahdollista suurimmissa kaupungeissa, mikä asettaa pienemmällä paikkakunnilla asuvat uhrit eriarvoiseen asemaan. Pienillä paikkakunnilla lasten kuuleminen on mahdollista järjestää yhteistyössä isompien poliisipiirien kanssa.

Samantyyppisten käytäntöjen luomista ehdotettiin myös vammaisten kuulemiseen, minkä arvioitiin olevan tällä hetkellä huonolla tolalla. Heidän asemansa rikosprosessissa ylipäänsä voi olla ongelmallinen, sillä heitä on vaikea kuulla/kuulustella. Näin arvioi haastatteleman syyttäjä:

”Ja poliisi on ainaskin ihan väärä [puhuttaja, PH], jos on vaikeasti kehitysvammainen, poliisin ja vaikeasti vammaisen kohtaaminen on kyl sellainen, mitä ei mun mielestä pitäis tapahtua. Että siellä pitäis ihan samalla tavalla kuin lasten kuulemisessa olla asiantuntija, joka puhuttaa.” (A14)

5.2.3 Ikäihmiset uhreina

Ikääntyneiden rikosten uhrien kuulon, näön ja terveyden heikkenemisen huomioon ottamisen tärkeyttä korostettiin haastatteluissa (ks. myös luku 3.2.1):

”Se on niin kokonaisvaltaista se huono olo, että se ei pysty keskittymään siihen tilanteeseen. [...] Et jos ei kuulolaite toimi tai jotenkin huimaa, tai joku asia ei fyysisesti ole kunnossa, niin se vaikuttaa siihen kokonaistilanteeseen.” (A16)

Ikäihmiset voivat suhtautua epäluuloisesti poliisiin. Luottamuksellisen ilma-
piirin rakentaminen on siis ensiarvoisen tärkeää kunnioittavan kohtelun avulla. Haastattelemani asiantuntijat kertoivat esimerkiksi siitä, että aina näin ei tapahdu: ikäihmisiin ei välttämättä suhtauduta vakavasti, elleivät he ole riittävän sinnikkäitä oikeuksiensa peräämisessä ja asiansa esittämisessä.

Haastattelemani vanhustyön asiantuntija kertoi poliisiin olleen yhteydessä vanhustyön ammattilaisiin saadakseen välineitä aitojen rikoskokemusten erottamiseen siitä, milloin kertomuksen taustalla on esimerkiksi dementiaan liittyvä paranoidisuus. Konsultointi, koulutus ja asiaan paneutuminen on näissä tilanteissa tärkeää. Ellei näin tehdä, haastattelemani asiantuntijan mukaan riskinä on, ettei vanhuksen tekemää rikosilmoitusta oteta usein vakavasti, koska tapaus tulkitaan mielikuvituksen tai muistihäiriöiden tuotteeksi.

5.2.4 Maahanmuuttajataustaiset uhrit

Haastattelujen perusteella poliisissa on kehitetty valmiuksia maahanmuuttajataustaisten rikosten uhrien erityiskohteluun, joskaan ei välttämättä systemaattisesti. Kokemusten ja koulutuksen myötä on luotu välineitä luottamuksellisen suhteen rakentamiseen asianosaisiin, kerätty tietoa heidän käyttäytymistään säätelevistä kulttuurisista normistoista sekä kokemusta näiden tekijöiden seurauksista kuulustelun vuorovaikutukseen. Konkreettisine esimerkkeinä mainittiin muun muassa valmius vaihtaa kuulustelijaa tai tulkkia uhrin niin halutessa. Toisaalta jotkut haastateltavista olivat huomanneet poliisissa ”asenteellisuutta”, minkä vuoksi esimerkiksi läheissuhteissa tapahtunutta väkivaltaa ei aina joidenkin haastateltujen mukaan ole otettu vakavasti, kuten haastattelemani oikeudellinen avustaja totesi:

”Että on vaikea välillä saada poliisia ottamaan todesta niistä asioita, jotain sellaista että siellähän ne nyt kuuluu kulttuuriin, tällaista kurinpitoa kotona tai muuta. Mutta että en mä tiedä, siinä voi olla sekin, että sehän on poliisille aika työlästä alkaa niitä selvittää, kun pitää olla tulkkia ja muuta, että ja kun se esitystapa on välillä sellai-

nen rönsyilevä ja tällainen, että sitä on sitten vaikea saada selvitettyä, et mitä siinä on oikeastaan tapahtunut. Varmaan tällainenkin voi vaikuttaa siihen, että jossain tapauksessa on haluttu vaan antaa ohjetta vaan [uhrille, PH], että ei tästä kannata mitään tehdä.” (A10)

Haastatellut asiantuntijat korostivat, että rikosten uhrin asemassa on tärkeää saada asiaansa koskevaa tietoa omalla äidinkielellä. Tulkkien käyttö esimerkiksi rikosprosessissa ja oikeudenkäynneissä on taattu lailla (OK 4:2), mutta kaikkia käytännön kielitaito-ongelmia ei tällä ratkaista. Kielitaidon puute yhdistyy usein myös tietämättömyyteen suomalaisista viranomaiskäytännöistä ja esimerkiksi oikeusjärjestelmästä. Suomalainen, usein kirjalliseen esittämiseen perustuva järjestelmä on haasteen edessä kohdatessaan paitsi lukutaidottomuutta myös sitä, että asioiden kirjallinen esittäminen ja viranomaistyyli voidaan kokea vieraaksi tai vaikeaksi ymmärtää. Suomenkielen puhetaito ei välttämättä tarkoita, että ymmärtää kirjoitettua kieltä. Tätä asiaa saatetaan häpeillä ja piilotella. Viranomaisten olisi tärkeä panostaa asioiden huolelliseen kertomiseen ja sen varmistamiseen, että ne ymmärretään: ”kyllä täytyy välillä näitä Suomen oikeusjärjestelmän perusteita käydä vähän alusta saakka läpi ja sitten selittää ehkä vähän enemmän” (A10).

Tulkkeihin kohdistuu monia odotuksia. Tulkkien on oltava paitsi kielitaitoisia, myös tunnettava eri kulttuurien ja suomalaisen yhteiskunnan toimintatapoja. Tulkkipalveluja toisaalta kiiteltiin haastatteluissa, mutta myös kehitystarpeita tuotiin esiin, kuten tarvetta oikeustulkkipäätöksiin. Varsinkin harvinaisissa kielissä tulkkien koulutus ei täytä suomalaisen koulutusjärjestelmän kriteereitä, eikä tulkin ammattinimikettä ole suojattu, joten tulkkina voi toimia kuka tahansa (Pentikäinen 2009). Myös Ihmisoikeusliitto on kiinnittänyt huomiota siihen, että tulkkia ei aina ole ollut saatavilla ja joissakin tapauksissa on jouduttu luottamaan perheenjäsenten tulkkaukseen, myös silloin, kun puhutaan perheen sisäisistä ristiriidoista tai väkivallasta (Aaltonen ym. 2009, 111–112; myös Raehalme 2007, 42). Ei myöskään ole tietoa, miten viranomaiset toteuttavat uhrien toiveita tulkeista.

5.2.5 Tiedon välittämisen haasteet

Poliisin on lain mukaan kerrottava uhrille paitsi rikosprosessin eri vaiheista, myös laajasti tämän oikeuksista ja velvollisuuksista, muun muassa oikeudesta käyttää tukihenkilöä tai avustajaa, jotka voivat olla läsnä jo esitutkinnassa, samoin velvollisuudesta puhua totta ja siihen liittyvästä rangaistusuhasta (ETL 29 §). Myös tukipalveluista tiedottaminen on poliisin tehtävä (ETL 29.3 §). Tämä tiedonanto tapahtuu yleensä kuulustelujen yhteydessä.

Aina poliisi ei onnistu varmistamaan, että asianomistaja ymmärtää ja pystyy käyttämään saamaansa tietoa. Esimerkiksi joka neljäs suomalaisen naisuhritutkimukseen vastanneista, joiden väkivaltakokemus oli tullut poliisiin tietoon, koki, ettei ollut saanut riittävästi tietoa poliisilta muista tuki- ja apumahdollisuuksista (Kääriäinen 2005, 115–119). Rikosten uhreiksi joutuneille helsinkiläisille⁴⁶ tehdyssä kyselyssä taas vain hieman runsas neljäsosa vastanneista kertoi saaneensa tällaista tietoa suullisesti ja kymmenesosa kirjallisesti. Osa informoiduista piti saamaansa tietoa riittämättömänä, erityisesti pahoinpitelyjen uhreiksi joutuneet. Lisää tietoa oli kайvattu muun muassa tutkinnan etenemisestä, omista oikeuksista ja mahdollisuuksista saada henkistä tukea. Ero Ruotsiin vaikuttaa suurelta, sillä Uppsalan läänissä tehdyssä vastaavanlaisessa tutkimuksessa peräti 74 prosenttia uhreista kertoi saaneensa tällaista tietoa.⁴⁷ (Heiskanen & Roivainen 2005, 145–148.)

Myös tekemissäni haastatteluissa valiteltiin rikosten uhrien hataria tietoja oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Niissä tuotiin esiin ainakin kaksi ongelmallista kohtaa tiedon välittämisessä. *Ensinnäkin* todettiin, että viranomaisten tietoisuutta olisi lisättävä ihmisten henkilökohtaisesta haavoittuvuudesta (ks. luku 3) sekä erilaisista tavoista reagoida ja käsitellä vaikeita elämäntilanteita:

”Jotkut itkee ihan holtittomasti, jotkut sanoo, että ei voisi vähempää kiinnostaa, jotkut on vaan ihan mykkänä ja ei puhu mitään ja jotkut on vaan sellaisia ylipirteitä. Niin kun jokainen meistä ottaa, käsittelee sitä surua tai kohtaloa, mitä on tapahtunut, sitä omaa uhriuttaan eri tavalla.” (A11).

Monet painottivat, että avun tarvetta ei voi arvioida yksinomaan sen pohjalta, millaisen rikoksen henkilö on kokenut tai miten hän käyttäytyy esimerkiksi kuulustelutilanteessa. Kriisissäkin oleva ihminen voi hetkellisesti keskittyä niin, että heidän elämänhallinnastaan saa (liian) hyvän vaikutelman (myös Heiskanen & Roivainen 2005, 150). Kuulustelua tehtäessä uhri ei välttämättä ole vielä ”tajunnut mitä hänelle on tapahtunut” (A11), vaan alkaa prosessoida asiaa myöhemmin.

”Se saattaaaki sit monta kertaa hämätä just esimerkiks poliiseja tai jotka on ihan ensi kontaktissa tän uhrin kanssa. Et sehän näyttää, et-

⁴⁶ Tutkitut rikostyyppit olivat pahoinpitely, ryöstö, asuntomurto ja autovarkaus.

⁴⁷ Kuitenkin toisen ruotsalaistutkimuksen mukaan sikäläisten uhrien informoinnissa on vielä kehitettävää. Kyseisessä uhritutkimuksessa rikosten uhrien havaittiin olleen suhteellisen tyytyväisiä oikeusviranomaisilta saamaansa kohteluun, lukuun ottamatta tiedon saamiseen liittyviä asioita, joissa viranomaisten nähtiin onnistuneen heikosti (BRÅ 2010, 12).

tä sehän pärjää, ehän tos mitään, mut sitä ei sit koskaan tiedä, et mitä sielt tulee.” (A15)

Toiseksi kriisissä oleva ihminen ei kykene ottamaan vastaan tietoa itselleen relevantilla tavalla. Uhri voi kokea jääneensä vaille informaatioita, vaikka työntekijä olisi puhunut hänelle asiasta. Asiat on kerrottava useaan kertaan ja pyrittävä varmistamaan, että uhri todella muistaa ja ymmärtää ne. Tilanne muistuttaa lastensuojelun kontekstia, jota Tarja Heino (2004) on analysoinut. Hän toteaa olevan varsin yleistä, että traumaattisia kokemuksia kokeneet asiakkaat tuntevat jäävänsä vaille asiaansa koskevia olennaisia tietoja:

”[V]ahvan tunnetilan vallassa oleva ihminen (niin asiakas kuin työntekijäkin) valikoi, mitä kuulee ja näkee ja millaisia asioita jää mieleen. Kriisitilanteessa näköalat kaventuvat. Lastensuojelun asiakkaana olleita haasteltaessa on tullut toistuvasti esiin, miten vähän asiakas kokee tietävänsä asiastaan ja viranomaisprosesseista ja miten vahva sivuutetuksi tulemisen kokemus on [...]. Lastensuojelussa on tarpeen kerrata oleelliset asiat monin tavoin ja moneen kertaan” (Heino 2004, 207).

Poliisilta ei välttämättä odoteta samantyyppistä tukea ja apua kuin sosiaalityön ammattilaisilta, mutta silti tiedonkulun ongelmaa on syytä pohtia. Monien mielestä kuulustelutilanne ei ole ideaalinen hetki tiedonvälittämisen näkökulmasta, kuten haastattelemani syyttäjä totesi:

”Vaik niille [uhreille, PH] siel esitutkinnassa sanotaan, että sulla on oikeus tähän ja tohon ja tohon, eikä se maksa mitään. Mut ne tulee sitä rikosta selvittää. Ja ne on sen rikoksen ytimessä, kun ne poliisille puhuu. Niin ei ne mun mielestä siellä hirveesti ota vastaan sitä tietoa, että ne on ite siellä kertomassa siitä, mitä heille on tapahtunut.” (A14)

Haastatteluissa ehdotettiin muun muassa, että poliisi kertoisi tukipalveluista siinä vaiheessa, kun esitutkinta on päättynyt, jolloin tieto ei hukkuisi muiden käsiteltävien asioiden joukkoon. Tavanomaista tuntuu olevan, että jos asiasta kerrotaan uhrille, se tapahtuu jo ennen kuin varsinainen kuulustelu on käynnistynyt.

5.2.6 Esitteet

Rikosten uhreille laaditut esitteet ovat monien mielestä toimiva tapa kertoa uhrien oikeuksista ja velvollisuuksista. Niiden kehittämisen tarve vieläkin selkeämmäksi (ja selkokielemmäksi) tuli esiin, samoin kuin räätälöiminen eri ryhmien tarpeisiin (esim. nuoret⁴⁸ ja maahanmuuttajat). Haastatellut painottivat, että esitteistä on tiedotettava ja ne on asetettava esille niin, että ne ovat helposti saatavilla eri viranomaisissa ja tiloissa, joihin yleisöllä on vapaa pääsy. Internetissä saatavia esitteitä pidettiin hyvinä paperiesitteiden rinnalla. Tässä suhteessa ongelmaksi on osoittautunut se, että kaikki uhrien kanssa asioivat viranomaiset eivät pääse internetiin, jolloin niitä ei voida myöskään tulostaa asiakkaille. Samoin esitteiden jakamista esimerkiksi kuulusteluissa pidettiin tärkeänä. Tällöin niiden sisältöä on mahdollista selostaa uhrille, kuten haastattelemani poliisi toi esiin:

”Mä myös selitän samalla kun annan [esitteen, PH], koska se, että mä sanon sulle tässä näin, se menee sulta toisesta korvasta sisään ja toisesta ulos. Niin se että sä voit lukea sen tästä näin ja sitten vielä se, että jos et ymmärrä, niin laita mulle viestiä, niin mä selitän sen sulle uudestaan.” (A11)

Samoin tukipalvelujen itsestään laatimia kirjallisia esitteitä pidettiin erinomaisina välineinä välittää tietoa. Niihin voi tutustua tai palata silloin, kun on sopiva hetki. Haastatteluissa ehdotettiin myös, että poliisi perehtyisi kunkin paikkakunnan auttamisjärjestelmiin. Tällöin poliisi voisi konkreettisemmin kertoa, millaista apua ja tukea on saatavilla.

”Toki niitä erilaisia esitteitä jaetaan [poliisissa, PH], mutta se ei kauheesti aukaise ihmiselle, jos sulla on vaikka joku numero minne voi soittaa. Eli mitä se konkreettinen apu on. Tästä on paljon puhuttu, että olis hyvä että [poliisi, PH] pikkuisen kertois, että miten ihmistä autetaan. Että se ei ole vain se puhelin minne voi soittaa. [...] Että kyllähän meille tulee paljon ihmisiä mitkä sanoo, että on mukavaa että [rikos]tutkija sanoo, että sun pitää nyt soittaa tänne Rikosuhripäivystykseen. Mutta mä en mä tiedä oikein miksi. No sitten kun me aletaan puhumaan, hän ymmärtää, että minkä takia tutkija on sanonu. Eli kun hän ymmärtää, että mitä apua meiltä kaikkea saa, eli kun mehän autetaan niissä kaikissa asioissa, mitä se aiheuttaa. Että kriisiapu järjestetään tarvittaessa. Sitten niin kun lähdetään miettiin mistä asianajaja, eli kun näähän on kaikki ihmisille täyttä hepreea.” (A1).

⁴⁸ Haastattelemani rikostutkija kertoi räätälöineensä nuorille oman sähköpostin, jossa hän kertoo näistä asioista.

Näkemyistä ihmisten usein hatarasta tai jopa vääristyneestä kuvasta tukipalvelujen sisällöstä tukee tutkimusten havainto, jonka mukaan niiden uskotaan joskus olevan tarkoitettuja pelkästään vakavasti traumatisoituneille uhreille. Tuen ajatellaan olevan ensisijassa emotionaalista tukea. Monet eivät ole halukkaita tämältyyppiseen terapeutiseen keskusteluun eivätkä sen vuoksi ota yhteyttä tukipalveluihin. (Sims ym. 2005, 374–375; Burcar & Åkerström 2009.) Tämän vuoksi olisi tärkeää osata kertoa yksityiskohdaisesti siitä, millaisia tukimuotoja on tarjolla.

5.2.7 Uhrien informoinnin käytännön pulmia

Rikosten uhrien kyky vastaanottaa tietoa vaihtelee hänen henkisestä tilastaan riippuen. Hän saattaa olla viranomaistapaamisissa sellaisessa mielentilassa, ettei hän kykene vastaanottamaan ja ymmärtämään annettua tietoa. Rikosprosessiin liittyy juridisia kysymyksiä ja käsitteitä, joita maallikon voi olla vaikea ymmärtää. Haastattelemani rikostutkijan mukaan on varsin yleistä, etteivät uhrit osaa tai uskalla kysyä näistä asioista tai halua ilmaista sitä, etteivät he ymmärrä niitä:

”Harvemmin kysytään yhtään mitään. Että se tulee sit ilmi jossain muussa keskustelussa, et okei, ei hän nyt ymmärtänytkään mitä esimerkiksi sovittelu tarkoittaa tai mitä tarkoittaa kirjallinen menettely. Mutta että harvemmin valitettavasti ihmiset kysyy mitään, ainakaan asianomistajat tai todistajat.” (A2)

Olisikin varmistettava, että uhreja informoidaan rauhallisessa ympäristössä, jossa hänelle on matala kynnyks kysyä samaa asiaa uudelleen. Viranomaisilla ei ehkä ole tähän tarvittavaa aikaa, eikä uhrin ole helppo ottaa viranomaiseen uudestaan yhteyttä. Haastattelemani poliisit olivat tässä suhteessa ehkäpä poikkeuksellisen sensitiivisiä. He kertoivat pyrkivänsä monin tavoin viestittämään, että asioista on mahdollista kysyä myöhemmin. Samoin he kertoivat avaavansa juridisia käsitteitä maallikoille. Esimerkiksi rangaistusvaatimusta kysyttäessä haastateltu rikostutkija kertoi kysyvänsä uhrilta: ”onko sinun mielestäsi oikein, että tämä ihminen on tehnyt näin. Että kuuluuko hänen saada rangaistus tästä” (A11).

Haastateltujen poliisien mukaan rikosten uhreille ilmoitetaan tutkinnan päättymisestä, jos siitä erikseen sovitaan. Halutessaan asianomistaja voi saada myös kopion päätöksestä tai esitutkintapöytäkirjan. Haastattelemani oikeudellinen avustaja näki oman työnsä helpottuvan, mikäli tämä tapahtuisi automaattisesti:

”[i]hmiset ne ei edes oikein tiedä, mikä se esitutkintapöytäkirja oikein on, niillä on vaan rikosilmoitus kädessä kun ne tulee tänne ja kysyy ”mikä se esitutkintapöytäkirja on”. Se olisi hyvä, että se automaattisesti lähtisi aina asianomistajalle.” (A10)

Hän ehdotti, että lähettäessään pöytäkirjan poliisi voisi samalla ilmoittaa jutun olevan syyttäjällä ja että syyttäjänviraston tietystä numerosta voisi tiedustella jatkotoimenpiteistä. Todistajantuki -työryhmä (2006, 20) on puolestaan ehdottanut, että asian päättymisilmoitusta varten poliisin ja syyttäjän olisi laadittava lomakepohja, jossa mainitaan asianomistajan oikeudesta käyttää omaa syyteoikeuttaan. Nämä ehdotukset ovat kannatettavia myös tämän tutkimuksen valossa.

Muulla kuin Suomessa tehtyjen tutkimusten mukaan poliiseilla ei välttämättä ole tarpeeksi tietoa esimerkiksi oikeuskäsittelyn käytännön järjestelyistä, minkä vuoksi näistä asioista ei osata kertoa uhreille tarpeeksi tarkasti (Sanders & Jones 2007, 287, 291–292). Haastatteleman rikostutkijan mukaan esitutkinnan jälkeisistä vaiheista ohjataan keskustelemaan avustajan kanssa. Toinen rikostutkija toivoi taas tiedonkulun tehostamista rikosasian myöhemmistä vaiheista, jotta hän voisi kertoa siitä uhreille:

”[M]ä en ole syyttäjän kans tekemisissä, ne [uhrit, PH] ei ymmärrä sitä, että me ollaan periaatteessa eri paikassa ja meillä ei ole sellaista yhteistyötä. Mä en nää koneelta, et koska esimerkiks on istuntopäivä, meillä ei ole tällaisia. Monesti ne tuomiot tulee meille aika paljon myöhemmin kun tuomio on julistettu, et ne ei mee silleen automaattisesti, mikä on tietysti kurjaa. Et olis ihan kiva, et olis enemmän sitä yhteistyötä tai tietäis, näkis vaikka koneelta että missä vaiheessa se juttu menee tai mikä on tilanne.” (A2)

Suomalainen uhrien tukemisen järjestelmä on rakentunut oletukselle, että apua tarvitsevat hakevat sitä itse. Ongelmaksi muodostuu tällöin se, ettei uhri tiedä omaa avun tarvettaan, kun hän ei tiedä riittävästi omista oikeuksistaan. Haastatellut poliisit pitivät tärkeänä uhrien informointia oikeudellisen avustajan saamisesta⁴⁹, mutta käytännöt voivat vaihdella sen suhteen, kuinka aktiivisesti tässä autetaan. Oikeusavustajat olivat törmänneet tapauksiin, joissa tieto avustajan saamisen mahdollisuudesta ei ollut tavoittanut uhreja. Ihmiset ovat heidän mukaansa tietämättömiä oikeudestaan saada ilmaista oikeusapua; heillä on ”vääristyneitä käsityksiä siitä, että asianajajat olis kammalan kalliita” (A8). Rikosuhripalvelut voisivat auttaa ja opastaa uhreja

⁴⁹ Vakavan väkivallan tai seksuaalirikoksen kohteeksi joutuneella on oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiin ja/tai tukihenkilöön. Pieni- tai keskituloinen voi saada oikeusapua myös osin tai täysin valtion kustantamana.

avustajan saamisessa ehkä luontevammin kuin poliisi, mikäli poliisi ohjaa heitä tukipalvelujen piiriin.

Uhrit voivat tarvita rohkaisua paitsi avustajien hankkimisessa, myös yhteyden ottamisessa tukipalveluihin. Pelkkä informaatio niiden olemassaolosta ei riitä. Haastatteluissa kerrottiin poliisin joskus ottaneen yhteyttä Rikosuhripäivystykseen asiakkaan puolesta tai ainakin rohkaisseen siihen vahvasti, mutta tämä ei välttämättä ole tavanomainen käytäntö. Sen sijaan esimerkiksi Isossa-Britanniassa poliisi toimittaa uhrien tiedot Victim Support -järjestöön, josta otetaan yhteyttä uhreihin ja tiedustellaan heidän avuntarpeitaan (Mawby 2007, 216–220). Uhrinäkökulmasta vastaavanlaisen järjestelmän kehittäminen myös Suomessa olisi järkevää. Tämä vaatii tahtoa ajattelutavan muutokseen sekä resursseja. Toisaalta haastattelemani tukihenkilö korosti, ettei uhria pitäisi passivoida tekemällä asiat hänen puolestaan. Sen sijaan häntä pitäisi tukea toimimaan itse, mistä hän voi saada voimavaroja ja onnistumisen kokemuksia: ”et kaikkea ei tehdä hänen puolestaan mut helpotetaan tätä kynnystä ottaa yhteyttä esimerkiksi johonkin avustajaan, tai lääkäriin tai tämmöseen” (A15).

5.2.8 Poliisin tiedottaminen rikosasioista yleisölle

Poliisi (tutkinnanjohtaja) voi lain mukaan tiedottaa tutkittavasta jutusta tiedotusvälineille. Käsitteen ”trial by newspaper” avulla on pohdittu sitä, voiko asianosaisten oikeudenmukainen kohtelu vaarantua, kun lehdet käsittelevät tapauksia laajasti ja kantaaottavasti esitutkinnan aikana. Vaarana on muun muassa, että epäilty saatetaan leimata syylliseksi ennen tuomiota (Fredman 2002).

Haastattelemani asiantuntijat pohtivat poliisin tiedotustoimintaa uhrien näkökulmasta. Uhrinäkökulmasta tapauksen käsittely mediassa voi olla traumatisoivaa, minkä lisäksi poliisin yleisötiedottaminen voi lisätä ihmisten turvattomuuden tunteita (mm. Heiskanen & Roivainen 2005, 170). Muun muassa jotkut henkirikosten uhrien läheiset ovat kokeneet loukkavana sen, että he ovat saaneet tiedon asiaan liittyvästä tärkeästä seikasta poliisin sijaan tiedotusvälineistä tai että poliisi oli antanut väkivaltaisesti kuolleen henkilön valokuvan julkaistavaksi ilman omaisten lupaa (myös Poijula 2010, 57). Henkirikosten uhrien läheisten tukitoiminnassa mukana ollut haastateltu puhuu seuraavassa:

”Jos on tämmöinen, jollekka tulee sitten joku tuotenimi, että Espoon surmat tai mikä se nyt olisikaan. Niin siinä on, mä ymmärrän sen, että lehdistö ja nää toimittajat on rikospoliisien kimpussa koko ajan, ja pitäis saada jotain lehteen kirjoitettavaa. Sitten siellä saattaa jotain

sellaista lipsahtaa, mitä omaiset ei tiedä, ne lukee sen lehdistä. Ja se on kaikista kauhein juttu. [...] Yksi esimerkki on ainakin semmoinen liittyen xx [paikkakunta, PH], että yhdeltätoista omaiset vielä soitti tälle tutkijalle, että onko mitään uutta siinä tapahtunut, ja tutkija sanoi vaan, että ei ole. Ja sitten aamulla kaks yöllä, oliko se sitten Iltalehden sivuilla oli kuitenkin joku semmoinen, mitä ne ei ollu tiedottanu, että näitä on näitä esimerkkejä vaikka kuinka paljon.” (A5)

Henkirikosten uhrien perheenjäseniä koskevan seuranta tutkimuksen mukaan lähes jokaisen tutkimuksessa mukana olleeseen 131 omaisen tapauksesta oli raportoitu tiedotusvälineissä, minkä lisäksi toimittajat olisivat halunneet haastatella osaa (Poijula 2010, 56–58). Runsas kolmasosa kertoi mediaraportoinnin huonontaneen heidän oloaan, ja vain prosentti kertoi sen tuntuneen hyvältä. Muutamat kiittelivät tapausta koskevan uutisoinnin olleen asiallista, mutta monet kuvasivat voimattomuuden ja nöyryytyksi tulemisen kokemuksia, kuten seuraava tutkimukseen osallistunut perheenjäsen:

”Koin mediaraportoinnin perheemme yksityisyyttä loukkaavana. Tuntui kuin meidät olisi laitettu alasti torille seisomaan muiden tirkisteltäväksi. Median kanssa on voimaton. Ei kannata lähteä korjaamaan vääriä väitteitä tms. On parasta olla hiljaa ja toivoa, että uteliaisuuden tuli sammuu itsekseen, kun siihen ei puhalleta ilmaa. Toivon, että mediatyöntekijät miettivät miten toivovat asioista kerrottavan, jos olisivat itse uhrin läheisiä”. (Poijula 2010, 57.)

On ehdotettu, että syyttäjällä olisi nykyistä suurempi rooli tiedotuksesta esitutkintavaiheessa (Fredman 2002, 309). Herkkyys tunnistaa uhrien kokemuksia sekä niiden seurauksia ja kohdella heitä asianmukaisesti on tärkeää, kuka tiedotuksesta sitten vastaakin.

5.3 Syyttäjä

Syyttäjä tekee esitutkinta-aineiston perusteella syyteharkinnan. Uhrinäkökulmasta on merkityksellistä, että nostaessaan syytteen syyttäjä voi ajaa uhrin vahingonkorvausvaatimuksia, mikäli ne eivät edellytä erityistä todistelua (esim. lääkärinkulut, joista kuitit). Oikeudenkäynnissä uhri voi esittää myös omia vahingonkorvauksia tai muita asioita koskevia vaatimuksia.

Joskus uhrin soittavat syyttäjälle tiedustellakseen asiansa etenemisestä tai muista siihen liittyvistä kysymyksistä. Asiantuntijahaastattelujen perusteella syyttäjät tekevät kuitenkin päätöksiä usein pelkästään asiakirjoja lukemalla tapaamatta rikosten uhreja ennen oikeudenkäyntejä. Toinen haas-

tattelemani syyttäjä oli ehkä poikkeuksellisen aktiivinen, sillä hän arvioi olevansa yhteydessä asianosaisiin puolessa käsittelemistään tapauksista. Syinä yhteydenottoon on huoli asianosaisten tilanteesta tai se, ettei heillä ole avustajaa.

”Ei oo koskaan käyny niin, että ne ei ois sitä [avustajaa] hankkinu, ja mä oon näitä paljon tehny. Et kyl ne sen sitten [tekevät, PH], kun ne saa sen [tiedon, PH] oikees muodos ja oikeella hetkellä”. (A14)

Asiakirjojen perusteella tilanne voi näyttää toisenlaiselta verrattuna siihen, että syyttäjä tapaisi uhrin. Näin voi olla erityisesti, kun on kyse väkivaltarikosten uhreista. Myös ruotsalaistutkimuksen mukaan rikosten uhrin toivoivat tapaavansa syyttäjän henkilökohtaisesti (BRÅ 2010, 12, 25–26). Keskustelu uhrin kanssa voisi antaa syyttäjälle aineksia oman päätöksensä ja syytteen menestymisen arvioinnin pohjaksi. Syyttäjien nähtiin olevan keskeisiä toimijoita esimerkiksi lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan oikeudellisessa käsitelyssä, jolloin heillä täytyisi olla riittävästi tietoa tapauksista. Kunniaväkivaltaan liittyen painotettiin syyttäjän huolellisen perehtymisen tärkeyttä, jotta ylipäättään olisi mahdollista ymmärtää loukatuksi tulemisen kokemusta ja sen kulttuurista taustaa. Haastattelemani syyttäjä piti tärkeänä kirjata käydyt keskustelut: ”Että ei niin kun kenenkään selän takana ja salaa voi käydä mitään omia pikku prosesseja. Vaan se on ihan avointa.” (A14.)

Uhrin tapaaminen henkilökohtaisesti tai puhelinkeskustelu hänen kanssaan voisi olla perusteltua myös silloin, kun syyttäjä harkitsee syyttämättä jättämistä. Samoin syyttämättä jättämispäätöksen saaminen voi olla vaikea tilanne esimerkiksi seksuaalista väkivaltaa kokeneille. Syyttäjät tekevät näissä rikoksissa syyttämättä jättämispäätöksiä noin 40 prosentissa käsittelemiään tapauksia (Honkatukia & Kainulainen 2009). Uhrin pettymystä ja siitä selviytymistä saattaisi helpottaa se, että syyttäjä selittäisi hänelle päätöksen perusteet (myös BRÅ 2010, 26), vaikka joskus myös tukihenkilö voi myös auttaa asian selvittämisessä uhrille.

”Joskus varmaan selvittääkin sitä tilannetta, että se että sua ei uskota, on eri asia kuin riittävä näyttö. Tavallaan että jättää asian syyttämättä, ei tarkoita sitä, ettei sitä tapahtuneen ja näin. Mutta se mikä tukee sitä sun kertomusta on niin vähäistä et se ei riitä tähän prosessiin.” (A14)

Haastattelemani syyttäjä kertoi pyrkivänsä tapaamaan haavoittuviksi mieltämänsä uhrin myös ennen oikeudenkäynnin alkua, mikä ei kuitenkaan vaikuta haastattelujen perusteella olevan yleinen käytäntö.

”Ja näitten seksuaalirikosten uhrin mä pyrin tapaamaan ennen prosessin alkamista viimeistään nyt siinä, tai oikeastaan käytännössä juuri siinä oikeustalon aulassa. Kun me odotellaan sitä, että se juttu alkaa, niin mä käyn esittäytymässä ja niin kun varmistan, että ne tietää, mitä tapahtuu. Mä ajattelin, että se vähän helpottais tilannetta, kun ne tulee sinne saliin, edes tietää, mitä siellä tapahtuu. Se on varmaan aika hämmentävää ja he on arkaluonteisen rikoksen uhreja, ja he on ihan pihalla.” (A14)

Haastatteluissa ehdotettiin myös, että syyttäjä voisi esitellä uhrille oikeus-salin ennen käsittelyä. Muissa maissa on suosituksia ja käytäntöjä tämän-tyyppisistä menettelyistä. Isossa-Britanniassa sisäministeriö (Home Office) on ohjeistanut syyttäjiä olemaan vuorovaikutuksessa uhrien kanssa ja in-formoimaan heitä tekemistään päätöksistä, esimerkiksi siitä, miksi he ovat tehneet syyttämättäjättämispäätöksen. Syyttäjä voi myös tavata uhrin näis-sä tilanteissa, jos tähän on painavat syyt. Päätökset on selitettävä empaatti-sella ja hienovaraisella tavalla. Samoin uhreille on järjestetty tutustumis-käyntejä oikeudenkäyntien tiloihin (”pre-trial familisation visits”), minkä lisäksi he voivat saada tukea poliisilta sekä syyttäjävirston alaisuus-dessa olevalta yksiköltä (Witness care unit). Poliiseja ja syyttäjiä on myös rohkaistu yhteistyöhön, esimerkiksi uhrien haavoittuvuuden arvioinnissa. (Sanders & Jones 2007, 288–292; myös Reeves & Mulley 2000, 137.)

Syyttäjän rooli on keskeinen myös oikeudenkäynnissä. Syyttäjän tehtä-vänä on asian perusteellinen selvittäminen ja esittäminen tuomioistuimelle. Haastatteluissa korostettiin, että syyttäjällä oletetaan olevan paikalla olevis-ta viranomaisista paras käsitys esitutkimusmateriaalista. Samoin häneltä edellytettiin kykyä reagoida muuttuviin tilanteisiin, muun muassa jos jon-kun asianosaisen kertomus muuttuu verrattuna esitutkintaan.

Syyttäjien asiantuntemusta on edistetty avain- ja sittemmin erikoissyyt-täjäjärjestelmien avulla. Oikeusviranomaisista nimenomaan syyttäjillä eri-koistuminen on pisimmällä. Valtakunnansyyttäjänvirasto järjestää koulu-tusta syyttäjille, esimerkiksi seksuaalirikoksista. Tehtävänä on organisoida kullakin alueella moniammatillista yhteistyötä.

5.4 Oikeudenkäynti

Monille oikeudenkäynnin osapuolille oikeudenkäyntitilaisuus on ainutker-tainen kokemus ja oikeussali fyysisenä tilana ja sosiaalisena tilanteena vie-ras. Uhrit voivat pelätä tekijän kohtaamista ja sitä, miten he pystyvät hallit-semaan mahdollisesti pintaan nousevia tunteitaan. Heitä voi huolettaa, pys-tyvätkö he kertomaan asioista selkeästi (Kainulainen 2004, 84). Vaikeasta

kokemuksesta on kerrottava oikeudessa yksityiskohtaisesti, ja oma kertomus tapahtumien kulusta voidaan kyseenalaistaa. Tekijä voi yrittää horjuttaa uhrin kertomusta, vähätellä rikoksia tai syyllistää uhria tapahtumista (Niemi-Kiesiläinen & Kainulainen 2006, 127).

Oikeuskäsittelyn joutuisuuteen on kiinnitetty huomiota kotimaisessa lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa. Haastatteluissa puhuttiin pitkistä oikeusprosesseista ja niiden piinaavuudesta uhreille. Käsiteltävänä oleva asia on usein vaikea ja intiimi. Sen vireillä olo kuluttaa henkisiä resursseja. Joillakin haastateltavilla oli kokemuksia siitä, että uhri kuvittelee jutun hautautuneen jonnekin, kunnes se pitkän ajan päästä pulpahtaa esiin. Pahimmillaan pitkät prosessit pitkittävät selviytymisprosessia ja voivat aiheuttaa syrjäytymistä.⁵⁰ Toisaalta saattaa olla hyvä, että oikeuskäsittely ajoittuisi hieman myöhempään vaiheeseen kuin uhrin akuutti kriisitilanne. Jonkinlainen etäisyys tapahtumiin voi olla hyvä asia myös vammojen toteamisen kannalta. Vuoden kestävä odottelua pidettiin kuitenkin jo liian pitkänä.

Käsittelyajat vaihtelevat käräjäoikeuksittain. Pääkaupunkiseudulla asuvat ihmiset ovat tässä suhteessa eriarvoisessa asemassa verrattuna muualla maassa asuviin. Pääkaupunkiseudun suurissa käräjäoikeuksissa käsittelyajat vaihtelivat rikosasioissa vuonna 2009 neljästä viiteen kuukauteen, kun keskimäärin käräjäoikeudet käsittelivät rikosasioita tuona vuonna 3,2 kuukautta⁵¹. Muutoksenhaku yleensä pidentää asian kokonaiskäsittelyaika. Hovioikeuksissa vuonna 2009 keskimääräinen käsittelyaika oli vajaat seitsemän kuukautta, ja 16 prosenttia ratkaistuista asioista oli viipynyt siellä yli vuoden. Korkeimmassa oikeudessa valituslupa-asioiden keskimääräinen käsittelyaika oli vuonna 2008 4,4 kuukautta. Keskimääräiset käsittelyajat eivät paljasta tapauksia, joissa käsittelyajat ovat olleet huomattavasti keskimääräisiä käsittelyaikoja pidempiä. Tässä suhteessa ongelmia on laajoissa ja näytöltään epäselvissä asioissa, rutiiniasiat käsitellään nopeasti (Oikeusministeriö 2003, 196–197).

Seuraavassa käsittelen oikeudenkäynteihin liittyviä kysymyksiä uhrien näkökulmasta. Tarkastelen haastatteluissa esiin tulleita kysymyksiä, ongelmia ja tarpeita tiedottamisesta, oikeudenkäyntien fyysisistä tiloista, uhrien kohtelusta, uhrikokemusten seurausten käsittelystä, avusta ja tuesta sekä asian käsittelyn lopputuloksen merkityksestä uhreille.

⁵⁰ Konkreettisesti tästä kerrottiin esimerkiksi henkirikoksen uhrien omaisten näkökulmasta.

⁵¹ Lähde: www.stat.fi, StatFin-tietokanta, luettu 14.1.2011.

5.4.1 Oikeudenkäynnistä tiedottaminen uhrille

Haastemiehet huolehtivat oikeudenkäynnin tiedottamisesta asianosaisille (ajankohta, paikka, käsiteltävät asiat, asiakirjat). Tämä voi tapahtua postitse tai niin, että haastemies toimittaa asiakirjat asianosaisille. Osa asiakkaista noutaa asiakirjat itse käräjäoikeudesta. Tiedonannon yhteydessä rikosten uhreille voidaan jakaa informaatiota tukipalveluista, mutta erityistä koulutusta uhrien kohtelusta ei ole. (Vierailu Helsingin käräjäoikeudessa 20.1.2009.)

Haastemiehet päivystävät käräjäoikeuksissa istuntopäivinä opastaen asiakkaita ja tehden erilaisia oikeuden tarvitsemia tehtäviä; he hankkivat tulkkeja, jättävät yhteydenottopyyntöjä ja sopivat tapaamisista. Haastatellut kertoivat tapauksista, joissa haastemiehet olivat avustaneet siinä, ettei uhrin ole tarvinnut kohdata syytettyä.

Oikeudenkäynti voi peruuntua sen vuoksi, että joku osapuolista ei tule paikalle. Pitkään odotetun jutun käsittelyn peruuntuminen voi olla henkisesti raskasta uhrille. Hiljattain on ehdotettu esimerkiksi mahdollisuutta tiedottaa oikeudenkäynneistä puhelimitse tai sähköpostilla, ja näin käytännössä jo toimitaankin (Oikeusministeriö 2009b, 24). Voisi myös harkita, että asianosaisia muistutettaisiin esimerkiksi tekstiviestillä istunnon ajankohdasta. Tämä voi vähentää käsittelyjen peruuntumista sen vuoksi, että joku asianosaisista ei saavu paikalle.

Haastatteleman tuomari kertoi hänen käräjäoikeudessaan olevasta hyvästä käytännöstä: kutsun mukana asianomistajalle lähetetään esite, jossa kerrotaan muun muassa avustajasta, tukihenkilöstä, oikeusavusta ja käsittelyn etenemisestä. Haastatteleman oikeusavustaja toivoi, että käräjäoikeus lähettäisi jo ennen tätä varsinaista kutsua asianomistajalle kirjeen, jossa häntä pyydetäisiin ilmoittamaan korvausvaatimukset. Tämä voisi herättää asianomistajan huomaamaan, että hänen kannattaa hankkia itselleen avustaja, koska sitä voi olla vaikea löytää lyhyellä varoitusajalla.

5.4.2 Oikeustalojen tilat

EU:n uhrien asemaa koskevassa puitepääöksessä, kuten myös eri maissa viranomaisille laadituissa ohjeissa suositellaan erillisiä odotusalueita uhreille (Sanders & Jones 2007, 288–292). Tuomioistuinelaitoksen kehittämiskomitean mukaan liikuntakyvyiltään rajoittuneiden henkilöiden, kuten ikäihmisten tai sairaiden, olisi voitava käyttää toimitiloja mahdollisimman sujuvasti (Oikeusministeriö 2003, 242).

Uusimmissa oikeustaloissa erilaisia tilajärjestelyjä on tehty uhrienkin tarpeiden näkökulmasta. Niissä on odotusauloja, joissa pelkäävien uhrien

tai pelkäävien todistajien ei tarvitse kohdata syytettyä. Myös käräjäoikeuksien sisäänkäyntien turvatarkastukset lisäävät joidenkin haastateltujen mukaan uhrien turvallisuuden tunnetta: ”se joskus lohduttaa ihmisiä, kun he kyselevät, miten tänne [käräjäoikeuteen] uskaltaa tulla” (A13). Toisaalta massiiviset turvavarustelut voivat myös lisätä pelkoa.

Haastatteluissa ehdotettiin muun muassa juttulistojen laatimista niin, että haavoittuvien uhrien, kuten seksuaalista väkivaltaa kokeneiden ei tarvitsisi odottaa vuoroaan pitkään, sillä se kuluttaa voimia. Uhrin tai heidän edustajansa esittävätkin tällaisia pyyntöjä (Kainulainen 2004, 83). Hyvää kohtelua on myös se, että pitkästä odottamisesta pahoitellaan, mitä ei kuitenkaan aina tapahdu:

”Jos se menee ihan pieleen se juttulista, että siellä sitten joutuu monta tuntia istuskelemaan ja ihmettelemään. Ja sitten on vielä niin kun useimmat tuomarit kyllä pyytelee sitten anteeksi, kun sinne saliin päästään, mutta jotkut on ihan niin kun että ei tässä mitään, että ihan sama, ootte istunu viisi tuntia odottamassa, ei heitä kiinnosta.” (A10)

Joidenkin käräjäoikeuksien oikeussaleissa on peili-ikkunalla muusta tilasta erotettuja turvahuoneita pelkääville uhreille tai todistajille (Todistajantuki-työryhmä 2006, 19). Asianosaisten välisten katsekontaktien välttämiseksi on mahdollista käyttää erilaisia sermejä ja väliseiniä. Joissakin käräjäoikeuksissa on myös erityisvarusteltuja turvasaleja.

Haastattelijan perusteella käräjäoikeuksille välitetään tietoa uhrien tai todistajien peloista avustajalta, syyttäjältä, asianomistajalta itseltään tai lapsen kyseessä ollessa hänen huoltajaltaan. Perustellut toivomukset pyritään toteuttamaan mahdollisuuksien mukaan. Vanhemmissa oikeustaloissa mahdollisuudet ovat kuitenkin rajallisemmat.

5.4.3 Tuomarin käytös ja prosessin johto

Tuomarin tehtävänä on jutun puolueeton ratkaiseminen, kuten myös menettelyn oikeudenmukaisuudesta ja reiluudesta huolehtiminen (Oikeusministeriö 2003, 244). Tuomarilta vaadittavia ominaisuuksia ovat oikeamielisyys, itsenäisyys ja sosiaaliset taidot hyvän kirjallisen perustelutaidon lisäksi (mt., 333–334). Haastatteluissa tuomarin tehtävänä pidettiin uskottavan, puolueettoman ja ystävällisen kuvan antamista oikeuslaitoksesta omalla käytöksellään, vaikka käsiteltäviä juttuja on paljon. Haastattelemani tuomari muotoili tämän näin:

”Se on haaste, että se ei olisi vaan sellaista liukuhihnatyötä. Se ei edes loppujen lopuksi vaadi hirveästi, se vaatii vaan ihmisen kohtaamisen taitoa. [...] Ja semmoista asiallista opastusta ja ystävällisyyttä. [...] Sitä yrittää aina sellaisella psykologisella silmällä katsoa sitä tilannetta, miten se etenisi mahdollisimman asiallisesti ja siten, että saataisiin niistä ihmisistä ulos se, mitä tarvitaan. Eikä tarvis vaivata sit enempää. Kuitenkin me joudutaan käsittelemään asioita mitä ihmiset ei haluaisi käsitellä.” (A13)

Käytännössä oikeuden puheenjohtajien sensitiivisyys uhreja kohtaan vaihtelee. Haastatteluissa mainittiin hyviä toimintatapoja, kuten se, että puheenjohtaja kertoo oikeuskäsittelyn aluksi prosessin etenemisestä asianosaisille, huolehtii vuorovaikutuksen asiallisuudesta ottaen huomioon asianosaisten haavoittuvuuden sekä luo olemuksellaan tilaisuuteen rauhallisen ilmapiirin. Huonoina esimerkkeinä tuotiin esiin tuomareiden puuttuva empatiakyky, komenteleva tyyli, levotonta ilmapiiriä luova ”hässättävä tyyli” (A15) tai töksähtelevä asenne, jolloin asianomistajalle voi tulla tunne, että ”mä olin se syytetty” (A8). Äärimmillään tästä voi seurata asianomistajan ”romahdaminen” (A8) ja se, ettei hänen kertomustaan ole mahdollista kuulla. Samoin kritisoitiin ”huonoa prosessinjohtoa”, muun muassa uhkailujen sallimista. Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että uhrien hyvä kohtelu on riippuvaista henkilöstä, kuten haastattelemani oikeudellisen avustajan kommentista voi päätellä:

”Sitten välillä on se tuomarin käytös kyllä sellaista, että siellä asianomistaja ihmettelee jälkikäteen, että mikä tota ihmistä vaivasi. XX [paikkakunnalla, PH] mäkin nyt tunnen suurimman osan niistä tuomareista, mitkä on ollu siellä pitempään. Mä pystyn sille asianomistajalle sanomaan etukäteen, että tämä tuomari on sellainen, että se keskeyttää sut ja on tällainen tosi töykeä ja muuta. Että älä nyt ihmettele, mut että sitten jos ei ole pystynyt etukäteen varoittamaan, niin siellä on välillä ne asiakkaat ihan kauhuissaan, että miten voi olla tollaista käytöstä.” (A10)

Joissakin istunnoissa on myös lautamiehiä, joiden käyttäytymisessä tuntuu olevan toivomisen varaa, kuten haastattelemani tukihenkilö toteaa: ”siihenkin pitää valistaa sitä asiakasta, että ne nyt kättelee meitä ja sinua, ja ne saattaa nukkuu, mut että älä nyt välitä” (A15).

Käsittelyn aikataulu ei myöskään saisi olla liian tiukka ja asianosaisten pitäisi ”antaa aikaa vastailta omaan tahtiin” (A14). Haastattelemani tuomarin mukaan päivän kokonaistilanne kuitenkin vaikuttaa siihen, miten hyvin kuhunkin juttuun on mahdollista paneutua: ”jos aikataulut heittää ja on kova kiire, niin silloin myös edetään nopeassa tahdissa” (A13).

Vaikuttaa siltä, että uhrinäkökulma oikeusprosesseihin ei ole itsestään-selvyys, vaikka hyviä käytäntöjä on jo olemassa. Tuomarikunnan koulutamista pidettiin haastatteluissa tärkeänä uhrisensitiivisyyden lisäämisen välineenä. Koulutusta tarvitaan sekä uhrien kohtelusta kuin prosessijohdolisistakin kysymyksistä. Haastatteluissa todettiin, ettei tämäntyyppistä koulutusta juuri ole, vaikka sitä pidettiin hyödyllisenä. Hyödylliseksi katsottiin varsinkin se, että asiaa selostetaan myös muusta kuin juridisen asiantunteumuksen näkökulmasta, esimerkiksi psykologian viitekehuksesta. Monet olivat myös sitä mieltä, että käytännössä uhrinäkökulma ei aina vaadi suuria toimenpiteitä: ”ei se välttämättä vaadi mitään hirveän rajua koulutusohjelmaa, vaan että asian tiedostaisi ja miettisi sitä toisenkin kannalta” (A13).

Haastatteluissa pidettiin tärkeänä myös tuomarikunnan erikoistumista, mikä on ollut tuomareilla vähäisempää kuin syyttäjillä tai asianajajilla (mm. Oikeusministeriö 2003, 334–339; Aaltonen 2009). Syyttäjien tavoin myös tuomareilla pitäisi olla enemmän mahdollisuuksia keskittyä esimerkiksi tiettyjen rikosten käsittelyyn. Se voisi lisätä paitsi erikoistuvan tuomarin myös hänen työyhteisönsä asiantuntemusta, työmotivaatiota, herkistää asianosaisten näkökulmille ja voi jopa lyhentää käsittelyaikoja. Asiantunteva tuomari osaa myös perustella päätöksensä vakuuttavasti⁵². Erikoistumisen on arvioitu myös lisäävän kentän toimijoiden tuntemusta ja vuoro-vaikutusta heidän kanssaan. Näin asian muotoili haastattelemani syyttäjä:

”Mä toivoisin, että sinnekin [tuomioistuineläinlaitokseen, PH] saatais sel-laista, että sinne tulis ihan niin kun taas tasa-arvon nimissä valta-kunnassa, että joka puolelta löytyis sitten erikoisosaajia asioihin. Ei-kä se tarkoita sitä, että niitten pitää ite istuu joka juttu, mut että kaik-kialla olis joku, joka olis erikoistunut, joka olis sellaisena mentorina tai tutorina tai sellaisena tuki-ihmisenä.” (A14)

5.4.4 Uhrikokemusten seurausten käsittely

Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että uhrikokemusten seurausten käsittelyyn liittyvät tunteet ovat varsin arkisia asioita oikeudenkäynneissä ja niihin osataan suhtautua luontevasti:

”Tietenkin sillä tavalla, että ajatus katkee, tai sitten itku voi tulla monella. Silloin käsittely voi keskeytyä hetkeksi siihen, mutta kyllä

⁵² Perustelujen laatu vaihtelee tuomioistuinten ja tuomareiden välillä. Perustelut ovat tärkeitä sen viestittämisessä, miten tuomioistuin on suhtautunut asianosaisten argumentteihin ja millaisen merkityksen se on antanut niille asian ratkaisemisen kannalta. Perusteluissa informoidaan samalla muutoksenhakutuomioistuinta, oikeusyleisöä, tiedotusvälineitä ja suurta yleisöä. (Oikeusministeriö 2003, 215–217.)

siitä ollaan aina sitten päästy jotenkin yli [...] Senkin olen huomannu helpottavan, jos sanoo vaan, että ei tässä ole mitään hätää, pidetään tarvittaessa vaikka tauko.” (A13)

Kysymystä rikosten seurauksista ja niihin liittyvistä tunteista on pohdittu kansainvälisessä kirjallisuudessa (esim. Sebba 2000). Varsinkin adversiaalisissa järjestelmissä, joissa uhrin rooli oikeudenkäynneissä on usein vähäinen (todistaja), niin kutsutut uhrilausunnot (”victim impact statement”) ovat yksi keino rikosten uhrien ilmaista, millaisia vaikutuksia uhriksi joutumisella on ollut heille. Eri järjestelmissä näiden lausuntojen roolit eroavat toisistaan: toisinaan sillä voi olla vaikutusta rangaistukseen, toisinaan ei. Näistä käytännöistä tehtyjen arviointitutkimusten mukaan uhrit ovat usein olleet epätietoisia siitä, miten heidän antamaansa informaatiota käytetään. Joskus he ovat myös pettyneitä prosessiin. (Sanders & Jones 2007, 293–297; Reeves & Mulley 2000, 140–141; Rock 2008, 114–117; Spalek 2006, 15.) Suomen kaltaisissa järjestelmissä, joissa uhreilla on muun muassa itsenäinen puheoikeus, uhrien erillisille lausunnoille ei ole nähty samanlaista tarvetta.

Osa haastateltavista piti rikosten seurausten läpikäymistä tärkeänä vahingonkorvausvaatimusten perustelemisessa. Uhrien auttamistyössä oleva haastateltu kertoi:

”Aina kun lähdetään vielä korvauksia perustelevaan, niin hirveen tärkeä tuoda sitä, mitä se on aiheuttanut arkipäivään, miten sun elämä on muuttunut, kuinka paljon sä oot pelännyt, kuinka paljon on pitänyt hakea mahdollisesti jotakin kriisiapua, terapia-apua. Osahan joutuu pitkään terapiaan. Eli ihan sitä niin kun konkreettisesti kertoa, miten se elämä muuttui.” (A1)

Juridisesti uhrin kertomuksen kuulemista pidettiin tärkeänä myös näytön arvioinnin näkökulmasta. Haastattelemani tuomari puhuu välittömyydestä, kun arvioidaan uhrin kertomuksen uskottavuutta. Hänestä on tärkeää myös nähdä uhri tuottamassa kertomusta:

”On hirveän tärkeää nähdä, miten se ihminen esittää sen. Tietenkin siten ihmisten tunteet ja tavat, miten he reagoivat tuollaiseen jännitystilanteeseen mikä tuolla oikeudenkäynnissä on, ovat erilaisia. Osa hermostuu ja osa vähän lukkiutuu ja sitäkin pitää ymmärtää, mutta silloin sä saat sen välittömän havainnon siitä ihmisestä. Ja tietenkin kun meillä on lautamiehet mukana näissä vakavissa rikoksissa, niin pystytään keskustelemaan siitä, millainen vaikutelma siitä tuli.” (A13)

Jotkut haastatelluista olivat sitä mieltä, että vaikka uhreilla on tarvetta ”emotionaaliseen purkautumiseen”, sen paikka on oikeussalin sijasta psy-

kiatrin, psykologin tai terapeutin vastaanotto. Osa arveli, ettei seurauksista kertominen oikeudenkäynnissä ole uhreillekaan varsinaisesti terapeutista, vaan epämiellyttävää. Esimerkiksi parisuhdeväkivaltaa kokeneet eivät välttämättä kykene puhumaan tällaisista asioista tekijän läsnä ollessa. Korkeintaan he voivat tuntea helpotusta siitä, että pakollinen kertomistilanne on ohi. Myös henkirikosten uhrien omaisten voi olla vaikea kohdata tekijää häntä kohtaan tunnetun syvän vihan vuoksi.

Haastatelluilla oli myös kokemusta siitä, että jotkut tuomarit eivät ”jaksaa kuunnella” asianomistajien omakohtaisia kertomuksia, vaan esimerkiksi kriisityöntekijöiden, terapeuttien tai lääkärin lausuntoihin suhtaudutaan arvovaltaisempina lähteinä:

”Niin kyllä niistä voi kertoa, mutta puheenjohtajan elekielestä voi nähdä, että aha tää on tää on kuultu jo ja sitten se vain arvioidaan jonkun normiston mukaan. Että ei se ole se paikka, jossa syvällisesti kerrotais että miten. Kyllä se jää aika lyhyeen niin kun tavallaan vähän toteamuksen varaan ja sitä toteamusta sitten tukee se psykologin lausunto.” (A8)

Osa haastatelluista uskoi kuitenkin, että näiden asioiden ääneen puhumisella oikeudenkäynnissä voi olla uhrille terapeutista merkitystä. Rikoksen uhrille voi olla vapauttavaa saattaa syytetyn tietoon näitä asioita. Uhrin kertomuksen kuulemisen arveltiin voivan olla opettavaista myös syytetyille. Sen vuoksi väkivaltarikoksia ei mielellään haluttu nähdä käsiteltävän kirjallisessa menettelyssä.

”Onhan sil puheella ehkä jotain muitaki merkityksiä, et se voi olla sille uhrille ihan hyvä asia, et hän pääsee paukuttamaan niitä tunteuksiaan. Ja sit tietysti vois aatella kasvatuksellisesti tai pedagogisesti, et jos se sit vaikuttais siihen tekijään, et hän tulis aidosti tietoiseksi siitä, et ymmärrätsä mitä sä oot tehny. Et sä oot aiheuttanu noin paljon haittaa tolle ihmiselle.” (A4)

Haastattelemani tukihenkilön mukaan rikosten uhrin tuntevat tyypillisesti syyllisyyttä ja heidän mieliään askarruttavat erilaiset ”miksi” -kysymykset (”Mikä mussa oli vikana? Mitä mä tein väärin? Miks mä olin just siellä paikassa siihen aikaan? Miks mä en tajunnu?”). Niistä keskusteleminen syytetyn kanssa ja parhaassa tapauksessa vastausten saaminen voi olla heille terapeutista. Läheskään aina tähän ei saada vastausta, mutta jotkut syytetyt ovat myöntäneet tapahtumat ja pahoitelleet aiheuttamaansa kärsimystä uhrille.

5.4.5 Haavoittuvien uhrien tarpeita oikeudenkäynnissä

Haastatteluissa tuotiin esiin tiettyjen haavoittuviksi miellettyjen uhrien näkökulmia. He tarvitsevat usein tukea pystyäkseen tuottamaan koherentin ja riittävän yksityiskohtaisen kertomuksen kokemuksestaan, kuten myös kestääkseen henkisesti asian käsittelystä aiheutuvat paineet (Sanders & Jones 2007, 282).

Lapsia ja nuoria ei välttämättä kuulla asianomistajina oikeudenkäynneissä, vaan heidän kertomuksensa kuullaan esimerkiksi videolta. Haastattelemani syyttäjä oli painokkaasti sitä mieltä, ettei alle 15-vuotiata pitäisi tuoda oikeus-saliin lainkaan: ”se on niin raskas prosessi, että sinne ei kyllä lapsi kuulu, ei ainakaan uhrilapsi” (A14). Tätä vanhemmillekin tilanne on vaikea, varsinkin jos on kyse lasten seksuaalisen hyväksikäytön kaltaisista rikoksista:

”Että kun näkee, miten vaikea aikuisenkin on siellä puhua, ja miten vaikee näitten sitten on. Siellä paljon puhutetaan tällaisia nuoria lasten seksuaalisen hyväksikäytön uhreja, jotka on sitten täyttänyt sen 15. Laki lähtee siitä, että sen ikäisiä kuullaan, niin sitten niitä kuullaan, mut että kyllä sellaisen 15–17- vuotiaankin on vielä tosi vaikee niistä asioista puhua siellä, siinä tilanteessa. Ne on ihan hämmentyneitä ja käsi on tossa suun edessä kun ne puhuu ja itku tulee ja aikuisellakin tulee itku siellä. Musta se ei ole sellainen kokemus, mitä ne tarvii sen hyväksikäyttökokemuksen päälle.” (A14)

Muutkin uhrit voivat kokea rikosasian käsittelyn arkaluontoiseksi ja haluaisivat mielellään käsitellä sen ei-julkisesti. Tällaisia ovat esimerkiksi seksuaalirikosten uhrit. Samoin *seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen* näkökulmasta haastatteluissa tuotiin esiin, että monia pelottaa asian myötä mahdollisesti seuraava julkisuus. Sen vuoksi monet haluaisivat käsitellä rikosasioita suljetuin ovin.

Maahanmuuttajataustaisten uhrien tapausten käsittelyssä tulkkaujärjestelyt voivat joskus aiheuttaa ongelmia, vaikka pääsääntöisesti haastateltavat näkivät niiden toimivan hyvin. Tulkkien käyttö väistämättä pitkittää oikeuskäsittelyä, mutta sitä pidettiin tärkeänä oikeusturvan edellytyksenä. Maahanmuuttajataustaisten väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyössä ollut haastateltu piti ongelmallisena sitä, että joskus oikeudenkäynneissä on käytetty samaa tulkkiä asianomistajalle ja syytetylle. Hänen mukaansa olisi tärkeää, että molemmilla olisi omat tulkkinsa, jo siitäkin syystä, että tulkin täytyi istua kaukana henkilöstä, jolle hän tulkkasi. Hän korosti myös etukäteissuunnittelun tärkeyttä: oikeankielisen tulkin läsnäolo on tärkeää, sillä näitä asioita on saatava käsitellä omalla äidinkielellä. Varsinkin pienissä kieliryhmissä saattaa tulla sekaannuksia.

Seksuaalirikosten uhreille oikeudenkäynti voi olla raskas kokemus. Puolustus voi pyrkiä horjuttamaan uhrin kertomusta luomalla hänestä epäluotettavaa kuvaa (Kainulainen 2004, 85–86). Avustajan ja tukihenkilön läsnäolo on näissä tilanteissa erityisen tärkeää. Jotkut seksuaalirikosten uhrin voivat haluta välttää katsekontaktia syytetyn kanssa, ja joskus syytetty on poistettu salista, kun uhria on kuultu – saliin on jäänyt vain syytetyn avustaja (mt., 83–85). Asianomistajaa on nykyään mahdollista kuulla niin, ettei syytetty ole paikalla (OK 17:34 L 360/2003). On myös ehdotettu, ettei asianomistajan tarvitsisi olla seksuaalirikosten kaltaisissa vakavissa rikoksissa oikeussalissa kuin asian selvittämiseksi tarvittavan ajan, ei koko pääkäsittelyn ajan (Lausunnot todistajantuki -työryhmän mietinnöstä 2006, 4, 11).

Läheissuhteissa tapahtuneen väkivallan käsittelyssä uhreja voi pelottaa se, miten vastapuoli käyttäytyy ja saa heidät lamaanumaan, kuten haastattelemani tukihenkilö kuvasi:

”Etenkin tässä perheväkivallassa, uhri tuntee tän vastapuolen paremmin, tietää sen, miten hän siellä mahdollisesti käyttäytyy, mistä hän etsii sen herkän kohdan, mistä hän menee sen mun asiakkaan sisälle ja saa hänet lamaanumaan. Ja jos hänellä on vielä sellanen oikein hyvä ja pahakielinen avustaja, niin siin onki sitte.” (A15)

Väkivaltaa kokeneiden naisten auttamistyössä mukana olleen haastatellun mielestä syytetyn kohtaamista oikeudenkäynnissä pitäisi välttää, koska se on uhrille niin piinallista.

”Se on aika rankka tilanne se oikeudenkäynti, jos siinä joutuu kohtaamaan [tekijän, PH] ja minusta tuntuu itsestä näin ihan maallikkona, että se on väärin, että niiden pitää mennä samaan saliin ja nähdä se väkivallan tekijä. Se on aivan valtava voimannousu näiltä naisilta.” (A9)

Jos uhri kuitenkin joutuu kohtaamaan syytetyn oikeudenkäynnissä, tukihenkilö voivat ohjeistaa uhreja välttämään katsekontakteja lamaanumisen välttämiseksi, tarvittaessa hankitaan sermejä tai väliseiniä. Samoin tukihenkilöiden fyysinen läsnäolo voi auttaa. Odotustiloissa syytetyt saattavat yrittää tulla ”niin sanotusti positiivisessa mielessä ennen oikeudenkäyntiä juttelemaan” (A15), vaikka tarkoituksena voi olla pelon herättäminen uhrissa. Tukihenkilö pyrkii estämään tämän.

Varsinkin parisuhdeväkivallan uhreista puhuttiin joskus ”vaikeina asiakaina”. Osa voi olla haluttomia hankkimaan avustajaa, vaatimaan rangaistusta tai vahingonkorvauksia. Haastattelemani avustajan mukaan he ovat usein

muunkin kuin oikeudellisiin asioihin liittyvän tuen tarpeessa, jolloin heillä olisi hyvä olla avustajan lisäksi myös tukihenkilö:

”Se prosessi sinänsä menee ihan asiallisesti, mutta asiakkaina ne on ollu kauhean vaikeita. Niin kun soittaa koko ajan ja on tällaisia vaativia asiakkaina. Että siinä se näkyy, että niillä on todella vaikeeta, ihan ymmärrettävistä syistä, mutta että ne on asiakkaina vaikeita usein, vaativia ja kaikki pitäis tapahtua heti, siis tällaisia. Tällaisia sinänsä ihan ymmärrettäviä reaktioita.” (A8)

Seuraavaksi tarkastelen uhrinäkökulmasta näiden kahden keskeisen toimijan, avustajan ja tukihenkilön, rooleja ja merkityksiä rikosprosessissa, erityisesti oikeudenkäynnissä.

5.4.6 Avustaja

Vaikka oikeudenkäynnit usein jännittävät ja pelottavat uhreja, haastattelemini asiantuntijoiden mukaan uhrin selviytyvät niistä usein hyvin. Moni haastateltu suorastaan ihmetteli niitä voimavaroja, joita ihmisiltä löytyy kertoa tarina ”rauhallisesti ja jäsentyneesti ja fiksusti” uudessa ja jännittävässä tilassa ja arvovaltaiselle ”raadille” (A4, A8). Monilla tämä onnistuu sen vuoksi, että he saavat tukea uhrikokemuksesta ja sen viranomaiskäsitte-lystä aiheutuneen psyykkisen paineen kestämiseen.

Myös avustajien työssä menettelylliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvät kysymykset korostuvat. Oikeusavustajan on kohdattava avustettava kokonaisvaltaisesti, kuunneltava tämän tarina, jonka pohjalta hänen on kerrottava perustellen, mitkä seikat ovat oikeudessa olennaisia. Avustajilla on oltava valmius kohdata kriisissä olevia ihmisiä, ja tätä valmiutta voidaan vahvistaa esimerkiksi koulutuksen avulla. (Mm. BRÅ 2010, 30; Oikeusministeriö 2003, 241–243.)

Tekemissäni haastatteluissa avustajan mukanaoloa prosessissa pidettiin tärkeänä, varsinkin vakavissa rikoksissa. Oikeudellisten avustajien merkitys tuli esiin usein puhuttaessa vahingonkorvausvaatimuksista. Haastattelemani rikostutkija kertoi pyrkivänsä kartoittamaan kuulusteluissa tapahtumien henkisiä seurauksia, joille avustajan kanssa ”haetaan hintaa” (A11), eli laaditaan vahingonkorvausvaatimusta. Haastattelemani tuomari piti avustajien mukanaoloa tärkeänä siksi, että heidän asiantuntemuksensa voi auttaa muun muassa realististen vahingonkorvausvaatimusten muotoilussa.

Avustajan merkitystä painotettiin myös esitutkinnan loppulausuntomennettelyssä, jossa asianosaisille tarjotaan mahdollisuus tutustua esitutkintamateriaaliin ja esittää siitä kirjallinen kommenttinsa. Haastattelemani rikos-

tutkijan mielestä tämä menettely voi selventää osapuolille jutun kokonaisuutta. Tekemieni haastattelujen perusteella sitä käytetään kuitenkin harvoin. Ongelmana voi olla myös se, että haastattelujen perusteella avustajat ovat harvoin läsnä esitutkinnassa (myös Kainulainen 2004, 70, ks. myös tässä tutkimuksessa tehty tukipalvelukysely, luku 6). Myös tuomioistuinlaitoksen kehittämistoimikunta on ehdottanut, että loppulausuntomenettelyä olisi kehitettävä (Oikeusministeriö 2003, 18).

Avustajan tehtävänä on valmistella avustettavaa oikeudenkäyntiin, siis informoida häntä prosessin kulusta. Haastatteluissa avustajien oletettiin esimerkiksi avaavan asianomistajien ja todistajien totuudessapysymisvelvoitetta uhreille. Myös haastattelemani tukihenkilö sanoi kertovansa tästä asiakkailleen. Maallikon voi olla vaikea ymmärtää, että vastaavanlaista velvoitetta ei aseteta epäillylle/syytetylle⁵³. Vaikka haastateltavien käsitysten mukaan syytettyjen kannat ovat harvoin uhreille yllätyksiä, niiden kuuleminen voi olla turhauttavaa, kuten haastattelemani tuomari kuvasi: ”mutta kyllähän joskus kuulee jostain huokailuista tai päänpuisteluista, että se koetaan turhauttavana, että vastapuoli kertookin ihan eri lailla” (A13).

Avustajat voivat myös viestittää kärjäoikeudelle uhrin mahdollisesta toiveesta erityisjärjestelyihin esimerkiksi pelon vuoksi. Itse oikeudenkäynneissä osapuolten avustajien nähtiin toimivan ”johdattimina” luoden kunnioittavaa ilmapiiriä, jos osapuolten tunteet ovat pinnassa ja tilanne on jännittynyt. Avustaja ”huolehtii siitä, että siellä osataan viitata oikeisiin asioihin ja osataan sitte laittaa mittasuhteisiin, jos ne kertomukset on hyvinkin ristiriitaisia. Et kyllä se avustajan käyttäminen on hirvittävän tärkeää” (A4).

Edellä on jo käynyt ilmi, että avustajiin kohdistuu paljon erilaisia odotuksia. Monet haastatellut korostivat asiallisuuden, ystävällisyyden ja ammattisuuden tärkeyttä. Tässä yhteydessä kerrottiin harvinaisiksi todetuista tapauksista, joissa syytetyn avustaja oli pyrkinyt horjuttamaan aggressiivisesti asianomistajan kertomusta. Tästä kertoi haastattelemani tuomari:

”Joskus sitten avustajille joutuu sanomaan, jos vastapuolen avustaja käyttäytyy kauhean hyökkäävästi, ja silloin saattaa näkyä että ihminen menee lukkoon jos sitä hirveästi pressataan. Jos samaa asiaa kysytään monta kertaa ja tilanne on muutenkin pelottava, niin siihen joutuu joskus puuttumaan. Ja sitten yrittää itse muotoilla sen kysymyksen tai sitten sanoa, että mentäiskö eteenpäin.” (A13)

⁵³ Käytännössä tuomioistuinten harkinnassa saa enemmän painoarvoa asianomistajan kuin syytetyn kertomus (Kaitue, Noponen & Slåen 2007, 82–83). Samoin uhrin tarinaa nostetaan esiin muun muassa asioiden käsittelyjärjestyksellä, eli ensin kuullaan uhrin kertomus, vasta sitten syytetyn.

Samoin korostettiin asioihin perehtymisen tärkeyttä, sillä syyttäjän rinnalla avustajan nähtiin tuottavan oikeudenkäyntiin tärkeää materiaalia. Avustaja voi myös esittää itsenäistä näyttöä tai rangaistusvaatimuksia. Asiakkaan henkilökohtaista tapaamista ennen oikeudenkäyntiä pidettiin tärkeänä. Oikeudenkäynnissä avustajan olisi oltava monessa mielessä tilanteen tasalla: ”kyllä ne kaikkein parhaat avustajat on niitä, jotka pystyvät hyvin simppelleillä ja keskitetyillä kysymyksillä rauhallisesti etenemään” (A13).

Monet haastatellut kertoivat olevansa huolissaan, jos vähänkään vakavissa rikoksissa on oikeudenkäynneissä uhreja ilman avustajia. Tällöin prosessi helposti vaikeutuu ja uhrille aiheutuu tarpeetonta kuormitusta. Haastattelemani tuomari kertoi pyrkivänsä selittämään ”kansantajuisesti” oikeuskäsitteilyn kulkua uhrille, jolla ei syytä tai toisesta ole avustajaa. Tällainen tilanne voi asettaa myös muut toimijat ikävään asemaan, kuten haastattelemani avustaja kertoo:

”Se on vastaajan avustajanakin hirveän ikävä, koska sit joutuu niin kun lainausmerkeissä kiusaan sitä asianomistajaa siellä istunnossa, kyselemään kaikkia ikäviä juttuja ja se on sitten siellä ihan, että valtion varoilla nyt vastaajaa täällä puolustetaan ja hän joutuu täällä olemaan ihan yksinään, kysellään tollaisia inhottavia juttuja, eikä kukaan auta ja näin. Niin se pitäisi jotenkin järjestää.” (A10)

Monissa maissa on käytössä niin kutsuttu avustajapakko. Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, asianosaisilla on pääsääntöisesti oikeus ajaa omaa asiaansa itse. Tuomioistuinelaitoksen kehittämiskomitea on kuitenkin ehdottanut lisättäväksi tuomioistuimen harkintavaltaa määrätä tilannekohtaisesti asianosaiselle oikeusavustaja (Oikeusministeriö 2003, 268–269). Tämä on aiheellista erityisesti haavoittuvien uhrien näkökulmasta ja tilanteissa, joissa laki mahdollistaa avustajan hankkimisen valtion kustantamana. Haastattelemani syyttäjä kannatti avustajien pakollista määräämistä vakavissa rikoksissa jo esitutkinnasta lähtien prosessin onnistumisen varmistamiseksi.

”Ku siellähän ne tavallaan syyttäjän ohella ne lakimiehet vahtii sitä, että se esitutkinta on riittävän laadukas ja kaikki heidän niin kun edellyttämänsä seikat puolesta ja vastaan tulis huomioon. Ja eihän syyttäjä voi tietää, mitä se asianomistaja tietää tai mitä se vastaaja tietää tai mitä näyttöä niil on. Se avustaja, joka tapaa sen ihmisen, se saa tietää, et aijaa sä kävit siel, tääl ja tuollakin. Ja ai tuollakin on näyttöä ja ne voi sit tuoda sen näytön siihen, niin kun sillain online eikä silleen puolen vuoden jälkeen syyttäjän lisätutkintana, se on aina paljon huonompaa.” (A14)

Toisaalta haastatteluissa tasapainoiltiin uhrien autonomian, oikeusturvan ja asian sujuvan käsittelyn välillä. Haastatteleman tukihenkilö totesi, ettei uhria voi pakottaa hankkimaan avustajaa, jos hän ei kerta kaikkiaan ole motivoinut käsittelemään asiaa rikosprosessissa.

”Siin täytyy vaan jaksaa kertoa, mitkä nää vaihtoehdot on. Ja sit miettiä sitä, että mikä sun vamman laatu on, että hei mietis vähän, että ooks sä nyt ihan varma, että sä paranet tosta. Ja onks tässä jälkiseurauksia, jos sä teet tän ratkasun, ni mitä sitten. Esittää tavallaan selvästi ne vaihtoehdot. Mut päätöshän on aina asiakkaan.” (A15)

5.4.7 Tukihenkilö

Tukihenkilönä voi olla koulutettu vapaaehtoinen, ystävä tai läheinen⁵⁴. Koulutetun tukihenkilön voi saada Rikosuhripäivystyksestä maksutta. He auttavat rikosprosessiin liittyvissä käytännön asioissa, heidän kanssaan voi keskustella väkivaltakokemuksesta ja tarvittaessa he voivat ohjata muun avun piiriin. Tukihenkilön voi saada jo ennen rikosilmoituksen tekemistä. Tukihenkilö voi olla esitutkinnassa ja selvittää uhrin kanssa oikeusavustajan saamista. Hänen kanssaan voi keskustella oikeudenkäyntiin liittyvistä tunteista ja peloista, ja hän voi olla mukana oikeudenkäynnissä (Kaitue, Noponen & Slåen 2007, 55).

Tukihenkilöiden määrästä ei ole tietoa, mutta haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että esitutkinnassa ja oikeudenkäynneissä heitä on ollut suhteellisen harvoin. Tukihenkilöitä on erityisesti seksuaalirikosten käsittelyssä, mistä oli hyviä kokemuksia.

Haastatteleman kokeneen tukihenkilön mukaan tukisuhteiden pituus voi vaihdella yhdestä ”oikeudenkäyntikeikasta” yli vuoden mittaisiin. Tukisuhde on rajallinen, ja se kestää yleensä rikosprosessin ajan. Yhteydenpidon intensiteetti vaihtelee tuettavan tarpeiden mukaan. Suhde päätetään ”pehmeästi”, eli oikeudenkäynnin loputtua asiakas tavataan viimeisen kerran ja tarvittaessa hänet ohjataan avun piiriin. Haastatellun tukihenkilön noin 50 asiakasta olivat olleet väkivallan uhreja, sekä miehiä että naisia, iältään 17-vuotiaasta kuusikymppiseen, tyypillisesti kantasuomalaisia mutta muutama oli ollut maahanmuuttajataustainen. Tukihenkilön koko nimi ei tule tuettavan eikä välttämättä viranomaistenkaan tietoon, ja tuettava voi ottaa häneen yhteyttä Rikosuhripäivystyksen kautta, ei suoraan. Tukihenki-

⁵⁴ Esimerkiksi kirkon piirissä toimiva Yhteys-verkosto välittää tukihenkilöitä, jotka auttavat sukupuolivähemmistöihin kuuluvia erilaisissa elämäntilanteissa. Siitä ei ole tietoa, ovatko he olleet mukana tukihenkilöinä oikeudenkäynneissä.

lön rooli tehdään selväksi tukisuhteen alussa, kuten haastattelemani tukihenkilö kertoo:

”Mä aina sanon, et mä en ole juristi enkä oo terapeutti, et mä olen se rinnalla kulkija, tavallinen ihminen. Eli sillä tavalla se on aika selkee, enkä oo sillä tavalla ystävää, et se ei oo ystävän palvelua.” (A15)

Luottamus ja osapuolten henkilökemioiden toimivuus on tärkeä onnistuneen tukisuhteen edellytys. Tukihenkilöllä ja oikeudellisella avustajalla on osin samoja tehtäviä, mutta edellä siteerattu tukihenkilö kertoi keskittyvänsä asiakkaansa henkiseen tukemiseen, jotta avustaja pystyisi hoitamaan oman työnsä mahdollisimman hyvin:

”Joku avustaja saattaa olla tosi tehokas asiakkaan lopputuloksen kannalta, mut saattaa olla, että tää asiakas odottas taas sellasta pehmyyttä. Mut sillonhan minä tulen siihen, olen se pehmentävä osapuoli, minä olen sitten se. Ja annetaan tän ihmisen, joka on huippu tässä, niin hoitaa tää asia. Sen takia me liikutaan ihan eri reviiereillä. Mä en niinku kilpaile terapeutin enkä avustajan kanssa. Meillä on niinku eri roolit.” (A15)

Tekemissäni haastatteluissa tukihenkilöt saivat varauksetta hyvää palautetta. Heidän tehtävänä nähtiin olevan erityisesti uhrien henkinen tukeminen. He istuvat usein uhrin vieressä ja odotustiloissa he saattavat varmistaa, ettei uhrin tarvitse kohdata syytettyä: ”et sä käyt tsekkaamassa onko tie vapaa, päästääkö vessaan, onko se [syytetty, PH] röökillä, missä se on, nyt se tulee, älä kato” (A15). He toimivat muistamisen apuna uhrin kertoessa kokemuksestaan viranomaisille, samoin kuin tilanteiden jälkipuinnissa hänen kanssaan. He myös rauhoittavat uhria ja helpottavat vaikeista asioista kertomista. Haastattelemani tukihenkilö kuvasi rooliaan seuraavasti:

”On tavallaan siin vähän silmänä ja korvana sitte, kun uhri itte keskittyy siihen [kuulusteluun tai oikeudenkäyntiin, PH]. Tai sitte on tavallaan se antenni, että siirrä se jännitys niinku minuun. Niinku tällä tavalla leikillisesti, mielikuvia käyttäen.” (A15)

Tukihenkilöt voivat olla mukana esitutkinnassa. Tekemissäni haastatteluissa tätä pidettiin yksinomaan hyvänä asiana, mutta on viitteitä myös siitä, että joskus poliisi voi suhtautua heidän läsnäoloonsa kielteisesti (Kainulainen 2004, 68–69). Ennen oikeudenkäyntiä tukihenkilöt välittävät tietoa uhrin asemasta, oikeuksista ja velvollisuuksista rikosprosessissa uhrien tarpeiden mukaisesti. He muun muassa informoivat uhria rangaistusvaatimuksista, esitettyjen kysymysten tarkkuudesta ja siitä, että tarkoitus ei ole syyllistää

uhria (myös mt., 79). Myös oikeudenkäynnin kulkua avataan uhrille ja painotetaan tunteiden hallinnan tärkeyttä, vaikka käsiteltävä asia onkin vaikea ja voi kuohuttaa mieltä:

”Tukihenkilö kertoo siitä mitä siel [oikeudenkäynnissä, PH] tapahtuu, mitä se on fyysisesti, kuka on kukakin. Ja mä käytän yleensä sellasta sanaa, et se on näytelmä, jossa on oikeet vuorosanat oikeissa paikoissa. Ja sit pitää niinku oikeesti sanoo, ja et rauhallisesti, et tuomari kyl kertoo millon on sun vuoro puhua. [...] Että älä huuda väliin mitään, että puhut sitten, kun sun aika on.” (A15)

Rikosuhripäivystyksen kouluttamilla tukihenkilöillä on työnohjausta, peruskurssin lisäksi jatkokoulutusta, kursseja muiden järjestöjen kanssa, seminaareja sekä yhteistä virkistystoimintaa. Koulutuksessa saadaan paitsi tietoa, tutustutaan toisiin auttajiin ja jaetaan kokemuksia, mikä on tärkeää yksittäisen vapaaehtoisen jaksamisen kannalta. Tukihenkilöt saavat tukea työhönsä siltä Rikosuhripäivystyksen aluetoimistolta, jonka alaisuudessa he työskentelevät.

Haastatteluissa tuotiin esiin tiettyjen ryhmien erityiset tarpeet tuettavina. Tällaisia ryhmiä olivat maahanmuuttajat, seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ja vanhukset. Tukihenkilöillä olisi oltava tietoa näiden ryhmien erityisistä tarpeista, jolloin he pystyisivät tukemaan heitä nykyistä paremmin ja sujuvoittamaan yhteistyötä viranomaisten kanssa.

5.4.8 Tuomion merkitys uhreille

Asian saaminen päätökseen on tärkeää uhrille, koska uhrin syyllistävät helposti itseään: ”kun yhteiskunnan taholta tulee rangaistus, niin silloin ne vapautuu siitä omasta syyllisyydestä” (A8) ja tuntee saavansa julkisen tunnustuksen kokemalleen vääryydelle, jonka ”vääryyttä” hän on itsekin saatanut prosessin aikana epäillä. Uhrin voivat kokea esimerkiksi joidenkin tuomarien tavan puhutella tuomittua tärkeänä signaalina. Rangaistuksen suuruudella ei välttämättä ole yhtä suurta merkitystä. Monet uhrin ovat haastateltujen käsityksen mukaan huojentuneita siitä, että asia on loppuun käsitelty. He ovat tyytyväisiä itseensä, että ovat pystyneet käymään prosessin läpi (myös Kainulainen 2004, 87–88). Haastattelemani syyttäjä kiteytti uhrien tuntemuksia seuraavasti:

”Ja se asia, niin kauan kun se on vireillä, se on jotenkin kesken. Niitten elämä pyörii vahvasti sen asian ympärillä. Ja mitä vakavampi se on se niitten uhrikokemus, sitä vahvemmin se pyörii se koko elämä sen asian ympärillä, kun se on kesken. Et sitten kun se on loppuun käsitelty ja sitä ei missään pyöritetä, niin sen jälkeen sen

voi jättää taaksensa. Varmaan vähän kuin hautajaiset, että sitten voi niin kun lähteä uuteen suuntaan, eihän se jää pois, ja se on koko ajan sun historiassa se teko.” (A14)

Haastattelemani tuomari kertoi havainneensa uhrin mielentilan tuomion kuulemisen jälkeen voivan ilmetä ”pienenä helpotuksena tai tyytyväisyytenä”, varsinkin jos kyse on läheissuhteissa tapahtuneesta väkivallasta:

”[j]älkeenpäin saattaa uhrista huomata, että vaikka mitään vaatimuksia ei olisi ollutkaan, niin tuomion tullessa huomaa pienen helpotuksen tai tyytyväisyyden. Siis siitä, että joku sanoo että noin ei saa tehdä ja toivottavasti ei tavata näissä merkeissä uudelleen. Vaikka ei siis haluta siinä läheissuhteessa vaatia mitään, niin tietyllä tavalla ollaan tyytyväisiä kuitenkin, että joku on puuttunut siihen.” (A13)

Syytteen hylkääminen oikeudenkäynnissä voi olla uhrille vaikea asia, jota hänelle olisi avattava (Kainulainen 2004, 87). Varsinkin raiskauksissa syytteiden hylkäämisprosentti on korkea verrattuna muihin rikoksiin (mt., 124–125). Haastattelemani syyttäjä sanoi pyrkivänsä keskustelemaan syytteiden hylkäämistapauksissa uhrien kanssa oikeudenkäynnin jälkeen, mikä haastattelujen perusteella on kuitenkin muuten harvinaista:

”Kun syyte hylätään ja mä juttelen niiden [uhrien, PH] kanssa aulassa, tavallaan tätä asiaa mä koitan juuri puhua, että niin kun ei kukaan täällä väitä, että sä valehtelet. Että kyse ei ole siitä, kun syyte hylätään, että sä valehtelisit, vaan että näyttö ei riitä tähän. Nää on aika korkeat nää kynnykset, mitä oikeudenkäynnissä on, että ei jää järkevää epäilyä siitä.” (A14)

Haastattelemani tuomari kiinnitti huomiota siihen, että rikosten uhreille ei ole riittävästi ohjeistusta siitä, miten vahingonkorvaukset käytännössä maksetaan. Tämä tarve on ilmeinen erityisesti tapauksissa, joissa uhrin ovat oikeudenkäynneissä ilman avustajaa. Hän ehdotti, että asianomistajalle lähetettävään kopioon tuomiosta voisi liittää ohjeistusta vahingonkorvauksesta. Esimerkiksi uhreille saattaa tulla yllätyksenä, ettei Valtiokonttori aina maksa yhtä suuria vahingonkorvauksia kuin tuomioistuin on määrännyt tilanteissa, joissa tuomittu on varaton eikä häneltä saada korvausta.

5.5 Sovittelu

Yksi tapa pyrkiä ottamaan uhrien kokemus rikosten käsittelyyn nykyistä paremmin on restoratiivinen oikeus, jossa korostuu sovittelun merkitys ja korjaava luonne osapuolille. Samoin korostetaan osapuolten aktiivista osallistumista prosessiin ja järjestelyn vaihtoehtoisuutta suhteessa viralliseen järjestelmään. Varsinkin adversiaalisissa järjestelmissä sovittelun mahdollisuuksiin tästä näkökulmasta on suhtauduttu viime vuosina innostuneesti (esim. Hoyle 2007). Suomessa rikosten sovittelua on kehitetty 1980-luvulta lähtien, ja vuodesta 2006 lähtien se on ollut lakisääteistä toimintaa. Suomessa rikoksia sovitellaan suhteellisen paljon: vuonna 2009 aikana sovittiin lähes 12 000 rikos- ja riita-asiaa. Vajaat puolet rikostapauksista oli väkivaltarikoksia (48 %). Viidennes tapauksista oli vahingontekoja, 14 prosenttia varkausrikoksia. (Rikossovittelu... 2009.)

Sovittelussa rikoksen uhri ja tekijä pyrkivät sopimaan konfliktin vapaaehtoissovittelijan avustuksella. Sovinnon perusteella poliisi voi lopettaa esitutinnan, syyttäjä voi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen tai sovittelu voi lieventää rangaistusta. Sovittelijat ovat tehtävään koulutettuja vapaaehtoisia, ja toimintaa ohjaavat tyypillisesti kuntien sosiaalitoimen alaiset sovittelutoimistot. Sovittelua on tutkittu Suomessa monesta eri näkökulmasta, mutta uhrien asemaa ei ole kattavasti pohdittu (esim. Iivari 2010).

Haastatellut asiantuntijat suhtautuivat sovitteluun varsin myönteisesti. Erityisesti nuorten tekemien rikosten sovittelua kannatettiin, ja siinä nähtiin kasvatuksellisia aineksia. Rikosprosessia ei aina pidetty toimivana sen enempää tekijän kuin uhrinkaan näkökulmasta: ”rikosprosessi menee menojaan ja siellä on asianomistaja ja tekijä, jotka sitten vaan jotenkin tuolla hallinnon koneistossa kohtaavat toisensa” (A12). Monet näkivät myös tuntemattomien kesken tapahtuneet ”nakkikioskipahoinpitelyt” sovitteluun sopivina rikoksina:

”Monessa se on hirveen hyväkin, että tulee se hyvittäminen ja anteeksianto ja pystytään kohtaamaan. Niin että uhrille tulee se näkemys minkä takia tämmöstä on tapahtunut. Sithän on paljon tällaisia yleisellä paikalla tapahtuneita, että satut vaan kohdalle, missä ei välttämättä isompia vammoja tule, mitkä on ehkä järkeväkin sit sovitella. Että kun se ei ole mitenkään henkilöön kohdistunu, se on vaan se sattu vaan kohdalle.” (A1)

Vakavien rikosten ja erityisesti perheen sisällä tapahtuneen väkivallan sovittelua ei hyväksytty yhtä varauksetta. Monet suhtautuivat siihen kielteisesti, osa taas oli valmis sovitteluihin näissäkin tapauksissa, mutta harkiten. Erityisen pidättyvästi suhtauduttiin sellaisten tapausten sovitteluun, joissa

toinen osapuoli on alisteisessa asemassa, koska hän ei ole tasa-arvoinen neuvottelukumppani:

”On ollu niitä puheluita, kun juttelee asianomistajien kanssa, joissa vaan tulee ilmi, että ne on niin väsyneitä, että ne ei jaksa enää vaatii yhtään mitään, ne haluis vaan niin kun olla rauhassa. He ei vaan jaksa, se on se viesti. Ja musta se on väärä peruste sitten sovinnolle.” (A14)

Sovittelulaisissa ja sen esitöissä korostetaan pidättyvää suhtautumista lähisuhdeväkivallan sovitteluun, mutta käytännössä linjat vaihtelevat paikkakunnittain. Viime vuosina noin kymmenesosa sovitelluista rikoksista oli lähisuhdeväkivaltaa (Rikossovittelu... 2009). Sovittelutoiminnan kehittämisessä lähisuhdeväkivaltaa pidetään tärkeänä osa-alueena ja siitä on järjestetty koulutusta sovittelijoille. Haastatteluissa vallitseva epäselvä tilanne ja vaihtelevat käytännöt nähtiin ongelmana, samoin kuin se, että saman paikkakunnan eri viranomaisten kesken voi olla erilaisia suhtautumistapoja sovitteluun.

Haastatteleman syyttäjä näki sovittelun yhtenä ”oljenkortena” muiden vaihtoehtojen rinnalla vakavissakin rikoksissa ja korosti menettelyn voivan olla rinnakkainen prosessi tuomioistuinkäsittelyn kanssa. Tällöin uhri ja tekijä kohtaavat paitsi sovittelussa, myös tuomioistuimessa. Haastattelujen perusteella käytännöt vaihtelevat tässäkin suhteessa. Joissakin haastatteluissa oltiin sitä mieltä, että syyttäjät tekevät liian helposti syyttämättäjättämispäätöksiä sovinnon perusteella ja kirjaavat päätöksen perustelut löperösti: ”siinä on yhdellä lauseella perustelu, jos jätetään syyttämättä, niin ei mun mielestä riitä yksi lause” (A2).

Tukihenkilöitä on mukana sovitteluissa harvoin, sillä tuettavien uhrikemukset ovat yleensä olleet niin vakavia, ettei sovittelua ole edes harkittu. Haastatteleman tukihenkilön kokemukset sovitteluista olivat ristiriitaisia. Kaikki tapaukset olivat koskeneet parisuhdeväkivaltaa. Hän kertoi tavanneensa ”loistavia” sovittelijoita, mutta sovittelut ovat olleet haastavia ja sovintoon pääseminen hankalaa. Joskus hän oli tukihenkilön roolissa joutunut jopa pyytämään sovittelun keskeyttämistä, kun hän oli huomannut keskustelun edenneen vastoin uhrin etuja. Haastatteluissa tuli esiin epäkohdista, että rikoksesta epäilty voi kieltää tukihenkilön osallistumisen sovitteluun, kun taas oikeudenkäynneissä tämä ei ole mahdollista. Samoin joissakin haastatteluissa pohdittiin, voiko sovittelussa sovitun vahingonkorvauksen saada Valtiokonttorista, jos toinen osapuoli ei maksakaan sitä.

5.6 Yhteenvetoa rikosprosessista

Suomessa rikosten uhreille on taattu monia oikeuksia, mutta samaan aikaan viranomaiskäytännöissä ja auttamisjärjestelmissä edellytetään uhreilta vahvaa toimintakykyä. Järjestelmä perustuu oletukseen, että asiakkaat kykenevät toimimaan viranomaisprosesseissa, hakeutumaan asiakkaiksi ja toimimaan saumattomasti yhteistyössä viranomaisten kanssa ja oikeuksiaan käyttäen (Ronkainen 2008, 395; Niemi-Kiesiläinen 2005). Suomalaisessa rikosten viranomaiskäsitelyssä uhrinäkökulma on vieläkin jossain määrin hauras, ja se jää helposti sivuun viranomaisten moninaisessa tehtäväkentässä.

Uhrien erilaisuuden ja haavoittuvuuden miettiminen voi olla hyödyllistä, kun pohditaan uhrien kohtaamisia viranomaisten ja auttajien kanssa. Se tuo esiin uhrien erilaiset lähtökohdat, elämäntilanteet ja tarpeet. Rikoksen uhriksi joutuminen ei automaattisesti tarkoita sitä, että henkilö tarvitsee tukea, mutta toisaalta erilaisista syistä johtuen tuen ja avun tarvetta voi olla vaikea ilmaista. Auttajilta ja viranomaisilta vaaditaan sensitiivisyyttä tässä suhteessa. Haavoittuvuuden vakavasti ottaminen voi auttaa ymmärtämään, että uhrit voivat olla kompleksisia toimijoita, toisinaan yhteistyöhaluttomia, toisinaan kieltäytyä heille kuuluvista oikeuksista ja joskus (liian) aktiivisia omassa asiassaan.

Tämän tutkimuksen perusteella on pohdittava, miten uhreille kerrotaan heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan sekä heille tarjolla olevista palveluista. Tiedotus pitäisi tapahtua niin, että uhrit voisivat hyötyä siitä. Nyt tiedonvälittämisessä onnistuminen riippuu liiaksi yksittäisten toimijoiden aktiivisuudesta ja varsin usein siinä on puutteita. Muissa maissa on uhrien tuen piiriin ohjaamisen käytäntöjä, joita voitaisiin harkita myös Suomessa. Tärkeää on myös kansalaisten yleisen tietoisuuden lisääminen esimerkiksi kouluissa ja oppilaitoksissa siitä, mitä tehdä, kun joutuu rikoksen uhriksi.

Viranomaisille ei ole järjestetty riittävästi koulutusta uhrien kohtaamisesta tai uhrikokemusten seurauksista. Tarvitaan koulutusta esimerkiksi traumaattisesta kriisistä ja muista uhrin asemaan liittyvistä kysymyksistä. Oikeusviranomaisista tilanne on heikoin tuomarikunnalla, sitä vastoin poliisilla ja syyttäjäkunnalla sitä on enemmän. Myös juristien peruskoulutukseen olisi saatava tietoa näistä asioista.

Samoin olisi kehitettävä viranomaisten erikoistumista tiettyihin rikoksiin. Oikeusviranomaisista pisimmällä tässä suhteessa ovat syyttäjät, vaikka heilläkään erikoistuneita syyttäjiä ei ole koko maan kattavasti. Poliisissa rikostutkinnassa on erikoistumista eri rikostyyppeihin. Kaikkein vähäisintä erikoistuminen on tuomarikunnassa. Myönteistä on, että sitä tunnutaan pi-

dettävän kannatettavana ajatuksena myös tuomareiden piirissä (esim. Aaltonen 2009).

Erikoistumisen lisäksi moniammatillista yhteistyötä olisi kehitettävä niin rikosten tutkinnassa kuin uhrien tuen ja avun piiriin saattamisessa. Eri-laisia projekteina alkaneita käytäntöjä on jo olemassa ja vakiinnutettu. Toimiva yhteistyö edellyttää hyviä suhteita toisen ammattikunnan edusta-jiin. Näin helpotetaan tietojen vaihtoa ja uhrien ohjaamista relevantin avun piiriin. Uhriasioissa järjestöjen asiantuntemus on vankkaa, minkä vuoksi niiden mukanaolo on olennaisen tärkeää moniammatillisissa verkostoissa. Käytäntöjä olisi myös yhtenäistettävä, jotta eri paikkakunnilla asuvilla uh-reilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet saada apua. Haastatteluissa käytäntö-jen yhtenäistämistä kaivattiin esimerkiksi rikosten sovittelussa.

Uusien käytäntöjen kehittäminen on tapahtunut projektiperustaisesti. Pienistä projekteista on voinut kehittyä vakiintuneita käytäntöjä, mistä so-vittelutoiminta ja sosiaalityöntekijöiden palkkaaminen poliisiasemille ovat esimerkkejä. Toisaalta myös päivittäisiä esimerkkejä mainittiin siitä, että joitakin hyviä käytäntöjä on kadotettu, kun rahoitusta niiden jatkamiseen ei ole saatu.

Olen raportoinut tässä luvussa monista rikosten uhrien kohtaamisen hy-vistä käytännöistä, joista haastatteleman viranomaiset ovat minulle kerto-neet. Ne osoittavat, että uhrinäkökulma ei ole tuntematon viranomaisten työssä. Ne eivät kuitenkaan kuvaa edustavasti uhrien kohtaamisen normaali-tilanteita. Vaikuttaa siltä, että uhrien kohtelu on liiaksi kiinni yksittäisten toimijoiden osaamisesta. Yhtenäisiä hyviä toimintatapoja ei ole olemassa.

Uhrin tukeminen ei asetu vastakkain tekijän oikeuksien kanssa, vaan edistää myös oikeusprosessin sujumista. Molempien osapuolten oikeuden-mukainen kohtelu on tärkeää. Hyvä kohtelu ei aina vaadi suuria satsauksia, joskin joskus se voi edellyttää myös totuttujen rutiinien ja rakenteiden mur-tamista. Se vaatii aktiivista tietoisuutta ja halua nähdä pienet ja konkreetti-set asiat asianosaisten silmin. Tarvitaan pysähtymistä ja keskittymistä, opettelua ja käytännön harjoittelua. Samoin kokemuksista pitäisi voida ker-toa ja reflektoida yhdessä kollegoiden ja muiden alan ammattilaisten kans-sa, esimerkiksi työkokouksissa tai seminaareissa. (Heino 2004, 210–211.)

6 RIKOSTEN UHRIT TUKIPALVELUJEN ASIAKKAINA

Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori

Asiantuntijahaastattelujen lisäksi tutkimuksessa tehtiin kyselyjä rikosten uhrien tukipalvelujen käyttäjille. Niissä kartoitettiin pääosin kansalaisjärjestöjen tuottamien uhripalvelujen käyttöä, käyttäjäkuntaa sekä yhteyttä ottaneiden kokemuksia asian viranomaiskäsitteystä.

Kyselyjä tehtiin kahdessa eri tilanteessa: 1) rikosten uhrien tukipalveluihin helmi-maaliskuussa 2009 yhteyttä ottaneille, 2) samana ajankohtana niille rikosten uhreille, joilla oli koulutettu, vapaaehtoinen tukihenkilö Rikosuhripäivystyksestä. Uhrit saivat lomakkeen omalta tukihenkilöltään, ja se pyydettiin täyttämään joko yksin tai yhdessä tukihenkilön kanssa⁵⁵. Ensimmäisessä kontekstissa (yhteydenottokysely) vastaajat olivat usein ensi kertaa kyseiseen tukipalveluun yhteyttä ottavia, kun taas jälkimmäisen ryhmän vastanneilla (tukisuhdekysely) oli enemmän kokemusta asian rikosoikeudellisesta käsitteystä. Kyselyt olivat pääpiirteittäin samansisältöisiä (kyselylomakkeet, liite 2 ja 3).

Erilaisia kriisipalveluita on runsaasti, mutta kaikki eivät palvele pelkästään uhreja, vaan niihin voi ottaa yhteyttä muissakin ongelmatilanteissa⁵⁶. Tutkimuksen asetelmaa suunniteltaessa pyrittiin siihen, että keskeisimmät nimenomaan *rikosten uhreille* tukipalveluja tuottavat tahot olisivat mukana. Tavoitteena oli toteuttaa kokonaistutkimus kaikista helmi-maaliskuussa 2009 toteutuneista palvelukontakteista rikosuhripalveluihin⁵⁷. Niidenkään toimintaa ja asiakaskuntaa se ei kuvaa kattavasti, sillä kaikki kysytyt tahot

⁵⁵ Lomakkeessa oli myös kysymyksiä tukihenkilöstä, jotka pyydettiin täyttämään ilman tukihenkilöä.

⁵⁶ Merkittävistä toimijoista, jotka palvelevat (pääosin) muitakin kuin rikosten uhreja ja jotka eivät sen vuoksi osallistuneet tutkimukseen, voi mainita mm. Lastensuojelun Keskusliiton, Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Pelastakaa lapset ry:n., HelsinkiMission Nuorten Kriisipisteen, Väestöliiton, Non-Fighting Generation:in, Kirkon palvelevan puhelimen, Suomen Mielenterveysseuran valtakunnallisen kriisipuhelimen.

⁵⁷ Tutkimusperiodi oli 1.2.–31.3.2009 lukuun ottamatta tutkimukseen osallistuneita turvakoteja, joissa se oli 9.3.–9.5.2009. Lisäksi Raiskauskriisikeskus Tukinaisessa aineiston keruu alkoi käytännön järjestelyjen vuoksi vasta 5.2.2009.

eivät lähteneet mukaan⁵⁸. Viranomaistoiminnoista mukana oli valtakunnallinen oikeusapuohjaus (tarkemmin, luku 4).

Tässä luvussa kuvataan tukipalvelujen käyttäjien sosiodemografisia piirteitä: sukupuolta, ikää, asuinalueiden maantieteellistä jakaumaa, taajama-astetta, koulutusta ja työasemaa. Lisäksi kuvataan, minkäláisten rikosten vuoksi tukipalveluihin otettiin yhteyttä, millaisten auttaja- ja viranomaistahojen kanssa yhteyttä ottaneet ovat asioineet aikaisemmin sekä mistä he ovat saaneet tiedon kyseisistä palveluista. Tärkeänä kysymyksenä selvitetään myös, millaisia kokemuksia heillä on ollut poliisin ja syyttäjän kohtaamisesta sekä oikeudenkäynneistä. Edelleen analysoidaan, millaista tukea he ovat saaneet rikosprosessissa. Alaluvuissa 6.1–6.7 analysoidaan yhteydenottokyselyn vastauksia, kun taas alaluvussa 6.8 tukisuhteissa olleiden vastauksia.

Kaikki uhrit eivät suinkaan ota yhteyttä tukipalveluihin, minkä taustalla on eri syitä. Osa ei koe olevansa tuen tarpeessa, mutta osa jää ilman apua ja tukea sen vuoksi, etteivät he löydä palveluita tai niitä ei yksinkertaisesti ole. Kansainvälisen rikosuhritutkimuksen mukaan vain pieni osa sellaisista suomalaisista vakavaa väkivaltaa kokeneista henkilöistä, jotka olisivat halunneet erityistä tukea uhrikokemuksensa käsittelyyn, oli saanut sitä (Van Dijk & Groenhuijsen 2007, 364–375, luku 4.1). Palvelukysely ei siis kuvaa yleisesti rikoksen kohteeksi joutuneita, vaan tukipalveluihin yhteyttä ottaneita. He eivät myöskään aina olleet olleet yhteyksissä poliisin tai muiden oikeusviranomaisten kanssa.

6.1 Yhteydenottokyselyn aineisto

Yhteydenottokysely tehtiin siinä vaiheessa, kun asiakas otti yhteyttä palveluun, yleensä puhelimitse⁵⁹. Tänä aikana jokainen yhteydenotto tilastoitiin ja mikäli se käsitteli rikosuhrikokemusta, kyseiseltä henkilöltä tiedusteltiin halukkuutta osallistua kyselyyn (kyselylomake liitteessä 2). Kyselyyn vastattiin nimettömästi.

⁵⁸ Tutkimukseen pyydetyistä Naisten Linja, osa turvakodeista ja miestyön toimijoista kieltäytyvät osallistumasta tutkimukseen. Myöskään kaikki Monika-Naiset liitto ry:n toimipisteet eivät osallistuneet tutkimukseen. Lisäksi tutkimusneuvotteluissa päädyttiin joidenkin toimijoiden kanssa siihen, että he eivät asiakasmäärien pienuuden vuoksi osallistu kyselyyn, vaikka palvelut ovatkin suunnattu rikosten, väkivallan tai kaltoin kohtelun uhreille. Näiden toimijoiden näkemyksiä on kuitenkin pyritty saamaan tutkimuksen haastatteluosuuteen.

⁵⁹ Monika-Naiset liitto ry:ssä ja osassa turvakoteja haastattelu tehtiin ensimmäisen käynnin yhteydessä.

Taulukossa 3 on kuvattu tutkimukseen osallistuneet tahot, niihin tulleiden rikosaiheisten yhteydenottojen määrä sekä kyselyyn vastanneiden määrä. Näihin tahoihin tulleiden yhteydenottojen määrä on tätä vielä huomattavasti suurempi. Uhrien lisäksi myös viranomaiset ja muut toimijat kysyvät neuvoja näiltä tahoilta. Kaikkiaan yhteydenottoja vastaanotettiin yli 700. Kaikille kyselyyn osallistumista ei ehdotettu sen vuoksi, että työntekijät kokivat soittajan olevan liian ahdistunut tai vaikeassa mielentilassa vastataksaan kyselyyn.

Taulukko 4 Helmi-maaliskuussa 2009 rikosuhrien tukipalveluihin tulleet, soittajan tai muun henkilön kokemaa rikosta koskevat puhelinkontaktit.

	Rikosperustaisia yhteydenottoja	Suostui vastaamaan kyselyyn	Vastaus-%
Rikosuhripäivystys	177	90	51
Tukinainen	146	54	37
Turvakoti	52	22	42
Monika-Naiset	25	25	100
Oikeusapuohjaus	10	5	50
Miestyö	4	4	100
Yhteensä	414	202	49

Eniten yhteydenottoja tuli Rikosuhripäivystykseen, ja raiskauskriisikeskus Tukinaiseen niitä tuli lähes yhtä paljon. Koko aineistossa vastausprosentti oli 49 eli tutkimusjaksolla tukipalveluihin rikoksen vuoksi yhteyttä ottaneista noin puolet suostui vastaamaan kyselyyn. Vastausprosentti vaihteli palveluntarjoajan mukaan. Tukinaisen ja turvakotien asiakkaista keskimääräistä harvempi halusi osallistua tutkimukseen. Monika-Naisiin yhteyttä ottaneista kaikki osallistuivat, mitä saattaa selittää se, että kysely tehtiin siinä vaiheessa, kun asiakas tavattiin kasvotusten ensimmäistä kertaa. Ensi- ja turvakotien liiton miestyöhön otetaan tavallisesti yhteyttä silloin, kun mies haluaa apua oman väkivaltaisuuksensa katkaisuun. Työntekijöitä pyydettiin ehdottamaan kyselyä, mikäli mies puhui yhteydenoton aikana kokemuksestaan rikoksen uhrina. Tällaisia miehiä oli ainoastaan neljä, ja kaikki vastasivat kyselyyn. Rikosuhripäivystykseen ja oikeusapuohjaukseen soittaneista noin puolet osallistui.

Suostumuksen aiheuttama aineiston sisäinen kato ei ollut sukupuolen mukaan vinoutunutta. Rikoksen vuoksi tukipalveluun yhteyttä ottaneista miehistä 47 prosenttia osallistui tutkimukseen, kun naisista vastaava osuus oli 48 prosenttia.⁶⁰ Naisten ja miesten halukkuudessa osallistua tukipalvelututkimukseen ei siten ollut eroa.

⁶⁰ Ero kokonaisvastausprosenttiin johtuu siitä, että muutamilla henkilöillä sukupuolitieto puuttui.

Seuraavissa tarkasteluissa tietojen lähteenä ovat ne 202 henkilöä, jotka ottivat tutkimusjaksolla rikoksen vuoksi yhteyttä palveluun ja osallistuivat tutkimukseen. Heistä valtaosa (84 %) oli rikoksen uhreja. Seitsemässä prosentissa tapauksista soittaja oli uhrin vanhempi. Harvinaisempia yhteydenottajia olivat uhrin puoliso (1 %) ja viranomainen (6 %). Muutamassa tapauksessa tieto puuttui (6 %). Vaikka tietolähteenä on 16 prosentissa tapauksista joku muu kuin rikostapauksen uhri, kaikki seuraavat tiedot kuvaavat ainoastaan raportoitujen tapausten rikosuhreja (ei siis yhteyttä ottanutta niissä tapauksissa, joissa hän otti yhteyttä toisen puolesta).

6.2 Yhteydenottokyselyyn vastanneiden sosiodemografiset piirteet

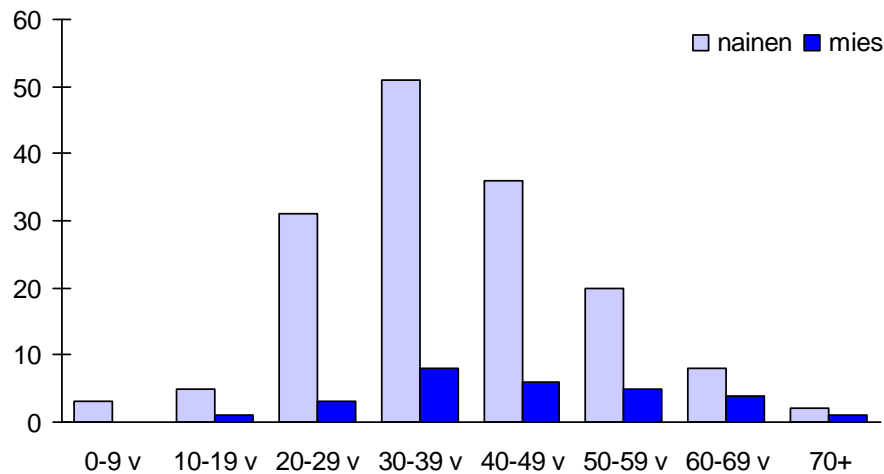
Seuraavassa esitetään tietoja palveluihin yhteyttä ottaneiden rikosten uhrien sosiodemografisista piirteistä. Vastanneita tarkastellaan pääsääntöisesti yhtenä ryhmänä, erittelemättä palvelutahoa tai rikoksen tyyppiä. Vastanneiden joitakin tietoja verrataan koko väestön vastaaviin jakaumiin.

Sukupuoli. Rikosuhripalvelujen asiakkaista 86 prosenttia oli naisia ja 14 prosenttia miehiä.

Ikä. Kuviossa 2 on esitetty rikosuhripalvelujen asiakkaiden ikäjakaumat sukupuolen mukaan eriteltyinä. Suurimman asiakasryhmän muodostavat keski-ikäiset naiset. Naisiasiakkaiden iän keskiarvo oli 38 ja miehillä 44 vuotta. Vaikuttaa siltä, että nuoret ovat aliedustettuina yhteyttä ottaneissa, ainakin kun verrataan väkivaltarikosten vuoksi yhteyttä ottaneiden naisten ikäjakaumaa kansallisen uhritutkimuksen naisten ikäjakaumaan⁶¹. Vuoden 2009 uhritutkimuksen mukaan 13 prosenttia 15–24-vuotiaista naisista oli joutunut fyysisen väkivallan kohteeksi (Sirén, Aaltonen & Kääriäinen 2010, 21). Vastaava osuus tukipalveluihin yhteyttä ottaneista oli kuusi prosenttia⁶².

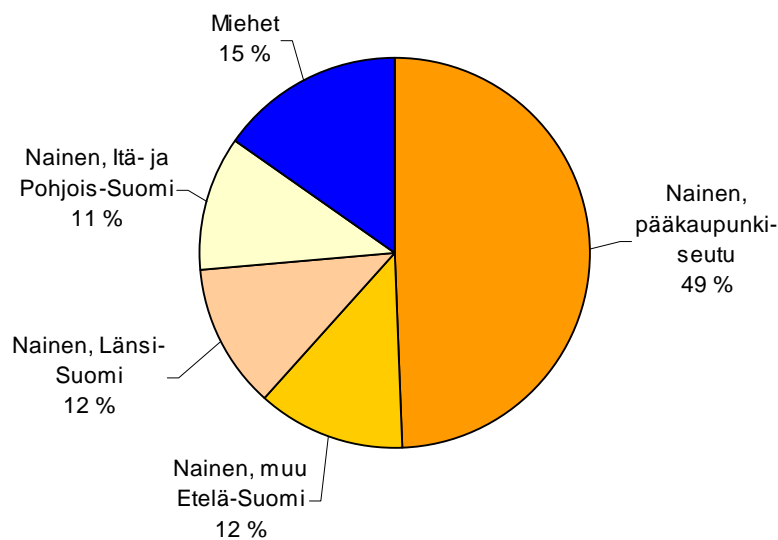
⁶¹ Kansallinen uhritutkimus 2009 -aineisto. Palvelukyselyn tulosten ikävertailussa uhritutkimukseen tarkastelu rajattiin naisiin, sillä miesvastaajia oli tukipalvelukyselyssä liian vähän.

⁶² On kuitenkin huomattava, että vertailtavuuden takaamiseksi tässä analyysissä ei ollut mukana seksuaalista väkivaltaa kokeneita, joita oli peräti neljännes tukipalveluihin yhteyttä ottaneista. Heistä 29 prosenttia oli alle 25-vuotiaita.

Kuvio 2 Rikosuhripalveluihin yhteyttä ottaneiden ikäjakauma sukupuolittain, absoluuttiset luvut

Asuinalue. Yli puolet yhteydenottokyselyyn vastanneista (54 %) oli pääkaupunkiseudulta ja 14 prosenttia muualta Etelä-Suomesta. Länsi-Suomessa asui 18 prosenttia. Itä-Suomessa asui kahdeksan prosenttia, Pohjois-Suomessa kuusi prosenttia. Kun tarkastellaan samanaikaisesti vastanneiden kotipaikkaa ja sukupuolta, havaitaan, että puolet tukipalveluihin havaintojaksolla yhteyttä ottaneista oli pääkaupunkiseudulla asuvia naisia (kuvio 3).

Kuvio 3 Rikosuhripalveluihin yhteyttä ottaneet kotipaikan ja sukupuolen mukaan, % kaikista vastanneista (miesten osalta asuinpaikkaa ei kuviossa ole eritelty vähäisen vastaajamäärän vuoksi)

Vastaajilta kysyttiin erikseen, kuinka kaupunkimaisella alueella uhri asui. Peräti 73 prosenttia rikosten uhreista asui kaupunkimaisella alueella, kun taajamassa asuneiden osuus oli 17 ja maaseudulla asuvien osuus 10 pro-

senttia. Yhteensä 63 prosenttia vastanneista asiakkaista oli kaupungeissa asuvia naisia. Kaiken kaikkiaan rikosuhripalvelut näyttävät tavoittavan parhaiten toisaalta eteläisen ja läntisen Suomen asukkaita sekä varsinkin kaupungeissa asuvia rikosten uhreja⁶³.

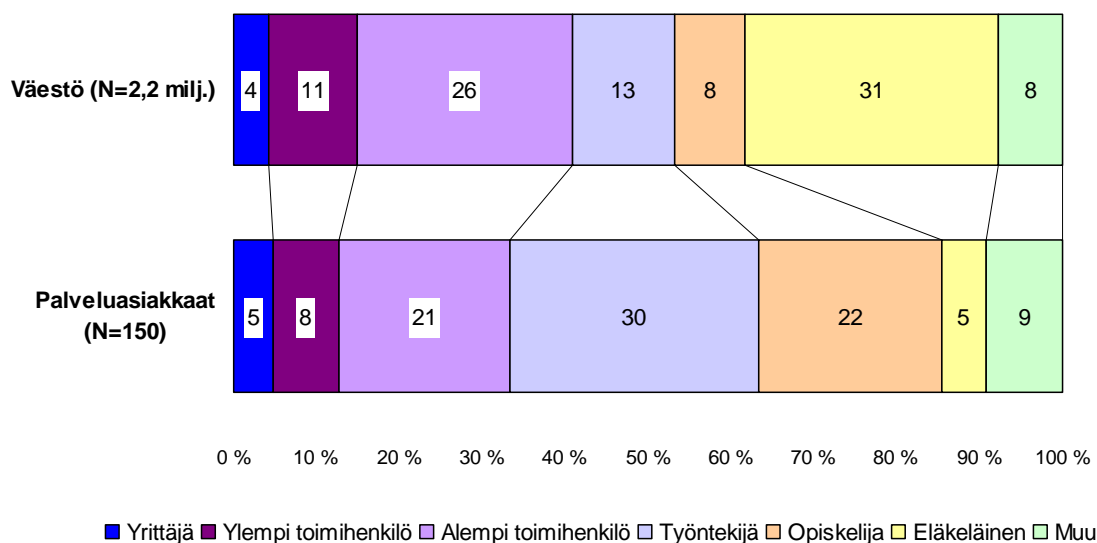
Ammattiasema. Rikosuhripalvelujen asiakkaiden ammattiasemajakauma on esitetty taulukossa 4. Nais- ja miesasiakkaiden vertailua vaikeuttaa miesten pieni määrä. Miesasiakkaissa ylemmät toimihenkilöt, työntekijät ja eläkeläiset ovat suhteellisesti suuremmalla osuudella edustettuina kuin naisasiakkaissa, opiskelijat harvalukuisemmin.

Taulukko 5 Rikosuhripalvelujen asiakkaiden ammattiasema

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Yrittäjä	4	5	4
Ylempi toimihenkilö	10	8	15
Alempi toimihenkilö	20	21	15
Työntekijä	31	30	37
Opiskelija	20	22	11
Eläkeläinen	7	5	11
Muu	9	9	7
Yhteensä	100	100	100
(N)	(185)	(150)	(27)

Vastaako yhteydenottokyselyyn vastanneiden sosioekonominen jakauma väestön vastaavaa jakaumaa, vai ovatko jotkin ryhmät yli- tai aliedustettuja palvelujen käyttäjäkunnassa? Koska miesvastaajia oli varsin vähän, seuraavassa on verrattu ainoastaan naisasiakkaiden sosioekonomista taustaa 15 vuotta täyttäneen naisväestön vastaavaan jakaumaan (kuvio 4). Työntekijät ja opiskelijat ovat palveluasiakaskunnassa yliedustettuina, sen sijaan erityisesti eläkeläiset aliedustettuina. Yrittäjät ja ylemmät toimihenkilöt ovat edustettuina osapuilleen väestöosuutensa suhteessa, alemmat toimihenkilöt hieman aliedustettuina.

⁶³ Tulokseen voi vaikuttaa jossain määrin se, että Ensi- ja turvakotien 14 turvakodista vain kahdeksan osallistui tutkimukseen. Pois jääneet olivat kuitenkin suhteellisen tasaisesti eri puolilta Suomea. Monika-Naiset liitto ry:stä oli kyselyssä mukana ainoastaan Helsingin ja Vantaan toimipaikat, pois jäivät Turun ja Kemin toimipisteet.

Kuvio 4 Rikosuhripalveluihin yhteyttä ottaneiden naisten ja 15 vuotta täyttäneen naisväestön sosioekonominen asema, %. (Väestötieto: Suomen tilastollinen vuosikirja 2009, 102–103, tilanne 31.12.2006)

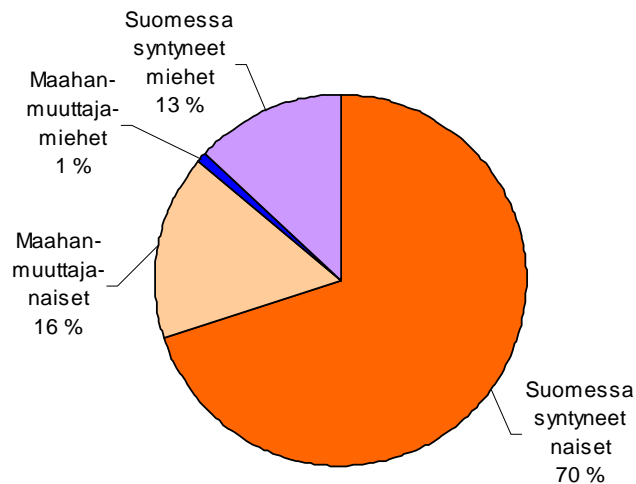
Koulutus. Tukipalveluihin yhteyttä ottaneita oli suhteellisen tasaisesti kaikista koulutusryhmistä (taulukko 6). Sen sijaan ainakin väkivallan vuoksi yhteyttä ottavat vaikuttavat olevan hieman korkeammin koulutettuja kuin väkivallan uhriksi joutuneet keskimäärin. Yhteyttä ottaneista väkivaltaa (pois lukien seksuaalinen väkivalta) kokeneista naisista 31 prosentilla oli korkeakoulutasoinen tutkinto, kun vastaava osuus kansallisessa uhritutkimuksessa oli 13 prosenttia. Ero on vielä suurempi verrattuna poliisin tietoon tulleisiin väkivallan uhreihin (5 %).⁶⁴

Taulukko 6 Rikosuhripalvelujen asiakkaiden koulutus (%)

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Akateeminen koulutus	15	16	11
Ammattikorkeakoulutaso	14	13	19
Opistotaso	24	25	15
Ammattikoulu	31	28	48
Muu koulutus	7	8	0
Ei ammattikoulutusta	10	10	7
Yhteensä	100	100	100
(N)	(189)	(155)	(27)

⁶⁴ Yhteyttä ottaneiden miesten vähäisen määrän vuoksi tarkastelussa oli mukana ainoastaan naisia. Seksuaalista väkivaltaa kokeneet eivät olleet mukana vertailussa. Aineistot: Kansallinen uhritutkimus 2009, Rikoskäyttäytymisen riskitekijät (OPTL).

Syntymämaa. Tutkimuksessa kysyttiin, missä maassa rikostapauksen uhri oli syntynyt. Suomen ulkopuolella syntyneitä oli yhteensä 17 prosenttia. Suuri osuus johtuu siitä, että mukana on Monika-Naiset liitto ry:n väkivaltaa kokeneille maahanmuuttajataustaisille naisille apua tarjoava järjestö, jonka piirissä kyselyyn vastanneista lähes kaikki (96 %) olivat syntyneet muualla kuin Suomessa.

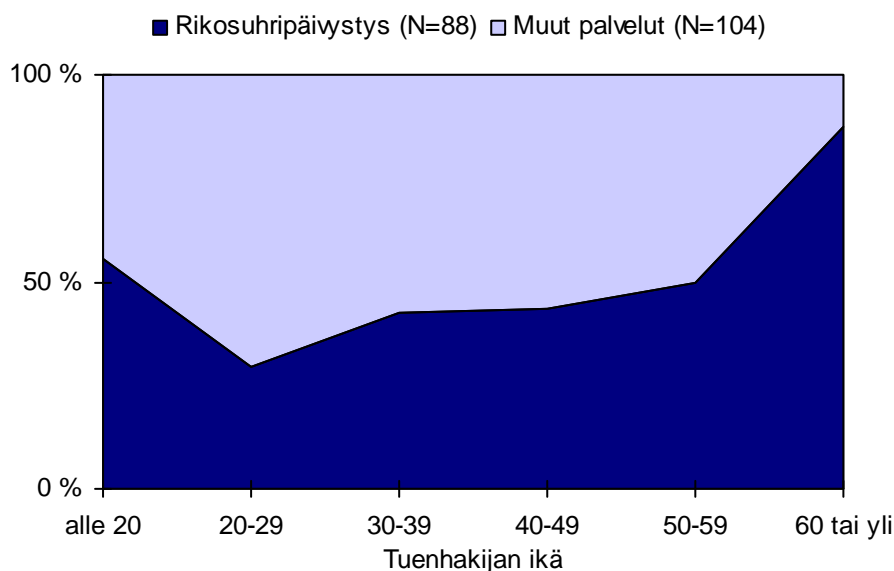
Kuvio 5 Rikosuhripalveluihin yhteyttä ottaneet synnyinmaan ja sukupuolen mukaan, % kaikista vastanneista

Rikosuhripäivystykseen, Tukinaiseen ja turvakoteihin yhteyttä ottaneista viitisen prosenttia oli muualla kuin Suomessa syntyneitä. Oikeusapuohjauksen ja miestyön asiakkaista kaikki olivat syntyneet Suomessa. Muualla syntyneistä asiakkaista puolet oli syntynyt Venäjällä ja reilu neljäsosa Aasian, Afrikan ja Etelä-Amerikan maissa.

Sosiodemografiset piirteet ja avun hakeminen. Yhteydenottokysely tehtiin monessa järjestössä, joka tarjoaa palveluja erityisesti naisille (mm. Tukinainen, Monika-Naiset). Tämä näkyy myös siinä, että eri sosiaalidemografiset ryhmät hakivat apua eri palveluista. Esimerkiksi yhteyttä ottaneista miehistä 82 prosenttia otti yhteyttä Rikosuhripäivystykseen. Naisten yhteydenotot jakautuivat tasaisemmin eri auttajatahojen välillä: 40 prosenttia oli ottanut yhteyttä Rikosuhripäivystykseen, vajaa kolmannes Raiskauskriisikeskus Tukinaiseen (31 %), 16 prosenttia Monika-Naisiin ja runsas kymmenesosa johonkin turvakotiin (11 %). Oikeusapupohjaukseen naisista oli ottanut yhteyttä vain kaksi (1 %).

Ikäryhmittäin tarkasteltuna Rikosuhripäivystys oli yleisin avunhakuvaihtoehto kaikenikäisille paitsi 20–29-vuotiaille, joiden yleisin soittokohde oli Raiskauskriisikeskus Tukinainen. Kiinnostavasti kaikkien nuorim-

mat, alle 20-vuotiaat, ja toisaalta kaikkein vanhimmat vastanneet olivat olleet eniten yhteyksissä Rikosuhripäivystykseen.

Kuvio 6 Rikosuhripäivystyksen osuus rikosten yhteydenotoista uhrin iän mukaan, %

Yhteenvetoa. Sosiodemografisten piirteiden tarkastelu osoittaa, että rikosten uhrien tukipalvelujen asiakaskunnassa on runsaasti keski-ikäisiä, naisia, pääkaupunkiseudulla asuvia, kaupungeissa asuvia ja työntekijätaustaisia henkilöitä. Myös koulutustaso on hieman korkeampi kuin väestössä keskimäärin. Vastaavasti miehet, nuoret, vanhat/eläkeläiset, muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvat ja maaseudun väestö näyttäisivät olevan aliedustettuja. Kuten edellä todettiin, havaintoja selittänee sekä eri ryhmien halukkuus hakea apua että palvelukentän rakenne. Uhritutkimusten perusteella väkivalta kohdistuu keskimääräistä enemmän nuoriin, jotka kuitenkin ottavat yhteyttä tukipalveluihin suhteellisen harvoin. Samoin yhteiskunnallisissa marginaalissa elävät joutuvat usein rikosten uhreiksi, kun taas rikosten uhreille tarkoitettujen tukipalvelujen asiakaskunnassa heitä on vähän. Vakavaa ja vammoja aiheuttavaa parisuhdeväkivaltaa kohdistuu enemmän naisiin kuin miehiin (Heiskanen & Ruuskanen 2010), mikä yhdessä palvelutarjonnan rakenteen kanssa selittänee naisten suurta osuutta uhripalvelujen asiakaskunnassa.

6.3 Yhteydenottojen taustalla olleet uhrikokemukset

Tutkimuksessa kysyttiin tietoja siitä rikostapahtumasta, jonka vuoksi soittaja otti yhteyttä palveluun. Nämäkin tiedot kertovat ensisijaisesti kahdesta seikasta: (a) siitä, ketkä hakevat tukea, ja (b) siitä, millaisia tukipalveluja on tarjolla.

Rikoslaji. Valtaosa yhteydenotoista johtui väkivaltarikoksista tai niihin rinnastuvista uhkatilanteista. Kaiken kaikkiaan 192 asiakkaalta (95 % vastanneista) saatiin tieto rikostapahtuman luonteesta. Näistä 11 oli omaisuusrikoksia (varkaus, petos, kiristys, asuntomurto), lisäksi oli yksi ryöstö ja yksi kunnianloukkaus. Yhdessä nämä yhteydenotot vastasivat siis seitsemästä prosentista tapauksia. Vastaavasti erilaiset väkivalta-, uhkailu-, häirintä- ja ahdistelutilanteet kattoivat 93 prosenttia yhteydenottoon johtaneista tilanteista.

Taulukko 7 Rikosuhripalvelujen asiakkaiden yhteydenoton syy^a

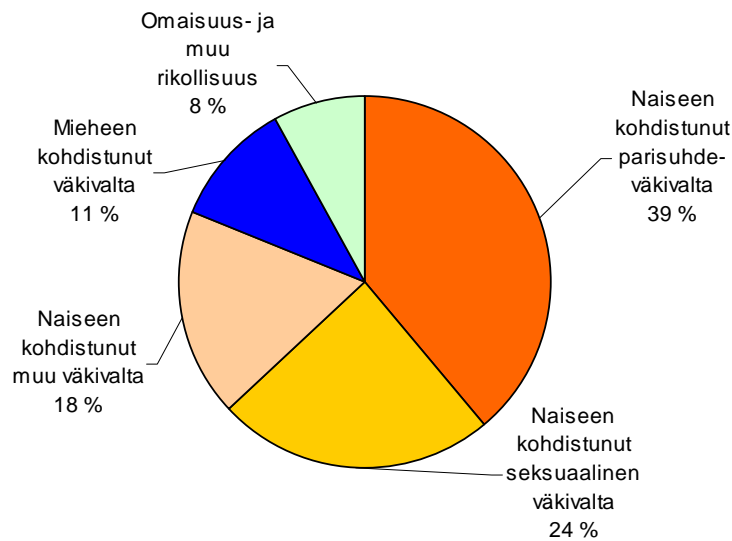
	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Parisuhdeväkivalta	40	46	4
Seksuaalinen väkivalta	25	28	7
Muu väkivalta tai uhkailu	20	19	25
Ravintola- ym. väkivalta	8	2	43
Omaisuusrikos	7	4	21
Muu rikos	1	1	0
Yhteensä	100	100	100
(N)	(192)	(164)	(28)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä.

Yli puolet vastanneista oli ottanut yhteyttä joko seksuaalisen tai parisuhdeväkivallan vuoksi (taulukko 7). Sukupuolten vertailussa on otettava huomioon miesasiakkaiden pieni määrä. Tästä huolimatta vertailu osoittaa selkeän eron yhteydenoton syissä. Naisilla tyypillisin yhteydenoton syy oli parisuhde- tai seksuaalinen väkivalta, jotka ovat miehillä suhteellisen harvinaisia. Miehillä yleinen mutta naisille harvinainen yhteydenoton syy oli puolestaan ravintoloissa tai kaduilla tapahtunut väkivalta. Myös sarakkeessa ”muu väkivalta tai uhkailu” miesten osuus on hieman suurempi kuin naisten. Tässä ovat mukana muissa läheisissä kuin parisuhteessa tapahtunut tai muiden tuttujen tekemä väkivalta ja uhkailu.

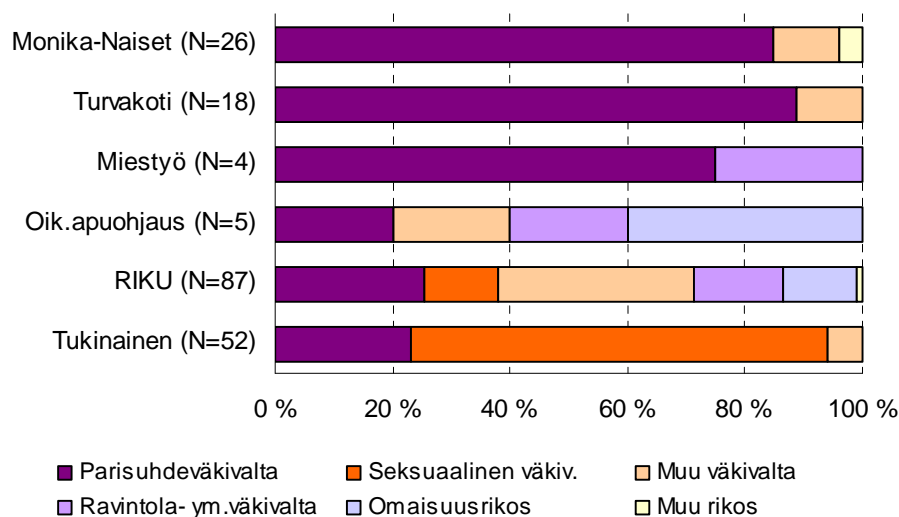
Kaikista tarkastelujakson yhteydenotoista kaksi viidesosaa (39 %) oli sellaisia, joissa nainen otti yhteyttä parisuhdeväkivallan johdosta, ja neljännes (24 %) sellaisia, joissa nainen otti yhteyttä seksuaalisen väkivallan vuoksi. Kymmenesosassa yhteydenotoista oli kyse miehen kokemasta vä-

kivallasta, ja harvempi kuin joka kymmenes yhteydenotto koski omaisuusrikosta.

Kuvio 7 Rikosuhripalveluihin yhteyttä ottaneet rikoslajin ja sukupuolen mukaan, % kaikista palvelukyselyyn vastanneista (N=192)

Yhteydenoton syiden tarkastelu palvelutahoittain osoittaa, että turvakoteihin ja Monika-Naisiin otettiin yhteyttä lähes yksinomaan parisuhdeväkivallan vuoksi, ja miestyössäkin kolme kaikkiaan neljästä yhteydenotosta koski sitä (kuvio 8).

Kuvio 8 Yhteydenottojen syinä olleet rikokset palvelutahoittain, %

Tukinaiseen otettiin yhteyttä yleisimmin seksuaalisen väkivallan vuoksi (71 %), mutta myös parisuhdeväkivalta oli suhteellisen yleinen yhteydenoton syy (23 %). Rikosuhripäivystyksen asiakaskunta oli tässä suhteessa moninaisinta: parisuhdeväkivallan lisäksi sinne otettiin jonkin verran yhteyttä seksuaalisen väkivallan tai ravintola- ja katuväkivallan vuoksi. Kaikkein

yleisimmin yhteydenotot koskivat kuitenkin muuta kuin edellä mainituissa tilanteissa tapahtunutta väkivaltaa, joka oli usein tuttujen tai läheisten tekemää väkivaltaa (33 %). Myös omaisuusrikosten vuoksi otettiin yhteyttä jonkin verran (13 %).

Uhririkemusten toistuvuus. Yli puolet avun hakijoista otti yhteyttä sellaisen uhririkemuksen vuoksi, joka oli luonteeltaan jatkuvaa (58 %). Yhteyttä ottaneista naisista kaksi kolmasosaa (65 %) kertoi jatkuvista uhririkemuksista, miehistä vajaa viidennes (19 %). Ero heijastaa eroja naisten ja miesten väkivaltakokemuksissa: naiset kertoivat tyypillisesti pitkään jatkuneesta parisuhdeväkivallasta, miehet kertaluonteisesta katu- tai ravintolaväkivallasta. Parisuhdeväkivaltaa kokeneista 82 prosenttia ja seksuaalista väkivaltaa parisuhteessa kokeneista 94 prosenttia kertoi pitkään jatkuneesta väkivallasta, kun muilla sitä kokeneiden osuudet olivat pienempiä.

Fyysiset vammat. Selvä enemmistö, 62 prosenttia palveluihin yhteyttä ottaneista oli saanut rikoksen vuoksi fyysisen vamman, naisista suhteellisesti hieman useampi kuin miehistä. Sukupuolten välillä oli joitakin eroja kysytyissä vammoissa, joskin miesvastanneiden pieni määrä hankaloittaa vertailua. Kohtaan ”muu vamma” vastanneilta kysyttiin tarkemmin, mitä vastanneet tarkoittivat näillä vammoilla. Tässä kohtaa raportoitiin vakavista seurauksista. Vastauksissa mainittiin muun muassa aivo-, hermo-, selkä- ja gynekologiset vammat, kivut, hiusten lähteminen (repimisen seurauksena), kosmeettiset haitat sekä abortti. Yli 60 prosenttia vastanneista oli joutunut käymään lääkärissä tapauksen vuoksi. Naisille tämä oli hieman yleisempää kuin miehille.

Taulukko 8 Rikosuhripalvelujen asiakkaiden fyysiset vammat (%)^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
mustelma, ruhje	51	51	50
haava	19	17	29
venähdys, revähdys tai sijoiltaan meno	8	7	14
luunmurtuma	10	9	18
hammasvamma	3	3	7
sisäinen vamma	3	4	0
aivotärähdys	6	46	14
keskenmeno	0	0	0
ainakin jokin edellisistä	55	56	54
(N)	(191)	(163)	(28)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosentiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä. Huom. prosenttiosuudet eivät summaudu sataan sarakkeittain, koska sama henkilö on voinut kokea useanlaisia fyysisiä vahinkoja.

Henkiset seuraukset. Tilanteiden vakavuutta osoittaa sekin, että yli 90 prosentille vastanneista oli aiheutunut tapahtumista henkisiä seurauksia. Naisista lähes kaikki (96 %) raportoivat niistä, miehistä hieman harvemmat

(77 %). Naiset kertoivat hieman useammin masentuneisuudesta ja itsetuhoisuudesta, miehet puolestaan ahdistuneisuudesta.

Taulukko 9 Rikosuhripalvelujen asiakkaille rikoksesta aiheutuneet henkiset seuraukset (%)^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
ahdistus	26	25	32
masennus	24	25	18
pelon tunne	52	51	59
häpeän tunne	5	5	5
itsetuhoisuus	5	6	0
univaikkeudet	29	29	27
ainakin jokin näistä	93	96	79
(N)	(192)	(164)	(28)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä. Huom. prosenttiosuudet eivät summaudu sataan sarakkeittain, koska samalle henkilölle on voinut aiheutua useita henkisiä seurauksia.

Taloudelliset vahingot. Uhripalvelujen asiakkaista 70 prosenttia oli kokenut taloudellisia vahinkoja tapahtuman johdosta, jonka vuoksi he ottivat yhteyttä kyseiseen tukipalveluun. Yleisimmin ne olivat olleet sairaanhoitokustannuksia tai taloudellisia kuluja.

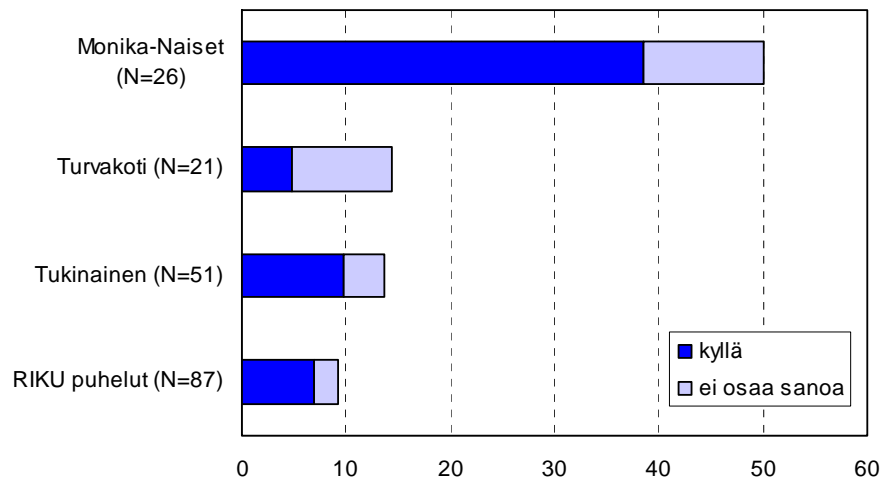
Taulukko 10 Rikosuhripalvelujen asiakkaiden kokemat taloudelliset vahingot^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Omaisuuksien vahingoittuminen	31	32	25
Omaisuuksien varastetuksi tuleminen	12	11	18
Sairaanhoitokustannuksia	35	35	32
Lääkekuluja	30	32	25
Tulonmenetykset	19	19	14
Matkakulut	25	22	43
Ainakin jokin edellisistä	70	72	64

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä. Huom. prosenttiosuudet eivät summaudu sataan sarakkeittain, koska sama henkilö on voinut kokea useanlaisia taloudellisia vahinkoja.

Vähemmistöön kuulumisen uhrikokemuksen syynä. Runsas kymmenesosa (12 %) vastanneista koki joutuneensa rikoksen uhriksi sen vuoksi, että kuuluu johonkin vähemmistöön, minkä lisäksi 5 % vastasi tähän kysymyksen ”en osaa sanoa”. Jälkimmäisten voi tulkita epäilleen vähemmistöasemansa liittyvän tavalla tai toisella uhrikokemukseen, vaikka he olivat siitä epävarmoja. Myönteisesti tai epäröiden tähän kysymykseen vastanneita oli miestyötä ja oikeusapuohjausta lukuun ottamatta kaikkiin muihin tahoihin yhteyttä ottaneissa. Vastanneilta ei kysytty tarkemmin, mihin vähemmistöasemaan he viittasivat tässä yhteydessä tai millä tavalla he ajattelivat vähemmistöasemansa liittyvän rikokseen. Eniten tällaisia vastanneita oli Mo-

nika-Naisten asiakaskunnassa, joista lähes puolet arveli näin tai heillä oli epäily tästä (39 + 12 %, kuvio 9). Todennäköisesti he viittasivat vähemmistöasemalla tässä yhteydessä etniseen taustaansa. Epäselväksi kuitenkin jää, mitä se on käytännössä tarkoittanut. Muissa tahoissa tällaisten vastanneiden osuus oli noin kymmenen prosentin molemmin puolin.

Kuvio 9 Vastanneet, jotka uskoivat joutuneensa rikoksen uhriksi sen vuoksi, että he kuuluvat johonkin vähemmistöön, palveluittain (%)

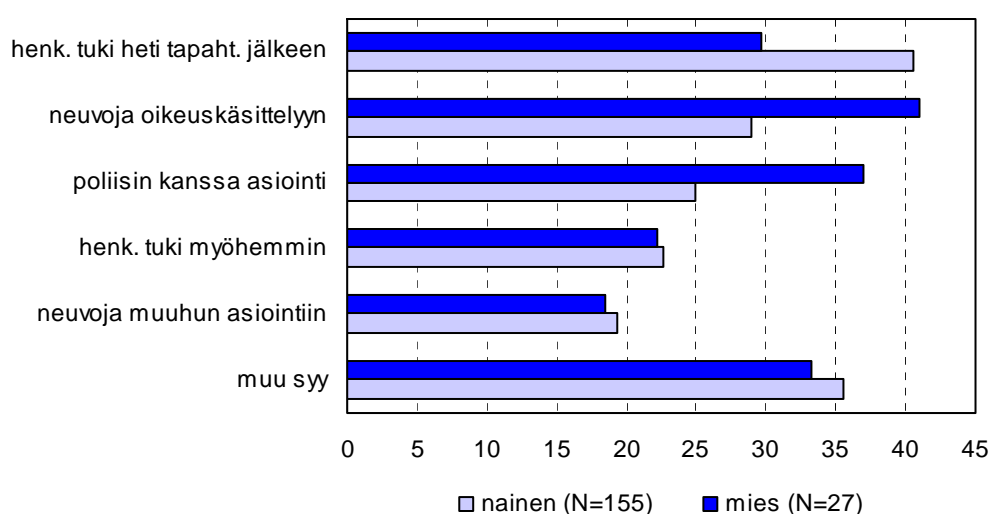
6.4 Tapahtumista kertominen ja tuen tarve

Mihin asiaan haettiin tukea? Yhteydenotoille oli erilaisia syitä, ja samalla henkilöllä saattoi olla useita tarpeita. Yleisimmin haettiin henkistä tukea asian käsittelyyn, joko välittömästi tapahtumien jälkeen (39 %) tai myöhemmin (23 %). Useampi kuin joka neljäs (27 %) kaipasi neuvoja asiointiin poliisin kanssa, joka kolmas (31 %) asian oikeuskäsittelyyn ja vajaa viidesosa (19 %) asiointiin muiden viranomaisten kanssa.

Nämä tarpeet erosivat jossain määrin sukupuolittain (ks. kuvio 10). Naisten joukossa oli miehiä enemmän emotionaalista tukea hiljattain tapahtuneen kokemuksen käsittelyyn tarvinneita. Miehillä taas naisia suhteellisesti yleisempiä tarpeita olivat neuvonnan ja tuen saaminen asian oikeudelliseen käsittelyyn. Samoin kohdassa ”muu” oli joitakin miesten ja naisten välisiä eroja. Ainoastaan naisuhrit kertoivat seuraavista tarpeista:

- avio-/avoeroon liittyvien käytännön asioiden järjestämisen pulmat
- huoli läheisestä
- tuen saaminen tekijän väkivallan katkaisuun
- turvakotipaikan saamisen tarve
- neuvot valituksen tekemiseen poliisin toiminnasta.

Kaksi yhteyttä ottanut miestä kaipasi tukea oman väkivallan käsittelyyn, naisilla nämä eivät olleet yhteydenoton syinä. Näistä eroista huolimatta sekä miehillä että naisilla suurimpia tarpeita oli henkisen tuen saaminen ja neuvot asian viranomaiskäsittelyssä.

Kuvio 10 Asiat, joihin vastanneet miehet ja naiset hakivat apua tukipalvelusta (%)

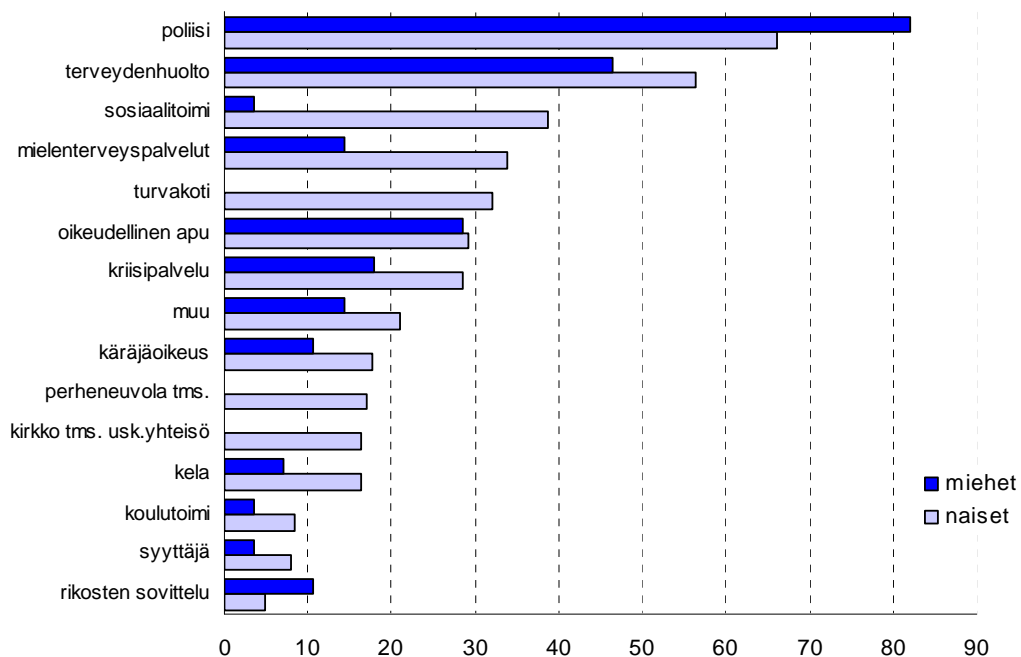
Asiasta puhuminen ja aikaisempi asiointi sen vuoksi. Vastausten perusteella yhteydenotto tukipalveluihin ei tyypillisesti ole ensimmäinen kerta, jolloin rikoksen uhri kertoo tapahtumista jollekin ulkopuoliselle. Valtaosa vastanneista oli keskustellut asiasta jonkun kanssa, tyypillisimmin ystävän tai läheisen kanssa (91 %). Runsas kolmannes oli kertonut asiasta työtoverille, ja vajaat 30 prosenttia naapurille. Joka kymmenes kertoi käsitelleensä asiaa internetin keskustelupalstalla.

Taulukko 11 Kenelle rikosuhripalvelujen asiakkaat ovat kertoneet tapahtumasta (%)

ystävälle tai läheiselle	91
työtoverille	36
naapurille	29
käsitelty asiaa internetissä	11
(N)	(202)

Ystävän kanssa keskusteleminen oli hieman yleisempää naisille (92 %), kun taas naapurin ja työtoverin kanssa keskustelu miehille (36 %, 46 %). Internetissä naiset ja miehet olivat kertoneet asiasta yhtä usein.

Lähes kaikki vastanneet (94 %) kertoivat asioineensa tapauksen vuoksi jollakin viranomais- tai auttajataholla ennen kuin he olivat ottaneet yhteyttä tukipalveluun⁶⁵. Kuviossa 11 on esitetty sukupuolittain niiden vastanneiden osuudet, jotka kertoivat ottaneensa yhteyttä eri tahoihin ennen kyseistä tukipalvelua. Siitä käy ilmi, että naiset olivat asioineet useammissa tahoissa kuin miehet. Naiset olivat asioineet hieman alle neljän tahon kanssa, miehet hieman yli kahden. Miehet eivät olleet lainkaan olleet tekemisissä turvakodin, perheneuvolan, kirkon tai muun uskonnollisen yhteisön kanssa asian vuoksi, kun taas naisista melko moni kertoi näin (32 %, 17 %, 16 %). Myös sosiaalitoimen, mielenterveyspalvelujen tai Kelan kanssa asioiminen oli ollut miehille harvinaista, kun taas naisille melko yleistä (39 %, 34 %, 16 %).

Kuvio 11 Asiointi tapauksen vuoksi eri tahoilla sukupuolittain (% , naiset, N=165, miehet N=28)

Taulukossa 12 tarkastellaan vastauksia kysymykseen siitä, mistä tieto kyseessä olevasta palvelusta oli saatu. Molempien sukupuolten yleisimmin mainitsemia tietolähteitä olivat internet (19 %, puhelinluettelo 2 %), poliisi (18 %), sosiaali- tai terveydenhuollon viranomainen tai muu vastaava

⁶⁵ Naisten Linja, joka ei osallistunut tutkimukseen, tavoittaa ehkä enemmän ihmisiä, jotka eivät vielä miellä kokemaansa asiaa rikoksena, vaan haluavat keskustella väärin kohdelluksi tulemisen kokemuksestaan jonkun ulkopuolisen kanssa.

(18 %). Lisäksi merkittävä osa kertoi saaneensa tietoa kyseessä olevista palveluista ystäviltään tai läheisiltään tai kriisipalveluista.

Vaikuttaa siltä, että naisuhrit hankkivat tai saavat tietoa tukipalveluista moninaisemmista lähteistä kuin miehet. Miesten yleisemmin mainitsemia tietolähteitä olivat oikeusviranomaiset (poliisi, syyttäjä, oikeusapu ja sovittelu) ja internet/puhelinluettelo. Niistä tiedon tukipalveluista oli saanut lähes 70 prosenttia miesvastanneista. Naisetkin kertoivat usein saaneensa tietää palveluista näiltä tahoilta, mutta heille miehille tyypillisempiä informaation antajia olivat terveydenhuollon tai sosiaalitoimen viranomaiset tai vastaavat. Naiset mainitsivat näiden lisäksi myös muita tahoja, kuten yhdistykset, oikeuslääkäri tai terapeutti.

Taulukko 12 Tahot, josta kyselyyn vastanneet olivat saaneet tietää ko. Rikosuhripalvelusta (%)^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
internet, puhelinluettelo	21	19	35
terv.huolto/sos.toimi/miel.terv./koulu/kirkko	18	19	11
poliisi	18	18	23
ystävä/läheinen	11	11	10
kriisipalvelut/turvakoti/aikais. asiakkuus	11	12	10
media	5	6	0
syyttäjä/sovittelu/oikeusapu	3	0	12
muu	9	10	0
ei muista	4	4	0
Yhteensä	100	100	100
(N)	(189)	(158)	(26)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä.

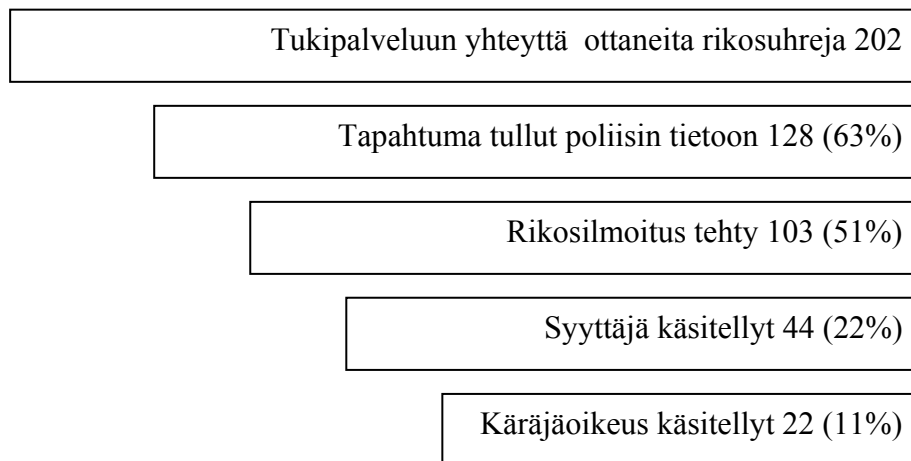
Kuvion 11 ja taulukon 12 havaintoja voi selittää uhrikokemusten eroaminen sukupuolittain: naisilla on miehiä useammin kokemuksia väkivallasta, joka on jatkunut jo pidemmän aikaa. Siihen on haettu apua monelta taholta ja sen vuoksi on asioitu eri viranomaisten kanssa. Selittävänä tekijänä voi olla myös avunhakemisen sukupuolittainen eriytyminen: miehillä tyypillisimmin tukipalvelujen piiriin ohjaututaan oikeusviranomaisten tai terveydenhuollon ohjaamana, kun taas naiset ovat ehkä hakeneet apua laajemmalta sektorilta. Joka tapauksessa rikosten uhrien tukipalvelut eivät tyypillisesti ole ensimmäinen taho, joihin uhrit ottavat yhteyttä ongelman ilmettyä.

Tarkasteltaessa vastanneiden asiointia useilla tahoilla käy ilmi, että Raiskauskriisikeskus Tukinaiseen ja Monika-Naiset liitto ry:hyn yhteyttä ottaneet olivat asioineet keskimäärin useampien tahojen kanssa (4,6) kuin muihin tukipalveluihin yhteyttä ottaneet. Niin ikään akateemisesti koulutetut, seksuaalista ja parisuhdeväkivaltaa kokeneet, fyysisen vamman saaneet sekä taloudellisia vahinkoja kärsineet olivat hakeneet apua laajemmin kuin

muut vastanneet. Avun hakemista monilta tahoilta näyttää siis selittävän toisaalta kokemuksen traumaattisuus, toistuvuus ja seuraukset, toisaalta korkean koulutuksen tuottamat resurssit, kuten tieto auttamisjärjestelmistä ja kyky asioida niiden kanssa (tarkemmin Honkatukia & Kivivuori 2011).

6.5 Kokemukset asian viranomaiskäsittelystä

Kyselyyn vastanneiden asian viranomaiskäsittelyn vaihe vaihteli. Osalla yhteydenottoon johtanut rikostapahtuma ei ollut lainkaan tullut viranomaisten tietoon. Osa oli vasta tehnyt rikosilmoituksen, ja joillakin oli kokemusta myös asian käsittelystä syyttäjäportaassa ja käräjäoikeudessa. Kuviossa 12 on havainnollistettu tutkimusaineistoa tässä suhteessa. Siitä nähdään, kuinka suurella osalla vastaajia on kokemuksia mistäkin viranomaisprosessin vaiheesta.

Kuvio 12 Palveluihin havaintojaksolla yhteyttä ottaneiden rikosten uhrien kokemukset eri viranomaistahoista. Suluissa oleva prosenttiosuus on laskettu kaikista vastaajista

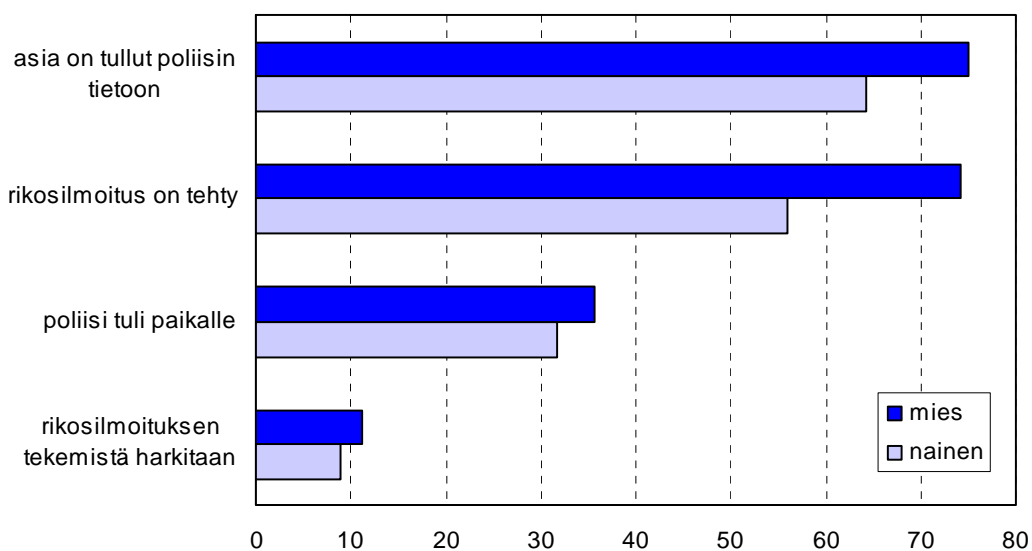
Tässä alaluvussa kuvataan rikosuhrien tukipalvelujen asiakkaiden kokemuksia eri viranomaistahoista⁶⁶. Tietoja ei voi yleistää koskemaan kaikkia rikosten uhreja, mutta vastanneiden näkemykset ovat tärkeitä viranomais työn kehittämisen kannalta⁶⁷.

⁶⁶ Kyselyssä pyydettiin tarkentavia tietoja kokemuksista vain niiltä vastaajilta, jotka eivät olleet tyytyväisiä saamaansa kohteluun.

⁶⁷ OPTL valmistelee kyselyä, joka tehdään vuonna 2007 väkivaltarikosten uhreiksi joutuneille, joiden kokemuksesta oli tehty rikosilmoitus (Kainulainen & Honkatukia 2010).

Tämä alaluku etenee rikosprosessin vaiheita seuraten esitutkinnasta syyteharkintaan ja oikeudenkäyntiin. Lopuksi tarkastellaan vastanneiden kokemuksia rikosprosessissa saadusta tuesta sekä oikeudellisen avustajan ja tukihenkilön käytöstä.

Tyytyväisyys poliisiin. Valtaosa vastanneista (63 %) kertoi yhteydenoton syynä olleen tapahtuman tulleen poliisiin tietoon (ks. sukupuolittain kuvio 7)⁶⁸. Vajaa kolmannes (32 %) kertoi poliisiin tulleen paikalle ja yli puolet oli tehnyt asiasta rikosilmoituksen (51 %), minkä lisäksi kymmenesosa harkitsi vastaamishetkellä sen tekemistä. Miesten uhrikokemukset olivat tulleet hieman useammin poliisiin tietoon kuin naisten. Kuviosta 13 käy myös ilmi, että naisilla tapauksen tuleminen poliisiin tietoon ei yhtä todennäköisesti johda rikosilmoituksen tekemiseen kuin miehillä. Tämä liittyy siihen, että naisten tyypillisemmin kokema parisuhdeväkivalta ei aina tule esimerkiksi kotihälytyksen jälkeen kirjattua rikokseksi.

Kuvio 13 Tukipalveluihin yhteyttä ottaneiden asian käsittelyvaihe poliisissa sukupuolittain (%). Kysymyksiin vastanneiden määrät vaihtelivat kysymyksittäin 172:sta (kysymys rikosilmoituksesta) 190:een (kysymys asian tulemisesta poliisiin tietoon)

Runsas 100 vastaajaa (103) ilmoitti asiasta tehdyn rikosilmoituksen (taulukko 13). Näistä runsas 40 prosenttia kertoi, että poliisi on lähettänyt asian syyteharkintaan. Runsas kolmannes sanoi tapauksen olevan vielä poliisin tutkittavana. Kymmenesosassa tapauksia poliisi oli lopettanut tutkinnan. Muutamien vastanneiden asia oli lähetetty rikosten sovitteluun, yksi kertoi

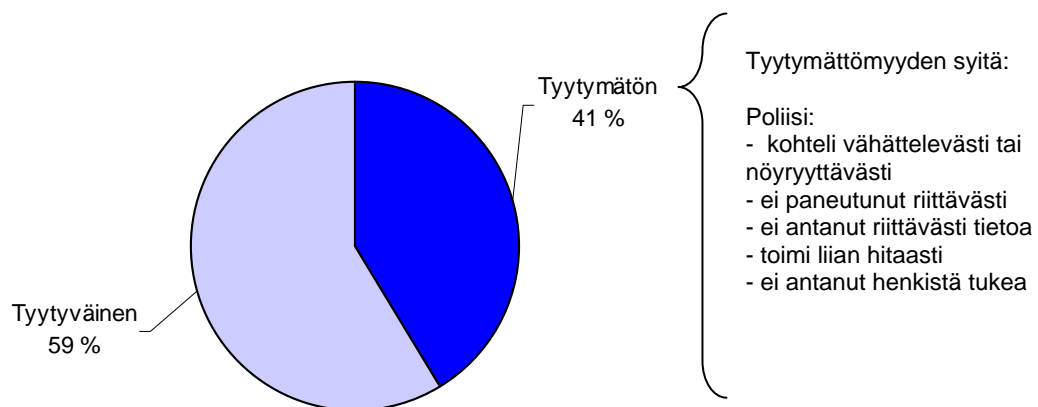
⁶⁸ Hieman useampi, 68 %, vastanneista kertoi vastauksessaan aikaisempaan kysymykseen asioineensa tapauksen vuoksi poliisin kanssa.

peruneensa rikosilmoituksen. Palvelutahojen välillä ei ollut tässä suhteessa suuria eroja.

Taulukko 13 Tukipalveluihin yhteyttä ottaneiden asian käsittelyvaihe poliisissa (N=103)

	N	%
Poliisi lähettänyt asian syyteharkintaan	42	41
Asia on poliisin tutkittavana	33	32
Poliisi on lopettanut tutkinnan	11	11
Poliisi on lähettänyt asian sovitteluun	5	5
Rikosilmoitus on peruttu	1	1
Ei tietoa	11	11
Yhteensä	103	100

Kaikkiaan 128 asiakasta (63 % vastanneista) ilmoitti, että yhteydenoton syynä ollut rikos oli tullut poliisin tietoon. Heistä 111 (87 %) vastasi kysymykseen, joka koski tyytyväisyyttä poliisin tapaan käsitellä asiaa. 59 prosenttia oli tyytyväinen poliisin toimintaan asiassaan, 41 prosenttia sen sijaan ei. Tyytymättömien osuus on suurempi kuin esimerkiksi ruotsalaisessa yleisessä uhritutkimuksessa. Siihen vastanneista rikosten uhreista, joiden tapauksia oli käsitelty viranomaisprosessissa, 15 prosenttia oli tyytymättömiä kohteluunsa poliisissa, syyttäjällä tai tuomioistuimessa (BRÅ 2010, 14).

Kuvio 14 Tyytyväisyys poliisin toimintaan, % niistä palveluasiakkaista, joihin kohdistunut rikos on tullut poliisin tietoon (N=111)

Nuoret vastanneet olivat keskimääräistä tyytymättömämpiä saamaansa kohteluun, heistä 58 prosenttia oli tyytymättömiä. Naisasiakkaista tyytymättömiä oli 44 prosenttia. Kun tyytymättömien osuutta vertaillaan yhteydenoton syynä olleen rikoksen mukaan, vertailua haittaa eri rikosten uhreiksi joutuneiden vastaajien määrän vähäisyys. Näyttäisi kuitenkin siltä, että seksuaalisen väkivallan (63 %) ja omaisuusrikoksen (75 %) vuoksi

yhteyttä ottaneilla tyytymättömyys poliisiin on muita yleisempää⁶⁹; sen sijaan parisuhdeväkivallan vuoksi yhteyttä ottaneissa tyytymättömiä oli keskimääräistä vähemmän.

Eniten poliisia kritisoitiin vähättelevästä tai nöyryyttävästä kohtelusta. Vajaa kolmannes tyytymättömistä viittasi siihen. Vastauksissa kuvailtiin, kuinka poliisi ei ollut suhtautunut vakavasti, oli kehottanut luopumaan rikosilmoituksen tekemisestä tai jopa kieltäytynyt vastaanottamasta sitä. Samoin poliisia kritisoitiin työkeydestä tai haluttomuudesta puuttua asiaan, uhrin syyllistämistä sekä hienovaraisuuden puutteesta. Seuraavassa on muutamia esimerkkejä:

”Asian vähättely ja toteamus, että ei niitä tekijöitä saada koskaan kiinni. Tällaista tapahtuu tässä kaupungissa jatkuvasti.”

”Kokee nöyryytetyksi tulemista. Tapahtuma Helsingissä, lähti vanhempien luokse Turkuun. Turussa ei suostuttu ottamaan rikosilmoitusta vastaan, vaan joutui palaamaan Helsinkiin.”

”Uhri pakeni naapuriin ja soitti poliisit. Poliisit eivät tulleet. Asiaa ei käsitelty yksityisesti vaan julkisesti. Poliisi sanoi, että jos nyt teet rikosilmoituksen, niin ajatteles sitä, jos mieskin tekee – mitä sitten? Nainen jätti tekemättä.”

Viidennes tyytymättömistä kritisoi poliisin liian vähäistä paneutumista asiaan ja asiantuntematonta esitutkintaa, mikä oli joskus vaikeuttanut asian selvittämistä myöhemmin.

”Kaikki tekopäivät oli sekoitettu, mikä aiheutti myöhemmin hankaluuksia.”

”Poliisi ei tutkinut kunnolla, viivyttelivät, asiakirjat väärässä paikassa 2 kuukautta poliisilaitoksella. Kuulustelupöytäkirja puutteellinen, asenteellisuutta lapsen äitiä kohtaan, epäilevä asenne, ei kiinnostusta tutkia koko asiaa.”

”Poliisi tulkitseksi seksuaalirikosten vanhentumissäännökset puutteellisesti.”

Huonoa tiedonkulkua kritisoi viidennes poliisin toimintaan tyytymättömistä vastanneista. He eivät kokeneet saaneensa riittävästi neuvoja tapauksen

⁶⁹ Seksuaalisen väkivallan osalta tämä ilmenee myös niin, että rikosilmoituksen tehneistä raiskauskriisikeskus Tukinaisen asiakkaista 61 % oli tyytymättömiä poliisin toimintaan, kun esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen asiakkaista vastaava osuus oli 36 %.

viranomaiskäsittelyn etenemisestä, epäillyn ja asianomistajan oikeuksista, oikeudellisesta avusta tai mahdollisuuksista saada tukea prosessin aikana.

”Olisin halunnut enemmän tietoa asian etenemisestä ja vahingonkorvausten saamisen mahdollisuudesta.”

”Poliisi ei informoinut avustajasta. Poliisi kyseli omituisia.”

”Poliisi ei kertonut, että epäilty päästettiin vapaaksi. Henkilötietoni, kuten henkilötunnukseni menee poliisiin mukaan epäillylle.”

Poliisia arvosteltiin myös tutkinnan hitaudesta. Koettiin, etteivät asiat edenneet riittävän nopeasti:

”Hidasta. Mies vain 12 tuntia putkassa, jonka jälkeen taas häiriöimässä. Ei myönnetty lähestymiskieltoa kiireellisenä.”

”Tutkija oli vuoden poissa töistä ja juttu seiso. Minulle ei ilmoitettu sitä ennen kuin itse soitin ja kysyin.”

Muutama olisi kaivannut poliisilta enemmän henkistä tukea:

”En saanut mitään apua henkiseen puoleen.”

”Olisin tarvinnut enemmän tietoa ja tukea.”

Tyytyväisyys sovittelumenettelyyn. Viisi yhteydenottajaa kertoi poliisiin ohjanneen tapauksen rikosten sovitteluprosessiin, jossa siitä keskustellaan rikoksesta epäillyn kanssa puolueettoman sovittelijan johdolla. Jos asiasta päästään sovintoon, poliisi voi lopettaa asian tutkimisen tai syyttäjä voi tehdä syyttämättäjättämispäätöksen. Arvioidessaan tapauksen olevan vakava hän voi nostaa syytteen sovinnosta huolimatta (tarkemmin luvut 4.2.6 ja 5.5). Neljässä tapauksessa uhri oli ollut mies ja yhdessä nainen. Tutkimusheikellä oli päästy sovintoon yhdessä tapauksessa, kolmessa sitä ei ollut saavutettu. Yhdessä tapauksessa sovitteluprosessi oli vielä kesken. Sovitteluun osallistuneista kolme oli ollut tyytymättömiä sovitteluprosessiin. Yksi koki, ettei sovittelusta ollut hyötyä, toinen mainitsi tyytymättömyyden aiheeksi sen, ettei sovintoon päästy ja kolmas koki sovittelussa luottamuksen puutetta, jota vastauksessa ei avattu tarkemmin.

Tyytyväisyys syyttäjän toimintaan. Nelisenkymmentä prosenttia vastanneista, joiden uhrikokemuksesta oli tehty rikosilmoitus, kertoi poliisiin lähettäneen asian syyttäjälle syyteharkintaan. Useimmat niistä, joiden tapaus oli ollut syyttäjän käsittelyssä, vastasivat kysymykseen tyytyväisyydestä asian käsittelyyn syyttäjällä (N=39). Näistä kaksi viidestä (44 %) kertoi olevansa

tyytymätön. Kaikki yhdeksän syyttämättäjättämispäätöksen saanutta kertoivat olevansa tyytymättömiä, samoin kuin monet niistä, joiden tapaus oli parhaillaan syyttäjän harkittavana (3/5). Sen sijaan huomattavasti harvemmat niistä, joiden tapaus oli edennyt/etenemässä oikeuteen, olivat tyytymättömiä (5/19). Peräti 64 prosenttia raiskauskriisikeskus Tukinaisen rikosilmoituksen tehneistä asiakkaista oli tyytymättömiä, kun esimerkiksi Rikosuhripäivystyksessä vastaava osuus oli 27 prosenttia. Syinä mainittiin asian käsittelyn hitaus, kuten myös se, ettei kyselyyn vastannut tiennyt asian etenemisestä mielestään riittävästi. Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että uhreilla on tarve keskustella asiasta syyttäjän kanssa tai saada tietoa varsinkin, jos asian käsittely pitkittyy. Osa joutuu kuitenkin pettymään:

”Ainoastaan ilmoitus, että syyttäjä vie oikeuteen. Hidasta.”

”Prosessi tuntuu pitkältä.”

Jotkut uhreista ovat kokeneet syyttämättäjättämispäätöksen saamisen loukkaavana:

”Vähätteli, päätöksen perustelut olivat minua loukkaavia.”

Samoin jotkut kritisoivat käytettyä rikosnimikettä, jonka he kokivat vähättelevän omaa kokemustaan:

”Käsittely nopeaa, mutta nimike ’pakottaminen sukupuoliyhteyteen’ liian lievä.”

Vastausten perusteella on ilmeistä, että pelkästään kirjallisessa viestinnässä voi syntyä väärinkäsityksiä ja juridiset perustelut voivat tuntua uhrista epäoikeudenmukaisilta, jopa loukkaavilta. Sen vuoksi syyttäjän olisi hyvä tavata uhri ja keskustella näistä asioista hänen kanssaan. Näin vastausten perusteella voikin tapahtua, mutta myös tällöin uhrin sensitiivisessä kohtaamisessa voi olla toivomisen varaa, kuten esimerkiksi seuraavan kyselyyn vastanneen kokemus osoittaa:

”Oli turhan kiireinen, puhui tyyneästi, kysyi miksi näin myöhään liikkeellä, uhkasi syytteellä, kun ao kysyi tekijän ikää.”

Jotkut kritisoivat syyttäjän käyttäytymistä ilmeisesti oikeudenkäynneissä:

”Uskottiin liikaa tekijän lausuntoa. Syyttäjältä puuttui ihmistunte-
mus.”

Korvausvaatimukset. Syyttäjä oli aineistonkeruuhetkellä vienyt tai viemäs-
sä oikeuteen 26 kyselyyn vastanneen tapauksen. Näistä vastanneista valta-
osa ilmoitti vaatineensa tekijältä vahingonkorvausta, neljä oli jättänyt vaa-
timatta ja kahdelta vastanneelta puuttui tämä tieto. Kaikki eivät syystä tai
toisesta maininneet vaadittuja summia, mutta mainittujen vaatimusten mää-
rä vaihteli 600 eurosta 15 000 euroon. Vahingonkorvauksia vaatimatta jät-
tämisen syinä mainittiin muun muassa tekijää kohtaan tunnettu sääli, ”pel-
ko” ja poliisin neuvonta.

Tyytyväisyys oikeudenkäyntiin. Runsas kymmenesosa uhririkipalvelui-
hin yhteyttä ottaneista (11 %, n=22) ilmoitti, että yhteydenoton syynä ollut-
ta tapausta oltiin käsittelemässä (tai sitä oli käsitelty) käräjäoikeudessa.
Seitsemällä käsittely oli kesken, loppuissa syytetty oli pääsääntöisesti tuo-
mittu johonkin seuraamukseen. Tuomitsematta jättämissä oli yksi, samoin
ylempään oikeusasteeseen edenneitä tapauksia.

18 vastaajaa vastasi kysymykseen tyytyväisyydestä oikeuskäsittelyyn.
Heistä seitsemän ilmoitti olevansa tyytymätön (39 %). Vastauksissa kriti-
soitiin toisaalta käsittelyn pitkää kestoja, toisaalta sitä, että asiassa kiirehdi-
ttiin liikaa. Samoin arvosteltiin eri osapuolten, kuten todistajan tai syytetyn
epäasiallista käyttäytymistä, kuten seuraavasta vastauksesta käy ilmi:

”Petyin omaan asianajajaan. Syytetyn asianajaja sai syyllistää ja
esittää loukkaavia väitteitä, kohteluni oli epäasiallista, epäolennai-
siin asioihin keskityttiin, eikä keskeytetty syytetyn asianajajan hal-
pamaista käytöstä. Käsittely oli halventavaa ja kunniaa loukkaavaa.”

Väkivaltaa kokeneiden tyytyväisyys oikeusviranomaisiin. Taulukossa 14 on
kuvattu poliisin, syyttäjään ja oikeudenkäyntiin tyytymättömien vastannei-
den osuudet heidän kokemansa väkivaltalajin mukaan. Muita rikoksia ko-
keneita oli niin vähän vastanneiden joukossa, että niitä ei ole otettu analyysii-
siin mukaan. Taulukon tulkintaan aiheuttaa jonkin verran epävarmuutta
vastanneiden määrän vähäisyys varsinkin syyttäjä- ja oikeuskäsittelyvai-
heessa.

Taulukko 14 Viranomaiskohteluun tyytymättömien vastanneiden osuus prosessivaiheen ja koetun väkivaltatyypin mukaan, % prosessivaiheen kokeneista^a

	Seksuaalinen väkivalta	Parisuhdeväkivalta	Muu väkivalta
Poliisi	65	31	38
Syyttäjä	56	38	31
Oikeuskäsittely	..	46	33

a) Tapausmäärä vaihtelee soluissa; prosenttiosuus laskettu, jos solufrekvenssi on ollut vähintään 5.

Seksuaalista väkivaltaa kokeneet vastanneet olivat tyytymättömmimpiä kaikissa prosessivaiheissa. Parisuhdeväkivallan ja muun väkivallan uhreilla tyytymättömyys oli osapuilleen samalla tasolla. Toisaalta havainnot viittaavat siihen, että parisuhdeväkivaltaa kokeneilla tyytymättömyys lisääntyy prosessivaiheittain; sitä vastoin seksuaalista väkivaltaa tai muuta väkivaltaa kokeneet olivat tyytymättömmimpiä poliisiin kuin muihin oikeusviranomaisiin.

6.6 Rikosprosessissa saatu tuki

Rikosten uhrit voivat tarvita tukea selvitäkseen asian viranomaiskäsittelyn henkisistä rasituksista, kuten myös konkreettisia neuvoja rikosprosessin etenemisestä sekä omista oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Oikeudelliset avustajat ja tukihenkilöt ovat tärkeässä roolissa uhrien tukemisessa (tarkemmin, luku 5).

Tukipalveluihin yhteyttä ottaneille uhreille tehdyssä kyselyssä kysyttiin kokemuksia tukihenkilöiden, oikeudellisten avustajien ja tulkkien käytöstä sekä näiden merkityksistä uhreille rikosprosessin aikana.

Tukihenkilö. Kymmenen kyselyyn vastannutta kertoi, että heillä oli ollut tukihenkilö mukana rikosilmoitusta tehtäessä. Samoin kymmenen henkilöä kertoi, että tukihenkilö oli ollut mukana poliisikuulusteluissa. Tämä vastaa kymmentä prosenttia niistä yhteydenottajista, joihin kohdistuneesta rikoksesta oli tehty rikosilmoitus.

Yhdeksällä oli ollut tukihenkilö oikeudenkäynnissä. Lisäksi muutamat vastaajat kertoivat, että heillä oli ollut tukihenkilö mukana Kelassa tai syyttäjän kanssa asioidessa tai että tukihenkilön kanssa oli vasta keskusteltu puhelimitse.

Oikeudellinen avustaja. Vain muutamalla vastaajalla oli ollut oikeudellinen avustaja mukana rikosilmoitusta tehdessään (3 % vastanneista, jotka kertoivat tapauksesta tehdyn rikosilmoituksen) tai poliisikuulustelussa (4 %). Tavallisimmin oikeudellinen avustaja oli ollut mukana oikeuden-

käynneissä: yli puolella (55 %) niistä vastaajista, joihin kohdistunutta rikosta oli käsitelty käräjäoikeudessa, oli ollut oikeudellinen avustaja.

Kaikkiaan 24 henkilöä vastasi kysymykseen tyytyväisyydestä oikeudelliseen avustajaan. Näistä vastanneista lähes puolet (46 %, n=11) oli tyytymättömiä. Kritiikkiä aiheuttivat kielitaitoon liittyvät kysymykset (”ei osaa venäjää”), asiantuntemuksen puute, asiakkaan puutteellinen informointi ja riittämätön paneutuminen juttuun:

”Avustaja ei ollut tarpeeksi ’hereillä’ oikeudenkäynnissä. Ei esittänyt riittävästi kysymyksiä syytetyille. Tunne siitä, ettei ollut puolellani. Ei halunnut nimetä todistajiani/todisteitani oikeuteen.”

”Johti asiakasta harhaan vähättelemällä todistusaineiston merkitystä pitämällä tapausta selvänä. Olisi tarvittu lisätodisteita.”

Tulkki. Yhdeksällä kyselyyn vastanneella oli ollut tulkki mukana oikeusprosessissa. Kaikki nämä vastanneet olivat olleet Monika-Naiset liitto ry:n asiakkaita. Valtaosa oli ollut tyytyväinen tulkin toimintaan. Ainoastaan kaksi vastaajaa kertoi olleensa tyytymätön ja yksi oli jättänyt vastaamatta kysymykseen. Tyytymättömyyden syitä ei kuitenkaan tarkemmin eritelty.

Tulkkien lisäksi tukihenkilöiden ja oikeusavustajien käytön yleisyys vaihteli jonkin verran palvelutahon mukaan. Koska palvelukohtaiset havaintomäärät ovat pieniä, tietoja ei tässä eritellä tarkemmin. Erot heijastavat palveluntarjoajien työmuotoja, esimerkiksi Monika-Naiset työskentelee maahanmuuttajien parissa ja tarjoaa avustajapalveluita viranomaisten kanssa asioimiseen.

6.7 Yleinen palaute kohtelusta

Viimeisenä kysymyksenä kyselyyn vastanneilta kysyttiin, oliko heillä muuta sanottavaa asian käsittelystä tai palautetta viranomaisille. Peräti 62 prosenttia niistä, joiden kokemus oli johtanut rikosilmoituksen tekemiseen, vastasi tähän kysymykseen. Tämä ilmentäne sitä, että kyselyyn vastanneet olivat motivoituneet kertomaan kokemuksistaan ja ehkä odottavat vastauksensa omalta osaltaan edistävän rikosten uhrien aseman kehittämistä.

Vastausten kirjo tuo esiin jo edellä mainittuja tyytymättömyyden aiheita: ongelmia ja tyytymättömyyttä omaa asiaa koskevan olennaisen informaation saamisessa ja viranomaisten asenteissa. Kysymykseen vastanneet toivat esiin näitä seikkoja paitsi kyselyn fokuksessa olleiden oikeusviranomaisten toiminnassa, myös muiden, kuten terveydenhuollon, opetustoi-

men henkilökunnan tai sosiaaliviranomaisten piirissä, joista seuraavassa pari esimerkkiä:

”Lastensuojelu ei täyttänyt tehtäviään, tukitoimia ei tarjottu, virkailijat ammattitaidottomia ja haluttomia ottamaan asiasta selvää.”

”Osa lääkäreistä ja iso osa lastensuojelun virkailijoista eivät kykene hoitamaan ammatillisesti inesti-tapauksia. Heidän oma ahdistuksensa on niin suuri, etteivät he kykene asiallisesti hoitamaan omia työtehtäviään. He ovat inesti-shokissa, mikä tarkoittaa, että kuulijassa syntyy voimakas psyykkinen torjunta.”

Tiedon välittämiseen liittyvät ongelmat nousivat vahvasti esiin vastauksissa, samoin kuin vaikeus löytää tapauksen käsittelyssä olennaisen tiedon äärelle. Vastauksista käy myös ilmi, että tukipalveluista saatu informaatio voi lisätä tietoisuutta omista oikeuksistaan ja kriittisyyttä saatuun kohteluun, kuten seuraavan vastaajan kommentti ilmentää:

”Nyt kun tiedän, että minulla olisi ollut oikeus tukihenkilöön ja avustajaan jo poliisivaiheessa, olen vähän pettynyt poliisin toimintaan.”

Monet tuntuivat kokevan, etteivät he tule kuulluksi, heitä ei oteta vakavasti, heitä ”pompotellaan” viranomaiselta toiselle, eivätkä asiat etene omista ponnisteluista huolimatta:

”Asiat eivät etene, vaikka kuinka yrittäisi selittää ja selittää.”

”Kokemus, ettei oteta vakavasti.”

”Kokemus, että uhri on hullu.”

Toisaalta muutamissa vastauksissa haluttiin ilmaista myös tyytyväisyyttä viranomaisten, erityisesti poliisin asiallisuuteen, nopeuteen ja hyvään kohteluun. Jotkut kokivat kohtelun olleen asiallista, joskin ”etäistä ja kiireistä” (myös Heiskanen & Roivainen 2005, 157–160, 171, 175). Vastauksissa kaivattiin myös muun muassa lisää yksityisyyttä rikosilmoituksen tekemiseen (myös mt. 161).

6.8 Rikosuhripäivystyksen tukisuhteessa olleiden uhrikokemukset ja tuki

Edellä esitetyt analyysit on tehty vastanneille, jotka ottivat yleensä ensimmäistä kertaa yhteyttä tukipalveluihin. Tämän lisäksi Rikosuhripäivystyksen asiakkaista tutkimukseen osallistui tutkitulla aikavälillä tukisuhteessa olleet asiakkaat, joita oli kaikkiaan 55. Lomakkeen täyttömahdollisuutta tarjottiin tukihenkilötapaamisen yhteydessä; vastaajille annettiin kirjekuori, johon hän sai itse sulkea vastauslomakkeen ja pudottaa sen postilaatikkoon (lomake liitteenä 3)⁷⁰.

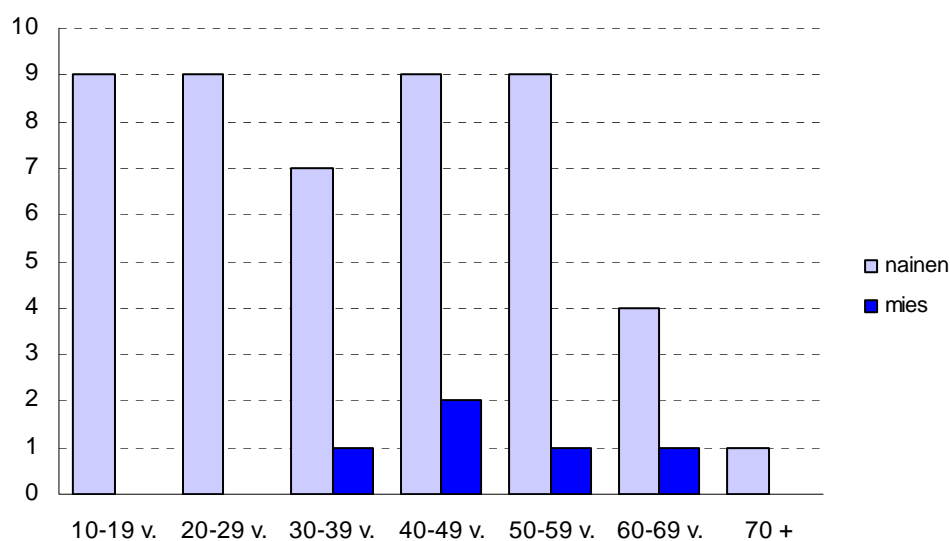
Kyselyn tekemisen tausta-ajatuksena oli, että näillä henkilöillä on todennäköisesti enemmän kokemuksia viranomaisten kanssa asioimisesta kuin yhteydenottokyselyyn vastanneilla. Samoin on mahdollista arvioida tukihenkilön vaikutusta siihen, miten rikosten uhrit kokevat rikosprosessin. Seuraavassa käsitellään ensin vastanneiden demografisia piirteitä verraten heitä yhteydenottokyselyihin vastanneisiin. Sen jälkeen analysoidaan tukisuhteessa olleiden näkemyksiä asiansa viranomaiskäsittelystä.

6.8.1 Tukisuhteessa olleiden sosiodemografiset piirteet

Sukupuoli. Tukisuhteessa olleiden kyselyyn vastanneiden naisten osuus kaikista vastanneista (89 %) oli hieman suurempi kuin yhteydenottokyselyssä. Vastaavasti miesten osuus (11 %) oli hieman pienempi kuin puhelinpalvelukyselyssä. Tässä jaksossa tukisuhteissa olleita on kuvattu eräin osin myös sukupuolen mukaan eriteltynä, vaikka miehiä koskevat jakaumat perustuvat vain kuuteen vastaajaan.

Ikä. Tukisuhteessa olleiden uhrien ikä vaihteli 14 ja 73 vuoden välillä, keski-ikä oli 40 vuotta. Kuvio 15 paljastaa, että tukisuhteessa olleet naiset olivat suhteellisen tasaisesti eri-ikäisiä – vähiten oli yli 60-vuotiaita. Miehet puolestaan olivat keski-ikäisiä tai sitä vanhempia. Valtaosa vastanneista (89 %) kertoi olevansa tukisuhteessa itseensä kohdistuneen rikoksen takia. Vastanneista ainoastaan kolme naista kertoi olevansa tukisuhteessa omaan lapseen kohdistuneen rikoksen vuoksi. Seuraavassa raportoitavat tiedot koskevat uhreja.

⁷⁰ Tukisuhdekyselyyn vastaamatta jättämisestä ei ole erikseen kerätty tietoa, joten tietoa ei siis ole tämän kyselyn vastausprosentista. Vuonna 2009 RIKU:ssa oli ollut 1 308 tukisuhdetta, mikä tarkoittaisi noin 218 tukisuhdetta kahdessa kuukaudessa. Tämän perusteella vastausprosentin voi arvioida liikkuvan 25–30 prosentin välillä.

Kuvio 15 Tukisuhteessa olleiden ikäjakauma sukupuolittain, absoluuttiset luvut

Asuinalue. Tukisuhteessa olleet uhrit asuivat tasaisemmin eri osissa maata verrattuna yhteydenottokyselyyn vastanneisiin (vrt. alaluku 6.2). Palvelujen saatavuudesta tukisuhdekyselyn tulokset kertovat siis myönteisempää viestiä kuin yhteydenottokyselyn tulokset. Eniten vastanneita tukisuhdeasiakkaita oli Itä-Suomesta (29 %), joka viides vastaaja oli Pohjois-Suomesta. Pääkaupunkiseudulla asui joka neljäs ja runsas kymmenesosa (13 %) muualla Etelä-Suomessa. 59 prosenttia asui kaupungeissa, vajaa kolmannes taajamissa ja vajaa kymmenesosa maaseudulla.

Ammattiasema. Tukisuhteessa olleiden ammattiasema oli keskimäärin hieman alhaisempi kuin yhteydenottokyselyyn vastanneilla. Naisista opiskelijoita ja eläkeläisiä oli enemmän verrattuna yhteydenottokyselyyn vastanneisiin, joista näiden ryhmien osuudet olivat jo yliedustettuja. Vastanneiden miesten harvalukuinen joukko oli joko työntekijöitä tai eläkeläisiä.

Taulukko 15 Tukisuhteessa olleiden vastanneiden ammattiasema, %

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Yrittäjä	2	2	0
Ylempi toimihenkilö	10	11	0
Alempi toimihenkilö	14	15	0
Työntekijä	33	28	67
Opiskelija	21	24	0
Eläkeläinen	19	17	33
Muu	2	2	0
Yhteensä	100	100	100
(N)	(52)	(46)	(6)

Koulutus. Sama havainto koskee myös vastanneiden koulutusta, jossa painottuu naisilla – mutta erityisesti miehillä – ammattikoulutasoinen koulutus tai koulutuksen puute. Vaikka joukossa on korkeasti koulutettuja naisia, vaikuttaa siis siltä, että tukihenkilön kaltaista tukea rikosprosessin eri vaiheissa toimimiseen hakevat vähemmän koulutut ja suhteellisen alhaisessa ammatillisessa asemassa olevat, kun taas yhteydenottokyselyyn vastanneiden sosioekonominen asema jakautuu tasaisemmin.

Taulukko 16 Tukisuhteessa olleiden vastanneiden koulutus, %

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Akateeminen koulutus	9	10	0
Ammattikorkeakoulutaso	9	10	0
Opistotaso	20	22	0
Ammattikoulu	29	25	67
Muu koulutus	7	6	17
Ei ammattikoulutusta	26	27	17
Yhteensä (N)	(55)	(49)	(6)

Syntymämaa. Vain yksi tukisuhteissa olleista vastanneista oli syntynyt josakin muussa maassa kuin Suomessa. Tämä osuus on pienempi kuin esimerkiksi Rikosuhripäivystykseen yhteyttä ottaneissa (5 %).

6.8.2 Uhrikokemukset

Rikoslaji. Tukisuhteissa olleiden rikosuhririkokemukset olivat pääosin väkivaltaa, kuten yhteydenottokyselyssäkin. Naisilla painottuivat parisuhde- ja seksuaalinen väkivalta, miehillä uhkailut ja ravintolaväkivallan tyyppinen, usein tuntemattoman tekemä väkivalta. Aivan muutama vastanneista oli ollut tukisuhteessa omaisuusrikoksen vuoksi. Kaikki tukisuhteessa olleet miehet olivat kokeneet yhden uhrikokemuksen, kun taas yli puolella naisista (56 %) uhrikokemus oli ollut pitkään jatkunutta, tyypillisesti parisuhdeväkivaltaa.

Taulukko 17 Tukisuhteen syynä ollut rikos, %

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Parisuhdeväkivalta	28	32	0
Seksuaalinen väkivalta	23	26	0
Muu väkivalta tai uhkailu	30	28	67
Ravintola-/katuväkivalta	6	4	17
Muu	13	11	17
Yhteensä (N)	100 (53)	100 (47)	100 (6)

Fyysiset vammat. Tukisuhteissa olleiden saamat fyysiset vammat osoittavat tapausten vakavuutta, kuten yhteydenottokyselyssäkin (ks. alaluku 6.3). Rungas puolet kyselyyn vastanneista oli kokenut erilaisia fyysisiä vammoja. Miehillä prosenttiosuudet ovat taulukon 18 monessa rivissä korkeat, mikä johtuu osin vastanneiden miesten vähydestä. Kohtaan ”muu vamma” vastanneet kertoivat vakavista fyysisistä seurauksista, kuten hermo-, palo- tai silmävammoista tai jopa kuolemasta⁷¹. Puolet kyselyyn vastanneista miehistä oli joutunut sairaalaan tapauksen vuoksi, naisista rungas neljäsosa (23 %). Naisista taas lähes puolet oli joutunut käymään lääkärissä, miehistä 17 prosenttia.

Taulukko 18 Tukisuhteessa olleiden fyysiset vammat, %^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
mustelma, ruhje	54	54	50
haava	19	17	33
venähdys, revähdys tai sijoiltaan meno	6	4	17
luunmurtuma	7	6	17
hammasvamma	4	2	17
sisäinen vamma	6	4	17
aivotärähdys	9	10	0
muu	22	20	33
ainakin jokin edellisistä	65	65	67
(N)	(54)	(48)	(6)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä. Huom. prosenttiosuudet eivät summaudu sataan sarakkeittain, koska sama henkilö on voinut kokea useanlaisia fyysisiä vahinkoja.

Henkiset seuraukset. Lähes kaikille tukisuhteessa olleille oli aiheutunut tapauksesta henkisiä seurauksia, vaikka niistä raportoiminen oli hieman harvinaisempaa kuin yhteydenottokyselyssä (alaluku 6.3). Miehillä hieman yleisempää oli raportoida masennuksesta ja pelon tunteista, naisille taas häpeän tunteista ja itsetuhoisuudesta. Kysymykseen oli mahdollista vastata myös omin sanoin. Vastaukset ilmentävät kokemusten traumaattisuutta, sanat ”pelko” ja ”ahdistus” toistuvat vastauksissa usein:

”Ahdistusta, paniikkia, pelkoa, vapinaa.”

”Oman arvon tunteen menettäminen, luottamuspula ihmisiin.”

”Painajaiset, jatkuva tuskatila, elämän turmeltuminen ja nukahtamislääkkeet.”

”Toivottomuuden tunne, pelko, huoli alaikäisten lasten voinnista. Lapset mukana tapahtumassa”.

⁷¹ Kyse on läheisen väkivallan uhrina menettäneestä henkilöstä.

Taulukko 19 Tukisuhteessa olleille rikoksesta aiheutuneet henkiset seuraukset (%)^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
ahdistus	41	41	40
masennus	31	30	40
pelon tunne	55	51	80
häpeän tunne	10	11	0
itsetuhoisuus	7	8	0
univaikeudet	33	32	40
ainakin jokin näistä	89	87	100
(N)	(47)	(6)	(53)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä. Huom. prosenttiosuudet eivät summaudu sataan sarakkeittain, koska samalle henkilölle on voinut aiheutua useita henkisiä seurauksia.

Taloudelliset vahingot. 80 prosentille vastanneista oli aiheutunut taloudellisia vahinkoja tapauksen vuoksi. Toisin kuin yhteydenottokyselyssä, taloudelliset vahingot olivat tyypillisempiä tukisuhteissa olleille miehille kuin naisille. Vastanneiden miesten vähäinen määrä tekee tuloksen kuitenkin jossain määrin epävarmaksi.

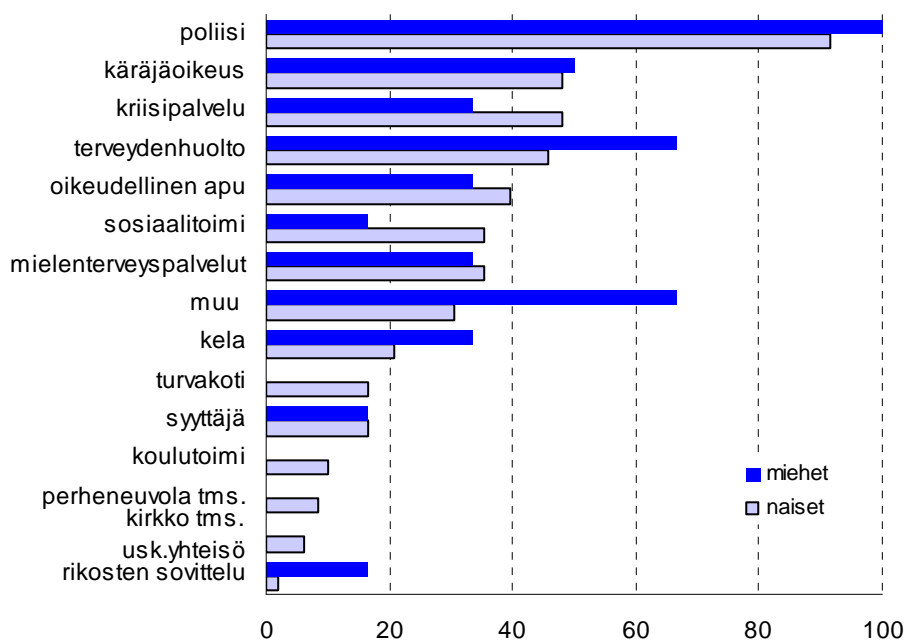
Taulukko 20 Tukisuhteessa olleiden rikoksen vuoksi kokemat taloudelliset vahingot^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Omaisuuuden vahingoittuminen	38	37	50
Omaisuuuden varastetuksi tuleminen	15	12	33
Sairaanhoidokustannuksia	36	35	50
Lääkekuluja	35	33	50
Tulonmenetys	13	12	17
Matkakulut	40	37	67
Ainakin jokin edellisistä	80	78	100
Yhteensä			
(N)	(55)	(49)	(6)

a) Sukupuolten vertailussa suurempi prosenttiosuus on lihavoitu. Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä. Huom. prosenttiosuudet eivät summaudu sataan sarakkeittain, koska sama henkilö on voinut kokea useanlaisia taloudellisia vahinkoja.

6.8.3 Tukihenkilön hankkimisen tausta

Lähes kaikki vastanneet olivat keskustelleet asiasta jonkun läheisen ihmisen, tyypillisesti ystävän kanssa (96 %). 39 prosenttia oli keskustellut asiasta naapurin kanssa, naiset yleisemmin kuin miehet. Kolmannes vastanneista oli kertonut tapahtumasta työtoverille, mikä oli puolestaan yleisempää miehille. Muutama naisista (8 %) ilmoitti kirjoittaneensa asiasta internetin keskustelupalstoille, miehistä ei ainutkaan.

Kuvio 16 Asiointi tapauksen vuoksi eri tahoilla sukupuolittain, %, naiset N=48, miehet N=6

Kaikki vastanneet kertoivat asioineensa tapauksen vuoksi jollakin viranomais- tai auttajataholla, mikä ei ole yllättävää; olihan heillä parhaillaan tukihenkilö avustamassa viranomaisten kanssa asioimisessa. Yleisimmin vastanneet kertoivat asioineensa oikeusviranomaisten ja terveydenhuollon kanssa (kuviot 16). Monet olivat olleet yhteydessä erilaisiin kriisipalveluihin, joita kätkeytyy myös kohdan ”muu”⁷² taakse. Tukisuhteessa olleiden miesten ja naisten aikaisemmat viranomais- tai auttajakontaktit eivät vaikuta yhtä eriytyneiltä kuin yhteydenottokyselyssä, vaikka miesten pieni määrä hankaloittaa vertailua (luku 6.4). Kuitenkin esimerkiksi turvakoteihin, koulutoimeen, perheneuvolaan tai johonkin uskonnolliseen yhteisöön yhteydessä olleet olivat yksinomaan naisia.

Taulukossa 21 tarkastellaan, mistä tieto tukihenkilöstä oli saatu. Verrattuna yhteydenottokyselyn vastauksiin poliisi tuntuu olevan ratkaisevammassa asemassa tukihenkilön saamisen mahdollisuudesta (vrt. luku 6.4): yli 40 prosenttia vastanneista kertoi saaneensa tämän tiedon poliisilta. Muut taulukon solut perustuvat hyvin pieniin vastaajamääriin. Ainoastaan naiset kertoivat kriisipalvelujen olleen varsin merkittävä tietolähde tässä suhteessa. Tämä voi kertoa siitä, että naiset ottavat useammin yhteyttä kriisipalveluihin kuin miehet.

⁷² Muina mainittuja tahoja olivat psykologi, lääkäri, psykologinen sairaanhoitaja sekä Rikosuhripäivystys.

Taulukko 21 Tahot, josta kyselyyn vastanneet olivat saaneet tietää Rikosuhripalvelusta (%)^a

	Kaikki (%)	Naiset (%)	Miehet (%)
Poliisi	42	43	33
Kriisipalvelut	15	17	0
Terveystuho	9	9	17
Turvakoti	8	9	0
YstävÄ, läheinen	8	6	17
Mielenterveyspalvelut	4	2	17
Koulutoimi	4	4	0
Perheneuvola tai perheasiankeskus	2	2	0
Rikosten sovittelu	2	2	0
Aikaisempi asiakkuus	2	2	0
KÄrÄjÄoikeus	2	0	17
Muualta	4	4	0
Yhteensä	100	100	100
(N)	(53)	(47)	(6)

a) Vertailussa on huomioitava miesasiakkaiden pieni määrä.

6.8.4 Kokemukset asian viranomaiskäsittelystä

Kuten yhteydenottokyselyyn vastanneilla, myös RikosuhripÄivystykseen tukisuhteessa olleiden vastanneiden asian viranomaiskäsittelyn vaihe vaihteli. YhtÄ naisvastaajaa lukuun ottamatta kyselyyn vastanneet kertoivat asian tulleen poliisiin tietoon (tosin viisi naista oli jättÄnyt vastaamatta tähÄn kysymykseen). Yleensä tapauksista oli myös tehty rikosilmoitus: ainoastaan kaksi naisvastaajaa ilmoitti, ettei näin ollut tapahtunut. Vastauksissa oli jonkin verran epäloogisuutta prosessin etenemisen kuvaamisessa. Tämä voi kertoa siitä, etteivät asian oikeuskäsittelyn vaiheet ole helppoja hahmottaa rikosten uhreille. Silti kaikki vastaukset on otettu huomioon seuraavissa analyyseissa. Vaikutelma on, että epäloogisuutta prosessin etenemisen suhteen oli enemmän tukisuhdekyselyn vastauksissa kuin yhteydenottokyselyssä. Tämä saattaa johtua siitä, että uhrin täyttivät lomakkeen useammin itse, kun taas yhteydenottokyselyssä lomakkeen täyttÄmisestä huolehti yhteydenoton vastaanottanut työntekijÄ.

Poliisi. Taulukossa 22 on esitetty, miten kyselyyn vastanneet kertoivat tapauksen käsittelyn edenneen poliisissa. Suurin osa kertoi poliisiin jo lähettÄneen asian syyteharkintaan (59 %) tai että asia oli vielä poliisin tutkittavana (26 %).

Taulukko 23 Rikosuhripäivystykseen tukisuhteessa olevien vastanneiden asian käsittelyvaihe poliisissa

	N	%
Poliisi lähettänyt asian syyteharkintaan	30	59
Asia on poliisin tutkittavana	13	26
Poliisi on lopettanut tutkinnan	2	4
Poliisi on lähettänyt asian sovitteluun	2	4
Rikosilmoitus on peruttu	1	2
Ei tietoa	3	6
Yhteensä	51	100

Kaikkiaan 50 henkilöä vastasi kysymykseen tyytyväisyydestä poliisissa saamaansa kohteluun. Tyytymättömiä heistä oli joka viides (26 %), eli hieman harvempi kuin yhteydenottokyselyssä. Vaikuttaa siis siltä, että tukihenkilön mukanaolo prosessissa lisää uhrien tyytyväisyyttä kohteluunsa. Toisaalta samoin kuin yhteydenottokyselyssä, seksuaalista väkivaltaa kokeneet vastanneet olivat tyytymättömämpiä kohteluunsa kuin muut, vaikka vastauksia olikin vähän. Heistä valtaosa oli tyytymättömiä (67 %, 4/7), kun muita uhrikokemuksia kokeneista tyytymättömien osuus oli neljäsosan luokkaa. Poliisia kritisoitiin samantyyppisistä asioista kuin yhteydenottokyselyssä: liian vähäisestä paneutumisesta, hitaudesta, nöyryyttävästä kohtelusta ja tiedon välittämisen puutteista. Sovittelussa olleet kaksi vastaajaa olivat tyytyväisiä sovitteluprosessiin.

Syyteharkinta. 44 henkilöä vastasi kysymyksiin asian käsittelystä syyttäjällä, vaikka vain 30 kertoi poliisin lähettäneen asian syyttäjälle (taulukko 24). Aivan muutamat sanoivat syyttäjän jo päättäneen viedä asia oikeuteen. Yli puolet kertoi, ettei syyttäjä ole käsitellyt vielä asiaa, minkä lisäksi varsin monet eivät tieneet käsittelyn vaiheesta syyttäjällä. Runsas viidesosa kertoi syyttäjän lähettäneen tapauksen sovitteluun.

Taulukko 24 Tukisuhteessa olleiden asian käsittelyvaihe syyttäjällä

	N	%
syyttäjä vienyt/viemässä asian oikeuteen	3	7
syyttäjä ei nostanut syytettä	1	2
asia ei ole ollut syyttäjällä	23	52
syyttäjä lähettänyt sovitteluun	8	18
ei tietoa	9	21
Yhteensä	44	100

31 vastaajaa oli vastannut kysymykseen tyytyväisyydestä syyttäjän toimintaan. Tyytymättömiä oli suhteessa hieman vähemmän kuin yhteydenottokyselyssä, vajaa viidennes (18 %). Vastauksissa valiteltiin käsittelyn hitautta, huonoa tiedonkulkua ja sitä, etteivät vastaajat ymmärtäneet, mik-

si tapauksesta (tai osasta rikoksia) oli tehty syyttämättäjättämispäätös, jolloin he kokivat jääneensä vaille oikeutta.

Oikeudenkäynti. 17 vastaajaa kertoi asiaa käsitellyn myös oikeudenkäynnissä. Tämä on epäloogisesti suurempi määrä kuin vastanneet ilmoittivat syyttäjän jo käsitelleen⁷³. Tämäkin voi kertoa rikosprosessin vaiheiden epäselvyydestä vastanneille ja sen myötä lomakkeen täyttämisen vaikeudesta. Samoin peräti 21 vastannutta kertoi vaatineensa korvauksia syytetyltä ja viisi vastaajaa oli jättänyt korvaukset vaatimatta. Muutama näistä oli ollut sovittelussa. Vaadittujen korvausten suuruutta ei aina eritelty, mutta joissain tapauksissa sen kerrottiin olleen useita satoja tai tuhansia euroja. Joku kertoi jättäneensä korvaukset vaatimatta, koska tiesi syytetyn varattomaksi. Toinen vastaaja taas painotti haluavansa ainoastaan rangaistuksen tekijälle.

20 vastaajaa kertoi tarkemmin oikeuskäsittelyn vaiheista (tämäkin on kolme enemmän kuin niiden määrä, jotka kertoivat asian olleen oikeudessa). Heistä puolet sanoi käsittelyn olevan vielä kesken, ja loput kertoivat syytetylle tuomitun erilaisia rangaistuksia, myös lähestymiskielloista mainittiin (ks. taulukko 25). Rangaistusten kuvailu paljastaa niiden olleen kovaa, muun muassa elinkautinen ja usean vuoden ehdottomat tuomiot mainittiin. Muutamat kertoivat myös tuomittujen vahingonkorvausten määristä: ne olivat olleet muutamia satoja euroja, mutta yksittäisissä tapauksissa myös tuhansia.

Taulukko 25 Tukisuhteessa olleiden vastanneiden asian käsittelyvaihe oikeudessa (N=10)

	N	%
käsittely kesken	10	50
syytetty tuomittiin ehdottomaan vankeuteen	3	15
syytetty tuomittiin ehdolliseen vankeuteen	2	10
syytetty tuomittiin sakkoihin	1	5
vahingonkorvauksia	1	5
muu (esim. lähestymiskielto)	3	15
Yhteensä	20	100

Tyytyväisyyttä oikeudenkäyntiin tiedustelemaan kysymykseen vastanneista 15 vastaajasta kolme kertoi olleensa tyytymätön kohteluunsa (20 %), eli suhteellisesti harvempi oli tyytymätön verrattuna yhteydenottokyselyyn. Vastauksissa kritisoitiin sitä, että tapausta käsiteltäessä oli yleisöä paikalla, kuten myös sitä, ettei syytettyä tuomittu näytön puuttuessa (uhrille oli tul-

⁷³ Esimerkiksi yli puolet vastanneista, jotka kertoivat, ettei syyttäjä ollut käsitellyt asiaa, ilmoitti kuitenkin sen olleen esillä käräjäoikeudessa (12/23). Tämä voi kertoa siitä, että syyttäjät ovat uhrien näkökulmasta etäisiä toimijoita.

lut tunne, ettei häntä uskota). Yksi vastaaja oli tyytymätön siksi, ettei teki-jän saama tuomio ollut ehdoton.

Kokemukset saadusta avusta ja tuesta rikosprosessissa. 45 vastaajaa vastasi kysymykseen, jossa tiedusteltiin, missä rikosprosessin vaiheissa heillä oli ollut tukihenkilö. Taulukon 26 jakaumat kuvastavat sitä, että tukisuhteessa olleiden tapausten käsittelyn vaihe vaihteli jonkin verran, mutta ehkä myös sitä, että suhteellisen harvoin tukihenkilö on mukana rikosilmoitusta tekemässä – ja vielä harvemmin poliisikuulustelussa. Sen sijaan yli puolella vastanneista tukihenkilö oli ollut mukana oikeudenkäynnissä, minkä lisäksi monet korostivat tukisuhteen vasta alkaneen tai että tukihenkilö oli ollut mukana esimerkiksi neuvotteluissa asianajajan kanssa tai viranomaisen kanssa (muu tilanne). Vastaukset viittaavat siihen, että tukisuhteet alkavat monesti, kun esitutkintavaihe on jo pitkällä tai jopa ohi.

Taulukko 26 Tukihenkilön mukana olo tukisuhteessa olleiden vastanneiden asian käsittelyssä (N=45)

	N	%
rikosilmoitusvaiheessa	9	20
poliisikuulustelussa	5	11
oikeudenkäynnissä	24	53
muussa tilanteessa	19	42

Valtaosin tukihenkilön antama tuki koettiin myönteiseksi. Ainoastaan kaksi kyselyyn vastannutta kertoi olleensa jossain suhteessa tyytymätön yhteistyön sujumiseen. Tyytymättömyyden syistä ei kuitenkaan kerrottu.

Lähes 60 prosentilla vastanneista oli ollut oikeudellinen avustaja (28/48) rikosprosessissa. Tyypillisimmin avustaja oli ollut mukana jälleen oikeudenkäynnissä, muissa prosessin vaiheissa harvoin. Muilla tilanteilla viitattiin vahingonkorvaushakemuksen tekemiseen tai ulosottoon liittyviin asioihin.

Taulukko 27 Oikeudellisen avustajan mukana olo tukisuhteessa olleiden vastanneiden asian käsittelyssä (N=48)

	N	%
oikeudenkäynnissä	21	44
rikosilmoitusvaiheessa	2	4
poliisikuulustelussa	2	4
muussa tilanteessa	4	8

Kaikki eivät vastanneet tyytyväisyyttä oikeudellista avustajaa koskeviin kysymyksiin (21/28), mutta vaikuttaa siltä, että avustajaan oltiin varsin tyytyväisiä: ainoastaan kaksi kertoi olleensa tyytymätön. Yhteydenotto-kyselyssä avustajaan tyytymättömiä oli sekä määrällisesti että suhteellisesti enemmän (vrt. luku 6.5). Tämä viitanee siihen, että tukihenkilön ja oikeu-

dellisen avustajan välinen työnjako toimii, kun edellinen hoitaa henkisen tuen ja jälkimmäinen voi keskittyä asiakysymyksiin. Ehkä prosessia ja päätöksiä koskeva tieto välittyy uhreille näin tavalla, jonka he kokevat hyväksi. Tyytymättömyyden syinä mainittiin se, että asianajaja oli ollut kallis tai että monet eivät olleet halukkaita hoitamaan asiaa. Myös informaation saamista avustajalta pidettiin huonona.

Ainoastaan yhdellä vastaajalla oli ollut tulkki rikosprosessissa, tarkemmin sanottuna oikeudenkäynnissä. Tämä vastaaja kertoi olevansa tyytyväinen tulkin toimintaan.

Yleinen palaute viranomaistoiminnasta uhrin näkökulmasta. Lopuksi kyselyyn vastanneilta pyydettiin vapaamuotoista palautetta viranomaistoiminnasta. Lähes puolet vastasi tähän kysymykseen (33 henkilöä), mikä kertoo vastanneiden motivoituneisuudesta kertoa kokemuksistaan ja halusta vaikuttaa rikosten uhrien aseman parantamiseen. Vastauksissa kiiteltiin varsin usein oikeusviranomaisia asiallisuudesta, kuten myös Rikosuhripäivystystä ja tukihenkilöitä saadusta avusta ja tuesta. Vastausten sävy oli varsin myönteinen verrattuna yhteydenottokyselyn vastauksissa samaan kysymykseen. Tämä voi kertoa paitsi tukihenkilön koetusta hyödyllisyydestä yleensä myös jossain määrin siitä, että kyselyyn vastanneissa oli paljon niitä, jotka kokivat hyötyneensä tukihenkilön antamasta tuesta.

”Asia eteni suhteellisen nopeasti (8 kk). Todistusaineistoani ja korvausvaatimustani ei kyseenalaistettu missään vaiheessa ja käräjäoikeuden käsittely oli todella asiallinen. RIKU:n avustaja oli todella tärkeä tuki oikeudenkäynnissä ja keskusteltaessa kaikesta.”

Toisaalta vastauksissa kerrottiin myös aiemmin tässä raportissa esiintyneistä puutteista, kuten huonosta tiedonkulusta – paitsi rikoksen uhreille, myös viranomaisten kesken, kuten seuraava vastaaja toteaa:

”Lähestymiskieltohakuprosessi oli jokseenkin byrokraattinen, ja minulle tuli semmoinen olo, etteivät viranomaiset tienneet, mitä toinen viranomainen tekee.”

Muutamit vastanneet totesivat tietävänsä nyt, miten menetellä vastaavassa tilanteessa, vaikka heidän kohdallaan prosessi ei ollut sujunut parhaalla mahdollisella tavalla:

”Koska en tule saamaan tekijöiltä koskaan korvauksia, niin oli ollut toinen vaihtoehto, josta kukaan ei kertonut. Rahat olisi saanut valtiokonttorista, mutta nyt on jo liian myöhäistä. Hoito- ja terapiakuluni ovat suuret.”

Samoin muutamissa vastauksissa valiteltiin huonoa kohtelua ja asian käsittelyn hitautta.

6.9 Yhteenveto

Tässä luvussa raportoitujen kyselyjen tavoitteena oli selvittää rikosten uhrien tukipalveluihin ottaneiden demografisia piirteitä, uhrikokemusten laadua sekä sitä, miten he ovat kokeneet asian viranomaiskäsittelyn. Kyselyjä oli kaksi: ensimmäinen tehtiin tukipalveluihin yhteyttä ottaneille rikosten uhreille, toinen Rikosuhripäivystyksessä tukisuhteessa olleille. Kyselyissä oli mukana lähes yksinomaan järjestöjen tuottamia palveluita. Tutkimuksen kohteena olivat niihin pääosin helmi-maaliskuun 2009 aikana yhteyttä ottaneet. Noin puolet uhrien puhelintukipalveluihin yhteyttä ottaneista rikosten uhreista vastasi kyselyyn, mitä voi pitää hyvänä vastausprosenttina. Toisin sanoen: huolimatta vaikeista kokemuksista monet rikosten uhreista olivat motivoineita vastaamaan kyselyyn hetkellä, jolloin he hakivat apua tapauksen vuoksi. Tukisuhdekyselyssä vastausprosentti oli hieman heikompi, joskin siitä ei ole yhtä tarkkaa tietoa kuin yhteydenottokyselyn vastausprosentista.

Kyselyistä tehdyt havainnot kuvaavat uhripalvelujen asiakkaisiksi hakeutuneita rikosten uhreja eikä niitä voi suoraan yleistää koskemaan kaikkia rikosten uhreiksi joutuneiden kokemuksia ja mielipiteitä. Sen sijaan niiden perusteella voidaan päätellä, mitkä rikosuhriyhmät ovat palveluissa ali-edustettuja – joko omasta tahdostaan tai palvelutarjonnan rakenteellisten piirteiden vuoksi. Kysely tuo esiin, että tiettyjä rikosten uhreja on palveluihin yhteyttä ottaneissa enemmän kuin toisia, mutta jatkotutkimuksia tarvitaan sen selvittämiseksi, millaiset tekijät vaikuttavat päätökseen turvautua tukipalveluihin tai jättää se tekemättä ja millä tavalla eri väestöryhmät ja erilaisten rikosten uhrit kokevat tarvetta tukeen.

6.9.1 Ketkä ottavat yhteyttä ja ketkä eivät?

Sukupuoli. Valtaosa uhrien tukipalveluista apua hakevista rikosuhreista on naisia. Yhteyttä ottaneista naisia on 84 prosenttia ja pidemmissä tukisuhteissa olevista 89 prosenttia. Miehiä oli yhteydenottokyselyssä noin kuudennes ja Rikosuhripäivystyksen tukisuhteissa olevista noin kymmenesosa. Erityisesti nuoret miehet – ryhmä, johon kohdistuu eniten väkivaltaa – puuttuivat asiakaskunnasta lähes kokonaan. Tulokset voivat kertoa *ensinnäkin* kokemusten jossain määrin eriytyneestä haavoittavuudesta sukupuol-

littain, jolloin tuen tarvekin on erilainen naisilla kuin miehillä. Psykologiset tutkimukset viittaavat siihen, että naiset ovat haavoittuvampia traumaattisten tapahtumien vaikutuksille, ja heillä on useammin erilaisia traumaperäisiä oireita (Poijula 2010, 65–66), jolloin naisten joukossa voi olla enemmän tukea tarvitsevia kuin miesten. *Toiseksi* tulokset voivat kertoa siitä, että avun hakemisen kynnyks on mieskulttuuriin liittyvistä tekijöistä johtuen miehillä jossain määrin korkeammalla kuin naisilla (tarkemmin luku 3.3.2). Tukipalveluihin ohjaamisessa viranomaisten olisikin osattava haastaa valalla olevia ja jossain määrin sukupuolittuneita näkemyksiä siitä, millaiset kokemukset aiheuttavat rikosten uhreille avun ja tuen tarvetta. Samoin tukipalveluiden resursseja olisi lisättävä, jotta voitaisiin kehittää toimintamuotoja, joissa ei edellytetä rikoksen uhrilta aktiivisuutta palvelujen äärelle pääsemiseksi.

Ikä. Tukipalveluihin yhteyttä ottaneet olivat useimmiten keski-ikäisiä; nuorimmat ja vanhimmat ikäryhmät olivat aliedustettuja. Väkivallan uhrikset joutuvat useimmiten juuri nuoret, mutta yleisiin rikosten uhreille tarkoitettuun palveluihin he ottavat heikommin yhteyttä. Lapset ja nuoret, samoin kuin ikäihmiset identifioitiin tässä tutkimuksessa tehdyissä asiantuntijoiden haastatteluissa haavoittuviksi uhreiksi. Tukipalvelujen asiakaskunnassa he ovat kuitenkin vähemmistönä. Näiden ryhmien uhrien tukemiseen tulisi panostaa nykyistä enemmän.

Palvelujen maantieteellinen kattavuus. Yhteydenotot tukipalveluihin tulevat suhteellisen usein kaupungeista ja Etelä-Suomesta, mikä voi kertoa tukipalveluverkoston maantieteellisestä painottuneisuudesta: pääkaupunkiseudun ulkopuolella ja erityisesti haja-asutusalueilla se ei ole riittävän kattava. Tukisuhdekyselyyn vastanneet asuivat kuitenkin tasaisemmin eri puolilla maata kuin yhteydenottokyselyyn vastanneet.

Sosioekonominen tausta. Sosioekonomisen taustansa suhteen tukipalveluista apua hakeneet eivät ole yhteiskunnallisista marginaaleista, mutta eivät erityisen hyväosaisia. Tilanne on tässä suhteessa erilainen verrattuna kymmenisen vuotta sitten tehtyyn Rikosuhripäivystyksen arviointitutkimukseen, jossa yhteydenotot painottuivat keskiluokkaisiin naisiin (Tuorila 1999). Tämä kertonee sekä tukipalvelujen lisääntymisestä että myös siitä, että palveluihin ottavien taustojen kirjo on laajentunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kuitenkin tukipalveluihin yhteyttä ottaneet ovat keskimäärin korkeammin koulutettuja verrattuna uhrikyselyihin vastanneisiin tai poliisin tietoon tulleisiin rikosten uhreihin. Tukihenkilökyselyssä vastanneiden sosioekonominen tausta oli keskimäärin hieman alhaisempi kuin yhteydenottokyselyssä.

Etninen tausta. Maahanmuuttajataustaisten osuus puhelinpalvelujen asiakkaista oli verraten suuri. Maahanmuuttajanaisille apua tarjoavan Mo-

nika-Naisten olemassaolo selittää tämän havainnon. Muualla kuin Suomessa syntyneet asioivat yleensä kyseisen palveluntarjoajan kanssa, kun taas muissa tukipalveluissa maahanmuuttajataustaisten osuus on pieni. Havainto osoittaa, että uhripalvelujen asiakaskunta rakentuu osin palvelujen tarjonnan pohjalle. Tulos voi kertoa siitä, että etnisen taustan mukaisesti eriytyneitä palveluita tarvitaan, mutta myös siitä, että muissa palveluissa tarvittaisiin erityistä sensitiivisyyttä erilaisten vähemmistöjen tilanteisiin; tässä tutkimuksessa tehdyissä asiantuntijahaastatteluissa heidän nähtiin olevan uhreina haavoittuvassa asemassa.

Syyt hakea apua. Yhteydenottojen taustalla on vakavia kokemuksia. Tyypillisesti ne ovat väkivaltaa, jolla oli ollut vakavia fyysisiä, henkisiä ja taloudellisia seurauksia. Avun hakemisen syynä olleet uhrikokemukset vaihtelevat sukupuolen mukaan: naiset ottavat tyypillisesti yhteyttä seksuaalisen tai pitkään jatkuneen parisuhdeväkivallan vuoksi, miehet taas kaduilla tai ravintoloissa tapahtuneen väkivallan tai omaisuusrikosten vuoksi, jotka ovat tyypillisesti olleet kertaluontoisia tapahtumia.

Palvelujen katvealueet. Verrattaessa edellä esiin tuotuja tietoja koko väestöä koskeviin tai rikosuhrikyselyissä tuotettuihin tietoihin, näyttävät nuoret, miehet ja erityisesti nuoret miehet ottavan harvoin yhteyttä tukipalveluihin, vaikka he joutuvat usein rikosten uhreiksi. Lisäksi palveluiden katvealueella ovat muualla kuin pääkaupunkiseudulla asuvat, maaseudulla asuvat sekä vanhukset/eläkeläiset. Samoin matalasti koulutetut ja erityisesti yhteiskunnallisissa marginaaleissa olevat turvautuvat tukipalveluihin muuta väestöä harvemmin. Useat rikosten uhrien palveluja tuottavat kansalaisjärjestöt ovat profiloituneet parisuhde- ja seksuaalisen väkivallan uhrien auttamiseen, minkä vuoksi heitä oli paljon myös tässä luvussa raportoitujen kyselyiden vastanneissa. Kuitenkin rikosuhripäivystyksen asiakaskunnassa muiden rikosten uhrien määrä on viime vuosina lisääntynyt, samoin kuin yhteyttä ottavien miesten määrä (luku 4.2.1).

6.9.2 Palvelua saaneiden kokemukset

Tukipalvelujen paikka palveluketjussa. Kyselyvastausten perusteella lähes 90 prosenttia yhteydenottokyselyyn vastanneista kertoi puhuneensa asiasta jonkun läheisen tai tutun kanssa ja lähes yhtä moni asioineensa jossain taholla tapauksen vuoksi ennen yhteyden ottamista tukipalveluun. Yleisimpiä syitä yhteydenottoon olivat sekä henkisen tuen saaminen että neuvot asian viranomaiskäsittelyssä. Naisille tyypillisempää oli hakea henkistä tukea, miehille taas neuvoja oikeusviranomaisten kanssa asioimiseen. Naiset olivat myös olleet yhteydessä laajemmin erilaisiin auttaja- tai viranomaista-

hoihin tapauksen vuoksi ennen yhteydenottoa tukipalveluun kuin miehet, jotka tyypillisimmin ohjautuvat tukipalveluihin oikeusviranomaisten tai terveydenhuollon kautta.

Tyytyväisyys viranomaisiin. Kyselyihin vastanneet olivat eri vaiheissa rikosprosessia, joskin valtaosa kertoi tapauksen tulleen poliisin tietoon. Kussakin prosessivaiheessa enemmistö vaiheen kokeneista oli tyytyväinen viranomaisten menettelyyn. Kuitenkin tyytymättömien osuus oli suhteellisen suuri. Yhteydenottokyselyssä poliisiin tyytymättömiä oli 41 prosenttia niistä, joiden tapausta poliisi oli käsitellyt; syyttävävaiheessa ja kärjävaiheessa tyytymättömien osuudet olivat 44 ja 39 prosenttia. Voidaankin todeta, että kussakin prosessivaiheessa noin kaksi viidestä palvelupuhelimen asiakkaasta on ollut tyytymätön viranomaistoimintaan. Tyytymättömien määrä on suurempi kuin rikosten uhreille tehdyissä kyselyissä (mm. BRÅ 2010; Heiskanen & Roivainen 2005). Havainto voi kertoa siitä, että rikosten uhrien tukipalveluihin otetaan yhteyttä usein silloin, kun on ollut huonoja kokemuksia viranomaisista. Lisäksi on mahdollista, että kyselyyn osallistumista on motivoinut mahdollisuus kertoa epäkohdista.

Vastaajien tyytymättömyys liittyi siihen, että kohtelun koettiin olevan epäasiallista, tiedonkulku huonoa, asian käsittely hidasta tai että henkistä tukea ei saatu prosessin aikana. Syyttäjän kanssa asioineista erityisesti syyttämättäjäättämispäätöksen saaneet olivat tyytymättömiä. Kyselyvastaukset siis haastavat vakavasti kehittämään uhrisensitiivisyyttä rikosprosessissa.

Tukisuhdekyselyssä kriittisten osuus oli kuitenkin pienempi, kuten taulukko 28 osoittaa. Prosenttien taustalla olevat vastaajien määrät ovat varsin pieniä mitä pidemmälle rikosprosessissa on edetty. Samoin vastaamatta jättäminen voi olla systemaattista, jolloin vastanneiden joukossa voivat olla ylliedustettuina tukisuhteeseen tyytyväiset. Nämä varaukset huomioon ottaen tyytymättömien osuudet olivat johdonmukaisesti pienempiä tukisuhdekyselyssä verrattuna yhteydenottokyselyyn. Tämä kertonee ainakin jossain määrin tukihenkilön tärkeästä roolista uhrin tukemisessa. Tukihenkilökyselyn vapaassa palautteessa oli useita mainintoja tyytyväisyydestä kohteluun rikosprosessin eri vaiheissa, kuten myös tukihenkilöön. Molempiin kyselyihin vastanneet olivat muutamaa poikkeusta lukuunottamatta tyytyväisiä yhteistyöhön tukihenkilön kanssa, joka tosin yhteydenottokyselyssä oli harvoin Rikosuhripäivystyksen kouluttama vapaaehtoinen tukihenkilö.

Taulukko 28 Eri viranomaistahoihin tyytymättömien osuudet yhteydenotto- ja tukisuhdekyselyssä (% vastanneista)

	yhteydenottokysely	tukisuhdekysely
poliisi	42	26
syyttäjä	41	18
oikeudenkäynti	42	20
avustaja	46	10
tukihenkilö	11	4
tulkki	22	0

Poliisi on erityisen merkittävä tukihenkilöiden hankkimista edistävä viranomainen, sillä suurin osa kertoi saaneensa tiedon tästä mahdollisuudesta poliisilta. Lisäksi tukisuhde tuntuu vastausten perusteella usein alkavan vasta, kun esitutkinta on jo pitkällä tai asia on siirretty syyttäjälle. Tukihenkilöiden läsnäolon myönteinen vaikutus tyytyväisyysarvioihin antaakin aiheita pohtia keinoja, joilla tukihenkilöt saataisiin mukaan koko rikosprosessin ajaksi.

Molemmissa kyselyissä seksuaalisen väkivallan uhreilla oli erityisen paljon tyytymättömyyttä prosessin kaikkia toimijoita kohtaan. Se voi liittyä kokemuksen haavoittavuuteen ja erityisesti tässä rikostyyppissä uhria syyllistäviin näkemyksiin, niin kutsuttuihin raiskausmyytteihin, joille uhrin ovat erityisen herkistyneitä. Rikoksen uhrin usein tuntema syyllisyyden tunne on korostunut tässä teossa, ja usein rikosprosessissa uhrin kertomus myös vahvasti kyseenalaistetaan tekijän ja hänen avustajansa toimesta. Sen vuoksi seksuaalista väkivaltaa kokeneiden uhrien tilanteisiin tulisi suhtautua erityisellä herkkyydellä.

7 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ: KOHTI UHRISENSITIIVISTÄ RIKOSPROSESSIA

Tässä tutkimuksessa on analysoitu rikosten uhrien asemaa Suomessa, erityisesti sitä, millainen suomalainen rikosprosessi on rikosten uhrien näkökulmasta. Miten he kokevat asian viranomaiskäsittelyn? Millaisia tuen, avun ja neuvonnan tarpeita heillä on? Millaisia tukipalveluja rikosten uhreille on olemassa ja miten niitä käytetään? Ovatko palvelut riittäviä vai jäävätkö jotkut rikosten uhrit katveeseen avun saamisen suhteen?

Näitä kysymyksiä on selvitetty asiantuntijahaastattelujen ja rikosten uhreille tehtyjen kyselyjen avulla. Tutkimuksen empiirisiä havaintoja voidaan pitää rutiininomaisesti päätöksenteon pohjaksi kerättävää virallista tietoa täydentävänä toisena tietona (Karjalainen 2006; Törrönen 2006, ks. tarkemmin luku 2). Tässä tutkimuksessa se perustuu uhrien parissa työskentelevien asiantuntijoiden – oikeusviranomaisten ja uhrien auttamistyössä toimivien – näkemyksiin uhrien asemasta Suomessa, kuten myös rikosten uhrien kyselyvastauksiin omista kokemuksistaan. Tällaisen tiedon kokoaminen on tärkeää jo sen vuoksi, että Suomessa viranomaistoiminta tuottaa niukasti tietoa uhreista. Tutkimuksessa on *ensinnäkin* pyydetty haastateltuja viranomaisia ja uhrien auttamistyössä toimivia pohtimaan uhrien tarpeita haavoittuvuuden käsitteen avulla sekä arvioimaan, miten ne otetaan tällä hetkellä huomioon asian viranomaiskäsittelyssä. *Toiseksi* tässä tutkimuksessa on tehty kyselyjä rikosten uhrien tukipalveluihin yhteyttä ottaneille henkilöille, jotta he kertoisivat rikosuhrikokemuksestaan ja sen viranomaiskäsittelystä oman kokemuksensa perusteella.

7.1 Uhrikokemusten symbolinen ympäristö määrittää uhrien asemaa

Rikosten uhreihin ja uhrikokemuksiin liittyvät merkitykset ovat tärkeitä, kun pohditaan heidän tukemistaan, tarpeitaan ja kohteluaan. Merkitykset määrittävät sitä, mieltääkö kaltoinkohtelua kokenut henkilö itsensä sellaiseksi rikoksen uhriksi, joka on oikeutettu apuun ja tukeen, kykeneekö hän vakuuttamaan muut asiasta. Vai pidetäänkö häntä jollain tavalla syyllisenä

tapahtumiin, jotka voidaan tulkita osaksi hänen elämäntapaansa ja joiden kanssa hänen odotetaan selviävän yksin? Myös rikoksen kohteeksi joutunut henkilö voi ajatella samalla tavalla. Yleinen rikoksen uhriin liitetty määre on passiivisuus ja heikkous. Pelätessään leimautumista jotkut uhriksi joutuneista haluavat vaieta kokemuksistaan, vaikka se saattaa heikentää vakavasti heidän elämänhallintaansa.

Nämä merkitykset muodostavat uhrikokemusten symbolisen ympäristön. Laajemmin voidaan puhua uhripolitiikasta, eli siitä, miten uhrien asema on otettu huomioon kriminaalipolitiikassa, viranomaistoiminnassa ja tukipalvelujen resursoinnissa. Suomessa rikosten uhrien asema rikosprosessissa on jo historiallisesti ollut vahva. Sitä on viime vuosikymmeninä tietoisesti ja onnistuneesti vahvistettu (mm. rikosvahinkolaki vuonna 1973): esimerkiksi vahingonkorvauksia maksetaan Suomessa kansainvälisesti katsottuna paljon.

Toisaalta on huomattava, että keskustelut rikoskokemuksen mahdollisesta traumatisoivasta luonteesta ovat rantautuneet Suomeen kaksikin vuosikymmentä myöhemmin kuin moniin muihin länsimaihin. Samoin uhrien neuvontaan, auttamiseen ja tukemiseen liittyviä palveluja on meillä alettu kehittää myöhemmin kuin muualla. Taustalla voi olla kulttuurisia tekijöitä muun muassa sen suhteen, miten kärsimykseen suhtaudutaan. Sotien värittämä lähihistoriamme, kestävyuden ja työnteon korostaminen sekä vahva yksinpärjäämisen eetos voivat olla osasyynä tähän tilanteeseen. Suomessa asiaan on kiinnitetty huomiota viime vuosina osin kansainvälisten keskustelujen virittämänä, osin siksi, että kansalaisjärjestöt ja epäviralliset uhri-liikkeet ovat nostaneet rikosten uhrien tilanteita ja tarpeita esille.

Rikollisuus ei ole meillä ollut poliittisten tai kansalaiskeskustelujen aihe samalla tavalla kuin monissa muissa maissa. Varsinkin anglosaksisessa maailmassa tiedotusvälineet ovat tuottaneet kuvaa rikosten uhreista symbolisina hahmoina, joiden kokeman kärsimyksen yksityiskohtaiset ja tunteisiin vetoavat kuvaukset kutsuvat yleisön sympatioita ja myötätuntoa. Tämäntyyppinen tunteikas uutisointi voi lisätä ihmisten kokemaa pelkoa rikoksen uhriksi joutumisesta. Joidenkin kriminologien mukaan kuvatun kaltaisen mediauutisointi on ollut osa niin kutsutun kontrollikulttuurin nousua eli vaatimuksia rikollisuuden kitkemisestä ankarilla rangaistuksilla, minkä on arvioitu johtaneen kriminaalipolitiikan kiristymiseen (esim. Garland 2001).

Suomessa tilanne ei ole tässä suhteessa yhtä kärjistynyt kuin monissa muissa maissa. Meillä on jopa keskusteltu mediassakin jossain määrin itsekriittisesti siitä, jätetäänkö rikosten uhrit liiaksi rikosuutisoinnin marginaaliin, jolloin heidän kärsimyksistään ei ole mahdollista keskustella millään tavalla (esim. Hellman 2010). Se, ettei uhrikokemuksille ole kanavia tulla

verbalisoiduksi, saattaa selittää suomalaisten uhritutkimusten tuloksia siitä, että esimerkiksi puolet vakavaakin väkivaltaa kokeneista ihmisistä eivät olleet kertoneet asiasta kenellekään (Heiskanen & Piispa 1998).

Uhrikokemusten symbolista ympäristöä on pyritty hahmottamaan tässä tutkimuksessa haavoittuvuuden käsitteen avulla. Tutkimuksessa on analysoitu asiantuntijoiden käsityksiä haavoittuvista uhreista ja uhriryhmistä ja sitä, kenet he mieltävät apua ja tukea tarvitsevinä rikosten uhreina. Näkökulma perustuu sosiaalisten ongelmien konstruktivistiseen tutkimusperinteeseen, jonka keskeinen oletus on, että yksilöllisestä ongelmasta tulee toimenpiteiden kohde vasta, kun sille on riittävästi puolestapuhujia.

Tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat suhtautuivat kriittisesti moniin ajattelutapoihin, jotka voivat estää rikosten uhrien pääsyä käyttämään oikeuksiaan tai tuen saamista. Tarkkanäköisyydestään huolimatta heidän näkemystensä takaa on mahdollista hahmottaa jossain määrin lausumaton oletus siitä, että uhrin ja tekijän välinen erottelu tuntuu palautuvan viime kädessä Christien (2001; 1986) esittämään jäsenyyteen ideaaliuhrista, joka on puhdas ja viaton – vastakohta moraaliltaan kyseenalaiselle rikoksentekijälle. Tällainen rikoksen uhrin ja tekijän erottaminen toisistaan estää huomaamasta joidenkin rikosten uhrien vaikeita tilanteita: esimerkkinä voi mainita yhteiskunnallisissa marginaaleissa elävien tai ihmiskauppaan liittyvät uhrinokemukset (esim. Roth 2010). Nähdäänkö marginaalissa olevien ihmisten, kuten päihdeongelmaisten, asunnottomien, prostituoitujen tai kerjäläisten aiheuttaneen omilla valinnoillaan ongelmansa, joista heidän on myös selvittävä itse?

Entä miten tällaisissa tilanteissa oleva rikoksen uhri itse mieltää tilanteensa ja uskoko hän voivansa saada apua tai tukea? Kokeeko hän olevansa avun arvoinen? Myös nuorten voi olla vaikea kertoa uhrinokemuksistaan tai hakea apua, jos he ovat itse olleet tekemässä jotakin, mistä he eivät halua esimerkiksi vanhempien olevan tietoisia, vaikkapa käyttäessään päihteitä. Samoin parisuhdeväkivaltaa kokeneille oma toiminta tilanteissa voi aiheuttaa hämmennyksen tunteita ja epäilyksiä siitä, onko uhri, jos hän on esimerkiksi itsekin lyönyt. Jotkut haastatellut asiantuntijat pohtivat kriittisesti näitä kysymyksiä, mutta monesti uhrin ja tekijän välinen erottelu tuntui olevan eräänlainen itsestäänselvyys, jonka seurauksista uhrien kohtaamiseen ja auttamiseen ei syvemmin keskusteltu.

Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että yhteiskunnallisissa marginaaleissa elävien rikosten uhrien asemaan olisi kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota. Tällaisia ryhmiä ovat muun muassa asunnottomat, vähävaraiset, päihderiippuvaiset tai rikoksia itsekin tehneet rikosten uhrin. Heille on ylipäättään niukasti palveluja, minkä lisäksi he tuntuvat ottavan harvoin yh-

teyttä niin kutsuttuihin normaalipalveluihin. Jatkotutkimuksissa tarvitaan paneutumista marginaalissa elävien arkeen, mikä voi lisätä ymmärrystä heidän elämäntilanteistaan ja taustoistaan. Samoin olisi tarvetta ymmärrykselle siitä, etteivät autettavat ole aina kiitollisia ja vastaanottavaisia.

Haavoittuvuuden käsite on avannut tässä tutkimuksessa paitsi uhrikemusten symbolista ympäristöä myös erilaisten rikosten uhrien tarpeita. Tutkimuksen perusteella ei kuitenkaan ole mielekäästä tehdä listausta siitä, ketkä uhrit ovat haavoittuvimpia. Pikemminkin se purkaa käsitystä rikosten uhriksi joutumisesta yhtenäisenä kokemuksena tuoden esiin niin yksilön elämänhistoriaan, elämänvaiheeseen kuin yhteiskunnalliseen asemaan liittyviä seikkoja, jotka määrittävät alttiutta joutua rikoksen uhriksi, uhrikemusten seurauksia ja kykyä hakea apua sitä tarvittaessa. Haavoittuvuuden pohdinta peräänkuuluttaa sensitiivisyyttä näiden tekijöiden arvioimiselle yksittäisiä rikosten uhreja kohdattaessa.

7.2 Tukipalvelujen riittävä resursointi tärkeää

Kansainväliset vertailut osoittavat, että Suomessa hyvin pieni osa rikosuhrikokemuksen jälkeen tukea tarvitsevista todella saa sitä (Van Dijk & Groenhuijsen 2007, ks. myös luku 4.1). Kysymys voi olla paitsi siitä, ettei tukipalveluja ole riittävästi, myös siitä, ettei niihin ohjaaminen ole riittävän tehokasta. Tässä tutkimuksessa rikosten uhreille tehty kysely osoittaa, että rikosuhripalveluista haetaan apua yleensä hyvin vakavien kokemusten jälkeen. Valtaosa tukipalveluihin yhteyttä ottaneista oli kokenut vakavaa ja pitkään jatkunutta väkivaltaa, jolla oli ollut monia kielteisiä vaikutuksia heidän henkiseen, fyysiseen ja taloudelliseen hyvinvointiinsa. Tukipalveluja ei voi tässä mielessä nimittää matalan kynnyksen palveluiksi, vaikka monet tahot tähän pyrkivätkin (esim. Laine 2010).

Kysely paljastaa myös, että palveluja käyttävät eri-ikäiset ja suhteellisen tasaisesti eri sosioekonomisista taustoista tulevat ihmiset – eivät erityisen hyväosaiset mutta eivät myöskään huono-osaiset. Tosin verrattuna uhritutkimuksiin vastanneisiin tai viranomaisten tietoon tulleisiin rikosten uhriin he vaikuttavat parempiosaisilta. Apua ja tukea hakevat ovat useammin naisia kuin miehiä. Yhteydenottojen maantieteellisessä jakautumisessa on jonkinasteista vinoutumaa Etelä-Suomen ja kaupunkien suuntaan, kuten on todettu myös esimerkiksi turvakotipalveluista (mt.). Erilaisten vähemmistöjen osuus on pieni lukuun ottamatta tahoja, jotka on suunnattu nimenomaan heille. Tämän tutkimuksen empiiriset aineistot vahvistavat kuvaa siitä, että tukipalvelut voivat vaihdella paikkakunnittain, jolloin erityisesti harvaanasuul-

la alueilla asuvilla rikoksen uhreilla voi olla vaikea päästä palvelujen äärelle (mt.).

Myös erilaisiin vähemmistöihin kuuluvien voi olla vaikea hakeutua niin kutsuttujen yleispalvelujen piiriin. Samoin rikosten uhrien auttamisessa olisi syytä olla herkkä eri-ikäisten uhrien tilanteille. Sen vuoksi olisi kehitettävä työmuotoja, joilla eri-ikäisten uhrikokemuksia ja niihin liittyviä tarpeita voidaan nykyistä paremmin selvittää. Etsivä työ ja muun muassa nuorten rikosten uhrien kohdalla sosiaalisissa medioissa tapahtuva auttaminen voisivat olla tällaisia kehityssuuntia, joita on syytä vahvistaa.

Monien muiden maiden tavoin myös Suomessa rikosten uhrien auttaminen ja tukeminen on pitkälti kolmannen sektorin vastuulla, vaikka valtio osallistuu niiden rahoittamiseen. Meillä valtion osallistuminen on vähäisempää kuin muissa maissa (Brax 2010; Ronkainen 2008). Kolmannella sektorilla on paljon korkeatasoista osaamista palvelujen käytännön toteuttamisesta, mutta toiminnan kehittämistä rasittaa jossain määrin projektiluontoisuus ja kilpailu pienistä resursseista. Tällä voi olla vakavia seurauksia: sen on muun muassa arvioitu johtaneen erilaisten hoito-ohjelmien vahvistuneeseen kaupallistamiseen, tuotteistamiseen ja epärakentavaan kilpailuun relevanteimmasta asiantuntemuksesta (Ronkainen 2009, 462). Nykytilanteessa, jossa Raha-automaattiyhdistyksen toiminta- ja projektiavustukset uhkaavat supistua, olisi erityisen tärkeää turvata uhritukipalvelujen jatkuva resursointi niin, että rikosten uhrien olisi mahdollista saada palveluja riippumatta siitä, missä hän asuu. Yksi avaus tähän suuntaan on oikeusministeri Tuija Braxin (2010) ehdotus, jonka mukaan osa sakkotuloista ohjattaisiin rikosten uhrien tukemiseen. Samoin kannatettava on ehdotus lainsäädännöstä, joka vastuuttaisi kuntia riittävien turvakotipalvelujen järjestämisestä (Laine 2010).

7.3 Prosessuaalinen oikeudenmukaisuus uhrinäkökuulmasta

Sekä aiempi tutkimuskirjallisuus että tämän tutkimuksen empiiristen aineistojen analysointi osoittavat, että rikosten uhrit pitävät tärkeänä asian viranomaiskäsittelyssä reilua ja tasapuolista kohtelua, sitä, että he ovat tietoisia prosessin eri vaiheista ja tuntevat tulevansa kuulluksi (mm. Snare 2004, 36–37). Tätä on kutsuttu prosessuaaliseksi tai menettelylliseksi oikeudenmukaisuudeksi (mm. Ervasti 2004). Kielteinenkin lopputulos on helpompi hyväksyä, jos se koetaan tehdyn reilusti ja osapuolia tasapuolisesti kuullen. Tämän mukaisesti uhrinäkökuulman rikosprosessissa voi tii-

vistaa tarkoittavan paneutumista yksittäisten uhrien tilanteisiin, mikä näkyy käytännössä pieninä tekoina: huomaavaisuutena, ihmisten kohtaamisen taitona, asiallisena neuvomisena ja oikeuksista kertomisena.

Tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat ja kyselyihin vastanneet rikosten uhrin (tai heidän läheisensä) toivat monin tavoin esiin, että uhrinäkökulma ei ole suomalaisessa rikosprosessissa itsestäänselvyys. Edistysaskeleita on otettu, mistä todistaa jo se, miten tutkimuksessa haastatellut asiantuntijat kertoivat omassa työssään soveltamistaan uhrisensitiivisistä käytännöistä, uhrin yksilöllisestä kohtaamisesta, tuesta ja ohjauksesta. On kuitenkin muistettava, että he olivat asiaan usein jo pitkään perehtyneitä. Haastatteluissa he toivat esiin havaintojaan epäkohdista ja korostivat, että uhrien hyvä kohtelu on liiaksi riippuvainen yksittäisen viranomaisen toimintatavoista ja asenteista. Tästä kertoo myös uhrikokemuksensa vuoksi poliisin kanssa asiainut rikoksen uhri: ”Jotkut poliisit olivat erittäin ystävällisiä ja empaattisia, toiset olivat töykeitä, kovia ja kiireisiä” (Heiskanen & Roivainen 2005, 161).

Rikosten uhrien kyselyvastaukset vahvistavat aikaisempien tutkimusten havaintoja siitä, että uhrien tyytymättömyys viranomaisiin kulminoituu juuri kokemukseen siitä, miten he ovat kokeneet tullessa kohdelluiksi (mm. Spalek 2006, 16–17; Kääriäinen 2005, 115–119; Heiskanen & Roivainen 2005). Tiedonsaanti oikeuksista, velvollisuuksista ja avusta prosessin aikana koettiin usein heikoksi, poliisin, syyttäjän tai muiden oikeusviranomaisten suhtautumista uhriin pidettiin toisinaan huonona ja prosessin nähtiin joskus etenevän liian hitaasti. Erityisen tyytymättömiä ovat seksuaalirikosten uhrin, kuten myös uhrin, joiden tapauksen käsittely ei ole edennyt rikosprosessissa odotetulla tavalla.

Seuraavassa on tiivistetty viisi tutkimukseen perustuvaa kehittämistarvetta rikosprosessin ja oikeusviranomaisten uhrisensitiivisyyden lisäämiseksi:

Tiedon välittämistä uhrille kehitettävä. Tutkimuksen perusteella on selvää, että rikosprosessissa tarvittavan tiedon välittämistä rikosten uhreille olisi kehitettävä. Nyt se on pitkälti poliisin tehtävä. Se tapahtuu usein kuulustelutilanteiden yhteydessä, jotka ovat usein jännitteisiä ja jännittäviä tilanteita rikoksen uhrille. Lisäksi ne voivat ajoittua traumaattisen kriisin sellaisiin vaiheisiin, joissa rikoksen uhri ei kykene ottamaan tietoa vastaan. Olisi siis varmistettava, että uhrin ymmärtävät saamaansa tietoa ja osaavat käyttää sitä. Kertaluontoisen tiedottamisen sijasta tietoa pitäisi välittää pidemmän ajan kuluessa sen varmistamiseksi, että uhri on ymmärtänyt saamansa tiedon ja osaa käyttää sitä.

Rikosten uhrien näkökulmasta on tärkeää, että he voisivat keskustella omasta tapauksestaan päätöksiä tekevien viranomaisten – erityisesti poliisin ja syyttäjän – kanssa kasvotusten tai ainakin puhelimitse. Kirjallinen

viestintä, joka tuntuu olevan ainakin syyttäjän käytännöissä yleistä, ei ole uhrinäkökulmasta riittävää. Pahimmillaan esimerkiksi syyttämättäjäättämispäätöksen saaminen kirjeitse voi tuntua uhrista oman kokemuksen mitätöinniltä ja siltä, että ettei uhrin kertomusta ole uskottu. Syytteen nostamisesta luopuessaan syyttäjä voisi selostaa uhrille henkilökohtaisesti päätöksensä oikeudelliset perusteet ja vaikutukset. Rikoksen uhrin henkilökohtainen tapaaminen voisi olla hyödyllistä syyttäjälle myös siksi, että tapaamisessa saattaa tulla esiin tärkeitä ja oikeudellisestikin relevantteja näkökohtia.

Samoin tuen piiriin ohjaamisessa on kehitettävää. Maininta asiasta poliisikuulustelujen yhteydessä ei aina riitä, vaan joskus tarvittaisiin aktiivisempaa otetta, rohkaisua ja jopa saattelua tuen piiriin. Joidenkin maiden käytännöt, joissa tukipalveluista otetaan rikosten uhreihin yhteyttä ja tiedustellaan mahdollista avun tarvetta (Mawby 2007, 216–220), voisivat olla kehittelemisen arvoisia myös meillä.

Lisää koulutusta traumaattisesta kriisistä oikeusviranomaisille. Poliisilla, syyttäjällä, tuomareilla ja muilla rikosten uhrien asioita käsittelevillä viranomaisilla olisi oltava riittävästi tietoa traumaattisesta kriisistä ja uhrikokemusten erilaisista seurauksista yksilöllisellä tasolla, kuten myös rikosten uhrien erilaisista tarpeista. Asiantuntijahaastattelussa nykyistä koulutusta pidettiin riittämättömänä. Tietoa rikoksen uhrin asemasta rikosprosessissa sisältyy jossain määrin poliisin perusopetukseen. Tässä yhteydessä on mahdollista kertoa poliisiksi opiskeleville tarjolla olevista tukitoimista, kuten Rikosuhripäivystyksen palveluista. Samoin traumaattisen kriisin perusopetusta, uhrien sensitiivisen kohtaamisen perusteita sekä uhrien turvallisuudesta huolehtimiseen liittyviä kysymyksiä olisi hyvä sisällyttää poliisikoulutukseen. Valtakunnansyyttäjänvirasto on järjestänyt syyttäjille koulutusta jossain määrin, mutta kaikkein vähiten sitä on tarjolla tuomarikunnalle. Samoin juristikunnan perusopetukseen olisi sisällyttävä opetusta, jossa rikosten uhrien näkökulma on esillä. Myös järjestöt tuottavat koulutusta oikeusviranomaisille uhrinäkökulmasta, mutta se on usein projektiperustaista.

Oikeusviranomaisten erikoistumista lisättävä. Oikeusviranomaisten erikoistuminen esimerkiksi tiettyjen rikostyyppien käsittelyyn voi lisätä koko työyhteisön asiantuntemusta ja herkistää asianosaisten näkökulmille. Se voi yhtenäistää käytäntöjä, lisätä moniammatillista työotetta ja vuorovaikutusta kentän muiden toimijoiden kanssa (myös Kainulainen 2004, 42–45). Erikoistumista on jo tapahtunut jonkin verran poliisilla ja syyttäjillä, joskaan ei esimerkiksi maantieteellisesti kattavasti. Suurimmissa kaupungeissa poliisin rikostutkinta on jaettu eri yksiköihin, esimerkiksi väkivaltaa tutkitaan omissa yksiköissään. Pienemmällä paikkakunnilla puuttuva erikoisosaaminen voi

näkyä heikompana tutkinnan tasona (mt., 42). Syyttäjien on mahdollista erikoistua erikoissyyttäjäjärjestelmässä. Järjestelmän yhtenä tavoitteena on kehittää ja organisoida moniammatillista yhteistyötä paikkakunnittain, esimerkiksi seksuaalirikosten tai perheväkivallan osalta. Tuomarikunnan tilanne on jälleen heikoin, mutta myös sen keskuudessa kiinnostus erikoistumiseen on hiljalleen viriämässä (Aaltonen 2009), joskaan ei erityisesti uhrien paremman kohtelun näkökulmasta. Moniammatillisessa yhteistyössä uhrien asioissa toimivat järjestöt ovat tärkeässä roolissa. Erilaisten projektien myötä on vakiinnutettu toimivaa yhteistyötä viranomaisten ja järjestöjen kesken, jota olisi syytä laajentaa ja yhtenäistää valtakunnallisesti.

Uhreille taattava asiantunteva tuki rikosprosessissa. Uhrien näkökulmasta on tärkeää, että rikosprosessissa ovat mukana asiantuntevat avustajat ja tukihenkilöt. Uhrien oikeusturvan ja prosessin oikeudenmukaisen etenemisen turvaamiseksi olisi suotavaa, että ainakin vakavien rikosten uhreilla olisi aina avustaja. Tutkimuksen empiirisissä aineistoissa välittyy vahva viesti tukihenkilötoiminnan hyödyllisyydestä sekä uhrien että koko rikosprosessin näkökulmasta. Tukihenkilö huolehtii rikoksen uhrin informoisesta ja antaa henkistä tukea prosessin ajan. Tämäntyyppinen henkilökohtainen tuki voi vapauttaa muita toimijoita keskittymään asiakysymyksiin. Esimerkiksi RIKU:n tukihenkilötoimintaa olisikin syytä laajentaa, jotta tämä mahdollisuus olisi nykyistä useampien rikosten uhrien saatavilla jo esitutkinnassa. Samoin olisi varmistettava, että tukihenkilöillä olisi riittävästi tietoa erityyppisten rikosten uhrien tukemisesta. Tärkeää on myös se, että sekä avustajilla että tukihenkilöillä olisi tarjolla uhrinäkökulmasta asianmukaista koulutusta ja tukea työssä jaksamisessa.

Keskustelua uhrisensitiivisyydestä rikosprosessissa lisättävä. Rikosprosessin kehittäminen uhrinäkökulmasta edellyttää keskustelua ja asenne muutosta koskien erilaisia periaatteita, kuten sitä, mikä on uhrien tilanteiden ja tarpeiden huomioon ottamisen suhde oikeusviranomaisten puolueettomuuteen ja riippumattomuuteen. Uhrien hienovaraisen kohtelun saataan kokea vaarantavan asian puolueettoman ja neutraalin käsittelyn. Kyse ei kuitenkaan ole nollasummapelistä, vaan rikosten osapuolten ystävällinen ja hienovarainen kohtelu voi parhaimmillaan edistää uhrin selviytymistä, auttaa rikoksen selvittämisessä ja koko rikosprosessin sujuvassa etenemisessä (myös Kainulainen 2004).

7.4 Tutkimuksen luotettavuus

Tämä tutkimus on yksi puheenvuoro rikosten uhrien tukemisesta ja kohtelusta rikosprosessissa. Tärkeänä näkökulmana on ollut uhrikokemuksia määrittävät merkitykset ja uhrien erilaisuus tarkasteltaessa rikosprosessia uhrinäkökulmasta. Tutkimuksen empiirisenä aineistona on ollut uhrien kanssa työskentelevien ammattilaisten haastatteluja ja rikosten uhreille tarkoitettuihin palveluihin yhteyttä ottaneiden henkilöiden kyselyvastauksia. Toisenlaisista lähtökohdista ja toisilla aineistolla tehty tutkimus tuottaisi jossain määrin erilaisen kuvauksen rikosten uhrien asemasta Suomessa.

Tutkimuksessa tehdyt asiantuntijoiden haastattelut ja niiden analyysi kertovat uhrien tarpeista ja kohtelusta rikosprosessissa. Haastattelujen 17 asiantuntijan tulkinnat eivät ole pelkästään yksittäisten työntekijöiden näkemyksiä: he olivat haastatteluissa myös organisaatioidensa edustajia. Jokainen heistä on kohdannut työuransa varrella kymmeniä, jopa satoja uhreja. Monella on tästä syystä syvällistä tietoa rikosten uhreista ja heidän tarpeistaan. He toivat tutkimukseen tärkeää ja käytännönläheistä tietoa rikosprosessista uhrien näkökulmasta. On kuitenkin syytä muistaa, että aineisto on laadullinen eikä siten tilastollisesti edustava. Esimerkiksi uhrisensitiivisten käytäntöjen ja ajattelutapojen yleisyyttä voisi jatkossa tutkia esimerkiksi asiantuntijoille tehtävien kyselyjen avulla.

Pitkän kokemuksensa vuoksi haastatellut asiantuntijat pystyivät kertomaan monipuolisesti, millaisia pelkoja, toiveita ja tuen tarpeita uhreilla voi olla, kun heidän asiaansa käsitellään rikosprosessissa tai kun he harkitsevat rikosilmoituksen tekemistä. Asiantuntijoiden tuottama tieto on kuitenkin toisen käden tietoa. Henkilökohtaisempaa kuvausta rikosten uhrien subjektiivisista kokemuksista voi saada haastatteleamalla suoraan uhreja. Tällainen lähestymistapa voi lisätä ymmärrystä hiljaisesta ja heikosta tiedosta koskien sitä, millaisia merkityksiä rikoksen kohteeksi joutuneet henkilöt liittävät uhri-käsitteeseen, mistä eri merkitykset kumpuavat ja miten ne vaikuttavat, kun he pohtivat avun ja tuen hakemista tai asioivat eri viranomaisten kanssa.

Uhrien omakohtainen ääni tulee tutkimuksessa esiin tukipalveluihin yhteyttä ottaneille tehdyssä kyselyssä, joskin vangittuna strukturoitujen kyselyjen formaattiin. Kyselyjen tulokset kertovat siitä, ketkä käyttävät rikoksen uhreille tarkoitettuja tukipalveluja ja millaisia kokemuksia näillä ihmisillä on ollut asioinnista viranomaisten kanssa. Samoin niistä voi tehdä päätelmiä siitä, millaisia avuntarpeita erilaisiin uhrikokemuksiin liittyy. Kyselyvastaukset tuottavat tärkeää tietoa palvelujen ja uhrien kohtelun kehittämiseen, vaikka ne eivät kerro yleistettävästi kaikkien rikosten uhrien tilanteista ja tarpeista. Samoin kyselyaineisto on suhteellisen pieni, jolloin jois-

takin vastaajaryhmistä (esim. miehistä) tehdyt tulkinnat jäävät jossain määrin epävarmoiksi vastaajien vähäisen määrän vuoksi.

Tukipalveluihin yhteyttä ottaneille tehdyn kyselyn vastausprosentti oli 48, mitä voi pitää varsin hyvänä ottaen huomioon aihepiirin sensitiivisyyden. Esimerkiksi Helsingissä poliisin tietoon tulleille rikosten uhreille tehdyssä tutkimuksessa vastausprosentti oli vain hieman korkeampi, 53 prosenttia (Heiskanen & Roivainen 2005, 124). Vastausprosentin suuruuteen saattoi vaikuttaa se, että kysely tehtiin yhteydenoton yhteydessä⁷⁴. Lisäksi ainakin osaa kyselyyn vastanneita tuntui motivoineen mahdollisuus tuoda (kriittisiä) näkemyksiään yleisempään tietoisuuteen: vastanneet tuntuivat olevan keskimäärin kriittisempiä kohtelustaan verrattuna aikaisemmin tehtyihin uhritutkimuksiin (mm. mt.; BRÅ 2010).

Tukisuhteissa olleille tehdyn kyselyn vastausprosentti oli alhaisempi – siihen vastasi arvioilta noin kolmannes tukisuhteessa kyseisenä aikana olleista. Tähän kyselyyn vastanneet kokivat jokaisen rikosprosessin vaiheen myönteisemmin kuin yhteydenottokyselyyn vastanneet. Vastaamisesta kieltäytymisen taustalla on erilaisia seikkoja, jotka ovat voineet aiheuttaa systemaattista katoa, kuten kykenemättömyys vastata uhrikokemusten aiheuttaman traumatisoitumisen vuoksi. Samoin tukisuhdekyselyyn vastanneisiin on voinut valikoitua henkilöitä, jotka olivat kokeneet tukisuhteen myönteisenä. On toisaalta myös mahdollista, että tulokset kertovat tukihenkilön tärkeästä merkityksestä uhreille rikosprosessissa.

Yleistettävää tietoa uhrien palvelutarpeista ja kokemuksista voidaan saada uhritutkimusten avulla. Olisikin suotavaa, että niissä kysyttäisiin jatkossa aikaisempaa yksityiskohtaisemmin paitsi itse uhrikokemuksista myös vastaajien avun- ja tuen tarpeista sekä kohtelusta. Kiinnostavaa vertailutietoa tämän tutkimuksen tuloksille on odotettavissa OPTL:ssa valmisteilla olevasta kyselytutkimuksesta poliisin tietoon tulleille väkivaltarikosten uhreille (Kainulainen & Honkatukia 2010). Kyselytutkimus tehtiin vuonna 2010, ja tulokset raportoidaan myöhemmin. Keskeisenä tiedonintressinä on selvittää vastanneiden kokemuksia rikosprosessin oikeudenmukaisuudesta.

⁷⁴ Campbell ym. (2008) tutkivat yhteen paikalliseen raiskausten uhrien auttamiseen erikoistuneeseen yksikköön tulleiden asiakkaiden näkemyksiä heidän saamastaan palvelusta Yhdysvalloissa. Metodologisen tutkimuksen mukaan asiakkaat suhtautuivat myönteisesti kyselyyn. Se toteutettiin käytännössä kolmella eri tavalla: 1) vapaaehtoisien työntekijän haastattelu heti käynnin lopuksi, 2) soitto myöhemmin, 3) itse täytetty lomake käynnin lopuksi. Suurin vastausprosentti oli käynnin lopuksi tehdyssä haastattelussa (88 %), kahdessa muussa kyselytavassa se oli huomattavasti pienempi. Tutkijat suosittavatkin, että tyytyväisyyskyselyt tehtäisiin heti käynnin yhteydessä, myöhemmissä yhteydenotoissa kato voi olla suurta.

LÄHTEET

- Aaltio, Sirkka-Liisa (2002) Maahanmuuttajanaiset. Raportissa Reet Nurmi & Reeta Helander (toim.) Väkipalva ei tunne kulttuurisia rajoja. Naisiin kohdistuvan väkipalvan ja prostituution ehkäisyhanke 1998–2002. STAKES. Helsinki, 49–54.
- Aaltonen, Sanna (2007) Hyvät, pahat ja hiljaiset. Poikien paikat feministisessä tutkimuksessa. Nuorisotutkimus No. 2, Vol. 25 (2007), 17–31.
- Aaltonen, Anna-Kaisa (2009) Näkökulmia tuomareiden erikoistumiseen. Oikeus 3/2009, 317–321.
- Aaltonen, Milla, Joronen, Mikko & Villa, Susan (2009) Syrjintä Suomessa 2008. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Alitolppa-Niitamo (2002) Perhe maahanmuuttajan kotoutumisen resurssina ja taistelulenttänä. Raportissa Reet Nurmi & Reeta Helander (toim.) Väkipalva ei tunne kulttuurisia rajoja. Naisiin kohdistuvan väkipalvan ja prostituution ehkäisyhanke 1998–2002. STAKES. Helsinki, 81–88.
- Arjen turvallisuus (2008) Sisäisen turvallisuuden ohjelman valmisteluun osallistuneen asiantuntijaryhmän loppuraportti. Sisäasiainministeriö 31.3.2008.
- Aromaa, Kauko & Heiskanen, Markku (1992) Piilorikollisuus 1988. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 117. Oikeus 1992:7. Tilastokeskus. Helsinki.
- Brax, Tuija (2010) Puhe asianajajapäivillä 15.1.2010. <http://www.om.fi/Etusivu/Ajankohtaista/Ministerinpuheita/Puhearkisto/Puheet2010Brax, 8.2.2010>).
- BRÅ (2010) Crime Victims' Contacts with the Justice System. An Augmentive Study based on Swedish Crime Survey 2006–2008 and Focus Group Interviews. English Summary of BRÅ Report 2010:1.
- Burcar, Veronika & Åkerstrom, Malin (2009) Negotiating a Victim Identity: Young Men as Victims of Violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Volume 10, Number 1, May 2009, pp. 37–54 (18).
- Garland, David (2001) *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Campbell, R., Adams, A. E., & Patterson, D. (2008) Methodological challenges of collecting evaluation data from traumatized clients/consumers: A comparison of three methods. *American Journal of Evaluation*, Vol. 29, No. 3, 369–381.
- Christie, Nils (1986) The Ideal Victim. Kirjassa E.A. Fattah (toim.) *From Crime Policy to Victim Policy*, Basingstoke: Macmillan, 17–30.
- Christie, Nils (2001) ”Det idealiska offret” I antologin: *Det motspänstiga offret*. Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red). Stockholm. Studentlitteratur.
- Cook, Kate & Jones, Helen (2007) Surviving victimhood: the impact of feminist campaigns. Kirjassa Sandra Walklate (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*, 125–145.
- de los Reyes, Paulina (2004) Kulturella stereotyper och våldsoffrens utsatthet. Kirjassa Magnus Lindgren, Karl-Åke Pettersson & Bo Hägglund (toim.) *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jure Förlag AB, 101–120.

- Dunn, Peter (2007) Matching service delivery to need. Kirjassa Sandra Walklate (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*, 255–281.
- Elias, Robert (1994) *Victims Still. The Political Manipulation of Crime Victims*. Newbury Park, Kalifornia: Sage.
- Ellonen, Noora, Kääriäinen, Juha, Salmi, Venla & Sariola, Veikko (2008) Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71/2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere & Helsinki.
- Eriksson, Maria (2010) Justice or Welfare. Nordic Women's Shelters and Children's Rights Organisations on Children Exposed to Violence. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Vol. 11, No. 1, 66–85.
- Ervasti, Kaijus (2004) Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovintomenettelyn edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 207. Helsinki.
- EU:n puitepäättös rikoksen uhrin asemasta (2001) 2001/220/YOS: Neuvoston puitepäättös, tehty 15 päivänä maaliskuuta 2001, uhrin asemasta rikosoikeudenkäyntimenettelyissä.
- EU:n Tukholman ohjelma (2009) Tukholman ohjelma – Avoin ja turvallinen Eurooppa kansalaisia ja heidän suojeluaan varten.
<http://eurooppaoikeus.blogspot.com/2010/04/eun-tukholman-ohjelman.html>, luettu 23.12.2010.
- Ferrell, Jeff, Hayward, Keith & Young, Jock (2008) *Cultural Criminology: An Invitation*. Lontoo: Sage.
- FRA (2009) EU-Midis. European Union Minorities and Discrimination Survey. Main Results Report. European Union Agency for Fundamental Rights. Saatavilla:
http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en_.pdf, 15.12.2010.
- Fredman, Markku (2002) Rikosasioiden julkisuus. *Oikeus*, Vol. 31, No. 3, 303–309.
- Goodey, Jo (2000) An Overview of Key Themes. Kirjassa Crewford, Adam & Goodey, Jo (toim.) *Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice*. International debates. England: Ashgate, 13–36.
- Green, Simon (2007) *Crime, Victimization and Vulnerability*. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*. Wilan Publishing: Cullompton, Devon, 91–117.
- Hanberger, Anders, Wikström, Eva & Ghazinour, Mehdi (2007) Hur fungerar skyddat boende? Delrapport två från den nationella utvärderingen av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld. Uumaja: Umeå centre for evaluation research.
- Heino, Tarja (2004) Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto*. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: STAKES, 195–221.
- Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. *Oikeus* 1998:12. Sukupuolten tasa-arvo. SVT. Helsinki.

- Heiskanen, Markku & Roivainen, Outi (2005) Helsinki! Tutkimus helsinkiläisten turvallisuudesta ja Helsingin poliisin palvelukyvyistä. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 21. Helsinki.
- Heiskanen, Markku & Ruuskanen, Elina (2010) Tuhansien iskujen maa – Miesten kokema väkivalta Suomessa. Helsinki 2010. Verkkojulkaisu, <http://www.heuni.fi/Etusivu/Publications/1284990374295>, 15.12.2010.
- Hellman, Heikki (2010) Uhrit jäivät Leppävaarassa toiseksi. Helsingin Sanomat 10.1.2010.
- Herman, Judith Lewis (2005) Justice From the Victim's Perspective. Violence against Women, Vol. 11, No. 5, 571–602.
- Hirvelä, Päivi (2005) Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki: WSOY.
- Hirvonen, Elna (2009) Yhteinen tavoite, eriytyneet ohjausjärjestelmät : lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvän suunnittelun normiohjaus. Kirjassa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 96, 41–62.
- Humppi, Sanna-Mari (2008) Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 75/2008. Tampere.
- Honkatukia, Päivi (2009) Naiset väkivallan tekijöinä ja uhreina. Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247, 233–249.
- Honkatukia, Päivi & Kainulainen, Heini (2009) Raiskausrikokset. Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 247, 81–100.
- Honkatukia, Päivi & Kivivuori, Janne (2010) Rikosten uhrit tukipalvelujen asiakaina – Kyselytutkimuksen tuloksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 19/2011.
- Honkatukia, Päivi & Suurpää, Leena (2007) Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntilanne ja rikollisuus. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 232.
- Hoyle, Carolyn (2007) Feminism, victimology and domestic violence. Kirjassa Sandra Walklate (toim.) Handbook of Victims and Victimology, 146–174.
- Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (2006) (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: STAKES.
- Hätäkeskuslaitos (2007) Hätäkeskuslaitoksen toimintakertomus. <http://www.112.fi/index.php?pageName=julkaisutjaesitteet>, luettu 26.5.2008.
- Iivari, Juhani (2010) Oikeutta oikeuden varjossa. Rikossovittelulain täytäntöönpanon arviointitutkimus. THL:n raportteja 5/2010. Helsinki.
- Jeffner, Stina (1997) ”Liksom våldtäkt, typ”: Om betydelsen av kön och heterossexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. Uppsala : Uppsala university.
- Jokinen, Arto (2000) Panssaroitua maskuliinisuutta – mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere: University Press.
- Kainulainen, Heini (2004) Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212, Tilastokeskus Oikeus 2004:16.

- Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (2010) Tutkimus vuonna 2007 pahoinpitelyn kohteeksi joutuneiden rikosten uhrien kokemuksista viranomaisprosessista. Tutkimussuunnitelma.
- Kaitue, Sanna, Noponen, Tanja & Släen, Anne (2007) Yleistä muttei yksityistä. Oikeudelliset keinot lähisuhdeväkivallasta selviytymiseen. Helsinki: Edita.
- Karjalainen, Jouko (2006) Sivutietoa. Kirjassa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: STAKES, 319–335.
- Karjalainen, Jouko & Viljanen, Olli (2009) Arki kuntoon – lainrikkojien tuen tarve. THL: Avauksia 14/2009. Helsinki.
- Keinänen, Anssi (2009) Nuorten rikoskäyttäytymisen ja uhriksi joutumisen välinen suhde. Raportissa Venla Salmi (toim.) Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset. Nuorisoriikollisuuskyselyjen tuloksia 1995–2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 246. Helsinki.
- Keisala, Hertta (2006) Arviointitutkimus Espoon yhteistyöverkoston ja Lyömättömän Linjan toiminnasta parisuhdeväkivallan lopettamiseksi. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 68.
- Kiilakoski, Tomi (2009) Viiltoja. Analyysi kouluväkivallasta Jokelassa. Verkkojulkaisuja / Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura; 28.
- Kivivuori, Janne (2005) Väkivallan uhriksi joutuminen eri tuloryhmissä. Teoksessa Reino Sirén & Päivi Honkatukia (toim.) Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhritutkimuksista. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 216, 75–88.
- Korhonen, Kaija & Ellonen, Noora (2007) Maahanmuuttajanaiset väkivallan uhreina. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 60/2007.
- Koskela, Hille (2009) Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuula, Arja (2006) Tarvitaanko tutkimusetiikan tarkistusta. Sosiologia 2/2008, 135–141.
- Kääriäinen, Juha (2005) Väkipalta ja apuun turvautuminen. Kirjassa Minna Piispa, Markku Heiskanen, Juha Kääriäinen & Reino Sirén Naisiin kohdistunut väkipalta 2005. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225, 103–121.
- Laine, Terhi (2010) Lähisuhde- ja perheväkivallan uhreille tarjottavat turvakotipalvelut. Selvityshenkilöraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:1.
- Laitinen, Merja (2006) ”Miks minulla menee näin?” – Analyysi seksuaalisen hyväksikäytön uhrien haavoittuvuuden kokemuksista ja merkityksistä elämänselämisessä. Kirjassa Mirva Lohiniva-Kerkelä (toim.) Väkipalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utraisen juhla- ja muistokirja. Helsinki: Talentum, 211–222.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1996) Finland. Kirjassa S. Walther (toim.) *Wiedergutmachung im Kriminalrecht. Internationale Perspektiven*. Beiträge und Materialien aus dem, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, Herausgegeben von Albin Eser, Band S 57/1, Freiburg, 2006.
- Lappi-Seppälä, Tapio, Tala, Jyrki, Litmala, Marjukka & Jaakkola, Risto (1999) Luottamus tuomioistuimiin. Haastattelututkimus väestön asenteista 1998. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 160. Helsinki.

- Lausunnot todistajantuki -työryhmän mietinnöstä (2006) Oikeusministeriö: Lausunnot ja selvityksiä 23. Helsinki.
- Lehti, Martti (2009) Naiset henkirikosten uhreina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 11. <http://www.optula.om.fi>.
- Lindberg, Marjut (2010) Köyhän arvo on harkinnan varassa. Helsingin Sanomat, Merkintöjä 26.8.2010.
- Lindgren, M, Pettersson, K-Å & Hägglund, B. (2004) Utsatta och sårbara brottsoffer. Stockholm: Jure.
- Litmala, Marjukka, Alasaari, Kari & Salovaara-Karstu, Christa (2007) Oikeusapu-uudistuksen seurantalutkimuksen osaraportti II. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 77. Helsinki.
- Lohiniva-Kerkelä, Mirva (2006) (toim.) Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utraisen juhlakirja. Helsinki: Talentum.
- Matikkala, Jussi (2006) Parisuhdeväkivallasta. Kirjassa Lohiniva-Kerkelä, Mirva (toim.) Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Helsinki: Talentum, 415–429.
- Mawby, Rob I. (2007) Public sector services and the victim of crime Sandra Walklate (toim.) Handbook of Victims and Victimology, 209–239.
- Miers, David (2000) Taking the Law into their Own Hands: Victims as Offenders. Kirjassa Crewford, Adam & Goodey, Jo (toim.) Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice. International debates. England: Ashgate, 77–96.
- Mythen, Gabe (2007) Cultural victimology: are we all victims now? Handbook of Victims and Victimology, 464–483.
- Määttä, Mirja & Väänänen-Formin, Marja (2009) Yhteinen tavoite, eriytyneet ohjauksjärjestelmät: lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyvän suunnittelun normiohjaus. Kirjassa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät: Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 96, 63–80.
- Myllyniemi, Sami (2008) Tilasto-osio. Kirjassa Autio, Minna, Eräranta, Kirsi & Myllyniemi, Sami (toim.) Polarisoituva nuoruus? Nuorten elinolot - vuosikirja. Helsinki, Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & STAKES, 17–81.
- Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämishjelma (2010) Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:5.
- Niemi, Johanna (2010) Koti – vaarallisin paikka vai rauhan tyyssija? Lakimies, Vol. 108, No. 7–8, 1249–1265.
- Niemi, Minna (2010) Moraalijärjestystä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Niemi, Hannu (2006) Rikoksen pelko. Raportissa Rikollisuustilanne 2005. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 220. Helsinki.
- Niemi, Johanna (2008) Summary and conclusions. Kirjassa Rosti, Henriikka, Niemi, Johanna & Lasola, Marjukka (2008) Legal Aid and Legal Services in Finland. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, 237.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004) Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2005) Rikosoikeuspolitiikka ja sukupuoli. *Oikeus* 34(2005):3, 225–240.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Kainulainen, Heini (2006) Perheväkivalta ja lainsäädäntö. Teoksessa *Perhe- ja lähisuhdeväkivalta. Auttamisen käytäntöjä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 35, 115–135.
- Noponen, Tanja (2007) Arjen arvet – pahoinpitely- ja kehokarttalomake väkivaltatyön välineenä. *Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita* 58/2007.
- Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu (2001) Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Nurmi, Reet (2002) Maahanmuuttajanaisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei voida kulttuuristaa. Raportissa Reet Nurmi & Reetta Helander (toim.) *Väkivalta ei tunne kulttuurisia rajoja. Naisiin kohdistuvan väkivallan ja prostituution ehkäisyhanke 1998–2002*. Helsinki: STAKES, 36–45.
- Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Turku: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 28.
- Nyqvist, Leo (2006) Miesten kriisikeskuksen loppuarviointi. Kirjassa *Sanasta miestä. Kokemuksia miesten kriisityöstä*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, A-klinikkasäätiö, Suomen mielenterveysseura ry, Y-säätiö, 86–171.
- Näre, Sari (2009) Sota-ajan lasten ja nuorten tunneperintö: sukupolviväkivallan varjo ja selviytymisen eetos. Kirjassa Karin Filander & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Yhteisöllisyys liikkeessä. Aikuiskasvatuksen 48. vuosikirja*. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Helsinki.
- Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (2008) (toim.) *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Oikeus ja kohtuus. Arvioita ja ehdotuksia yksityisestä ja julkisesta hyvinvointivastuusta. Hyvinvointivaltion rajat -työryhmä. Helsinki: STAKES, 2006.
- Oikeusministeriö (2003) Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö. *Komiteamietintö* 2003:3.
- Oikeusministeriö (2009a) Surmansa saaneen läheisten korvaussuoja. Vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:n 3 momentin arviointia. *Lausuntoja ja selvityksiä* 2009:14.
- Oikeusministeriö (2009b) Tiedoksianto oikeudenkäynneissä. *Työryhmämietintö* 2009:3.
- Paul, Rachel (1998) *Shelters for Battered Women and the Needs of Immigrant Women*. TemaNord 1998:507. Kööpenhamina: Pohjoismaiden ministerineuvosto.
- Paumo, Milla (2009) Sukupuolten tasa-arvo valtion resurssiohjaamalla nuorisotoimialalla. *Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja*; 29.
- Pentikäinen, Marja (2009) *Asioimistulkeille kunnan koulutus*. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 16.3.2009.
- Piispa, Minna (2004) Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely survey-tutkimuksessa. Helsinki: Tilastokeskus. *Tutkimuksia* 241.
- Peutere, Laura (2010) Poliisin tietoon tulleet viharikollisuus Suomessa 2009. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 88/2010.

- Peutere, Laura (2008) Rasistisia piirteitä sisältävät rikosepäilyt rikosprosessissa. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 73/2008.
- Pohjanpää, Kirsti (2003) Syrjintä. Raportissa Pohjanpää, Kirsti, Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002. Helsinki: Tilastokeskus: Elinolot 2003:1.
- Pohjola, Anneli (2009) Nuorisotyölain ja sosiaalityön rajapinnoilla. Kirjassa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät: Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 96, 21–40.
- Poijula, Soili (2010) Henkirikosuhrien perheenjäsenten selviytyminen, mielenterveys ja kokemukset tuesta ja palveluista. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:21.
- Porras, Kirsi (2009) Nuoret uhrit jäävät ilman tukea. Helsingin Sanomat, Vieraskynä 18.4.2009.
- Pulli, Jussi (2006) Johdanto. Kirjassa Sanasta miestä. Kokemuksia miesten kriisityöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, A-klinikkasäätiö, Suomen mielenterveysseura ry, Y-säätiö, 7–9.
- Punnonen, Varpu (2007) Sukupuolisensitiivinen sosiaalinen nuorisotyö. Kirjassa Hoikkala, Tommi & Sell, Anna (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet, 521–540.
- Raehalme, Terttu (2008) Ulkomaalaiset Helsingin oikeusaputoimiston asiakkaina vuonna 2007. Liiketalouden opinnäytetyö. Hyvinkää: Laurea-Ammattikorkeakoulu.
- Raitakari, Suvi & Virokannas, Elina (2009) Kirjassa Suvi Raitakari & Elina Virokannas (toim.) Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät: Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 96.
- Rantala, Kati, Smolej, Mirka, Leppälä, Jussi & Jokinen, Anniina (2008) Kaltevalta pinnalla – Perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia, 239.
- Rastas, Anna (2007) Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 78. Helsinki.
- Reeves, Helen & Mulley, Kate (2000) The New Status of Victims in the UK: Opportunities and Threats. Kirjassa Crewford, Adam and Goodey, Jo (toim.) Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice. International debates. England: Ashgate, 125–146.
- Rikos- ja riita-asioiden sovittelu 2009. THL, Tilastoraportti 15/2010.
- Rikosuhritoimikunnan mietintö (2001) Komiteamietintö 2001:5. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Riski, Taina (2009) Naisiin kohdistuva väkivalta ja tasa-arvopolitiikka. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 2009:50. Helsinki.
- Rock, Paul (2008) The Treatment of Victims in England and Wales. Policing, Vol. 2, No. 1, 110–119.
- Ronkainen, Suvi (2008) Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. Yhteiskuntapolitiikka 73(2008):4, 388–401.
- Ronkainen, Suvi (2009) Miten näkökulma piilotetaan: esimerkkinä 'monimuotoinen väkivaltatutkimus'. Oikeus 38(2009):4, 454–464.

- Rosti, Henriikka, Niemi, Johanna & Lasola, Marjukka (2008) Legal Aid and Legal Services in Finland. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 237.
- Roth, Venla (2010) Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. *Oikeus* 3/2010.
- Sainola-Rodriguez, Kirsti & Koehn, Peter H. (2006) Turvapaikanhakijoiden ja pysyvästi Suomessa asuvien maahanmuuttajien mielenterveyteen liittyvien tarpeiden tunnistaminen. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 43, 47–59.
- Sanders, Andrew & Jones, Imogen (2007) The victim in court. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) Handbook of Victims and Victimology. Wilan Publishing: Cullompton, Devon, 282–308.
- Salmi, Venla, Lehti, Martti, Sirén, Reino, Kivivuori, Janne & Aaltonen, Mikko (2009) Perheväkivalta Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 12/2009.
- Sebba, Leslie (2000) The Individualization of the Victim: From Positivism to Postmodernism. Kirjassa Crewford, Adam & Goodey, Jo (toim.) Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice. International debates. England: Ashgate, 55–76.
- Sims, Barbara, Yost, Berwood & Abbottm Christina (2005) Use and Nonuse of Victim Services Programs: Implications from a Statewide Survey of Crime Victims. *Criminology & Public Policy*, Vol. 4, No. 2, 361–384.
- Sirén, Reino (2009) Rikollisuuden rakenne ja kehitys. Rikollisuustilanne 2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 238. Helsinki, 9–14.
- Sirén, Reino, Aaltonen, Mikko & Kääriäinen, Juha (2010) Suomalaisten väkivaltakokemukset 2010. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 103. Helsinki.
- Sirén, Reino & Honkatukia, Päivi (2005) Johdanto: Väkivallan yleiskuva 1980–2003. Teoksessa Reino Sirén & Päivi Honkatukia (toim.) Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhritutkimuksista. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 216, 1–28.
- Sisäasiainministeriö (2008) Hyvien etnisten suhteiden edistäminen ja etnisten vähemmistöjen turvallisuuden parantaminen. Sisäisen turvallisuuden ohjelman valmisteluun osallistuneen asiantuntijaryhmän loppuraportti. 31.3.2008.
- Smolej, Mirka & Kivivuori, Janne (2005) Rikosmedian yhteys väkivallan pelkoon. Teoksessa Reino Sirén & Päivi Honkatukia (toim.) Suomalaiset väkivallan uhreina. Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhritutkimuksista. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 216, 123–144.
- Snare, Annika (2004) Victim Policy – Only for the Good? Raportissa Kauko Aromaa & Sami Nevala (toim.) Crime and Crime Control in an Integrating Europe. Plenary Presentations held at the Third Annual Conference of the European Society of Criminology, Helsinki 2003. Heuni Publications Series No. 44, Helsinki, 32–38.
- Spalek, Basia (2006) Crime Victims: theory, policy and practice Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Stanko, Elisabeth & Hobdell, Kathy (1993) Assault on Men. Masculinity and Male Victimisation. *British Journal of Criminology*, Vol. 33, No. 3, 400–415.

- Tham, Henrik (2001) *Brottsoffrets uppkomst och framtid*. Kirjassa Malin Åkerström & Ingrid Sahlin (toim.), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- THL (2010) http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tiedote?id=23667, luettu 15.12.2010.
- Todistajantuki-työryhmä (2006) Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:6. Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuorila, Helena (1999) Unohdettu rikoksen uhri?: Tutkimus rikosuhripäivystyksestä Suomessa. STAKES, Raportteja 244.
- Tuorila, Helena (2000) Apua uhrien ehdoilla. Tutkimus Suomen Rikosuhripäivystyksen vaikuttavuudesta. STAKES, Raportteja 256.
- Tuorila, Helena & Siltaniemi, Aki (1999) Unohdettu rikoksen uhri? Tutkimus rikospäivystyksestä Suomessa. Helsinki: STAKES, Raportteja 244.
- Törrönen, Jukka (2006) Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Kirjassa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: STAKES, 15–37.
- Van Dijk, Jan & Groenhuisen, Marc (2007) Benchmarking victim policies in the framework of European Union Law. Kirjassa Sandra Walklate (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*, 363–379.
- Van Dijk, Jan (2000) Implications of the International Crime Victims Survey for a Victim Perspective. Kirjassa Crewford, Adam and Goodey, Jo (toim.) *Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice*. International debates. England: Ashgate, 97–124.
- Viljanen, Ritva (2009) Vihapuhurikollisuus leviää ja laajenee verkossa. SM:n tiedote 17.5.2009, <http://www.intermin.fi/intermin/bulletin.nsf/HeadlinesPublicFin/0F12D7D83AE9A0D7C22575B700386C3F>
- Viuhko, Minna (2010) Human Trafficking for Sexual Exploitation and Organized Procuring in Finland. *European Journal of Criminology*, vol. 7, no. 1, 61–75.
- Vuorenpää, Mikko (1999) Asianomistajan oikeudet rikosprosessilaissa. Helsinki: WSLT.
- Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus (2006) (<http://www.ofm.fi/>, 16.12.2010).
- Vähemmistövaltuutetun vuosikertomus (2009) (<http://www.ofm.fi/>, 16.12.2010).
- Walklate, Sandra (2007a) Perspectives on the Victim and Victimisation. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*. Wilan Publishing: Cullompton, Devon, 11–15.
- Walklate, Sandra (2007b) Victims, Victimology and Feminism. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*. Wilan Publishing: Cullompton, Devon, 119–123.
- Walklate, Sandra (2007c) Victims, Policy and Service Delivery. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) *Handbook of Victims and Victimology*. Wilan Publishing: Cullompton, Devon, 203–208.
- Walklate, Sandra (2007d) *Imagining the victim of crime*. Maidenhead: Open University Press.

- Williams, Brian & Goodman, Hannah (2007) The role of the voluntary sector. Kirjassa Walklate, Sandra (toim.) Handbook of Victims and Victimology. Wilan Publishing: Cullompton, Devon, 240–281.
- Williams, Emma, Norman, Jennifer & Wünc, Daniela (2009) Too Little, too Late: Assessing Vulnerability. Policing, vol. 3, No. 4, 355–363.
- Wright, Graham & Hill, Jane (2004) Victims, Crime and Criminal Justice. Teoksessa John Muncie & David Wilson (toim.) Student Handbook of Criminal Justice and Criminology. Lontoo: Cavendish Publishing.

LIITE 1: HAASTATTELUJEN TEEMALUETTELO

Eri toimijoiden haastatteluissa teemaluetteloa modifioitiin. Alla on esitetty esimerkkinä poliisihaastatteluiden teemat.

Asiantuntijahaastatteluiden haastattelurunko (poliisi)

Rikosten uhrien kohtaaminen

- Millaisten rikosten uhreja tapaat/olet tavannut työssäsi?
- Missä työtehtävissä?
- Mitä uhrin kanssa tehdään? Rikosten selvittäminen vs. empaattinen lähestymistapa? Ovatko yhdistettävissä?
- Kertovatko uhrin tarvitsevansa neuvoja, tukea tai apua? Kysytäänkö tällaisista tarpeista?
- Kohdellaanko kaikkia uhreja samalla tavalla vai onko uhriryhmiä, jotka tarvitsevat erityiskohtelua? Esim. maahanmuuttajataustaiset, nuoret, vanhukset, vammaiset, tietyt miehet tai naiset? Omaisuus- vs. väkivaltarikosten uhrin?
- Puhutaan paljon (erityisen) haavoittuvista uhriryhmistä? Miten määrittelisit sellaisen?
- Järjestetäänkö poliisille (riittävästi) koulutusta rikosten uhrien kohtaamisesta?
- Tarvitseeko kysymys ”rikoksen uhrin kohtaamisesta” mielestäsi erityistä pohdintaa?
- Oletko saanut uhreilta palautetta?

Uhrin oikeuksista ja velvollisuuksista informoiminen

- miten hyvin uhrin ovat tietoisia omasta asemastaan/velvollisuuksistaan ja siitä, miten heidän asiansa käsittely etenee poliisissa, syyttäjällä ja oikeudessa?
- Miten siitä kerrotaan heille?
- Miten uhria informoidaan
 - vahingonkorvauksista?
 - rangaistuksen vaatimisesta (asianomistajarikokset)?
 - tukihenkilöstä tai oikeudellisesta avustajasta
- Kuinka hyvin he pystyvät vastaanottamaan tällaista tietoa?
- Maahanmuuttajataustaiset henkilöt: kielitaito ja tulkin käyttö; miten kommunikointi sujuu?
- Miten uhriin ollaan yhteyksissä tutkinnan etenemisen eri vaiheissa?

Tukipalveluihin ohjaaminen

- mitä tukipalveluihin ohjaaminen käytännössä tarkoittaa? Kerrotaanko asiasta suullisesti? Annetaanko esite? Millaisista palveluista kerrotaan?
- Missä vaiheessa? Hälytystehtävän yhteydessä? Esim. kotikeikalla? Rikosilmoitusta tehtäessä? Esitutkinnassa? Kerrotaanko useamman kerran?
- Miten uhrin yleensä ottavat ohjauksen vastaan? Johtaako se mihinkään? Millaisia kokemuksia itselläsi on?
- Millaista apua/tukea rikosten uhrin kokemukseksi mukaan tarvitsevat: emotionaalista tukea, ohjausta asian viranomaiskäsittelyssä? Mitä muuta? Onko eri uhriryhmissä eroja?
- Onko tukipalveluihin ohjaamisessa annettu ohjeistusta tai koulutusta?

- Miten tärkeäksi asiaksi näet tukipalveluihin ohjaamisen poliisitehtävien kokonaisuudessa?
- Onko tukipalveluihin ohjaamiseen liittyvissä kysymyksissä mielestäsi jotakin parannettavaa?
- Mitä rikosten uhrien tukemiseen, auttamiseen ja neuvomiseen liittyvissä asioissa pitäisi mielestäsi kaikkien kiireellisimmin kehittää?
- Jos ajattelet kaikkia rikosten uhreja, onko sellaisia ryhmiä, jotka ovat jääneet katveeseen avun/tuen/neuvonnan suhteen?

Uhri rikosprosessissa

- Miten usein rikosten uhreilla on oikeusavustaja ja/tai tukihenkilö mukana rikosilmoitusta tehtäessä/esitutkinnassa?
- Millaisia kokemuksia heidän läsnäolostaan itselläsi on? Onko siitä hyötyä vai haittaa?
- millaisia odotuksia uhreilla on esitutkinnan ja oikeusprosessin suhteen?
- missä määrin uhrin haluavat tekijälle rangaistusta?
- missä määrin uhrilla pitäisi olla päätösvaltaa sen suhteen, miten asia etenee rikosprosessissa?
- missä määrin esitutkinnan ja koko rikosprosessin tavoitteisiin liittyy/pitäisi liittyä terapeutisia tavoitteita?
- mitä mieltä olet joissakin maissa käytössä olevasta ”victim impact statement”:istä? (eli uhrin voivat lausua oikeusprosessissa siitä, miten tapahtuma on vaikuttanut heihin)
- Loppulausuntomenettely: miten usein sitä käytetään? Mikä merkitys sillä on toisaalta uhrille, toisaalta rikosprosessin kannalta?
- Kirjallinen prosessi uhrin näkökulmasta: miten paljon sitä käytetään ja miten se toimii erityisesti uhrien näkökulmasta?
- Millaiset tapaukset sopivat mielestäsi sovitteluun? Millaisia kokemuksia itselläsi (uhrinäkökulma)?
- Muuta huomioon otettavaa?

Yhteistyö muiden auttajien/viranomaisten kanssa

- Miten yhteistyö sosiaaliviranomaisten (sosiaalityöntekijöiden) kanssa toimii rikosten uhrien kyseessä ollessa?
- Käytetäänkö moniammatillista työotetta? Keitä mukana verkostoissa? Toimiiko? Mitä kehitettävää?
- Onko yhteistyötä järjestöjen kanssa uhriasioissa? Millaista?
- Uhripalvelukentän toimivuus: millaisia kehittämistarpeita näet siellä? Ovatko palvelut rahoitettu riittävän hyvin? Onko kilpailua resursseista ja jos on, niin miten se heijastuu palveluihin?
- Pitäisikö uhripalveluista huolehtimisen ja niiden kehittämisen olla ensisijaisesti viranomaisten vai kolmannen sektorin vastuulla?

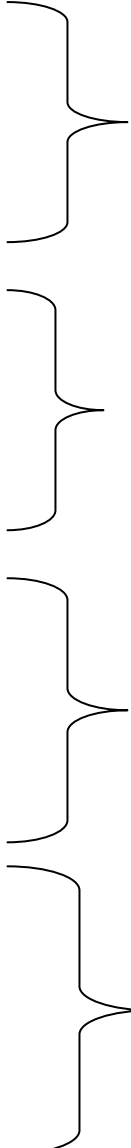
Teknisempiä kysymyksiä

- Miten oikeusavustajan/tukihenkilön/tulkin läsnäolo kirjataan? Esitutkintapöytäkirjaan? Kirjataan ainoastaan/luetettavasti niin, että sitä voitaisiin käyttää tutkimuksen pohjana?
- Merkintä tukipalveluihin/sovitteluun ohjaamisesta rikosilmoitusten kirjaamisjärjestelmään?

RIKOSUHRIEN PUHELINPALVELUT -LOMAKE

Kaikista helmi- maaliskuun 2009 aikana yhteyttä ottavista henkilöistä täytetään tämä lomake.

Lomake jakautuu neljään osioon:

Osa A (sivu 1) Onko soitto tutkimukseen kuuluva?		Täytetään <u>kaikista</u> 1.2.-31.3.2009 sisään tulevista soittoista
Osa B (sivu 2) Suostuuko soittaja haastatteluun?		Kysytään kaikilta soittajilta, joiden soitto koskee omaa tai muun henkilön rikosuhrikokemusta
Osa C Sivut 3-9 Varsinainen puhelinkysely		Täytetään <u>puhelun aikana</u> <u>kaikista</u> soittajista, jotka antavat suostumuksen tutkimukseen
Osa D Sivut 10-11 Lisätiedot		Täytetään välittömästi puhelun päättymisen jälkeen <u>kaikista</u> soittajista, jotka antavat suostumuksen tutkimukseen

Jos kysymyksen lopussa on kysymysmerkki, vastausvaihtoehtoja ei luetella. Jos kysymyksen lopussa on kaksoispiste, vastausvaihtoehdot luetellaan.

OSA A Kaikista 1.2.-31.3.2009 tulleista soitoista täytettävät tiedot

Tutkimuksen tarkoituksena on kerätä tietoja rikosten uhreista. Soittaja voi olla itse rikoksen uhri tai joku toinen henkilö voi soittaa rikoksen uhriksi joutuneen henkilön puolesta. Rikoksilla tarkoitetaan kaikkia rikoslajeja, siis väkivallan, varkauden, petoksen, ryöstön, vahingon teon ja muiden vastaavien tekojen uhriksi joutuneita.

Tämän sivun kysymyksiä ei kysytä soittajalta, vaan täytää ne itse puhelun perusteella.

1. Puhelun päivämäärä _____
2. Yhteydenottajan sukupuoli
 mies nainen ei tietoa
3. Yhteydenottajan asiointikieli
 suomi ruotsi englantia muu, mikä: _____
4. Käsiteltiinkö puhelussa soittajan tai jonkun muun kokemaa rikosta?
 kyllä → jatka suostumuksen kysymiseen
 ei → lomaketta ei täytetä, mutta täytää tämä sivu loppuun:

Miksi lomaketta ei tämän soiton yhteydessä täytetty?

- ilmeinen mielenterveysongelma/syvä kriisitilanne
- huoltajuusriita, ei rikosuhrikokemusta
- muu riita-asia, ei rikosuhrikokemusta
- rikoksen todistaja
- on jo vastannut kyselyyn aiemman yhteydenoton yhteydessä
- asiaton yhteydenotto
- muu peruste, mikä: _____

OSA B Suostumuksen kysyminen (lue seuraava yhteydenottajalle):

”Haluaisin kysyä sinulta vielä muutamia kysymyksiä. Ne liittyvät Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa käynnissä olevaan tutkimukseen rikosten uhrien asemasta. Tutkimuksen tavoitteena on uhrien aseman parantaminen Suomessa eli se, miten uhreja voitaisiin auttaa ja tukea nykyistä paremmin. Sen vuoksi mielipiteesi näistä asioista ovat erityisen arvokkaita. Kysyn sinulta muutamia kysymyksiä ja kirjaan myös yhteydenottosi syyn. Kaikkia antamiasi tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömästi. Haluatko osallistua tähän tutkimukseen?”

kyllä → **jatka lomakkeen täyttämistä**

yhteydenottaja suostui siihen, että puhelun vastaanottaja soittaa hänelle takaisin

ei → **kyselyä ei tehdä, muilta osin tyhjä lomake palautetaan muun aineiston mukana tutkimusperiodin päättyessä Oikeuspoliittiseen tutkimuslaitokseen.**

OSA C KYSYMYKSET UHRILLE/UHRISTA

Ensin kysyn muutamia taustatietoja sinusta tai tapahtuman uhrista.

1. Minä vuonna olet/uhri on syntynyt? _____

2. Missä asut/uhri asuu:

☐ Pääkaupunkiseudulla	☐ Oulun läänissä
☐ Muualla Etelä-Suomessa	☐ Lapin läänissä
☐ Länsi-Suomessa	☐ Ahvenanmaalla
☐ Itä-Suomessa	☐ ei tietoa

3. Asutko/asuuko uhri maaseudulla, taajamassa vai kaupungissa?

☐ maaseudulla	☐ kaupungissa
☐ taajamassa	☐ ei tietoa

4. Mikä seuraavista kuvaa parhaiten nykyistä tilannettasi/uhrin nykyistä tilannetta:

☐ ansiotyössä	☐ opiskelija
☐ kotityössä (esim. äitiys- tai vanhempainvapaalla)	☐ työtön
☐ eläkeläinen	☐ ei tietoa

5. Mikä seuraavista asemista työelämässä vastaa parhaiten omaasi/uhrin asemaa:

- yrittäjä
- ylempi toimihenkilö (tarvittaessa voit täsmentää: vaativia asiantuntijatehtäviä, vastuuta, itsenäistä työtä, esimiesasema)
- alempi toimihenkilö (tarvittaessa voit täsmentää: suorittava toimisto- ja myynti-, hoitotyö tms.)
- työntekijä
- opiskelija
- eläkeläinen
- muu

6. Mikä seuraavista vastaa parhaiten ammattikoulutustasi/uhrin ammattikoulutusta:

☐ akateeminen koulutus	☐ ammattikoulu
☐ ammattikorkeakoulutason koulutus	☐ muu koulutus
☐ opistotaso	☐ ei ammattikoulutusta

7. Missä maassa olet/uhri on syntynyt?

- Suomi (tai molemmat vanhemmat suomalaisia) → **siirry kysymykseen 9**
- muu, mikä maa/maanosa? _____
- ei tietoa

8. Kuinka monta vuotta olet/uhri on asunut täällä? _____

Seuraavaksi kysyn muutamia kysymyksiä tapauksesta, jonka vuoksi otit yhteyttä

9. Aiheutuiko sinulle/uhrielle tapahtumasta taloudellisia vahinkoja (voit valita useita)?

☐ ei aiheutunut	☐ matkakuluja
☐ omaisuutta (esim. vaatteet, esineet) rikkoutui	☐ muuta, mitä?
_____
☐ omaisuutta varastettiin	_____
☐ sairaanhoitokustannuksia	☐ en osaa sanoa
☐ lääkekuluja	
☐ työtulon menetys	

10. Aiheutuiko sinulle/uhrielle fyysisiä vammoja? (voit merkitä useita)

☐ ei fyysisiä vammoja	☐ sisäinen vamma
☐ mustelma, ruhje	☐ aivotärähdykset
☐ haava	☐ keskenmeno
☐ venähdys, revähdys tai sijoiltaan meno	☐ muu vamma, mikä?
_____
☐ luunmurtuma	_____
☐ hammasvamma	

11. Oletko joutunut/onko uhri joutunut käymään lääkärissä tapahtuneen vuoksi?

- en
- kyllä, mutta en joutunut sairaalaan
- jouduin sairaalaan

12. Aiheutuiko sinulle/uhrielle henkisiä seurauksia?

- kyllä
- ei
- en osaa sanoa
- } **siirry kysymykseen 14**

13. Voitko kuvailla lyhyesti, millaisia henkisiä seurauksia sinulle/uhrielle aiheutui?
(Kirjaa luettelomaisesti vastaajan kuvauksen pohjalta)

14. Missä viranomais- tai auttajatahoilla olet/uhri on asioinut tapauksen vuoksi? (voit merkitä useita)

☐ poliisi	☐ käräjäoikeus
☐ turvakoti	☐ koulutoimi
☐ sosiaalitoimi	☐ kirkko tai joku muu uskonnollinen yhteisö
☐ terveydenhuolto	☐ kriisipalvelu
☐ KELA	☐ muualla, missä?
☐ mielenterveyspalvelut	_____
☐ lakiasiain tai oikeusaputoimisto	_____
☐ perheneuvola tai perheasiainkeskus	☐ en missään
☐ sovittelu	☐ ei tietoa
☐ syyttäjä	

15. Oletko/onko uhri kertonut tapahtumasta seuraaville tahoille:

	kyllä	en	ei tietoa
ystävä, läheinen	☐	☐	☐
naapuri	☐	☐	☐
työtoveri	☐	☐	☐
Internetin keskustelupalsta	☐	☐	☐

16. Mistä sait tietää [palvelun nimi, esim. ”Rikosuhripäivystyksestä”]? (voit merkitä useita)

☐ poliisi	☐ kirkko tai joku muu uskonnollinen yhteisö
☐ turvakoti	☐ kriisipalvelut
☐ sosiaalitoimi	☐ ystävä, läheinen
☐ terveydenhuolto	☐ media (lehdet/radio/televisio)
☐ KELA	☐ Internet
☐ mielenterveyspalvelut	☐ puhelinluettelo
☐ lakiasiain- tai oikeusaputoimisto	☐ ollut aikaisemmin asiakkaana
☐ perheneuvola tai perheasiain keskus	☐ muualta, mistä?
☐ sovittelu	_____
☐ syyttäjä	☐ en muista
☐ käräjäoikeus	
☐ koulutoimi	

17. Koetko joutuneesi/kokeeko uhri joutuneensa teon kohteeksi sen vuoksi, että kuulut/kuuluu johonkin vähemmistöön? (voit konkretisoida: esim. etninen, kansallinen, uskonnollinen, seksuaalinen jne.)

- kyllä
- ei
- en osaa sanoa

Seuraavaksi kysyn muutamia kysymyksiä asian viranomaiskäsittelystä. Antamasi tiedot ovat hyödyllisiä, vaikka et osaisi vastata kaikkiin kysymyksiin.

18. Onko asia tullut tietosi mukaan poliisin tietoon? (voit valita useita)

- poliisi tuli paikalle
- rikosilmoitus tehty
- ei
- ei, mutta harkitsen rikosilmoituksen tekemistä
- en tiedä

kysely päättyy, täytä OSA D

19. Miten asian käsittely on tietosi mukaan edennyt poliisissa? (voit valita useita)

- asia on lähetetty syyteharkintaan → **siirry kysymykseen 20**
- poliisi on lähettänyt asian sovitteluun → **siirry kysymykseen 19b**
- rikosilmoitus peruttu
- asia on parhaillaan poliisitutkinnassa
- poliisi on lopettanut asian käsittelyn
- en tiedä

**siirry kysymykseen 20,
sitten sivulle 9**

19b. Missä vaiheessa sovitteluprosessi on?

- sovitteluprosessi käynnissä
- tuloksena sovinto
- sovintoa ei syntynyt

19c. Oletko/onko uhri tyytyväinen sovitteluun?

- kyllä
- en, miksi?

en osaa sanoa

20. Oletko/onko uhri tyytyväinen tapaan, jolla asiaa on käsitelty poliisissa?

- kyllä
- en, miksi?

21. Onko asiaa/tapausta tietosi mukaan käsitelty syyttäjällä?

- ei
 ei tietoa
 } **siirry sivulle 9**
- asia parhaillaan syyttäjällä harkinnassa
 syyttäjä ei nostanut syytettä
 } **siirry kysymykseen 22, sitten sivulle 9**
- syyttäjä lähettänyt asian sovitteluun → **kysy kysymykset 19b ja 19c, sitten 22, siirry sitten sivulle 9**
- syyttäjä on vienyt/viemässä asian oikeuteen (tehnyt syyttämispäätöksen)

22. Oletko/onko uhri tyytyväinen tapaan, jolla asiaa on käsitelty syyttäjällä?

- kyllä
 en, miksi?

23. Onko asiaa käsitelty käräjäoikeudessa?

- kyllä
 ei
 ei tietoa
 } **siirry sivulle 9**

24. Vaaditko/vaatiko uhri tekijältä vahingonkorvausta?

- kyllä, kuinka paljon? _____
 en, miksi? _____
 ei tietoa

25. Mikä on oikeudenkäynnin vaihe/lopputulos? (voit merkitä useita)

- asian käsittely kesken
 syytetty tuomittiin, mikä oli rangaistus?
 - ehdoton vankeus, pituus: _____
 - ehdollinen vankeus, pituus: _____
 - sakkoa, määrä: _____
 - muu, mikä: _____
- syytetty tuomittiin maksamaan vahingonkorvausta, noin _____ euroa
 syytetty jätettiin tuomitsematta rangaistukseen
 asiaa on käsitelty/käsitellään ylemmissä oikeusasteissa
 ei tietoa

26. Oletko/onko uhri tyytyväinen tapaan, jolla asiaa on käsitelty oikeudessa (käräjäoikeudessa tai ylemmissä oikeusasteissa?)

- kyllä
 en, miksi?

Lopuksi muutamia kysymyksiä asian viranomaiskäsitelyssä mukana olleista tuki- ja avustavista henkilöistä:

27. Onko sinulla/uhrilla ollut **tukihenkilöä** tukena asian viranomaiskäsitelyssä? (voit merkitä useita)

- rikosilmoitusta tehdessä
 - poliisikuulustelussa
 - oikeudenkäynnissä
 - muissa tapauksen viranomaiskäsitelyn vaiheissa?
- Missä? _____
- ei ole ollut tukihenkilöä → **siirry kysymykseen 30**

28. Kuka/mistä tukihenkilönä toiminut henkilö on/oli?

29. Oletko/onko uhri tyytyväinen tukihenkilöön?

- olen
- en ole, miksi?

30. Onko sinulla/uhrilla ollut **oikeudellista avustajaa**? (voit merkitä useita)

- rikosilmoitusta tehdessä
- poliisikuulustelussa
- oikeudenkäynnissä
- muissa tapauksen viranomaiskäsitelyn vaiheissa?

Missä? _____

- ei ole ollut oikeudellista avustajaa → **siirry kysymykseen 32**

31. Oletko/onko uhri tyytyväinen oikeudelliseen avustajaan?

- olen
- en ole, miksi?

32. Haluatko kertoa vielä jotakin muuta asian käsittelystä? (voit tarvittaessa konkretisoida: palautetta viranomaisista tai siitä, miten esim. kuuluminen johonkin vähemmistöön (mm. etninen, kansallinen, uskonnollinen, seksuaalinen) on vaikuttanut asian käsittelyyn tms.)

- ei
- kyllä, mitä?

KIITOS OSALLISTUMISESTA!

OSA D PUHELUN PÄÄTYTTYÄ TÄYTETTÄVÄT TIEDOT (työntekijä täyttää)

1. Yhteydenottaja (voit merkitä useita)

- rikoksen uhri (tai uhkaa tai pelkoa kokenut)
- uhrin puoliso
- uhrin vanhempi
- uhrin lapsi
- muu uhrin sukulainen
- uhrin naapuri
- uhrin ystävä tai tuttu
- (väkivallan ym.) tekijä
- todistaja
- viranomainen, muu työntekijä
- muu, kuka? _____

2. Uhrin sukupuoli

- nainen
- mies
- ei tietoa

3. Mikä rikos on yhteydenoton syy (voit valita useamman kohdan)?

- seksuaalinen väkivalta
- muu väkivalta
- varkaus
- ryöstö
- murto
- vahingonteko
- muu, mikä: _____

4. Lisäksi kuvaile tapahtuma lyhyesti omin sanoin:

5. Tekijän sukupuoli

- nainen
- mies
- useita tekijöitä
- ei tietoa

6. Mikä oli tekijän ja uhrin välinen suhde?

Tekijä on (uhrin):

- avio- tai avopuoliso tai seurustelukumppani
- entinen avo-/aviopuoliso
- muu perheen tai suvun jäsen
- ystävä/tuttu
- työtoveri, opiskelutoveri
- viranomainen
- naapuri
- asiakas/potilas
- satunnainen tuttavuus
- tuntematon
- joku muu, kuka? _____
- useita tekijöitä
- ei tietoa

7. Mihin asiaan yhteydenottaja haki apua/neuvoja/tukea? (voit merkitä useita)

- asian emotionaalinen käsittely, kun tapahtuma oli suhteellisen tuore
- asian emotionaalinen käsittely, kun tapahtumasta oli kulunut enemmän aikaa
- poliisin kanssa asioiminen
- asian oikeuskäsittely
- muiden viranomaisten kanssa asioiminen
- muuhun asiaan, mihin? _____

KYSELY RIKOSTEN UHRIEN SAAMISTA PALVELUISTA JA KOHTELUSTA

Tämä kysely on tarkoitettu kaikille niille, joilla on 1.2.-31.3.2009 välisenä aikana tukihenkilö Rikosuhripäivystyksestä. Kyselyssä kartoitetaan tapahtuman vuoksi saamaasi apua ja tukea sekä kokemuksiasi asian viranomaiskäsittelystä.

Kysely on osa Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa tehtävää tutkimusta rikosten uhrien asemasta. Tutkimuksen tavoitteena on uhrien aseman parantaminen Suomessa eli se, miten heitä voitaisiin auttaa ja tukea nykyistä paremmin. Sen vuoksi mielipiteesi näistä asioista ovat erityisen arvokkaita.

Kaikkia antamiasi tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömästi. Vastaa lomakkeen kysymyksiin 1-33 yhdessä tukihenkilösi kanssa (tai halutessasi itsenäisesti). Jatka sen jälkeen itsenäisesti. Sulje lopuksi täyttämäsi lomake oheiseen kirjekuoreen, minkä jälkeen tukihenkilösi toimittaa kirjeen Oikeuspoliittiseen tutkimuslaitokseen.

Tutkimusta tekee Päivi Honkatukia, jolta voit halutessasi kysyä lisätietoja tutkimuksesta (voit irrottaa tämän sivun lomakkeesta ja ottaa sen mukaasi)

Toivottavasti voit vastata kyselyyn!

*Päivi Honkatukia
Erikoistutkija
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
PL 444
00531 Helsinki
p. 010 3665371
e-mail paivi.honkatukia@om.fi
www.om.fi/optula*

Aluksi muutamia kysymyksiä Sinusta itsestäsi:

1. Minä vuonna olet syntynyt? _____

2. Oletko

- nainen
- mies
- muu

3. Missä asut?

☐ Pääkaupunkiseudulla	☐ Oulun läänissä
☐ Muualla Etelä-Suomessa	☐ Lapin läänissä
☐ Länsi-Suomessa	☐ Ahvenanmaalla
☐ Itä-Suomessa	☐ ei tietoa

4. Asutko maaseudulla, taajamassa vai kaupungissa?

☐ maaseudulla	☐ kaupungissa
☐ taajamassa	☐ ei tietoa

5. Mikä seuraavista kuvaa parhaiten nykyistä tilannettasi?

☐ ansiotyössä	☐ opiskelija
☐ kotityössä (esim. äitiys- tai vanhempainvapaalla)	☐ työtön
☐ eläkeläinen	☐ ei tietoa

6. Mikä seuraavista asemista työelämässä vastaa parhaiten omaasi?

- yrittäjä
- ylempi toimihenkilö (vaativia asiantuntijatehtäviä, vastuuta, itsenäistä työtä, esimiesasema)
- alempi toimihenkilö (suorittava toimisto- ja myynti-, hoitotyö tms.)
- työntekijä
- opiskelija
- eläkeläinen
- muu

7. Mikä seuraavista vastaa parhaiten ammattikoulutustasi?

- akateeminen koulutus
- ammattikorkeakoulutason koulutus
- opistotaso
- ammattikoulu
- muu koulutus
- ei ammattikoulutusta

8. Missä maassa olet syntynyt?

- Suomi (tai molemmat vanhemmat suomalaisia) → **siirry sivulle 2**
- muu, mikä maa/maanosa? _____
- ei tietoa

9. Kuinka monta vuotta olet asunut täällä? _____

Seuraavaksi kysymyksiä tapauksesta, jonka vuoksi olet ollut yhteydessä Rikosuhripäivystykseen:

10. Oletko tukisuhteessa itseesi tai läheiseesi kohdistuneen rikoksen vuoksi?

- itseeni kohdistuneen rikoksen takia
- läheiseeni kohdistuneen rikoksen takia → vastaa kysymyksiin 11-21 **läheisesi** näkökulmasta

11. Mikä seuraavista rikosnimikkeistä kuvaa parhaiten kokemaasi/läheisesi kokemaa tapausta?

- seksuaalinen väkivalta
- lapsen kohdistunut seksuaalinen väkivalta
- muu väkivalta
- ryöstö
- vahingonteko
- uhkailu, häirintä
- muu, mikä: _____

12. Mikä on suhteesi/läheisesi suhde teon tekijään?

Tekijä on:

- avio- tai avopuoliso tai seurustelukumppani tai elämme rekisteröidyssä parisuhteessa
- entinen avo-/aviopuoliso
- muu perheen tai suvun jäsen
- ystävä/tuttu
- työtoveri, opiskelutoveri
- viranomainen
- naapuri
- asiakas/potilas
- satunnainen tuttavuus
- tuntematon
- joku muu, kuka? _____
- useita tekijöitä
- ei tietoa

13. Mikä on tekijän sukupuoli?

- mies
- nainen
- useita tekijöitä
- en tiedä

14. Voitko kuvailla tapahtumaa lyhyesti omin sanoin?

15. Aiheutuiko Sinulle/läheisesellesi tapahtumasta taloudellisia vahinkoja (voit valita useita)?

- ei aiheutunut
- omaisuutta (esim. vaatteet, esineet) rikkoutui
- omaisuutta varastettiin
- sairaanhoitokustannuksia
- lääkekuluja
- tulon menetys
- matkakuluja
- muuta, mitä? _____
- en osaa sanoa

16. Aiheutuiko Sinulle/läheisesellesi fyysisiä vammoja (voit merkitä useita)?

- ei fyysisiä vammoja
- mustelma, ruhje
- haava
- venähdys, revähdys tai sijoiltaan meno
- luunmurtuma
- hammasvamma
- sisäinen vamma
- aivotärähdys
- keskenmeno
- muu vamma, mikä? _____

17. Oletko/onko läheisesi joutunut käymään lääkärissä tapahtuneen vuoksi?

- ei
- kyllä, mutta en/läheiseni ei joutunut sairaalaan
- jouduin/läheiseni joutui sairaalaan

18. Aiheutuiko Sinulle/läheisesellesi henkisiä seurauksia?

- kyllä
- ei
- en osaa sanoa

siirry kysymykseen 20

19. Voitko kuvailla lyhyesti, millaisia henkisiä seurauksia Sinulle/läheisesellesi aiheutui?

20. Missä viranomais- tai auttajatahoilla olet/läheisesi on asioinut tapauksen vuoksi? (voit merkitä useita)

☐ poliisi	☐ käräjäoikeus
☐ turvakoti	☐ koulutoimi
☐ sosiaalitoimi	☐ kirkko tai joku muu uskonnollinen yhteisö
☐ terveydenhuolto	☐ kriisipalvelu
☐ KELA	☐ muualla, missä?
☐ mielenterveyspalvelut	_____
☐ lakiasiaain tai oikeusaputoimisto	_____
☐ perheneuvola tai perheasiainkeskus	☐ en missään
☐ sovittelu	
☐ syyttäjä	

21. Oletko/onko läheisesi kertonut tapahtumasta seuraaville tahoille:

	kyllä	en
ystävä, läheinen	☐	☐
naapuri	☐	☐
työtoveri	☐	☐
Internetin keskustelupalsta	☐	☐

22. Mistä sait tietää Rikosuhripäivystyksestä? (voit merkitä useita)

☐ poliisi	☐ kirkko tai joku muu uskonnollinen yhteisö
☐ turvakoti	☐ kriisipalvelut
☐ sosiaalitoimi	☐ ystävä, läheinen
☐ terveydenhuolto	☐ media (lehdet/radio/televisio)
☐ KELA	☐ Internet
☐ mielenterveyspalvelut	☐ puhelinluettelo
☐ lakiasiaain- tai oikeusaputoimisto	☐ olen ollut aikaisemmin asiakkaana
☐ perheneuvola tai perheasiain keskus	☐ muualta, mistä?
☐ sovittelu	_____
☐ syyttäjä	☐ en muista
☐ käräjäoikeus	
☐ koulutoimi	

23. Koetko, että olet/läheisesi on joutunut teon kohteeksi sen vuoksi, että kuulut/hän kuuluu johonkin vähemmistöön (esim. etninen, kansallinen, uskonnollinen, seksuaalinen jne.)?

- kyllä
- ei
- en osaa sanoa

Seuraavaksi kysymyksiä asian viranomaiskäsittelystä. Antamasi tiedot ovat hyödyllisiä, vaikka et osaisi vastata kaikkiin kysymyksiin.

24. Onko asia tullut tietosi mukaan poliisin tietoon? (voit valita useita)

- poliisi tuli paikalle
 - rikosilmoitus tehty
 - ei
 - ei, mutta harkitsen rikosilmoituksen tekemistä
 - en tiedä
- kysely päättyy,
kiitos vastauksista!**

25. Miten asian käsittely on tietosi mukaan edennyt poliisissa? (voit valita useita)

- asia on lähetetty syyteharkintaan → **siirry kysymykseen 26**
 - poliisi lähettänyt asian sovitteluun → **vastaa kysymyksiin 25b ja 25c**
 - rikosilmoitus peruttu
 - asia on parhaillaan poliisitutkinnassa
 - poliisi on lopettanut asian käsittelyn
 - en tiedä
- vastaa kysymykseen 26 ja siirry
sitten sivulle 7**

25b. Onko asiaa käsitelty sovittelussa? (voit valita useita)

- ei ole
- sovitteluprosessi käynnissä
- tuloksena sovinto
- sovintoa ei syntynyt

25c. Oletko tyytyväinen sovitteluun?

- kyllä
 - en, miksi?
-
-

26. Oletko tyytyväinen tapaan, jolla asiaa on käsitelty poliisissa?

- kyllä
 - en, miksi?
-
-

27. Onko asiaa/tapausta tietosi mukaan käsitelty syyttäjällä? (voit valita useita)

- syyttäjä on vienyt/viemässä asian oikeuteen (tehnyt syyttämispäätöksen)
 - asia parhaillaan syyttäjällä harkinnassa
 - syyttäjä ei nostanut syytettä
 - syyttäjä lähettänyt asian sovitteluun → **palaa vielä kysymyksiin 25b ja 25c, jatka sitten seuraavalle sivulle**
- siirry kysymykseen 28, sitten sivulle 7**
- ei
 - ei tietoa
- siirry sivulle 7**

28. Oletko tyytyväinen tapaan, jolla asiaa on käsitelty syyttäjällä?

kyllä

en, miksi? _____

29. Onko asiaa käsitelty käräjäoikeudessa?

kyllä

ei

ei tietoa

siirry sivulle 7

30. Vaaditko/vaatiko läheisesi tekijältä vahingonkorvausta?

kyllä, kuinka paljon? _____

en, miksi? _____

31. Mikä oli oikeudenkäynnin vaihe/lopputulos käräjäoikeudessa? (voit merkitä useita)

asian käsittely on vielä kesken

syytetty tuomittiin, mikä oli rangaistus? _____

ehdoton vankeus, pituus: _____

ehdollinen vankeus, pituus: _____

sakkoa, määrä: _____

muu, mikä: _____

syytetty tuomittiin maksamaan vahingonkorvausta, noin _____ euroa

syytetty jätettiin tuomitsematta rangaistukseen

ei tietoa

32. Onko asiaa käsitelty ylemmissä oikeusasteissa? (voit valita useita)

ei ole

asian käsittely on vireillä/kesken

syytetty tuomittiin, mikä oli rangaistus?

ehdoton vankeus, pituus: _____

ehdollinen vankeus, pituus: _____

sakkoa, määrä: _____

muu, mikä: _____

syytetty tuomittiin maksamaan vahingonkorvausta, noin _____ euroa

syytetty jätettiin tuomitsematta rangaistukseen

ei tietoa

33. Oletko tyytyväinen tapaan, jolla asiaa on käsitelty oikeudessa (käräjäoikeudessa tai ylemmissä oikeusasteissa?)

kyllä

en, miksi? _____

Lopuksi kysymyksiä asian viranomaiskäsitelyssä mukana olleista tuki- ja avustavista henkilöistä

34. Missä asian viranomaiskäsitelyyn vaiheissa Sinulla on ollut **tukihenkilö** tukenasi? (voit merkitä useita)

- rikosilmoitusta tehdessä
 - poliisikuulustelussa
 - oikeudenkäynnissä
 - muissa tapauksen viranomaiskäsitelyyn vaiheissa? Missä?
-

35. Oletko tyytyväinen tukihenkilöön?

- olen
 - en ole, miksi?
-
-

36. Onko Sinulla/läheiselläsi ollut **oikeudellista avustajaa**? (voit merkitä useita)

- rikosilmoitusta tehdessä
 - poliisikuulustelussa
 - oikeudenkäynnissä
 - muissa tapauksen viranomaiskäsitelyyn vaiheissa? Missä?
-

ei ole ollut oikeudellista avustajaa → **siirry kysymykseen 38**

37. Oletko tyytyväinen oikeudelliseen avustajaan?

- olen
 - en ole, miksi?
-
-

38. Onko Sinulla/läheiselläsi ollut **tulkkia** asian käsittelyssä? (voit merkitä useita)

- rikosilmoitusta tehdessä
 - poliisikuulustelussa
 - oikeudenkäynnissä
 - muissa tapauksen viranomaiskäsitelyyn vaiheissa? Missä?
-

ei ole ollut tulkkia → **siirry kysymykseen 40**

39. Oletko tyytyväinen tulkkiin?

olen

en ole, miksi?

40. Lopuksi voit halutessasi kertoa vielä jotakin muuta asian käsittelystä tai antaa palautetta esimerkiksi viranomaisten toiminnasta.

KIITOS OSALLISTUMISESTA!

VICTIMS IN THE CRIMINAL PROCESS – VULNERABILITY, SERVICES AND TREATMENT

The study analyses the criminal process from the crime victims' point of view. It is based on the assumption that the meanings given to experiences of abuse or malpractice determine whether people with those experiences define themselves as crime victims, report their experiences to authorities or seek help. Furthermore, these meanings influence how victims are treated when dealing with authorities or seeking help. Therefore, the study analyses the meanings given to criminal victimisation as they are given in the accounts of those who work closely with crime victims. In addition, survey responses from victims who have contacted the victim services in Finland are studied in order to gain information on who contacts these services, what kind of support or help is needed, and how those who contact services feel they have been treated by authorities in the criminal process. The research questions are as follow:

- 1) How do the authorities and representatives of non-governmental organisations perceive and understand the phenomenon of vulnerability related to crime victimisation, as well as the needs of different victims?
- 2) What services exist for victims of crime in Finland? Who contacts these services? What are their service needs, i.e. what kind of help, support or advice do they seek?
- 3) What does the Finnish criminal process look like from the perspective of a crime victim? How should it be developed?
- 4) How satisfied are the persons who contact victim services with their treatment throughout the criminal process?

Research data

Qualitative data. 17 thematic interviews were conducted with experts who represented authorities (e.g. police, prosecutor, judge, counsellor, social worker, lay judge) and non-governmental organisations that offer services

to crime victims. All of the interviewees encounter victims of crime in their everyday work. The aim in interviewing them was to

- analyse the societal and professional context and the meanings related to criminal victimisation,
- gain knowledge of the diversity of victims, and
- find out how the criminal process should be developed from the victim perspective.

Quantitative data. The project included two surveys targeted at the victims who were in contact with the support services for crime victims. The aim of these surveys was to gain knowledge of the socio-demographic features of the clients, and their experiences with authorities. *The contact survey* was targeted at persons who contacted the services (usually by phone) during the period February-March, 2009. The following services took part in the survey: Victim Support Finland, Tukinainen – Rape Crisis Centre, Shelters operating under the Federation of Mother and Child Homes and Shelters, Monika – Multicultural Women’s Association and Legal counselling (oikeusapuohjaus). Half of the persons who contacted the services because of criminal victimization, responded to the survey (N=202). A second survey was simultaneously targeted at *crime victims who were currently in a long-term support relationship* with the main victim support service in Finland (Victim support Finland). Approximately one-third of the people in such long-term relationships responded to the survey (N=55).

Results

The views of experts on vulnerability

The experts who were interviewed were asked who they regarded as vulnerable victims. In the interviews, vulnerability was related to the probability of victimisation, as well as to its consequences, such as the need for help and support and ability to seek it. The experts were unanimous in viewing violence and sexual violence, in particular, as seriously wounding experiences which complicate the ability of a person to seek help or report the experience to the authorities. Victims of (sexual) violence were seen to be in need of support in order to cope in the criminal process. Moreover, the experts recognised the extent and forms of vulnerability stemming from certain offences (violence, sexual violence, burglary etc.), life-phases (childhood, youth, old age etc.), societal status

(gender, sexuality, social class etc.) or personality features, as well as the life history of the individuals themselves.

Despite the interviewees' sensitivity towards differences in victimisation and its consequences, it is possible to trace in the experts' views an implicit understanding of victims which is somewhat reminiscent of the idea of an ideal victim presented by criminologist Nils Christie in the 1980's. According to Christie, the ideal victim has not contributed to his/her victimisation in any way. This idea of the victim being pure and innocent may prevent the vulnerability or the needs of certain victims from being recognised. Consequently, phenomena such as societal marginalisation, poverty or homelessness were rarely discussed in the interviews in the context of crime victimisation. Moreover, victims who had committed crimes were rarely mentioned as a vulnerable group. This sharp distinction between the victim and the perpetrator may also be reflected in the supply of victim services in Finland.

The supply of victim services in Finland

In Finland, services for victims that provide mental support, help and advice were developed from 1990s onwards, a decade or two later than elsewhere in the western world. Nowadays, these services are mainly provided by the third sector. There are currently quite a number of services, but those which target victims who find themselves in the societal margins are rare. In addition, the particular needs of victims representing minorities of different sorts (sexual or ethnic, young people etc.) are not sufficiently dealt with by the current supply of services. Moreover, victims who see themselves as being different from the "normal clientele" may find it difficult to contact services. Attempts to seek these kinds of vulnerable groups more actively and guide them to services should be encouraged.

The criminal process from the victims' perspective

Despite the fact that the Finnish legislation guarantees many rights to the victims, the perspective of the victim on the criminal process depends largely on the expertise of the individual persons who work with the victims. There are no national guidelines or policies that ensure the good treatment of the victims. In this study, the victims' perspective is strongly connected with the so-called procedural justice, i.e. the fair and equal treatment of the parties in the process. According to the interviewed

experts, for many victims the aspects of procedural justice are more important as compared to a severe sentence, for example. In other words, the unwanted end result is easier to accept if the decision is made following a fair process in which the victim feels that his/her views were listened to. According to interviewed experts, a poor flow of information is a common source of dissatisfaction among the victims. At the moment, the police often inform the victims of their rights, duties and support services. This is done during interrogations which are often tense or even frightening situations for the victims. Furthermore, the victims might not even be able to receive the information given to them, depending on what phase of the traumatic crisis they might be experiencing.

Socio-demographic features and experiences of the victims who contact the services

A survey of people who contact victim support services was conducted during two months in the spring of 2009. The main socio-demographic features of the phone support clientele are listed below. Some comparisons with the long-term support relationship clientele are also given.

Gender. Most of the victims who contact the services were women (84 per cent; in long-term support relationships, the proportion of women was 89 per cent). Young males, especially, were nearly completely absent from the clientele of the support services.

Age. Most of the victims who contact the services were middle aged; there were fewer young victims and elderly victims. This finding contrasts with the fact that young people have the highest incidence of violent victimizations.

Area coverage. Persons who live in the capital city area, or in other cities, were overrepresented in the clientele. This may reflect problems in service availability in other areas and especially in rural and suburban areas.

Socio-economic background. The overall profile of the socio-economic status of support clientele appears to be consistent with the general population. However, people with a high educational level, and especially women with high education, are overrepresented among the respondents when contrasted with the general population, or with crime victims.

Ethnic background. A relatively large proportion of the clients of the support services were immigrants. This reflects the fact that one of the services was dedicated to giving support to immigrants. In other services, the share of immigrants was small.

Reasons to make contact. The criminal victimizations of the service seekers were serious: typically, violence with mental and economic consequences. A typical reason of contact for females was partnership violence which had lasted for a long time. The men who contacted the services were mostly victims of violence taking place in public places such as streets and restaurants. These were typically one-off incidents as reported by the help seekers themselves. Very few people contacted the services because of other crimes than violence.

Other contacts by the victims. Nearly 90 per cent of the help seekers had spoken about the incident with a relative or a friend; almost as many had contacted other services or authorities. This suggests that the victim support service is typically not the first instance to which the victims turn for help.

Experiences with the criminal justice system. In each phase of the criminal justice system (the police, the prosecutor, and the court), the majority of victims were satisfied with the proceedings with respect to the particular phase they had been through. On the other hand, a large minority was unsatisfied. These victims had experienced improper or slow behaviour of the authorities, or problems in being informed, or having received inadequate mental support. The decision not to prosecute had provoked negative reactions especially among victims who had been in the prosecution phase. In the long-term support relationships, the share of victims with negative experiences was overall less than in the phone contact population. Clients seeking help because of sexual victimization were particularly critical of criminal justice authorities. This probably reflects the vulnerability of these victims, and the victims' feelings that they themselves are blamed (by the suspected offender and his lawyer) for what happened.

Recommendations

Attention should be paid to crime victims who find themselves in the societal margins. These include homeless or poor victims, as well as

victims who are substance users, have mental problems, represent different minorities or have committed crimes themselves. Specific services for these victims are scarce, and their special needs are not often taken into account in the so called “normal services”. There is also a need for a deeper understanding of their everyday lives.

The processes of informing the victim should be developed. Measures should be developed to ensure that the victims understand and are able to use the information given to them. Instead of a one-time occasion, informing the victim should be an ongoing process in which it is ascertained that the victim really understands the information and can use it.

Sufficient resources for victim services should be guaranteed. Like in many other countries, the third sector in Finland has assumed the main responsibility in developing victim services, even though the state also finances them. At the moment, NGOs possess high quality know-how with regard to the services. However, their activities are somewhat restricted due to project-based funding and competition for scarce resources. From the victim perspective, it is crucial to provide enough resources for these services, so that the victims can contact them regardless of where they live.

More education and training on the nature of traumatic crises for the legal authorities. Legal authorities should have adequate knowledge of traumatic crises and of the different consequences of being a victim of crime.

The specialisation of legal authorities should be increased. The specialisation of officials in, for example, certain crimes (sexual violence, violence in family etc.) can increase the expertise of the legal authorities as a whole and sensitize them to the points of view of different parties. Moreover, such specialisation can standardize practices and increase interaction with other professional actors in the field.

The victims should be guaranteed professional support during the criminal process. From the victims’ point of view it is important that well-informed and professional legal advisers and persons who can offer support take part in the process. In order to guarantee the legal protection of the victims and ensure that procedural justice is applied to them, it is advisable that at least the victims of serious offences always have access to a legal adviser during the criminal process. The empirical material of the study reveals the benefits of the support persons for the victims as well as for the whole criminal process. The support person takes care of informing the victim and gives mental support during the whole process. This can help other actors in concentrating on factual and legal issues. It should be ensured that the support persons have adequate knowledge on different

victims and their needs. Moreover, it is crucial that legal advisors and support persons have appropriate training and support in carrying out their work.

Discussion on sensitivity towards victims' needs during the criminal process should be encouraged. Developing the criminal process from the victims' perspective requires critical discussion on certain principles, such as the relationship between sensitivity towards victims' situations and the neutrality and independence of the legal professionals. The sensitivity required for the treatment of the victims is sometimes seen to be in conflict with the neutrality required for the conduct of the offence. However, this belief is unfounded as is shown in this research: friendly, fair and sensitive treatment of all parties can enhance the situation of the victim as well as help in investigating the offence and in the smooth proceeding of the criminal process.